

ÜÇ ADAM

KEMAL ATATÜRK
ROOSEVELT
MUSSOLİNİ

Yazan :

General SHERRİLL

Birleşik Amerika Hükümetlerinin eski Ankara sefiri

Türkçeye çeviren :

Cemal BÜKERMAN

== İSTANBUL ==
CUMHURİYET MATBAASI
== 1 9 3 7 ==

Başlangıç

Dante «Cehennem» isimli eserini yazdığı vakit o zamanki Floransa'lıları o kadar korkuttu, onlar üzerinde o derece derin bir tesir yaptı ki kendisinin hakikaten anlattığı yeraltı derinliklerinden geldiğini düşündüler, «Ne fevkalâde macera, diye hayret ettiler, fakat avdet yolunu nasıl bulabildi, bu mücadele Dante'nin karakteri üzerinde ne gibi tesirler husule getirdi?»

Burada tetkik edilen üç hükûmet adamı on dördüncü yüz yıl Floransa'lılarının Dante'nin yendiğini tahayyül ettikleri müşküllerden aşağı kalmayan zorluklarla çarpışmaya mecbur kaldılar.

Avdet yolunu açmada gösterdikleri büyük enerji her birini memleketlerinin geçirdiği buhranın halinde Ekzekütif kuvvetin şefi olmak için hazırlanmış bulunuyordu.

Roosevelt'in müptelâ olduğu feci kötürümlüğü herkes işitti. Fakat Kemal ve Mussolini'nin de cismanî bir cehennemın basamaklarını inmek mecburiyetinde kaldıklarını ve tekrar çıkabilmek için en büyük cesarete lüzum hissettiklerini pek az kimse bilmektedir.

Dante'nin gün ışığına nasıl yeniden kavuştuğunu anlamak hususunda Floransa'lıların gösterdikleri alâkanın büyüklüğü tasavvur olunabilir, zorlu bir zamanda mutlak bir idare yapabilmeyi eleme karşı çarpışa çarpışa öğrenen üç hükûmet adamı hakkındaki alâkamız bundan daha az olamaz.

Bu zorlu tecrübe onları nasıl buldu ve onlar bunu nasıl karşılayabildiler?

İşte kitabımızın mevzuu budur.

Garip bir tesadüfle bu üç kişi hemen hemen aynı yaşadılar. Kemal 1881 de, Roosevelt 1882 de, ve Mussolini de 1883 te doğmuşlardır. Üçü de memleketlerini idarede müstesna bir kudret gösterdiler.

Franklin Roosevelt için Kongre'nin bahşettiği ve Yüksek Konseyin 1935 senesi 27 mayısında (Çok geniş) olduğuna ittifakla karar verdiği büyük salâhiyet şimdiye kadar hiç bir Cumhur Başkanma verilmemişti.

Roosevelt için Vis - Prezidanlığa namzetliğinin umumî hayattan büsbütün çekilmesini icab ettirecek gibi olan büyük bir mağlûbiyetle neticelenmesinden az bir zaman sonra ve henüz otuz dokuz yaşında iken hastalanarak kötürüm kalmaktan daha fena bir şey olabilir miydi?

Bu suretle artık ne politik ve ne de fizik sahada bir daha çıkamıyacağı bir cehenneme yuvarlanmış bulunuyordu. Bununla beraber kendisini kurtardı. Bu felâketin ve gün ışığına zafer içinde dönmesinin onu, karanlık uçurumlara doğru inmekte olan yurdunun hizmetinde nasıl yeniden kuvvetlendirdiğini ve silâhlandırıldığını göreceğiz. Bununla beraber memleketi bütün bu zorluklardan nyrılırken yine moral bir zarara uğramış bulunmaktadır, çünkü 1933 senesi martı Birleşik Amerika Cumhuriyetleri tarihinde kara bir sahifedir.

Kemal ve Mussolini'nin de fizik cihetten korunmuş bir şekilde yaralandıkları halde sıhhata ne suretle avdet ettiklerini ve Türkiye ve İtalya'nın

idaresini, bu iki milletin tehlikeli bir kriz geçirdikleri esnada, ne suretle ele aldıklarını göreceğiz.

Cesaretini kökünden kaybetmiş olan milletlere enerji ve ümit vermek için bu üç hükümet adamının sarfetmiş oldukları gayreti yakından tetkik eden bir kimse, onların şahsî cehennemlerine inmelerinin bu işte kendilerine ne kadar faydalı bir tecrübe kazandırmış olduğunu görür. Türkiye'ye, İtalya'ya ve Birleşik Amerika Cumhuriyetlerine itimat verebilmekte rasladıkları müşküllerin her birini karşılarken gösterdikleri moral metaneti bu tecrübe izah eder.

Şimdi bunları yazmaklığımıza müsaade eden fırsatlar ve bu kitabın ortaya çıkışının sebepleri hakkında bir kaç kelime söylüyeyim.

Kemal ile tanışıklığım Türk milleti nezdinde Birleşik Amerika hükümetlerinin sefiri sıfatı ile bulunduğum esnada (1932 - 1933) biyografisini yazarken kendisi ile yapmış olduğum gayri resmî görüşmelerin neticesidir.

Roma'da bulunduğum 1923 nisanında, Mussolini'nin olimpiyad oyunları milletler arası komitesini sık sık ziyaret ettiği esnalarda kendisi ile faydalı temaslarda bulunmaya başlamış idim.

Bu temaslar «Bismarck and Mussolini» isimli eserimi yazdığım zaman daha sıkılaştı.

Nihayet New-York'da Franklin Roosevelt ile aynı caddede karşı karşıya oturuyorduk. Bu ikamet vaziyetimiz karşılıklı politik vaziyetimize de makedes oluyordu: hiç bir zaman caddenin, yahut da Fransa'da söylenildiği veçhile barrikadın aynı tarafında bulunmadık.

Fakat uzun seneler zarfında gerek şahsen gerekse ailece vaki olan lâtif temaslarımız kendi-

sinden sosyal veya politik hayatının derinliklerine nüfuz etmeksizin sadece iyi komşuluk temasları yapmış bir kimse gibi bahsedebilmeme müsait idi.

Kendisini tanıyanların umumiyetle karakteri- ni takdir ettiklerini ve hastalığa karşı yaptığı mü- cadelenin safhalarını müşfik bir alâka ile takib et- tiklerini, hayatını kaplıyarak faaliyetine engel o- lan bulutlardan zaferle styrılmasına sevindikleri- ni ilâveye lüzum yoktur.

Bu kitap nasıl yazılabildi?

Biyografi meselelerinde, hayatından bahsedil- len kimsenin hatta doğmasından evvel üzerinde müessir olan hâdiseleri tarif etmek moda olmuş- tur.

Bunu kabul ederim; fakat bir kitap hakkında da, daha yazılması düşünülmeden evvel, onun ha- zırlanması ve neşredilmesi için müessir olan hâdi- seleri tahlil etmek lâzım gelmez mi?

Şimdi (Mustafa Kemal) üzerine yazacağım bir kitabın Fransa için haklarını satın almak çare- lerinin münakaşa olunduğu büyük bir Paris bası- mevinin bürosuna beraberce girelim.

Bu ticarethanenin direktörü benim Türkiye'de sefir sıfatile oynadığım rolü bilmektedir; ayrı- ca Bismarck ile Mussolini arasında paralel tesis e- den bir eserin müellifi olduğumu da öğrenmiştir.

Kitabımın başlangıcına Türk, İtalyan hükû- met adamları ile Başkan Roosevelt arasındaki yaş yakınlığına dair bir haşiye ilâve etti.

Bu üç şahsiyet arasında, Bismarck ile Musso- lini arasında yapmış olduğum şekilde bir mukaye- se yapmağımın çok enteresan olacağını söyledi.

Fakat Birleşik Hükûmetler Başkanının siya- sal fikirleri ile benimkiler arasındaki büyük farkı

misal olarak göstermek sureti ile bu mütalaasını kabul edemiyeceğimi söyledim. Bundan bir kaç zaman sonra New-York'a avdetimde bu teklifi, kendisi ile Avrupa siyaseti hakkında bir çok defalar görüşmüş olduğum, sevgili dostum albay House'a bildirdim, fikir beyan etmek istemedi.

Bununla beraber on gün sonra, Paris'de bana fikri telkin edilmiş olan kitabın yazılması hususunda, başkan Roosevelt ile konuşmuş olduğu ve Başkanın böyle bir kitabın neşrine taraftar bulunduğu hakkında telefonla malûmat verdi.

Bunun üzerine kararımı verdim ve bir ay sonra Beyaz - Saray'a giderek Birleşik Hükûmetler Başkanını ziyaret ettim.

Başkan, ilk seneleri hakkında, ve bilhassa Kemal ve Mussolini'nin de paylaştıkları orman sevgisinin kendisinde doğuşu hakkında yazılacak bir fasıl için lâzım olan şeyleri bana söyledi.

Ondan sonra Başkanla bazen Beyaz - Saray'da ve bazen de başka bir yerde eserim üzerine bir çok konuşmalar yaptık.

Bu eser dünya krizinden evvel ve dünya krizi esnasında ziyaret etmiş olduğum üç memleketin ekonomik şartlarını veya finansal vaziyetlerini izah etmez.

Bu teknik meselelerin münakaşası için kendimi salâhiyet sahibi addetmiyorum. Bununla beraber hükûmet başkanı sıfatile Kemal ve Mussolini'nin finansal sahadaki kat'î nüfuzlarını gösteren hâdiselerden hiç olmazsa bir tanesini söylemeden geçmeyi doğru bulmuyorum.

Amerikan bankerlerinin yabancı memleketlere yalnız borç vermek değil, aynı zamanda onları borç istemeye teşvik etmek için ellerinden ge-

leni yaptıkları ve Amerika'da Boom denilen yalancı bolluk senelerinde Türk ve İtalyan hükûmet Başkanlarının vaziyeti diğer yabancı memleketler Başkanlarının durumundan çok ayrı idi.

Memleketleri namına borç yapmayı reddetmek ve mahallî idarelere de bu şekilde istikrazlar akdedilmemesini tebliğ eylemek suretile Türkiye'nin ve İtalya'nın idaresini ellerinde tutanlar doğru görüşlü olduklarını isbat ettiler.

Dik kafalı Amerikan çiftçileri kendi zararlarına ve bizim de zararımıza olarak borç verme yağmasına aç gözlülükle saldırırlarken Türk ve İtalyan hükûmet adamları bu yalancı zenginlik günlerinin arkasında saklanan şeyi gördüler.

Bu kitap diktatörler hakkında yazılmış bir eser değildir; bununla beraber burada bahsedilen üç kişiden ikisi bu şekilde tavsif edildiklerinden ve üçüncüsü de hiç olmazsa muvakkat bir zaman için istisnâ salâhiyetlere malik bulunduğundan bu başlangıca nihayet vermeden evvel bugün neden diktatörler mevcut bulunduğunu kendimize sormamız muvafıktır.

Bunun sebebi dünyanın parlamantarizmden bıkmış veyahut da bıkmak üzere bulunmuş olmasıdır. Bunu parlamanterler kadar iyi bilen yoktur.

Bu ifadenin dayanacağı en kuvvetli delil Kongre'nin 1933 martında, Vaşington'da, ulusal krizi önlemeye elindeki metodların yetemediğini itiraf ederek başkanlığa geçen adama tam salâhiyet vermiş olmasıdır.

Roosevelt kelimenin Avrupa'da ifade ettiği mana ile bir diktatör değildir; çünkü Amerikan Kongresi ona vermiş olduğu tam salâhiyeti geri alabilir.

Bundan başka Yüksek - Konseyin bazı kararları ile ona verilmiş olan tam salâhiyetin mühim bir parçası geri alınmış bulunuyor.

Fakat Kongre kriz zamanında ona sür'atle vermiş bulunduğu bu salâhiyeti vermemiş dahi olsa idi Roosevelt'in nüfuzu yine aynı derecede büyük olacaktı. Dünyanın parlamenter rejimden usanmış olduğuna inanmak istemeyen bir kimsenin Fransa'da bir kaç ay veya bir kaç hafta kalmakla büyük partilerin prensipleri ile parçalanmış ve evvelâ politikacıların, sonra memleketin menfaati için çalışan küçük gruplara ayrılmış bir parlamantoda cereyan eden neticesiz uzun müzakerelerden tamamen lojik olan bu milletin ne derece tiksiniş olduğunu anlaması pek kolay bir işdir.

Şunu da kaydedelim ki 6 şubat 1934 hâdisesinden evvel programlarının Kamutayda ekseriyet tarafından tasvip edilmiş olmasına rağmen üç kabine devrilmmişti.

Niçin?

Çünkü halk ehliyetsizliğe itiraz ediyordu.

Fransızlar yeni bir Poincaré'ye ihtiyaçları olduğunu biliyorlardı, fakat hiç bir hükûmet adamı bu rolü yapabilecek gibi görünmüyordu.

Bu fırtınanın altında mecalsiz kalmış olan politikacılar manasız mücadelelerine bir müddet için fasıla vererek herkesin takdirini, ve bilhassa parlamanterlere karşı pek çekingen davranan halkın itimadını kazanmış olan bir emektarı, eski Başkan Doumergue'i hak etmiş olduğu istirahatenden ayırdılar.

Doumergue iktidar mevkiine geçti; fakat bu geçiş daha ziyade geneloyun artık tahammül edemediği adamsızlığı örtmekte bir ehvenişer gibi idi.

Zaten Doumergue dokuz ay sonra bu mevkii terketmeye mecbur oldu. Parlemanter birlik onu yenmiş bulunuyordu. Bu bahsettiğimiz vaziyet yeni bir şey değildir.

İşte on iki senedenberi Avrupa diktatörlere müsamaha ve hatta onları takdir ediyor: yalnız Kemal ve Mussolini değil, aynı zamanda Lenin, Horti, Pilsudski, ve diktatörlerin en koyusu olan başkan Gomez.

Venezüella bugün ne haricî ve ne de dahilî bir borcu olmamakla mes'uttur. İnglitere bile 1931 de, büyük kriz dolayısıyla, parti mücadelelerine bir fasıla vermeye, parlamantonun faydasız mücadelelerle vakit geçireceği yerde iş görebilmesi için Kamutayda nasyonal bir hükümet teşkiline mecbur kaldı.

Parti kavgalarının kesilmesini ve Westminster'de Mac Donald, Baldwin, ve saireden mürekkep millî bir hükümetin teşekkülünü temin eden George V takdir edilecek bir yurtseverlik ve feragat gösteriyordu, çünkü bu suretle krallık imtiyazlarını kuvvetlendirmiyor, parlamanter rejimi takviye ediyordu.

Faydasız ve sonsuz münakaşalardan ibaret kalan bu parlamantarizmden ve kapı aralarında iş gören egoist politikacılardan bütün dünya bıkmıştır.

André Maurois, lezzetle okunan (Silences da Colonel Bramble) isimli eserinde en iyi kapı arkası konuşmanın en fena bir kamutay münakaşasına taş çıkardığını yazıyor.

Komitelerin gizli siyasası ve teşkilâtli azlıkların parlamanto üzerindeki tazyiki parlamanto-

nun açık bir şekilde uzayıp giden sonsuz müzakerelerinden çok daha kötüdür.

Diğer cihetten Amerikalılar, bazı kurnazların kongre azalarını gelecek seçimde kazandırmakla tehdit etmek sayesinde kendi lehlerine olarak genel menfaatlara muhalif düşen kanunlara rey vermeğe mecbur kıldıklarını görerek tiksiniyorlar.

Fransızlar, kendi menfaatlarını muhafaza kasdı ile mebusları ve senato azalarını Masonluk veya bu kabil diğer birliklerin entrikalarına istinad ederek ürküten (fonksiyoner) leri görerek isyan etmektedirler.

Fransa, Amerika, ve İngiltere, parlamantarizmin bugünkü şeklinden usanmışlardır.

Fakat yarınki şekil ne olacaktır?

Bu bahsı kapamadan evel biraz da insanlardan tabiata dönelim: bundan bir moral çıkarmasak bile hiç olmazsa vaziyeti tasvir etmiş oluruz.

Dünyanın önümüze koyduğu sonsuz ve bulunmaz manzaralar içinde hepsini geride bırakan üç tanesi vardır ki bunlar da Rio de Janeiro limanı, Birleşik Hükümetlerin büyük CANYON'u; ve Mavera-yışeria'dan ötelere doğru uzanan Moabite tepeleri solda, Kudüs sağda olmak üzere zeytinlikler tepesinden, Akdeniz seviyesinden 430 metre aşağıda bulunan Lut gölüne 1100 metre yüksekten bakıldığı zaman görülen panoramadır.

Güneşin batmasına doğru, birbiri ardınca uzayıp giden Filistin tepeleri tutuşur, Lut gölünün mavi rengi koyulaşır, ve Kudüs kara kalemle yapılmış bir tablo halini alırken birbirine zıd güzelliklerin göz önünde toplanması hakikaten eşsiz bir ihtişama maliktir.

Bu satırları yazarken Lut gölünün yukarisından Kudüsün ebedi bir haşmete malik olan bu manzarası bilhassa hatıramı işgal ediyor.

Ümidin penbe renkli tepeleri arasında yükselen Mukaddes şehir'in Lut gölüne ve çöller ile örtülmüş civarına karşı yükselen timsali olgun bir kıymetle gözleri dolduruyor. Bu timsal birbirine hiç te benzemiyen başka başka şartlar altında, fakat aynı yılmazlıkla, yurtlarını düşmekte olduğu uçurumdan kurtaran ve bu kurtarma işinde, kendi kendilerini düştükleri zorlu yerden çıkarırken kazanmış oldukları tecrübeden istifade eden üç yurtseveri birbirine yaklaştırarak daha iyi tanımamıza yardım eder.

Üçü de en acı imtihanlara karşı tahammül gösterdiler. Fakat bu imtihanları muvaffakiyetle atlarken cesaretlerini sağlamlaştırdılar, ve kendilerini Saint Georges gibi yenilmez bir hale koyarak memleketlerinde ümitsizlik ve ekonomik kriz ejderhasını önlemelerine müsaade eden o büyük mukavemet kudretini ihraz ettiler.

İçlerinden birine veya diğerine, veyahut da her üçüne birden diktatör denilebilmesi bizi alâkadar etmez.

Bizim alâkadar olduğumuz şey, milletleri sevk ve idareye nasıl hazırlanmış oldukları ve her birinin sıra ile Türkiye, İtalya ve Amerika'da hüküm süren krizi ne şekilde karşılamış bulunduklarıdır.

Onların misali bütün ümitsiz insanlara ümit, ve mecalsiz memleketlere gürbüzlük aşılacaktır.

Charles H. SHERRILL

BİR MAZERET

Bahsettiğimiz üç devlet adamının aralarında yapılacak bir paralel ile izahından ise her birinin ayrı ayrı hayat tarihçesini okumayı tercih edebilecek okurlar için bir itirafım ve bir de mazeretim var:

Kemalin hayatını teşrih ederken, Umumi Harp faslından evvel, Yunanlılara karşı 1921-1922 deki iki muharebesine temas eden, gelişi güzel toplamış olduğum bazı hâdiseler hariç, diğerleri tarih sırası ile gelmektedir.

Bu suretle Kemal'in muharebe meydanlarında elde etmiş olduğu tecrübe hakkında bir parça fikir vermiş oluyorum. Fakat milletlerarası ihtilâfda almış olduğu vaziyet, askerî veya gayri askerî olarak üç kahramanımın bu ihtilâfda oynamış oldukları rolden bahseden fasılda tetkik olunmaktadır.

Kabul etmiş olduğum mukayese tarzı hâdiselerin keyfî bir şekilde tevziini icap ettiriyordu.

Kemal'in, Sakarya muharebesine başladığı esnada düşerek kaburgalarını kırması, tabiatile onun «Cehennem» ine ait olan kısımda yazılmıştır.

Buna mukabil, Yunanlılara karşı yaptığı iki muharebenin tamamile siyasî noktai nazardan mütaleası, istiklâl beyannamelerine ait fasıllarda ve psikolojik bir zaviyeden yapılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partilerinin doğması da,

ayni surette, bu meseleye temas eden fasılda yazılmıştır.

Bununla beraber biraz ötede bazı faaliyetlerinin münasebeti göze çarpar: Bayındırlık işleri, kadınların intihap hakkı; bundan başka Türk medeniyet ve hayatında tam bir değişiklik yapan on iki kadar inkılâp..

Mussolini'ye gelince; onun hayatını tetkik ederken tarih sırasına daha ziyade itina gösterdim.

Bununla beraber 1920 deki büyük grevleri istisna ederek grevler faslına aldım.

Roosevelt'in hayatını yazarken senelerin seyrine, Kemal ve Mussolini için yapmamış olduğum bir titizlikle, tâbi kaldım.

Buna rağmen ağaçlara karşı olan büyük sevgisini çocukluk faslında değil, Senatodaki rolünden bahseden fasılda izah ettim.

Doğduğundanberi, yani elli dört senedenberi, Türkiye'nin Başkanı daima Mustafa Kemal ismini taşıdı; fakat bu sene (1935), Türkiye bütün yurddaşlardan birer Soy adı almalarını istedi. O da ATATÜRK adını seçti. Bunun için şimdi ismi Kemal ATATÜRK'tür.

Bu kitabın yazılışı esnasında ve 1935 senesine ait fasıllara gelinceye kadar onu ilk ismi ile yad ettim.

Yaşadıkları müddet zarfında isim değiştirilmiş olan maruf şahsiyetlerin hayatından bahs olunurken bu değişikliğe dikkat etmek lâzımdır.

Disraëli, Lord Beaconsfield olmadan evvel, bu isimle çağırılmamıştır.

Mussolini hakkında Sinyora Margheritta Saffatti, ve Roosevelt hakkında da M. J. K. Lindley

en mükemmel biyografileri yazdılar. Kemal'in biyografisi olarak, kendisinin de lûtfen şahsî hatıra ve tasvirleri ile iştirâk etmiş olduğu ve Türkiye'de sefir iken yazmış bulunduğum bu biyografiden başkasını görmedim.

I

UÇ DEVLET ŞEFİNİN RESMÎ SURETTE TAKDİMİ

Bu faslın faydalı olabilmesi için uzaklara doğru bir seyahat yapmağımız lâzımdır.

Evvelâ yeni Türk Cumhuriyetinin 1923 denberi merkezi olan Ankara'yı ziyaret edeceğiz.

Bundan sonra Vaşington'a giderek Beyaz - Saray'a gireceğiz; nihayet bütün yollar Roma'ya gider diyen atalar sözüne uyarak Ebedî Şehir'e gideceğiz.

Burada dünyanın en iyi yerinde kurulmuş şehirlerden biri olan İstanbul'un şiirli sahillerinden bahsetmiyeceğiz.

Bu güzel şehrin bir tek rakibi vardır: Rio de Janeiro.

Dikkatimizi yalnız Ankara üzerinde temerküz ettireceğiz, çünkü biz Mustafa Kemal'e bağlanmış bulunuyoruz, o da vaktinin büyük bir kısmını, yurdunun kalbinde kayalık bir tepe üzerine kurulmuş olan, bu şehirde geçirmektedir.

İstanbul'dan ayrılmadan evvel okura şunu haber verelim ki 1929 senesi ikincikânunundanberi zarfların üstüne, şehrin türkçe ismi olan (İstanbul) yerine Constantinople yazanların mektuplarının posta idarelerince geri çevrilmesi ihtimali mevcuttur.

Oslo'nun Kristiyanya, Leningrad'ın Sen - Petersburg, ve New - York'un New - Amsterdam

yerine geçmesi gibi İstanbul'da artık kat'i surette Constantinople'nun yerine geçmiş bulunmaktadır.

Marmara üzerindeki muhteşem limandan, Boğaziçi vasıtası ile, Karadeniz'den Akdeniz'e geçid verdiği yerde ayrılalım.

Bir vapur bizi yirmi dakikada Avrupa sahilinden Asya kıyısına, İstanbul'dan Haydarpaşa'ya, deniz seviyesinden 900 metre yüksekte bulunan Ankara'ya gidecek olan trenin istasyonuna, götürüyor.

Mükemmel bir vagon - restoranda karnımı doyurduktan ve en son Avrupa modelinde bir yataklı vagonunda rahat bir uyku çektikten sonra sabahın saat 10 unda Ankara'ya vasıl oldum.

Gardan çıkar çıkmaz şehrin çok sevimli manzarası ile karşılaştım.

Dünyanın hiç bir yerinde böyle tamamen ve birdenbire yolcunun önüne çıkan bir manzara yoktur.

Şehirle gar arasında ideal bir birinci plân teşkil eden 400 - 500 metro kadar bir düzlük var ki gittikçe açılarak dekorun nihayetini teşkil eden tepecikler üzerine yerleşmiş olan şehrin umumî manzarasını kavramıya müsaade ediyor.

Ortada, bir tepenin üstünde, İsa'nın doğusundan dört bin sene evvelki Hititler zamanından kalmış olan duvarların muhafaza ettiği eski hisar heybetle yükselirken solda, 6 kilometre kadar süren bir yokuşdan sonra, Başkan'ın köşkü ile nihayet bulan ultra - modern Çankaya caddesi görülüyor.

Ankara'nın merkezindeki kaya, gardan baktığı zaman, kendi üzerine toplanmış cesim bir

arslanı; ve duvar çevresi ile birlikde Hisar da bu arslanın başını andırıyor.

Bu Hisar o kadar eskidir ki yalnız tarihte değil, aynı zamanda, meydana çıkarılmakta olan eserlerin de gösterdiği vechile, kablettarihte de rol oynamıştır.

Bunun her zaman mevcut olmuş bulunduğunu gösteren kuvvetli deliller vardır: üzerine kurulmuş olduğu kayada bir menba mevcut olduktan başka, bu Hisar, eteklerinde birleşen ve biri doğudan batıya, diğeri de şimalden cenuba giden kervan yollarına hâkim bulunmaktadır.

Bugün bile Garın kalabalık merkezi ile şehrin ondan daha kalabalık olan merkezi arasındaki geniş meydanlıkta deve kervanlarının dinlendikleri yer görülebilir.

Modern şehirde eski zaman evleri ile yep yeni binalar, bankalar, zarif bakanlık binaları yan yana bulunmaktadır. Şehiri iyice görmek isteyenlerin Ankara'dan çıkarak garın ilerilerine, geçenlerde inşa edilmiş olan Yüksek Gazi Enstitüsüne kadar gitmeleri lâzımdır.

Oradan geriye doğru bakıldığı zaman hoş bir manzara ile karşılaşılır: 70,000 kişilik nüfusun yaslandığı büyük kayalık, ve solda yükselen tepe.

Fanteziye kapılmadan söylenilebilir ki bunlardan birincisi nasıl kendi üzerine toplanmış bir arslana benziyorsa diğeri de öylece, uzanmış yatmış olan ve yanlarını kaplayan evleri müsamahakâr bir şekilde taşıyarak uyuyan bir deveyi andırıyor.

Yere kapanmış, âciz deve mütevacı evlere çok uygun düşmektedir, Hisarın taclandırdığı

arslan ise uyanan ve yurdunun yüreğinde toplanan bir milletin kuvvetini heybetle canlandırmaktadır.

Halk, lâtif sahillerinin açığında dolayan yabancı filoların daimî tehdidi altında bulunan deniz kenarındaki merkezde bulamadığı emniyeti ve epi zamandanberi snmş olan bir siyasî hayatı burada bulmaktadır.

Ankara'da Çankaya yokuşunu ilk defa 1932 de, nefis bir ilkbahar gününde, tırmandım.

Sefarethanemizin askerî ve mülkî mensupları ile birlikte, Devlet Şefinin yeni gelmiş olan bütün siyasî misyon şeflerine verdiği kabul resmine iştirak etmeye, gidiyordum.

Merasim sade ve fakat çok vekarlı oldu.

Yabancı milletlerin marşları çalarken dışarıda şeref kıtası gururla selâmlıyordu; içeride, itimatnamelerin takdimi ve kısa nutukların teatisi esnasında çok protokoler olan merasim sonradan, benim gibi Vaşington'da doğmuş olan bir adama, Beyaz-Saray'ın çok yürekte bir sadelik içinde cereyan eden kabul günlerini hatırlatacak derecede mültefit ve tevecchkâr bir şekil aldı.

Kemal'in bende hasıl ettiği ilk tesir kaydedilmeğe değer.

İşğe arkasını çevirmiş olduğu için, sonradan yapabilmiş olduğum veçhile, simasının hatlarını birer birer tetkik edemedim, sadece mevzun endamını farkedebildim.

Bununla beraber bir bakışta, tamamen inkişaf etmiş, sağlam yapılı, parlak nazarlı, açık renkli, çok kalın ve çok ayırık olan kaşları zekâ-

dan parıldayan bir simaya açılan bir insan karşısında olduğumu anladım.

Bahsetmiş olduğu kısa görüşme esnasında çevikliğini ve geniş omuzların çerçevelediği kuvvetli bünyesini farkettim.

Bu kuvvet ve çeviklik bir Amerikalı foot-ball mütehasısına, önden ziyade arkada oynamak üzere, onu seçtirebilirdi.

Sunu derhal söylemeliyim ki, başkanlık ettiği merasimin resmî karakterine atfedilebilecek ihtiyatkârlığa rağmen, daima kıvıldağan gözlerinin cazip ifadesi ile beni hayran bıraktı. Rengi garip bir surette değişen, bazan gri, bazan mavi olan küçük gözler...

Sonraları, onunla daha samimî şekilde tanışmamız zamanında, bu gözlerden tekrar bahsedeceğim.

Yabancı devletlerin mümessilleri ile ilk görüştüğü zaman Kemal yalnız türkçe konuşmak ihtiyadındadır, fakat söylediğiniz şeyler arasında alâkasını celbedecek bir şey bulunursa onun hakkında, mükemmel bir fransızca ile, konuşur.

Bu şahsan benim de başıma geldi.

Hususî görüşmemiz bittikten sonra sefaret-hane erkânı ikişer ikişer getirildiler, her biri o kadar candan karşılandı ki kendilerine söylenilen bir kaç kelimenin çok tatlı hatırasını taşıyarak gittiklerine şüphe yoktur.

İşte Çankaya'ya birinci çıkışım bu şekilde oldu.

Şimdi Birleşik Hükümetler merkezine dönelim.

Ben Vaşington'da doğdum. Demek oluyor ki Beyaz - Saray'ı bilirim, ve en küçük yaşımdanbe-

ri, Hayes devrindenberi, başkanların oturduğu binada kalanların her biri ile samimî münasebetlerim olduğu cihetle Başkan'ın ailesinin orada ne şekilde yaşamış olduğunu da bilmekteyim.

Beyaz - Saray'a ilk davet edilişim, Dans mektebinde Hayes'lerin, Garfield'lerin ve Arthur'lerin çocuklarile tesis ettiğim münasebetler dolayısıyla olmuştur.

Tecrübe etmiş olduğum için söyleyebilirim ki Birleşik Hükûmetlerde ekzekütif kuvvet şeflerinden hiç birisi Franklin Roosevelt kadar cömertcesine bir misafirsevenlik göstermemiştir.

Haftada iki defa verdikleri ve müzik seanslarının takip ettiği ziyafetlerden başka, zevcesi sık sık «çay» lar tertip etmekte idi.

Maruf yabancı şahıslar müstesna, bu kabul resimlerinin ve ziyafetlerin haricinde olarak Başkan ile resmen görüşebilmek çok müşkül bir işti.

Şu halde haftalık ziyafetleri takip eden bu müzik suvarelerinden birine gidelim.

Eski bir Vaşingtonlu gözü ile, Roosevelt'in bu müzik seanslarında büyük ve demokratik bir yenilik farkedilmektedir.

Eskiden, davetlilerin doğrudan doğruya Şark Odasına gidip oturmaları âdet idi.

Davetliler oturduktan sonra Başkan içeriye girer, ve birinci sırada yer alırdı.

Bu sırada herkes saygı ile ayağa kalkar, beklerdi. Ev sahibi ile davetliler arasında hiç bir temas vaki olmazdı. Beyaz - Saray'ın davetlileri, 4 Mart 1933 tarihindenberi, Başkan ile zevcesi Şark Odası kapısının eşğine gelinceye kadar, aşağıda oturuyorlar; ve ancak o zaman merasim baş-

lıyor. Herkes, birbiri ardınca, bir ataşemiliter vasıtasile götürülüyor.

Başkan sıra ile erkeklerin ellerini sıkıyor, her birine sevimli bir kaç söz söylüyor, herkese karşı aynı alâkayı gösteriyor.

Bu suretle Başkan'ın davetlilere karşı olan muamelesi, aziz yakınlarından Theodore Roosevelt'in muamelesinden farklı bulunuyor.

Eskiden, yalnız pek gözde olan bir kaç kişi yukarı çıkmaya ve Başkan ile birlikte yemek yemeye davet olunurdu.

Bu supeler, bu satırları yazanın şehadet edebileceği veçhile, çok zevkli idiler; fakat Franklin Roosevelt'in bütün davetlilerini müsavi şekilde karşılama tarzı kadar demokratik değil idiler.

Bu günkü Başkan'ın, kendisine yazanlar ile de, yazı vasıtasile, sıkı bir temasta bulunmaya ne kadar büyük bir ehemmiyet verdiğini herkes bilir.

Eskiden pek şiddetli olan protokola sokmuş olduğu yeni usuller, Beyaz - Saray'da verdiği ziyafetler, herkesle sıkı bir surette temasta bulunma siyasetine uygun düşmektedir.

Beyaz - Saray davetlilerinden bir çoğu suvarilerde misafirleri ağırlamanın Başkan için bir yorgunluk teşkil ettiğini bilmektedirler.

Fakat gündelik çalışması ne kadar yorucu olursa olsun misafirlerini karşılarken aldığı nazik tavrı ve atalar sözü halini almış bulunan tatlı tebessümü daima aynidir.

Şimdi tekrar yola koyulalım ve bu defa da İtalya'nın idare merkezine doğru gidelim.

8 Nisan 1923 de, Roma üzerine yürümesi sayesinde Mussolini'nin Başvekil oluşundan beş ay

sonra, İtalya Kralı ve Kraliçesi tarafından, kızları Prenses Yolande ile Kont Calvi di Bergolo'nun evlenmeleri münasebetile, Quirinal'de parlak bir ziyafet verilmişti.

Düğün merasimi ertesi gün yapılacaktı.

Mussolini'yi ilk defa olarak görüşüm ve onunla konuşmak fırsatını buluşum bu ziyafet akşamı mümkün olmuştur. Olimpiyad oyunları beynelmilel komitesinin bir hafta devam edecek olan celsesine iştirak etmek üzere Roma'ya henüz vâsıl olmuştuk.

İtalyan hükûmetinin davetlisi bulunuyorduk ve sabahleyin açış seansımızda Kral ile Başvekil hazır bulunmuşlardı. Aşağı yukarı yirmi kişiden ibaret bulunan küçük kafilemiz Quirinal'deki kabul resmine de davet edilmiş bulnuyordu. İçimizden bir çoğu, İtalyan mesai arkadaşımız Marki Guglielmi'ye refakat ediyordu.

Büyük balo salonuna gireceğimiz esnada Mussolini'ye tesadüf ettik: Guglielmi takdimleri yaptı ve bunu kısa bir muhavere takip etti.

Bu sırada Başvekil bana, Amerika'daki hayat şartları ile alâkadar, bir çok sualler sordu. Erkeklerin parlak üniformaları ve kadınların kıvılcımlar saçan mücevherler ile süslü elbiseleri arasında Mussolini'nin giyinişindeki sadelik dikkati celbediyordu.

Etrafını çeviren alâka nişaneleri, onun tarafından görülmek veya tanılmak için yapılan gayretler, şahsına verilen ehemmiyetin derecesini meydana koymakta idi.

Duruşunda Napolyon'u andıran bir şey mevcut olduğu söylenilebilirdi; ve bu doğru olurdu. Lâkin kuvvetli çenesi dolayısile Mussolini'nin si-

masının alt kısmı İmparatorunkinden daha kudretlidir.

Bunun için, gelecek fasılda görüleceği vehile, Korsikalı kahraman ile kendi arasında bir müşabehet keşfedilmesinden hoşlanmıyor.

Onunla konuştuğum kısa müddet zarfında bana serbestçe ve çok vazih bir şekilde Birleşik Hükümetlerden bahsetti, «Hayır» dedi, siz kızıl-larınıza karşı faşizme muhtaç değilsiniz. Sizin için en mühim mesele, memleketinize yeni hicret etmiş olanları assimile edebilmektir. Bu muhacir-ler yüzünden New-York şehri, yabancı eleman-lardan yapılmış bir Cocktail halindedir.

Yurdunuzda şarka doğru gidildikçe Ameri-kalı olmak keyfiyeti tahakkuk eder, ve insan Pasifik sahillerine vâsıl olunca artık tamamen Amerikalıdır.

Bana daha bu mevzu üzerinde bir çok şey-lerden bahsetti, bütün söyledikleri Amerika hak-kında idi ve etrafımızda herhangi bir kimse bu sözleri işitebilirdi.

Bu kitabın mevzuunu teşkil eden üç şahsiye-tin bana bahsettikleri mülâkatlarda Mussolini'nin hareketi diğerlerinden çok farklı oldu.

Konuşmalarında, bilhassa Kapitol'da bey-nelmilel Olimpiyad oyunları komitesinin içtima-larında benimle yapmış olduğu bir çok konuşma-larda hiç bir gösteriş hareketi mevcut değildi.

Sonradan Chigi sarayındaki hususî kabine-sinde yaptığımız görüşmelerde de aynı şekilde hareket etti.

Şimdiye kadar yazmış olduğum sahifelerde sırası ile Kemal'in, Roosevelt'in ve Mussolini'nin görünüşlerini mümkün mertebe doğru bir şekilde

tasvir etmeğe çalıştım. Şimdi tamamen başka bir şey tecrübe edeceğim.

Bir muharrir sıfatı ile simalarının üzerimde hasıl ettikleri tesiri izaha çalışacağım.

Kemal, beni sefir sıfatı ile kabul buyurduğu zaman, bir devlet adamına yakışacak şekilde vakur ve mükemmel bir centilmen gibi hareket etti, aynı zamanda çok nazik davrandı.

1919 da memleketinde politik yolunu nasıl çizmiş ve yurttaşlarının kalbini ne suretle kazanmış olduğu derhal anlaşılıyordu.

Simasındaki ifadenin ne kadar çok değişebildiğini ancak biyografisinin yazılması için bahsetmiş olduğu mülâkatlardan sonra anladım.

Çok tatlı sohbet edenlere mahsus olan kıvılcımlı bakışlarının arasından bazan, ordu kumandanı şu veya bu tabiye manevrasının sebebini izah ederken, veya Ankara'nın politika adamı kendisinin düşmanı olan İstanbul Osmanlıları ile mücadelelerini anlatırken, daha koyu bir parıltı geçiyordu.

Ve o zaman yalnız gözlerin ifadesi değil, aynı zamanda rengi de değişiyordu: Sakin veya neş'eli düşüncelerin tesiri altında iken hemen hemen mavi bir renkte olan bu gözler, aksi bir tesir altında soğuk gri bir renk alıyorlardı.

Kitabıma koymak üzere Kemal'in bir resmini seçmekliğim icap ettiği zaman çok garip bir vaziyet karşısında kaldım: Türkiye Cumhuriyetinin hiç bir resmi diğerine benzemiyordu.

Çehresindeki hatların müteharrik oluşunun buna sebep teşkil ettiğini uzun mülâkatlardan sonra anladım. Aynı hal Washington'un resimle-

rinde de vakidir ve şüphesiz bu da aynı şekilde izah edilebilir.

Ne Roosevelt'in ve ne de Mussolini'nin simalarında bu kadar mükemmel ifade değişiklikleri yoktur.

Mussolini'nin simasının bende bıraktığı tesire gelince:

Mussolini'de bambaşka iki şahsiyet mevcuttur. Birisi, harice karşı olanı, resmî şahsiyet:

Sert olan ve emirlerinin icrasında sür'at istiyen bir otorite sahibi.

İtimadına mazhar olanların bildikleri diğer şahsiyeti ise:

Çok insanî, hoşla gitmek istiyen ve şüphesiz huzurundan hoşlanılan, samimî adam.

Kendisi ile bir çok defalar muhtelif meseleler hakkında görüştüm, bunlardan almış olduğum neticeye hayret olunabilir.

Mussolini mahcup tabiatlidir.

Şuna emin bulunuyorum ki resmî vaziyetlerde takınmakta olduğu, hemen hemen haşin denilecek derecede sert ve vakur tavır, son derece büyük olan mahcubiyetine karşı şiddetle mukavemet etmesinin bir şeklidir.

Ben kendisini o kadar dürüst ve samimî buldum ki merasimlerde ve sair yerlerde takındığı bu haşin tavrın etrafındakilere tesir yapmak gayesi ile olduğuna inanmam.

Fikrimce halkın nazarından mahcubiyetini saklaması icap ettiği zamanlarda insiyakî şekilde bu tavrı almaktadır.

Tabii benim burada ileri sürdüğüm faraziye-ye karşı itiraz olunabilir ve bunun tamamile yersiz olduğu da iddia edilebilir.

Fakat bu izah bana makul görünmektedir.

Kemal'in muhtelif ifadelere malik olan siması, ve Mussolini'nin resmî maskesi ve hakiki siması ile tam bir tezat teşkil etmekte olan Roosevelt'in simasına gelince:

Herkesin tanıdığı ve daima aynı olan Başkan Roosevelt'in çehresinde doğruluk, sadelik, samimilik okunmaktadır. Bir zat, politika namzetleri için en mühim şeyin intihabat mücadelesi esnasında yüzyüze gelemediği sayısız müntehiplerin kalbini kazanabilecek derecede iyi bir resme malik bulunmak olduğunu söylemişti. Roosevelt'in litografisi mükemmeldir.

Kendisi ile görüşmek fırsatını bulan bir kimse, evvelce görmüş olduğu resmin sahibinin karşısında bulunduğunu derhal takdir eder.

Şunu daha açık bir şekilde izah edeyim.

Al. Smith dahi mükemmel bir propaganda aleti olmuş bulunan çok iyi bir resme maliktir.

Fakat kendisi ile karşı karşıya gelindiği zaman bambaşka bir insan ile yüzleşildiği görülüyor, şüphesiz bu insan, resimdeki şahıstan daha az takdire şayan değildir, fakat daha caziptir.

Ortada bir hâdise mevcuttur: Resim ile sahibi birbirine benzememektedir.

Demek oluyor ki Türk'ün, İtalyan'ın ve Amerikalı'nın simalarından bende hasıl olan empresyonlar bunlardır; birincisi hayret edilecek bir mobiliteye malik; ikincisi görünüşte iki türlü; nihayet sonuncusu daima kendine benzeyen, umuma karşı olduğu gibi hususî hayatında da ve daima sevimli.

II

ÜÇLERLE HUSUSİ GÖRÜŞMELER

Üç devlet adamını resmî simaları ile tanımış bulunuyoruz; şimdi kendilerini parad dekonunun arkasında takip edelim ve kendileri ile hususî surette temasta bulunalım.

Bu iş için Kemal'in oturmakta olduğu yerlere, evvelâ Ankara ve Yalova'ya; sonra, Roosevelt'in ikamet ettiği Lake Placid'e ve Vaşington'a; nihayet Chigi ve Venezia saraylarına ve Kapitol'a, yani bu üç binanın buldukları şehire, Roma'ya gideceğiz.

Türkiye Başkanının hakikî şahsiyetini keşfetmekliğim ve onu sevmeğe başlamaklığım ancak kendisi ile yapmış olduğum hususî görüşmelerden sonra olmuştur.

Resmî mahiyeti haiz olmıyan bu uzun görüşmeler kendisinin biyografisini yazmaklığımı mümkün kıldılar. Hoover, Türkiye sefirliği vazifesini bana tevcih etmeden evvel, Kemal ile çok alâkadar olmuştum. Birleşik Hükûmetler Başkanının bundan haberi yoktu. Bu Asker - Devlet Adamı hakkında yazılmış olan bütün yazıları okumuş idim ve hattâ kendisini tam bir şekilde tasvir edecek bir kitap yazmak için lâzım olan elemanları toplamak üzere idim.

Sefirliğe tayin edilmezden bir sene evvel İstanbul'a gitmiştim.

Bu ziyaretimdeki maksadın san'at hakkında

çıkacak olan bir kitap için eski mozaiklere dair notlar toplamak olmasına rağmen ben Kemal hakkındaki etütlerime o zamandan başlamış bulunuyordum.

Ertesi sene, resmen vazifeye başladığımdan biraz sonra, tasavvur etmekte olduğum biyografiden iki fasıl yazdım ve fransızcaya çevirdim.

Ondan sonra yabancı bir sefirin böyle bir biyografi yazmasının patavatsızlık olup olmyacağına Türkiye Dış Bakanı Tevfik Rüştü'den sordum.

Cevap vermeden evvel okumak üzere yazmış olduğum parçayı istedi.

Ertesi sabah gelen bir haberde, öğleden sonra saat beşte Başkan tarafından, kitabım hakkında görüşülmek üzere, kabul edileceğim bildiriliyordu.

Başkan'ın bana bahşetmiş olduğu mülâkat tam manasile hususî olup hiç bir resmî mahiyeti haiz bulunmıyordu. Bu mülâkat iki saat devam etti ve sonradan yaptığımız görüşmelerin en kısası oldu.

Ne diplomatları ve ne de diğer yabancıları, her ne şekilde olursa olsun, yalnız olarak kabul etmek Başkan'ın âdeti değildi.

Onunla başbaşa kalmanın ve onun mükemmel bir fransızca ile konuşmasını dinlemenin benim üzerimde ne kadar derin bir hayret ve ne kadar canlı bir mahzuziyet hasıl etmiş olduğu tasavvur olunabilir.

Bu defa, Ankara'da Çankaya tepesindeki köşkünde Başkan'a yapmış olduğum ziyaret, resmen kabul edilmiş olduğum zamankinden çok farklı idi. İçerisine ithal edildiğim bina bile baş-

ka idi. Şimdi, eskiden bilmekte olduğum binanın biraz ötesinde, artık itmam edilmiş bulunan, çok daha büyük, ultra-modern bir şekilde döşenmiş, yeni bir bina yükseliyordu.

Halbuki Çankaya'ya yapmış olduğum iki ziyaret arasında yalnız bir aylık kısa bir zaman geçmiş bulunuyordu.

Eski ikametgâh yenisinin içine ferah ferah sığabilir demekle pek az mübalâğa etmiş oluyorum.

Yeni köşkün içinde geniş bir hol mevcuttur. Solda büyük kabul daireleri; sağda, diğer kırsımlar bulunuyor.

Bu kısımların kapıları Pompei stilinde, etrafı sütunlu bir portik ile çevrilmiş, yukarıdan ışık alan geniş bir pisine açılmaktadır.

Bu köşkün, medeniyetin en son incelikleri ile döşenmiş olduğunu ayrıca izaha lüzum yoktur.

Fakat bu defa merasim salonlarını takdir etmeme fırsat bırakılmıyor.

Yaver, beni geçirdiği uzun holün nihayetinde, sağa dönüyor, son zamanlarda İskandinavya-da yapıldığı şekilde sönlük nüanslı tapısörilerle süslenmiş duvarlar arasından, merdivenleri çıkmağa başlıyor.

Halıların hepsi aynı renkte olup renklerindeki sadelik böyle bir yerde daha şatafatlı manzaralar görmeğe hazırlanan insan üzerinde çok lâtif bir sürpriz husule getiriyor.

Merdivenin yukarısında, solda, köşkün en uzak köşesinde, geniş bir salonun kapısı açılıyor; bu salonun ortasında uzun bir mesai masası göze çarpıyor.

En uzak köşede, hakikî bir iş adamı bürosunun yanında, Gazi bulunuyor.

Yunanlıları uğratmış olduğu büyük bozgun-

dan sonra Büyük Millet Meclisinin kendisine vermiş olduğu Gazi unvanı «Zafer kazanmış» manasına gelir. Beni bir âşına tebessümü ile karşılıyor.

Bu defa, birinci mülâkatımızda olduğundan daha fazla kendi muhitinde olduğu görülüyor, çünkü kütüphanesinde bulunuyor.

Etüd adamı olarak doğmuş bulunan bir insan için hiç bir zaman kitapları ile ihata edilmiş ve, onların bir nevi himayesine sığınmış bulunduğu zaman olduğundan daha sağlam bir vaziyet mevcut değildir.

Haritaları ile çevrilmiş olan Gazi için de vaziyet bu merkezde idi.

Türklerin, çıkış noktaları olan Orta Asyadan, garba doğru ilerlemelerindeki terakkiyi tasvir eden etnografik vesikalarla meşgul olurken, veya bu hususta izahat verirken, Gazi'nin, tam manası ile ihtisası dahilinde bir işten bahsettiği, yani, kendi muhitinde bulunduğu görülüyor.

Bir gün öğleden sonra, beni haritalar üzerinde dolaştırdı, Türk milleti için duyduğu heyecanlı takdirin yerinde bir şey olduğunu isbat eden, sayısız kitaplardan istihraç olunmuş sözlere istinad ederek, bir çok deliller saydı, döktü.

Hayatımda, meşgul olduğu mevzuu onun kadar benimseyen ve kendisini o mevzuun akışına kaptıran bir insan daha gördüğümü hatırlıyamıyorum.

Yalnız öğrenmek arzusu ile titriyen bir tecesüs üzerinde Kemal gibi bir zekânın husule getirdiği füsun itibarile değil, fakat aynı zamanda bu devlet adamının göstermiş olduğu taşkın yurd-severlik dolayısıyla, o öğleden sonranın hatırası

hafızamda çok canlı bir şekilde yaşamaktadır.

Başkan'ın kütüphane - bürosunda bir çok haritalardan maada salonun büyük bir kısmını işgal eden ve biraz evvel bahsetmiş olduğum masaya bitişik olarak geniş Anadolu yaylasına karşı bulunan bir reyonajda sayısız kitaplar mevcut olduğu görülüyor.

Eğer Kemal'in simasında en mes'ut ifadenin tebarüz etmesini isterseniz yani, gri renkte gözlerinin mavileşmesini arzu ederseniz, ona, masasının yerleştirilmiş bulunduğu iki pencere arasında, duvara, çerçeveleterek astırmış bulunduğu bir vesikanın ne mana ifade ettiğini sorunuz.

Sualiniz karşısında simasında husule gelecek olan ışığa hayret edeceksiniz.

Dünyada bu vesikaya benzer bir şey daha mevcut değildir.

Bu vesika Kemal için hususî bir kıymeti haizdir ve ona çok tatlı şeyler hatırlatır.

Altından bir çerçeve içinde muntazam surette sıralanmış olarak, som altından Lâtin harfleri, eski Arap yazısının yerine ikame etmiş olduğu yeni Türk alfabesi, bu vesikada, açık renkli bir zemin üzerinde, tezahür etmektedir.

Türk parlamantosunun resmî lâyhalarından öğreniyoruz ki «Büyük Millet Meclisi, 1928 senesi sonteşrin ayının birinci günü yaptığı ilk toplantışın ikinci seansında, Türk milletini istiklâl ve terakki yolunda sevkettiği gibi, onu okuma ve yazma vasıtası ile de bir meş'ale ile aydınlatır gibi tenvir etmiş olan Büyük Dâhi Gazi Mustafa Kemal'e, Türk milletinin bir şükran nişanesi olmak üzere, Türk alfabesinin harflerini kabartma olarak taşıyan altın bir levhanın sunulması kararını vermiştir.»

Bu suretle Türk milleti, Gazi'nin tarihte yapmış olduğu on üç inkılâptan yedincisini karakterize etmiş bulunmaktadır.

Bu inkılâplardan kitabımızın XIII üncü faslında bahsedeceğiz.

Türk halkının nizamî bir şekilde seçtiği mümessillerin bu şükran nişanesine karşı Gazi'nin esaslı surette ehemmiyet vermesindeki sebep artık kolayca anlaşılabilir.

Yapmış olduğu teşebbüs Türkiyedeki talim ve terbiye metodlarını tamamilen değiştirdi.

Bunun gibi bir teşebbüse başka hiç bir memlekette tesadüf olunamaz.

Bu teşebbüs bütün bir milleti çok zor olan Arap yazısının öğrenilmesi boyunduruğundan, halde olduğu gibi istikbalde de, halâs etmiş bulunuyordu.

Arap yazısının harfleri şüphesiz artistik bir güzelliğe malik bulunuyorlar; fakat öğrenilmelerinde çekilen zahmet, bu harflerin açması lâzım gelen yolu bilâkis kapamaktadır.

Halbuki Gazi'nin yapmış olduğu inkılâbın memleket dahilinde okuyup yazmayı çoğaltacağından maada memleket haricinde de türkçenin öğrenilmesi imkânlarını bahsedeceği düşünülürse bu teşebbüsün, üzerinde durulmaya değer bir şey olduğu tezahür eder.

Bunun içindir ki Türk milletinin nizamî şekilde seçmiş olduğu mümessillerin, bu inkılâbı anladıklarını Kemal'e ifade etmiş olmalarına ve milletin ona karşı borçlu olduğu şükranını yalnız bugünkü nesile değil, fakat aynı zamanda gelecek nesillere de hatırlatacak, altın çerçeveli bir levha sunmuş olmalarına hayret etmedim.

Bundan başka Kemal'in bu teşebbüse husu-

sf bir ehemmiyet vermesine ve levhayı, bunun manasını anlamak kabiliyetinde olanlara göstermekten büyük bir zevk duymasına da hayret etmedim.

Gazi ile yapmış olduğum konuşmalardan biri (din hakkında olan bu enteresan mevzu ayrı bir fasılda izah edilmektedir) Yalova'da cereyan etti.

Kemal orada, Marmara denizi sahilinde, Washington'un Mont - Vernon'daki ikametgâhından çok daha sade bir köşkte oturmaktadır.

Bu köşk de, Ankara'daki gibi, ultra-modern stilde, fakat ondan çok daha küçük mikyasta olup, büyük ve yaşlı ağaçların yanına, sahile yapılmıştır.

Köşkün yanında ve kumsalda, Sultanların harplerde kullandıkları on yedinci yüz yılın işlemeli ipekten iki büyük çadırı kurulmuş bulunuyordu.

Bu çadırlardan birinde rahatca oturduk, nefis Türk kahveleri içerek, yazacağım biyografinin esasları hakkında, konuştuk.

Kemal ile yaptığım görüşmelerin hepsinde, umumun mülâhazasına karşı gösterdiği büyük alâkaya dikkat ettim.

Başka bir yerde, aslen şarklı olan maruf bir şahsın yalnız enteresan olmayıp aynı zamanda enterese olmayı da bilen bir kimse olduğundan bahsetmiştim...

Kemal, tamamiyle alâkadar olmayı bilen bir insandır. Filhakika, fikirlerine iştirak etmediğiniz zaman, bu ayrılığınızın yalnız sebeplerini sormuyor, aynı zamanda o sebeplerin esaslarını da araştırıyor. Sizi, kendisinden başka türlü düşündüren şeyi öğrenmek istiyor.

Şimdiye kadar ondan daha doğru düşünen bir insan ile konuşmadım.

Herhalde evvelâ Erzurum'da, sonra Sivas'ta, ve nihayet Ankara'da, Türk milletini kendi kendini idare hususundaki hakları ve kabiliyeti hakkında yavaş yavaş ikna etmeğe uğraştığı zamanlarda bu doğruluk ona çok yardım etmiştir.

Kemal ile yaptığım görüşmelerde elde ettiğim malûmatın en kıymetlisi olan ve Kemal'in devlet adamı kalitesini bariz bir şekilde meydana koyan iki vak'ayı nakledeyim. Bu iki vak'ayı, Kemal hakkında Birleşik Hükûmetlerde ve bilhassa New-York ticaret odasında ve Yale University'de, 1932 senesinde, vermiş olduğum konferanslar serisinde anlattım.

Türkiye'ye vâsıl olduğum zaman, yabancıların Fransa'da yaptıkları gibi, ben de Kemal'in muharebe meydanlarını gezmekliğimin, sefir sıfatı ile, muvafık bir hareket olacağını tasavvur ettim. Bu arzumu Türk makamatına bildirdiğim zaman bana Kemal'in, bu muharebe meydanlarında eski düşmanı olan Yunanlılara karşı kazanmış olduğu zaferleri canlandırmaktan ise Türkiyenin Yunanistan ile dostça mûhasebetlerde bulunmasını görmeyi tercih ettiği cevabını verdiler.

Bu kadar ihatalı bir muhakeme benim üzerimde çok derin tesirler husule getirdi.

Şimdi anlatacağım vak'anın tesirleri ise belki bundan da büyük olmuştur.

Türkiye'nin Yunanistan'ı mağlûp ettikten sonra ne için ondan tazminat talep etmemiş olduğunu sormuştum.

Bana verilen cevapta Kemal'in Yunanistan

ile yeniden ticarî münasebetler tesis etmek ve bu münasebetleri sıkılaştırmak kararını vermiş olduğu bildirildi. Bu şekilde iyi münasebetlerin devamını her sene bir çok müşkülât ile alınacak ve iki memleket arasında ebedî bir soğukluk husulüne sebebiyet verecek olan tazminattan daha istifadeli buluyordu.

Avrupa'da bu kadar büyük bir feraset eseri göstermiş olan bir tek devlet adamı var mıdır?

Başkan Roosevelt'i bu fasıla dahil edebilmekliğim için kendisi ile evvelâ, henüz New-York guvernörü olduğu zamanlarda, Adirondack tepelerinde, Lake-Placid'de yapmış olduğum hususî bir konuşmadan, sonra da Beyaz - Saray'da Ekzekütif bürosunda yapmış bulunduğum diğer iki görüşmeden bahsetmeme müsaade olunsun.

Franklin Roosevelt'in siyasi hayattaki muvaffakiyeti son derece canlı olan ve mukabele etmekte seri davranan zekâsı ile birlikte, mukabelelerinin daima biraz iyilikle memzuc bulunması, ve hiç bir zaman devamlı bir acıya sebebiyet vermemesinden ileri gelmektedir.

Bu canlılığı ve bu iyiliği isbat için 1932 Şubatında, Lake - Placid'de, beynelmilel Olimpiyad oyunlarının kış mevsiminde vukua gelen bir hâdiseyi nakledeceğim.

Dünyanın her tarafından gelmiş olan atletleri kabul etmek üzere New-York Hükûmeti guvernörü sıfatı ile, Roosevelt bu merasime iştirak eylemekte idi.

Zevcesi de kendisi ile beraber gelmiş bulunuyordu. Ben de beynelmilel Olimpiyad oyunları komitesi azası sıfatı ile orada bulunuyordum.

Guvernör ile zevcesinin de bir kısmını işgal

etmekte oldukları geniş klüp binasında oturmakta idim. Bu sebeple ikametinin devam etmiş olduğu üç gün zarfında bir çok defalar birbirimize tesadüf ettik. New-York'da, ikimiz de (East 65 th. Street) de ikamet etmekte olduğumuzdan beni mükemmel surette tanımakta idi.

Oğlum Gibbs, Groton'da Roosevelt'in oğlu James'in arkadaşı idi.

Zevcem ile ben ekseriya Mrs. Roosevelt'i görmek imkânlarını elde edebiliyorduk.

Zevcem, sonradan New-York'da Theodore Roosevelt namına doğmuş olduğu evde bir müze tesis etmiş olan cemiyetin kuruluşuna Mrs. Roosevelt ile beraber çalıştı.

4 Şubat akşamı Lake Placid Club'de guvernör şerefine parlak bir suvare verildi.

Müsait bir zamandan istifade ederek beni bir kenara çeken Roosevelt, «söyleyiniz bakalım, dedi, bu rivayet nedir? Türkiye'ye sefir sıfatile gideceğinizden bahsolunuyor?»

Bu haberin doğru olduğunu mahrem surette kendisine söyledim. Başkan'ın 15 sonkânun tarihinde beni bu vazifeye tensip etmiş olduğunu ve tayinimin yakında Senatoya arzedileceğini bildirdim.

Bana bu havadisten çok memnun olduğunu, benim gibi bir New-York'lunun böyle bir vazifeye tayin edilmesine pek sevindiğini söyledi ve daha bir çok şeyler ilâve etti.

Teşekkürlerimi sundum, fakat gülümseyerek ilâve ettim:

«Takdirleriniz çok mübalâğalı. Bununla beraber şunu da söylemekten kendimi alamıyorum ki vaziyete bakılırsa, Birleşik Hükümetlerin de-

mokrat Başkanı sıfatı ile beni bu vazifeden ayıracak şahıs da siz olacaksınız...»

Çok samimî bir şekilde omuzuma vurarak mukabele etti:

«Ümid ederim ki orada bir seneden fazla kalmak niyetinde değilsiniz?»

Bu mukabelenin politik cihetten olduğu kadar dostluk ve zevk cihetlerinden de mükemmel olduğunu söylemekle hataya düşmediğimi zannetmekteyim.

Bu vak'ayı tamamlamak için şunu da ilâve edeyim ki Roosevelt, 4 Mart 1932 de Başkanlığa seçildi ve bunu takip eden 29 Martta, bir ay evvel Vaşington'a göndermiş olduğum istifamı kabul etti.

Keşfim doğru çıkmıştır!

Başkan Roosevelt'in politikacılık hasletlerinin en büyüklerinden biri de bir mülâkatı idare etmekteki meharetidir.

10 Sonkânun 1934 de bürosunda yapmış olduğum konuşmaların birincisi olan hususî bir görüşmede bu mehareti bilhassa dikkatime çarptı.

Beni kabul etmiş olduğu büroda; Başkanlar ile konuşmak, benim gibi doğuş itibarıyla Vaşington'lu olan bir kimse için yeni bir şey değildi; fakat benim için tam bir yenilik teşkil eden şey, bizim görüşmemizi idarede gösterdiği çok yüksek mehareti oldu. Bu mehareti gösteriyor ki Roosevelt şimdiye kadar Beyaz - Saray'da rasgelenmiş olan politikacıların en kudretlisidir.

Onunla yaptığım konuşmanın ondan evvelki Başkanlar ile yaptığım görüşmelerden ne derece farklı olduğunu izah ettiğim zaman bu vaziyet daha iyi anlaşılacaktır.

Herbert Hoover tepeden tırnağa kadar iş adamı idi. Sizinle konuşurken bazan yüzünüze bakardı; lâkin o zaman da çehresinden hiç bir şey belli olmazdı. Sizinle irtibat tesisi için en küçük bir gayrette bile bulunmazdı ve size bahşedeceği biricik sempati nişanesi görüşmenizin sonunda lütfettiği tebessümden ibaret kalırdı.

Şahsiyetinin ve eserinin bende yarattığı takdirin ne kadar büyük olduğunu biliyordu, ve politik çalışma arkadaşı sıfatile herhalde hakkımda samimi hisler beslemiştir.

Fakat simasında hiç bir zaman buna dair bir hareket tezahür etmedi.

O, iyi bir idareci, ve bugüne kadar hiç bir millete nasip olmamış mükemmel bir ticaret vekili idi.

Fakat ifadesi, sizin için pek küçük bir alâka gösterdiğini anlatıyordu.

Bu cihetten Taft'a ve Theodore Roosevelt'e benzemiyordu.

Esasen Taft ve Th. Roosevelt de birbirlerine benzemiyorlardı.

Taft ve Th. Roosevelt, kendilerini ziyaret edenlere karşı çok büyük bir alâka gösteriyorlardı.

Yalnız Taft bu hususta çok ağır davranıyordu, halbuki albay Roosevelt sür'atle neticeye gidiyor ve fevkalâde bir canlılık gösteriyordu.

Bir gün, albay Roosevelt'i, odasına kabul etmiş olduğu altı ziyaretçi ile görüşür iken tetkik etmek bahtiyarlığına kavuştum.

Görüşme esnasında Başkan her birini sırası ile ve ayrı ayrı elbiselerinin düğmesinden tuttu, ve içeride bir kaç dakikadan fazla kalmamış olmalarına rağmen, her birisi son derece memnun

kalarak, çekildiler. Bu kadar kısa bir zamanda böyle mükemmel bir neticeyi ne suretle elde edebildiğini kendisine sordum.

— Bu benim için çok kolay idi, cevabını verdi, her birini dikkatle dinledim. Şunu unutmayınız ki bir Başkan, kısa bir görüşme neticesinde de olsa, uzaklardan kendisini görmeğe gelmiş olan bir insanı, kazanmak mecburiyetindedir. Bu da Başkan'ın bahsettiği mülâkata ziyaretçinin attettiği ehemmiyet dolayısıledir...

Hiç kimse Calvin Coolidge'in dâhi olduğunu ileri sürmedi; fakat nekrelikte gösterdiği istidat ona çok resmî olan Hoover ile ultra-samimî olan Taft ve Theodore Roosevelt'in arasında bir yer vermektedir. Söylendiğine göre Şikago'dan Mrs. Mc Cormick, kongrede bulunurken, bir gün Coolidge'den bir lütuf ister.

Onu memnun edemeyecek bir vaziyette olan Coolidge, kendisine işlerinden bahsetmek üzere Şikago'dan gelmiş olan müekkillerinden bir grupu, bu işin muvaffak olması için elinden geleni yaptığı hususunda ikna etmek teklifinde bulunur.

Bu suretle Mrs. Mc Cormick onlara, bu işin muvaffak olması için çok uğraşmış olduğunu söyler ve Coolidge'de onları kabul ederek biraz konuştuktan sonra der ki: «Şuraya bakınız, şu halî hakikaten güzel değil mi?» Onlar da bakarlar ve halının örgüsünü, renklerini bol bol methe-derler. Bundan sonra Coolidge şu sözlerle mülâkata nihayet verir:

«İsteddiğiniz şekilde halledilmesine maalesef imkân mevcut bulunmayan bu iş lehinde söz söylemek için Mrs. Mc Cormick buraya o kadar çok geldi ki bu yeni halıyı satın almak mecburiyetinde kaldım.»

Bu sözleri söylerken bir poker oyuncusunun gehresi kadar sakin olan simasında bir tebessümün izi bile görülmez.

Müekkiller çok memnun bir halde çekilirler, ve bütün Şikago'da bundan bahsederler.

Hepsi de aynı şekilde başlar: «Beyaz - Saray'da, Başkan ile görüştüğüm sırada...»

Franklin Roosevelt ile aynı Beyaz - Saray'da yaptığım ilk görüşmede iki noktayı kaydettim.

Evvêlâ, Franklin Roosevelt kendisini tamâmile ziyaretçisine ve onun bahsettiği meseleye hasretmiş gibi görünüyor, sonra da bütün zamanını ziyaretçisine vakfetmiş hissini veriyor.

Bir mülâkat için tahsis edilen zamanın kısalığı gözönüne getirilirse bilhassa ziyaretçi üzerinde bu sonuncu zehabı hasıl edebilmek için ne kadar meharetle hareket etmeğe mecbur bulunduğu tasavvur olunabilir.

Hâdiseleri taksimde o kadar dikkatli bir meharetle gösteriyor ki sonradan sözlerini bir kâğıt üzerine kaydedenler bu sözlerin işgal ettiği yer karşısında hayret ediyorlar.

Neş'esi, Coolidge'in nüktelerinden daha tesirli oluyor.

Ve şu da muhakkaktır ki iyiliği ve cepheden yüzünüze bakarak konuşması, Hoover'in hiç bir şey belli etmiyen tavrından daha başka bir tesir yapmaktadır.

Franklin Roosevelt'de kendisinden evvel gelmiş olan kıymetli akrabası Theodore Roosevelt gibi, sempatinizi kazanmıya çalışıyor.

Fakat bundaki muvaffakiyeti o kadar hararetle olmuyor, samimiliği de Taft'ın samimiliği kadar ateşli değildir. Roosevelt'in, dostça karşılayı-

şından ayrılırken sevimli bir «yine görüşelim» sözünün refakat ettiği el sıkışına varıncaya kadar, bir insan ile karşı karşıya konuşan bir insandan başka bir şey görülüyor. Hiç bir zaman basit bir yurtdaş karşısında tevazu gösteren bir Başkan olduğu farkedilmiyor.

Mülâkatın mevzuu görüşülmüş bulunuyor, fakat kurnaz politikacının mehareti daima tesirini göstermektedir. Şüphe yok Başkan «zaptedici tebessüm» e malik bulunmaktadır.

Hiç olmazsa siz bu tebessümün derin bir samimiyetten ileri geldiğini zannederek ayrılıyorsunuz.

Başkan Roosevelt ile yaptığım görüşmelerin en hususî ve samimî olanı 1935 senesinin 25 Sonkânununda yaptığım görüşmedir.

«Aynı masa üzerinde iki tepsi», Birleşik Hükümetler Başkanı ile yaptığım çok hususî ve hattâ hemen hemen mahremane görüşmenin tasviri için kullanılacak garip bir başlık!

Ve bilhassa malûmat toplamak istiyen bir muharrir için ne kadar faydalı bir konuşma!

Bu görüşmemiz esnasında ne bir ziyaret ve hattâ ne de telefon mükâlemesi bahanesi ile rahatsız edilmememiz için emirler verilmiş bulunuyordu.

Tepsilerin her birinde balık, sebze yemeği, şeftali ve küçük bir kap derununda kahveler mevcut idi.

Girerken ilk göze çarpan şey, İngiliz portreci Salisbury'nin yakınlarda yapmağa başlamış olduğu bir tablo idi. Kendisine bahşolunan seanslara rağmen ressam herhalde muharrirden daha az müsaadeye mazhar olmuş bulunuyordu; zira

yemek, resim yapmaktan daha lâtiftir, bunu bilmiyen edip yoktur.

Bundan başka ressam, modelini çok eski zamanlardanberi tanımakta değildir, halbuki muharrir onu pek eskidenberi tanıyor.

«Hyde Park» da bu portreden uzun uzadıya bahsolunacaktır.

Vaşington'da Başkan ile yemek yemeye davetli olmak demek umumiyetle Beyaz - Saray'ın yemek salonuna gitmek demektir. Bundan maa-da bu şekilde bir davet, diğer bir çok davetliler arasına karışmak, ve bir eserin münakaşası için lâzım olan kıymetli dakikalardan bir çoğunun muhtelif muhavereler arasında kaybolması demektir.

Bunun için Beyaz - Saray'ın merkez binasına ilâve olunan kısımda Başkan ile başbaşa yemek yiyeceğimizi söyledikleri zaman hissettiğim ferahlık tasavvur olunabilir. Başkan'ın hususî sekreter muavini albay Mc. İntyre beni bu çok mu-kaddes yere ithal ettiği zaman Roosevelt bürosunda oturmuş bulunuyordu, ve yukarıda bahsettiğim iki tepsi de masasının üstünde duruyordu.

Bütün ziyaretçilerine karşı kullandığı sevimli bir «Safa geldiniz» den sonra şu basit emri verdi:

«Yiyelim!». Tepsilerin üzerinde eli ile yaptığı bir hareket de bu söze refakat etmekte idi.

Eğer bu hususta bir teşvike ihtiyaç olsa idi, tereddüt etmeden söyleyebilirim ki Başkan'ın iş-tihası teşviklerin en mükemmelini teşkil ediyordu.

Konuşa konuşa yemeklerimizi yemeye başladık, bazan, yavaş yavaş içlerindeki yemek mik-

tarının azaldığı tepsilerin üstünden, bir fasıl veya bir fasılın bir parçası geçiyordu.

Bu kâğıtlar on gün kadar evvel bana nakletmiş olduğu bazı vakaları hikâye etmekte idiler.

Başkan bu kâğıtları sür'atle okuyarak bana stenografik bir hafızaya malik olduğumu tebesümle bildirdi.

Kendisine vermiş olduğum kısımlardan bir çoğunu tashih ettiğini ve unutulmuş teferrüatı ilâve eylediğini görmek bahtiyarlığına nail oldum.

Hiç dokunmadan iade eylediği biricik fasıl Hyde Park'daki gençliğine ait olan kısım idi.

Görüşmemiz esnasında çok mühim izahat almıya muvaffak oldum; bilhassa deniz müsteşarı olduğu zamanlarda (Tammany yüzünden) husule gelen siyasî gerginlik hakkında sarih malûmata sahip oldum.

Bu husus hakkında hiç bir şey tabedilmemiş bulunuyor. Muhaveremizin gayesi Başkan'ın resmî ve hususî hayatı hakkında muhtelif kimselerden edinmiş olduğum malûmatı derinleştirmek idi.

Aynı masa üzerinde duran iki yemek tepsisinin yaratmış olduğu samimî hava sayesinde bu gayeye vâsıl olabildim. Dikkatine arzetmiş olduğum şeyler arasında Roosevelt'in en ziyade ehemmiyet verdiği kısım Kemal, Mussolini ve kendisi arasında ne şekilde bir mukayese yaptığımı meydana koyan fasıl başlangıçları idi.

Roosevelt bu fasıl başlangıçlarını birer birer dikkatle okuyor, üstüste bir çok sualler soruyor, Türk ve İtalyan hakkında malûmat ediniyordu.

Bilhassa bu hükümet adamlarından her birinin mesleklerindeki inkişaf ile alâkadar oluyor, ve kendisi ile onlar arasında mevcut farkı araştırıyordu.

Haklarında malûmat verdiğim iki ecnebinin bu muhavereye hazır bulunmalarını ne kadar isterdim; bu suretle Roosevelt için kendisinden bahsedecek yerde onlardan bahsetmenin ne kadar daha kolay olduğunu görecektirdi. Fakat mülâkatımızın hedefi Roosevelt'in kendisi olduğu için mevzudan her uzaklaştığı zaman onu yine ısrarla mevzu dahiline davet ediyordum.

Bazı suallerim karşısında bana başka şahıslardan malûmat almamı tavsiye etti.

Bu suretle görüşmemiz hitam bulduğu zaman beni 1911 senesi İkincikânununundaki Sheehan meselesi hakkında bazı izahatı alabilmekliğim için merkezî binada bulunan albay How'e, ve Başkan'ın bayındırlık projelerine ait bazı malûmatı toplıyabilmekliğim için de Ekzekütif bürolarında Early'nin nezdine gönderdi.

Başkan tam manasile sıhhatte görünüyor ve fikren çok müsterih bir halde bulunduğu belli oluyordu.

Bu defaki mülâkatımızda sandalyesinde on gün evvelkinden çok daha fazla sallandı, sandalyesini ileri geri çekti ve bazan bacaklarından birini öbürünün, bazan da öbürünü berikinin üzerine attı.

Bir biyograf için bundan daha faydalı bir görüşme tasavvur olunamaz.

Şunu da ilâve etmeliyim ki mülâkatımız sonuna yaklaşmış olduğundan Birleşik Hükümetlerdeki ve yabancı memleketlerdeki durumdan bahsettik.

O zaman Başkan'ın kendisine verilen herhangi bir haber ile ne kadar derinden alâkadar olduğunu gördüm.

Hakikaten hangi menbada olursa olsun, bir mesele hakkında tam bir malûmat sahibi olmak arzusunu izhar ediyordu.

Bütün meseleleri veya hiç olmazsa bunlardan ekserisini izah etmek san'atına vâkıf olduğu görülüyordu.

Başkan'a yapmış olduğum diğer bir ziyaretten, bu mülâkatımdan çok daha hususî mahiyette olan ve Hyde Park'da vukua gelmiş bulunan bir görüşmeden, Roosevelt'in çocukluğu hakkındaki fasılda bahsedeceğim.

Bundan evvelki fasılda Mussolini ile Quirinal'de yapmış olduğum ve tamamile resmî mahiyeti haiz bulunan bir konuşmadan bahsetmiştim.

Güzel bir tesadüfle Mussolini'yi ondan sonra bir defa daha gördüm, fakat bu defaki görüşmem mümkün mertebe resmî oldu.

Mussolini, İtalyan gençliğine hangi cins sporu tavsiye edeceğini kestirmek arzusunda idi, ve bunun için de Milletlerarası Olimpiyad oyunları komitesinin muhtelif seanslarına iştirak etti.

İtalyanın idare merkezinde sabahları ve öğleden sonraları yapılmakta olan ve hemen hemen bir hafta kadar devam etmiş bulunan bu seanslar esnasında onunla konseyin masasında dirsek dirseğe oturmak saadetine kavuştum. Mussolini'nin bu çalışmalarından aldığı dersi İtalya'da ne kadar mükemmel bir surette tatbik edeceğini o zaman hayalimden bile geçirmemişim, 1923 de halbuki, spor âleminde kendisine hiç bir yer edinmemiş olan İtalya, Mussolini'nin tatbik ettiği bu

dersler sayesinde, Los Angeles'de yapılan Olimpiyad oyunlarında bütün dünya içinde ikinciliği kazanmıştı.

Onun Napolyon ile olan benzerliğinden bahsetmiştim. O bu benzerliğe ehemmiyet veriyor mu idi?

Komitemizin bir seansında arkadaşlardan biri ona, lâtife kasdile, Napolyon diye hitap etti.

Mussolini bu hitap karşısında hoşnutsuzluğunu derhal belli etti.

Bunun üzerine içtimam sonunda kendisine bu hoşnutsuzluğun sebebini sordum. «Napolyon, arkasında kendi ismini taşıyan koddan başka ne bırakmıştır, diye cevap verdi, Bismarck'ı Napolyon'dan çok daha fazla takdir ederim.»

Onun bu sözleri fikrimde çok derin akisler husule getirdi ve bu akisler Bismarck ile Mussolini arasında kurduğum paralel ile nihayetlendiriler.

Komitemizin müzakere ettiği bazı atletik meseleleri hususî surette görüşmek üzere beni Chigi sarayındaki bürosuna davet etti.

İki defa saraya gittim, ve Quirinal'de benimle konuşan azametli Mussolini ile bu hususî mülâkatlarımızın nazik ve samimi Mussolini'si arasındaki büyük farkı müşahade ettim.

Hemen her sene yenilenen bu görüşmelerimiz esnasında İtalya'dan başka hiç bir şeyle meşgul olmadı.

Resmî olarak yaptığı bir görüşmede Başvekil bir yabancı ile konuştuğunu gözönünde tutmaktadır; hususî olarak bahsettiği bir mülâkatta ise bir adam ile konuşan diğer bir adamdan başka bir şey görülmez.

Filhakika Chigi sarayında konuştuğumuz mevzu bir kaç kere Amerika'da yapılacak 1916 büyük paradına çevrildi, fakat bu da İtalya'nın halletmek istediği büyük meseleler karşısında umumî tezahürler yapması lüzumundan doğmuş bir şeydi.

Mussolini hayatının daima tehlikede olduğunu biliyor ve bundan dolayı iftihar ediyor.

Demiryolları amelesinden kendilerine ihtiyaç olmıyan 80.000 kişi ile 40.000 memuru açığa çıkaran bir devlet şefinin hayatının tehlikede olması gayet tabii bir şeydir.

Bu 120.000 kişi ve onların aileleri böyle güzel bir işten mahrum edilmeğe nasıl kolayca katlanabilirlerdi? Ve Mussolini İtalyan bürolarını çiraklık mutasarrıflarından kurtarmakta devam ediyor.

Mussolini tren ve telefon gibi umumî hizmetlerin etatize edilmesinin kuvvetle aleyhinde bulundu.

Bunlar İtalya'da daima zarar etmiş bulunuyorlardı ve Mussolini artık müzminleşmiş olan bu zarara bir nihayet vermek fikrinde idi.

Mussolini şahsî teşebbüsün iyiliklerine sağlam surette inanmış bulunuyor ve şahsî teşebbüsün teşvik edilmesi için ısrar ediyor.

Bu suretle, yukarıdan kontrol edilecek olan bir çalışma neticesinde, millî ekonominin düzeleceği fikrinde bulunuyor.

Mussolini'nin en çok istediği şey istihsaldir, daima daha fazla bir istihsal...

Mussolini, İtalya'nın ilk madde cihetinden pek zengin olmamasına rağmen çiftçi nüfusunun kâfi derecede fazlalık arzettiğini söylüyor ve bu

fazla çiftçi nüfusun senenin altı ayı zarfında Şimalî Amerika'da ve geri kalan zaman zarfında da Cenubî Amerika'da çalışmak suretile - çünkü mevsimler o şekilde tekabül etmektedir - hem iki yabancı devleti zengin edeceğini, hem de para kazanacağını hesap ediyor. Bunun üzerine son zamanlarda Amerika'da muhacereti tahdit için yapılmış olan kanunlara itiraz edildi.

Mademki Amerika diğer memleketlerden ilk madde ithal ediyordu, İtalyan el, kol yardımını da kabul etmesi icap ederdi.

Fakat Mussolini'yi en koyu bir sosyalizmden en kat'i konservatizme geçiren sebep nedir?

Mussolini buna sebep olarak Avrupa'lı bir çok doktrinler gibi kendisinin de teori itibarile çok cazip bulunan radikal politikanın pratik sahadada muvaffakiyetsizliği mucip olduğunun farkına vardığını söylüyor.

Mussolini'nin herkes tarafından alkışlanmakta olduğu bugün, Henri IV ün - Navarre Kralı - bir taht ve bir taç mukabilinde protestanlıkdan çıkarak katolik olurken «Paris bir âyine değer!» diye bağırması dolayısıyla hakkında edinmiş olduğumuz kanaati değiştirmek lâzım gelmektedir.

Mussolini işe başlarken sosyalist, kilise aleyhtarı, ve hususî mülkiyetin kat'i düşmanı idi.

Bugün Mussolini tahtın ve kilisenin müdafii, ve muhtelif işlerde hükümetin idareyi ele almasının kat'i bir düşmanıdır.

Evvelce Mussolini'nin radikalizmi o derece ileri idi ki kendisini İsviçre'den hükümet bir lâ-yihaya dayanarak ihraç etti.

İtalya Başvekili sıfatile Lausanne konferan-

sına iştirakinden evvel bu aynı lâyiha feshedildi.

Filhakika arada geçmiş olan uzun zaman zarfında büyük bir değişiklik husule gelmiş bulunuyordu.

«Nereye gidiyorlar?» başlığı altında yazdığım fasılda Mussolini'nin radikalizmden konservatizme geçişi daha mufassal bir şekilde tetkik edilecektir.

Bana bahsetmiş olduğu görüşmeler esnasında beni en çok alâkadar eden cihet Mussolini'nin birbirinden tamamiyle farklı olan iki halidir: Umumî hali ve Hususî hali. Türk ve Amerikalı Başkanlarda aynı hale tesadüf edemedim.

Mussolini ile yaptığım muhtelif görüşmeler neticesinde onun istediği zaman mültefit ve çok sevimli bir zat olduğunu farkettim.

İşte bütün bu bahsin en esaslı noktasına geliyorum: Üç adamdan her birinin şahsî cazibelerinin mukayesesi.

Kemal'in tâ uzaklardaki Erzurum'dan Sivas'a kadar ve nihayet Ankara'ya kadar önündeki yolu düzeltmek hususunda gösterdiği eşsiz zekâ ve sabrı anlıyabilmekliğim için bir çift mülakat kâfi geldi.

Ankara'da, Türkiye Cumhuriyetinin Başkanlığını ona tevdi etmek hususunda herkes mutabık kalmıştı.

Aynı veçhile 1923 Nisanında, Olimpiyad oyunları komitesinin Roma'da, tarihî Campidoglio üzerinde bir hafta müddetle yapmış olduğu toplantılarda, Mussolini'nin sihirli tesirini hissettim.

Mussolini'nin kaş çatması resmidir, fakat tebessümü eşsizdir.

Başkan Roosevelt ile temaslarım kendisinde-

ki cazibeden ve onu tam salâhiyete malik kılmış olan liyakatten otorite ile bahsedebilmeme müsaade edecek derecede sıkı olmamıştır.

Bununla beraber öyle zannediyorum ki bu cazibe ve liyakati damarlarında dolaşan Delano-ların kanına borçludur. Delano kanının bu irsî tesirinden bahsedişimin sebebi ise bu kandan taşımakta olan bir kaç kişinin üzerimde bırakmış oldukları empresyondur.

Evvelâ Başkan'ın sevgili annesi ki dostluğu beni sevinçten sevince sürüklemiştir. Sonra onun yeğenlerinden biri, bir çok seneler evvel Buenos-Ayres legasyonunda benim hususî sekreterliğimi yapmış bulunan Warren Delano, Robbins; bu zat hayatta bir eşine daha rasgelmediğim bir hususiyete, çok cazip bir şahsiyete malik bulunuyordu.

Bugünkü mevkiine seçilirken Başkan her ne kadar taşımakta olduğu ismin nüfuz ve tesirinden azamî istifade etmiş ise de Delano'lardan, yani ana tarafından kendisine intikal eden cazibenin de bunda büyük bir tesiri görülmüştür.

Ondan evvelki Cumhur Başkanlarından bir çoğu bu irsî hassadan mahrum bulunuyorlardı.

III

ÜÇ DEVLET ADAMI BİRBİRLERİNİ NASIL GÖRÜYÖRLAR?

Evvelâ şunu söylememiz lâzımdır ki bu üç devlet adamından hiç biri diğer ikisini görmüş değildir; bununla beraber birbirleri hakkında mükemmel surette malûmat sahibi olduklarını gördüm.

Ankara'da ve Yalova'da Kemal ile yapmış olduğum mülâkatlarda, aynı müstesna tipten olan Amerika'lı ve İtalya'lı hakkında çok esaslı malûmata sahip olduğumu anladım.

1933 Nisanında Türkiye'yi terkettiğim zaman on beş gün kalmak üzere Roma'da tevakkuf ettim.

O zaman Mussolini'nin, ancak bir aydan beri iktidar mevkiinde bulunmakta olan Roosevelt hakkında mükemmel malûmata sahip olduğumu görmekle hayret ettim.

Mussolini'nin diğer cihetten Türkiye'nin askerden yetişme devlet adamı ile de alâkadar bulunduğu bedihidir.

Fakat Birleşik Hükûmetler Başkanının bu kitaba ait olarak ilk mülâkatımızda bana söylemiş olduğu hoş bir söz beni çok hayrete düşürdü.

Mustafa Kemal hakkında neşretmek üzere bulunduğum bir kitaptan bahsediyorduk, Başkan, bu müstesna şahsiyet hakkında bir kaç soru sordu; bunlara cevap verdikten sonra ben de kendi-

sine Kemal hakkında ne düşündüğünü sordum.

Başkan cevabında «Kemal hakkında almış olduğum malûmat çok tazedir, bu hususdaki bilgilerimi kendisini çok iyi tanıyan birisinden temin ettim. Sosyalist Sovyet Cümhuriyetleri Birliği Hükûmetinin tanılması hakkında Sovyet Rusya Hariciye Nazırı Litvinof ile görüşürken kendisine, onun fikrince bütün Avrupa'nın en kıymetli ve en ziyade dikkate değer devlet adamının kim olduğunu sordum. Bana verdiği cevapta Avrupa'nın en kıymetli devlet adamının bugün Avrupa'da yaşamadığını, Boğazların gerisinde, Ankara'da yaşadığını, bunun Türkiye Cümhur Başkanı Mustafa Kemal olduğunu söyledi.» dedi.

Roosevelt'in bu sözlerine karşı Disraeli'nin İngiltere'yi idare ettiği zamandanberi Avrupa'da o ırktan gelmiş bütün devlet adamları içinde en meharetlisi olan Litvinof tarafından söylenilmiş olan bu mütaleanın çok kıymetli olduğunu beyan ettim.

Roosevelt'in Mussolini'ye karşı olan vaziyetine gelince, bunu izah için en iyi şekil İtalyan devlet adamının bugünkü mevkiine gelinceye kadar geçirmiş olduğu devrelere karşı Birleşik Hükûmetler Başkanının gösterdiği alâkadan bahsetmektedir. Roosevelt bu hususta bana bir çok sualler sordu.

Fakat Roosevelt ile Beyaz - Saray'da yaptığımız görüşmelerden hatıramda kalan en mühim şey onun, kendisi ile Türk ve İtalyan arasında ne şekilde bir münasebet kurduğuma dair bana sormuş olduğu sualdir.

Kemal ile Mussolini'yi karşılaştırmak benim için kolay bir iş idi. Radikal bir babanın radikal oğlu olan Mussolini, memleketinde komünizmin

yolsuzluklarından bıkararak sağa geçmiş ve Kralın olduğu gibi kilisenin ve şahsî mülkiyetin de ta-raftarı olmuş, şahsî teşebbüsü himaye etmiştir.

Diğer cihetten koyu Osmanlı konservatizmi içinde doğmuş bulunan Kemal, İmparatorluğun yıkıldığını görerek, muhafazakârlığın düşmanı olanların idealine uymuş, ve terakkiperver bir Cumhuriyetin kurucusu olmuştur.

Mussolini soldan sağa geçmiş, Kemal ise sağ-
dan sola geçmiştir.

Başkan Roosevelt, «bu iki şahsiyetten birine ne suretle benziyebilirim?» diye sordu.

Kendisine, onların arasında, büyük bir idarenin şefine yakışacak şekilde merkezî bir vaziyet muhafaza ettiği cevabını verdiği zaman o çok meşhur tatlı tebessümü ile «fakat, dedi, biraz sola kaçır bir vaziyette olduğumu lütfen kabul etmelisiniz.»

«Nereye gidiyorlar?» başlıklı fasılda bundan yine bahsedeceğiz.

Başkan Roosevelt ile Hudson üstündeki Hyde Park yazlık köşkünde Mussolini hakkında yapmış olduğumuz uzun görüşmelerden tam bir ay sonra, 1935 senesi 26 Martında, Roma'da Palazzo Venezia'nın geniş salonunda, Mussolini ile, Roosevelt hakkında konuştum.

Mükâlememiz daha ziyade İtalya'nın Amerika'lı hakkında sorduğu suallere benim cevap vermeğe çalışmaklığım şeklinde cereyan etti.

Görüşmemizin hedefi bu kitabın yazılmış olan kısımları idi, Mussolini üç türlü sual sordu.

1— Roosevelt'in kötürümlüğe karşı muvafakiyetli mücadelesinin şekli;

2— Amerika işlerini kendi kötürümlüğü ka-

dar çetin bir vaziyetten kurtarmak hususunda yapmış olduğu mücadele;

3— Roosevelt'in sıhhate avdetinde yüzmenin oynamış olduğu rol (Mussolini için bu üçüncü sual ehemmiyet itibarile diğer ikisinden aşağı kalmıyordu).

Berberimde Roosevelt'in Salisbury tarafından yapılması bitmiş olan tablosunun bana bizzat hediye etmiş olduğu bir fotografisini getirmiştim.

Bu resimde Roosevelt'in hastalıktan kurtulmak için yapmış olduğu büyük gayretlerin nişanesi olarak dudaklarının birleştiği yerde hasıl olmuş bulunan derin çizgiler görülüyordu.

Bu cihet Mussolini'yi çok alâkadar etti, benim de sorduğu suallerin muayyen bir kısmına cevap vermemi kolaylaştırmış oldu.

Şunu söylemeliyim ki Roosevelt'in Amerika işlerini halletmekte gösterdiği kabiliyet hususundaki takdirim ancak Cümhuriyet Partisi üyelerinden birinin takdirleri şeklinde olabilirdi.

Bununla beraber bitaraf kalmıya çok gayret ettim; iyi bulduğum ve bulmadığım cihetleri objektif olarak izaha çalıştım ve bilhassa memleketimde husule gelmiş bulunan moral kalkınmayı anlatmaya uğraştım.

Her ne ise, vermiş olduğum cevaplardan Mussolini'nin memnun olduğunu ve icap eden malûmatı almış bulunduğunu hissettim.

Roosevelt'in kötürümlükten kurtulmak için yapmış olduğu fizik gayretlere karşı Mussolini o derece büyük bir alâka gösterdi ki bu bahsi hususî bir fasılda anlatmak lüzumunu hissettim.

Mülâkatımızın sonunda hulâsa olarak ken-

disine Amerika'lı devlet adamı hakkında neşredebileceğim bir kanaat izhar etmesinin mümkün olup olmadığını sorduğum zaman «tabii, dedi, kendisinin dünya krizine karşı durmak hususunda gösterdiği mükemmel cesareti takdir ettiğimi söyleyebilirsiniz.»

Mussolini'nin uzun zamanlar Kemal'in hareketlerini en büyük alâka ile takip etmiş olduğu herkesçe malûm bulunuyor.

1928 de, Milâno'da Mussolini şu şekilde beyanatta bulunuyordu:

«Bugün İtalya'da bir devlet içinde iki devlet, iki hükûmet ve iki şef mevcuttur! Ben Milâno Ankara'sının kararlarında seri, nizam harici, muzaffer Mustafa Kemal'iyim; karşımda ebedî Bizans, zayıf ve kötürüm Roma İstanbulu var.»

İşte bu, daha o zamandan Kemal'in almış olduğu vaziyeti Mussolini'nin ne şekilde anladığını meydana koymaktadır.

Fakat İtalya'lı bugün Türk hakkında acaba ne düşünüyordu?

«Kemal hakkında ne diyeceksiniz?» Sualime karşı Mussolini şu cevabı verdi:

«Bu da büyük cesarete malik bulunan diğer bir şahsiyettir. Osmanlı an'anesile bu an'anenin Türkiye'de temsil ettiği her şeye karşı yapmış olduğu ihtilâl ile de bunu isbat eylemiş bulunmaktadır.»

Mussolini bundan sonra Türk Başkanının milleti nezdinde yapmak istediği bir çok yeniliklerden bahsetti.

Sağdan sola geçmek suretile tamamen kendisinin aksi bir şekilde hareket etmiş bulunan bir devlet adamı hakkında Mussolini'nin böyle takdirkâr sözler söylemesi üzerimde çok büyük bir

empresyon yaptı; o derecede ki samimî olarak bunu kendisine söylemekten kendimi alamadım.

Doğru buna cevap olarak da: «Cesaret şerefli bir şekilde tezahür ettiği zaman ancak takdirle karşılanabilir» dedi.

Bu faslı bitirmek için cesaret kelimesinden daha muvafık bir şey bulamıyorum; çünkü burada bahsettiğim üç adam bu kelimenin izah ettiği faziletli manayı en yüksek derecesine çıkarmış bulunuyorlar.

IV

YÜZME

Bu fasılda yüzmeden bahsedişime Mussolini sebep olmuştur, çünkü o bu sporu çok sevmekte ve her zaman büyük bir arzu ve intizam ile yapmaktadır.

Hatırlardadır ki Roosevelt'in 1921 de kötürüm olduktan sonra Georgia'da Warm Springs'de yüzerek yapmış olduğu fizik gayretlere dair olan sualleri ile Mussolini beni oldukça yormuştu ve bu eksersislerin faydalarını isbat için yurtdaşımın sıhhati üzerindeki iyi tesirlerinde ısrarla tevakuf etmişti.

Çok sevdiği yüzme sporunu yapabilmek için Mussolini Roma'yı Akdeniz'den ayıran yirmi sekiz kilometre mesafeyi geçmek mecburiyetinde bulunuyor. Mussolini deniz sahiline giderken ya otomobile biniyor, yahut da sür'atli bir motosiklete.

Roosevelt'in de yüzmek için Beyaz-Saray'ın yanında bir havuzu vardır, bu suretle öğleden sonraları ve akşam yemeğinden evvel serinlemek imkânlarına malik bulunmaktadır.

Türk ise Ankara'da, veya bu şehrin yakınındaki yazlık köşkünde ve yazın da Marmara sahilindeki Yalova'da, Amerika'lıdan daha müsait şartlar içinde bulunuyor.

İkinci fasılda Kemal'in yeni Başkanlık köşküne yapmış olduğum hususî ziyareti anlatırken

Pompei stilinde bir avludan ve bu avluda mevcut bulunan geniş bir havuzdan bahsetmişim.

Kemal'in, Gazi Çiftliğinde, tepe üzerinde yaptırmış olduğu iki havuzu da aynı derecede kullanışlı olduktan başka yerleri ve biçimleri itibarile daha pratiktirler. Gazi Çiftliği, Ankara demiryolunun bir iki kilometre yakınındadır.

Bu iki havuz ile köşk istisna edilirse, bütün tepe, Kemal'in diktirmiş olduğu ağaçlarla örtülüdür.

Ağaçlara dair olan fasılda bu tepeden tekrar bahsedeceğiz.

Bu havuzların cazip noktalarından biri de bir tanesinin Marmara denizini, diğerinin de Karadenizi temsil etmeleridir; havuzların kenarları bu iki denizin sahillerinin biçimini taklit ederek yapılmıştır.

Marmaradenizi'ne benzeyen havuz bilhassa iyi yapılmış olup yüzücülerin çok sevdikleri atlama kuleleri ve kalaslarla tanzim edilmiş bulunmaktadır. Muayyen günlerde bu havuzlar umuma açık bulundurulmaktadır.

O zaman havuzlarda, ve bilhassa Marmaradenizi'ne benzeyeninde, büyük bir halk kütlesinin yüzdükleri, daldıkları, serinledikleri görülmektedir.

Atatürk'ün Ankara'daki veya Gazi Çiftliğindeki havuzları kullanmaktan ise Yalova sahillerinde yüzmeyi tercih ettiğini söylemek lâzımdır.

Fakat bu hâdiseyi izah için Kemal'in en sıcak mevsimde, yani denizin insanı en çok cezbettiği aylarda Yalova'da bulunduğunu bilmemiz icap eder.

Üç yüzücüyü karakterize etmenin en iyi şek-

li, İtalyan'ın en enerjik olduğunu, (Akdeniz sahilinde, Castel Porziano plajında bir saat kadar yüzmektedir); Amerikalı'nın en intizamsever olduğunu (faydalı ekzersisini yapmadan bir gün geçirmesi çok nadirdir); ve Türk'ün de (Anadolu yaylasındaki iki havuzu ve deniz kenarındaki yazlık köşkü ile) en mükemmel vasıtalara malik bulunduğunu söylemektir.

Filhakika Yalova köşkü mükemmel bir sahil villâsıdır. Çüknü bu köşk suyun hemen kenarında yapılmıştır, bir tarafta yıllar görmüş ağaçlar sükûna dal budak salmış bir halde gölgelenmekte, diğer tarafta güzel bir şekilde işlenmiş olan ve eski Sultanların harbe giderken kullandıkları debdebeli çadırların davetkâr serinliği bulunmaktadır.

Kemal ile bu çadırlardan birinde geçirdiğimiz bir öğleden sonrası hiç bir zaman unutmuyacağım; o gün kendi biyografisi hakkındaki bazı fasıllar üzerinde meşgul olmuştuk, Kemal bu hususta baha biçilmiyecek kadar kıymetli bir yardımda bulunmuştur.

Eğer bu edebî elbirliğinin her şeyden yüksek olan enteresi olmasa idi çadırın açık eşiğine kadar gelerek âdetâ yaltaklanan denize dalmak isterdim.

Başkan Roosevelt'in Beyaz - Saray'daki havuzu on yedi metro uzunluğunda olup genişliği de altı metro kadardır; derinliği bir buçuk metrodan başlayarak iki buçuk metroya kadar gitmektedir.

Bu havuzun yapılması için icap eden parayı New-York eyaletinin kırk üç gazetesi temin etmiştir. Ekzekütif kuvvetin şefine, sevgili ekzersisini yapmak hususunda lâzım gelen bütün ko-

laylıkları temin maksadile 1933 senesi 14 Martında bu teşebbüsü yapan şahıs News Başkanı J. M. Patterson'dur; matbuattaki iş arkadaşları da derhal bu fikre iştirak ettiler ve çeklerini Patterson'un çeklerine ilâve ettiler.

Bu havuz bir kaç defa söylenilmiş olduğu veçhile Beyaz - Saray'ın mahzenlerinde olmayıp garp tarafındaki tarasada on bir buçuk metro genişliği ve elli beş metro uzunluğu olan ve Beyaz-Saray ile Ekzekütif bürolarının üç katı arasında bulunan bir mahalledir.

Beyaz-Saray'ı ziyaret itiyadında bulunan samimî dostlarından bazıları Roosevelt'in yorucu bir çalışma gününden sonra bu havuzda yüzmek suretile elde ettiği rahatlık ve sükûnetten büyük bir memnuniyetle bahsediyorlar.

Bu havuz Roosevelt için çok faydalı ve güzel bir şeydir. XII inci fasılda Roosevelt'in Georgia'da Warm Springs'de yüzmek suretile sıhhate nasıl avdet ettiğini göreceğiz.

Kitabımın diğer bir faslında San Paolo Fuori le Mura kilisesinin garbından, Roma'dan Ostie'ye kadar uzanan ve ağaçlarla çevrili bulunan bu yirmi sekiz kilometroluk yoldan bahsedeceğim.

Ostie'ye gelmezden aşağı yukarı üç kilometro kadar önce diğer bir yol cenup istikametinde Castel Fusano'ya doğru uzar, plâja yakın bir yerden, önce çamlar, sonra da zeytin ağaçları arasından geçer. Bu ağaçların arasından asfalt döşenmiş bir çok güzel yollar kumsala kadar giderler.

Plâjin bütün uzunluğunca büyüklü küçüklü localar sıralanmıştır; işte Mussolini'nin yüzmek için gittiği yer burasıdır. Bugün, Akdenizin serin havasını yutmak suretile sıcakların boğucu tesi-

rinden kurtulmak istiyen bütün Roma'luların gittikleri yer de burasıdır. Ostie otostradının açılmasından sonra bu gezinti yeri o derece tanıldı ki Mussolini banyo yapabilmek için daha تنها bir yer aramak mecburiyetinde kaldı; ve onu sekiz kilometro daha ötede, Castel Porziano'da buldu.

Orada geniş bir parkın ortasında muhteşem bir villâ yükselmektedir. Bu parka girebilmek için Quirinal'den hususî bir müsaade almış olmak lâzımdır.

Tam dokuzuncu kilometrodan itibaren otost-raddan ayrılan bir yol doğru Castel Porziano'ya gider.

Mussolini, bu kitaba koyduğum motosikletli resmini bana, Akdeniz'deki yüzmelerine dair yaptığımız konuşmanın sonunda verdi.

O esnada Palazzo Venezia'nın hususî garajlarından birinden bir motör gürültüsü işitir gibi olduğumu kendisine söyledim, müphem bir şekilde, kendisinin herhangi bir iş için ansızın hareket etmesi mümkün olduğu cevabını verdi.

O sırada Castel Porziano plâjından telefon edildi, bu suretle mesele de anlaşılmış oldu.

Mussolini ile konuşmuş olduğumuz bir çok şeylerden hangisinin bu kitaba yazılmış olmakla daha faydalı olabileceğini tayin edemeyeceğim. Fakat şunu tekrar etmeliyim ki Duçe, Roosevelt'in Georgia'da Warm Springs banyolarında yıkanmasının sıhhati üzerine yaptığı faydalı tesire karşı çok büyük bir alâka gösterdi.

Bu banyo Beyaz - Saray'daki iç havuzdan farklı mı idi? Başkan'ın bu suda yorulmadan uzun müddet yüzebilmesinin sebebi ne idi?

Roosevelt'den başkaları aynı hastalığa karşı orada yüzmekten aynı faydayı temin edebilmişler mi idi? Vesaire, vesaire...

Bu halâşkâr banyolar hakkında Mussolini'ye (fasıl XIII) istediğinden fazla malûmat verdim; ve Mussolini, Roosevelt'in yüzmeden görmüş olduğu iyiliğe karşı olan borcunu bütün Birleşik Hükûmetlerde 30 Sonkânunda, doğumunun yıldönümü münasebetile yapılan şenliklerden hasıl olan parayı, yüzme sporunun Amerika'da inkişafı için teberrü etmekle ödemiş olduğunu öğrenerek sevindi.

Mussolini bu görüşmeyi bir neticeye bağlar gibi:

— Evet, dedi, hiç şüphe edilmemelidir ki yüzmek çok güzel ve çok sıhhi bir spordur. Roosevelt'in misali bunu bütün dünyaya anlatmıştır.

Fakat öyle sanıyorum ki artık kendilerinden bahsettiğim üç adamın fizik vaziyetlerinin üzerinde yapmış olduğu empresyonları izah etmek zamanı gelmiştir.

Bir devlet adamı büyük bir işe giriştiği zaman (Kemal'in, Mussolini'nin ve Roosevelt'in vaziyetleri bu merkezdedir) sarfettiği gayretleri görenler:

«Şüphe yok ki bu adam milletin iyiliği için çalışıyor; fakat acaba daha ne kadar zaman bu teşebbüsünde devam edebilecektir?»

Demekten kendilerini alamazlar.

İnsanlardan ekserisinin kuvvetlerini tüketecek olan bir işde Birleşik Hükûmetler Başkanının göstermiş olduğu cesareti takdir etmeyen bir Amerika'lı mevcut değildir. Başkan bana tam manasile sıhhatte göründü; uykusu muntazam, ye-

mek yemesi ve hazmetmesi imrenilecek derecede yolunda. Yorucu çalışmalarına ve her gün kendisini istilâ eden bir çok düşüncelere rağmen neş'esini hâlâ muhafaza etmesi hakikaten hayret edilecek bir şeydir. İşte Amerikalı'nın vaziyeti budur.

Şimdi İtalyalı'yı görelim: Mussolini'yi on iki seneden fazla bir zamandanberi tanımakta olduğum gibi kendisini hemen hemen her sene görmekteyim de.

Bunun için gazetelerde çıkan ve Mussolini'nin hayatının tehlikede olduğuna dair bulunan bazı havadisler beni sadece eğlendirmekte idiler.

Hakikat şudur ki Mussolini, beygire binmek suretile olsun, yüzmek suretile olsun, yahut da açık havada yapılan başka ekzersisler sayesinde olsun, sıhhatini mükemmel bir halde muhafaza etmektedir.

Otomobilini veya motosikletini Roma'dan denize kadar olan mesafe zarfında idare ettikten sonra kim ki bir saat denizde yüzebilmek iktidarını haizdir, o kimsenin en zor bir işi daha senelerce başarabilmesi mümkündür.

Türkiye Cumhuriyetinin Başkanına gelince, hususî hayatı umumun, ve bilhassa kin ve hırslarını ifade için hiç bir fırsatı kaçırmıyan muharrirlerin, iftirasına onunki kadar hedef olmuş bir kimse daha yoktur.

Batı Avrupa'sında Kemal'in sıhhatinin bozuk olduğunu sanmalarının sebebi budur.

Ben kendi nefsim, Olimpiyad oyunları komitesi azalığım bertaraf, uzun müddet yarış, kürek çekme, eskrim, boks, güreş, golf gibi sporlarla meşgul olmuş bulunduğumdan ferdlerin fizik vaziyetlerini az çok anlıyabilecek bir durumda-

yım. Kemal ile, biyografisini yazmak için yapmış olduğum ve her birisi en aşağı iki saat devam etmiş bulunan uzun görüşmeler esnasında kendisini rahat rahat tetkik edebilmek fırsatlarına nail oldum.

Bunlara istinaden teyid ederim ki Kemal müstesna bir kuvvete, bir insanın haiz bulunabileceği en mükemmel bir sıhhate malik bulunan bir adamdır.

Onun sıhhati, canlılığı, ve Umumî Harptenberi milleti için bu kadar faydalı işler yapabilmesine müsaade etmiş bulunan ve daha uzun seneler zarfında da müsaade edecek olan hayret verici entellektüel fakülteleri bütün kudretlerini muhafaza etmektedirler.

ÇOCUKLUKLARI

Tetkik etmekte olduğumuz üç şahsiyetin hayatlarının başlangıcında büyük farklar vardır.

Birincisinin çocukluğu bir şehirde, ikincisinin bir köyde, üçüncüsünün hayatı da sakin bir sayfiyede geçmiştir.

Bu son yer, (Hyde Park, New-York) büyük bir Amerika nehrinin sahilinde bulunuyor, diğer iki adamın çocukluklarını geçirmiş oldukları yerler ise Avrupa'nın büyük merkez denizine yakın bulunuyorlar.

Predappio köyü, Akdeniz'in bir kolu olan Adriyatik Denizinden yalnız kırk bir kilometre mesafededir.

Selânik şehri ise Akdeniz üzerinde bir limandır. Bu üç adamın aile yurdları arasındaki fark hayatlarının başında görülen farktan daha büyüktür.

Mussolini'nin ilk senelerini yaşamış olduğu bina son derece mütevazi idi: Bu binanın alt katında Mussolini'nin babasının demirci ocağı ve üst katında da dört tane oda bulunuyordu.

Kemal ile Roosevelt'in aileleri, - bilhassa Roosevelt'in ailesi - bilâkis konforlu bir hayat yaşamakta idiler. Selânik şehrine ilk defa giden bir yabancı gardaki tabelâları okuduktan sonra şehrin rumca isminin Tesalonik olduğunu hayretle öğrenir.

Bu tesmiye onu ilk hamlede İncili yazmış olan Saint-Paul ile diğerlerinin devrine götürür.

1881 de Selânik'te Mustafa isimli bir Türk çocuğunun doğması sayesinde dünya, Türk ırkı tarafından yazılmış yeni bir İncil ile zenginleşti.

Bu çocuğun babası Ali Rıza Bey, evvelâ gümrük memurluğu yaptı, sonra kereste ticareti ile meşgul oldu.

Ali Rıza Bey de bir Türk zabitanın oğlu idi ve Mustafa'nın askerliğe olan hevesi bu büyük babadan intikal ediyordu.

Mustafa'nın annesi de Türk idi ve bugün güçlü kuvvetli bir insan olmuş olan Mustafa, babasından ve anasından en temiz Türk kanını almış olduğunu isbat etmektedir. Filhakika Kemal, tepeden tırnağa kadar, gürbüz vücudünün bütün elemanlarına, ve bilhassa manalı simasının en ince hatlarına varıncıya kadar Türk'dür.

Çocuk, şehrin geniş caddelerinden biri olan İslahane caddesi üzerinde, Sanayi mektebine karşı, etrafı iyi bakılmış bahçelerle çevrili, konforlu bir evde doğmuştur. Kemal doğduğu zaman annesi otuz yaşında idi; demek oluyor ki Kemal tekemmül etmiş bir ana ve babadan dünyaya gelmiştir.

Gri - mavi gözlerini, mütehakkim ve inatçı karakterini ve keskin zekâsını annesinden almıştır. Şöhretinin günden güne artması annesine karşı beslediği sevgi hissini hiç bir zaman azaltmadı.

Babası öldüğü zaman Kemal henüz pek küçük idi. Annesi, Selânik şehrinin civarında bulunan kardeşlerinden birinin yanına giderek bir

müddet orada yaşadıkdan sonra yine şehre avdet etti.

Anne ile amca, bu müstesna çocuğun tahsilinin inkişafı için en müsait olacak şekilde hareket etmek hususunda bütün gayretlerini sarfettiler.

Fakat Kemal, on iki yaşından itibaren, kendi mesleğini kendisi seçmiş bulunuyordu: Askerlik.

Bu kararlar evvelâ intihap hususundaki istidadını ortaya koymuş oluyordu.

Yapması icap eden işler için en faydalı olan şey intihapda göstereceği kabiliyet olduğuna göre bunu da en mükemmel şekilde haiz bulunduğunu isbat etmiş oluyordu. Babasının dostlarından biri, zabıt mektebine girmesi imkânını temin etti, fakat bilindiği veçhile son derece zor olan dühul imtihanlarını rahatça geçerek mektebe kabul olunması yalnız keskin zekâsının yardımı ile mümkün olabilmıştır.

Bu suretle ayağını askerî mertebelerin ilk basamağına koymuş olan Kemal, ondan sonra daima yükselmekte devam etti ve basamakların en yükseğine bastığı gün, Anadolu'yu istilâya gitmiş olan Yunan kuvvetlerini İzmir'de denize döken ordulara Başkumandanlık etti.

Bir gün Gazi bana, çocukluğunda annesi ile yapmış olduğu biricik ciddi münakaşadan bariz bir teessürle bahsetti.

Bu, çok dindar bir kadındı ve oğlunun da diğer çocuklar gibi dinî terbiye almasını istiyordu; fakat Gazi bu terbiyenin dinî olmaktan ziyade doktrinal olduğuna hükmediyor ve zamanının büyük bir kısmını kaybettirdiğini söylüyordu.

Nihayet anne ile çocuk anlaştilar. Mustafa

altı ay müddetle dinî terbiyeyi takip edecek ve sonunda bundan kurtulmuş olacaktır.

Bu vak'a, daha küçük bir çocuk iken şahsî fikirlere nasıl sahip olduğunu ve çalışmalarını ne şekilde tanzim etmiş bulunduğunu gösterir.

Manastır zabıt mektebinde geçirmiş olduğu üç sene zarfında ve daha sonra da Harbiye'deki (İstanbul) Erkânıharp mektebinde kazanmış olduğu muvaffakiyetlerden biraz aşağıda bahsedeceğim.

Şimdi Roosevelt'in doğmuş olduğu yere gidelim.

New-York, Paris, Roma, Londra veyahut da diğer bir şehrin herhangi bir yerde kurulmuş olması daima bir sebebe dayanır.

Bu suretle Roosevelt ailesinin ikametgâhının bugün bulunduğu yerde inşa edilmiş olması da bir sebebe dayanmaktadır.

Bu ikametgâhın yerinin orada seçilmiş olmasına sebep, tam üzerine yapılmış olduğu yerde bir pınar mevcut bulunmasıdır. Mevkiin eskiden Springwood ismini taşımış olmasının sebebi ise bu pınar ile onun etrafını çeviren ağaçlıklardır.

Fakat Franklin Roosevelt'in babası bu ismi değiştirdi. Bu ikametgâhın orada yapılmış olmasının bir başka sebebi daha vardır: Oradan görülen lâtif panorama. Krum Elbow'un Hudson deresine daldığı yerde bulunan bu güzel köşk, Poughkeepsie'de iki sahili birleştiren iki köprünün hayat ile ticaret arasındaki birliği sembolize ettiği nehre karşı, bulunmaz bir manzaraya sahiptir.

Köşk, eski Albany posta yolunun üzerinde,

Poughkeepsie'nin sekiz kilometre kadar şimalinde bulunuyor.

Malikânenin etrafı alçak bir taş duvarla çevrilidir; fakat etrafta ne bir gözcü vardır, ne de bir bekçi. Yalnız Emniyet İdaresinin hatırşinas bir memuru, ziyareti beklenen şahsı karşılar.

Ötesinde, berisinde bir kaç ağaç bulunan uzun ve geniş bir çimenlik, üzerinden mütemadiyen arabalar geçmekte olan yol ile evi birbirinden ayırır.

Başkanın ikametgâhına karşı bulunan geniş caddeyi dönerek köşke yaklaşıyoruz; çok ahenk-
li olan cephe, içeride bizi bekliyen sevimli hava hakkında şimdiden bir fikir vermektedir. Eşikten geçildikten sonra geniş bir hole giriliyor, holün duvarlarında eski resimler var. Bunlar Başkan'ın gururla sevdiği deniz mevzularını canlandırmaktalar. Başkan, çocukluğundanberi bunları koleksiyon halinde toplamaktadır. Roosevelt'in kanında denize ait olan şeylere karşı sönmez bir sevgi mevcut bulunmaktadır.

Meselâ üzerinde, bütün yelkenleri fora edilmiş zarif bir gemi resmi bulunan bir tabloun altında Başkan'ın bizzat yazmış olduğu şu satırlar göze çarpmaktadır:

«1862 de Sarah Delano'yu New-York'dan Hong-Kong'a götürmüş olan Clipper.»

Bugün sevimli misafirimiz olan Sarah Delano, Franklin Roosevelt'in aziz validesidir. Etrafına karşı büyük bir alâka gösteren, daima faal olan ve seksen yaşında bulunan Sarah Delano daha yedi yaşında mini mini bir kız çocuğu iken, ailesi ile birlikte, dört ay süren bu seyahati yapmış bulunuyordu.

Ziyaretçi holden, donuk mavi damaskalı ku-
maştan perdelerin ve mobilya renginin takdir e-
dilmesi için ardına kadar açılan bir kapı vasıta-
sile, salona geçer. Bunları, Başkan'ın zevcesinin
büyük babası, yüz sene evvel Çin'den getirmiştir.

Yine holden, salonun sağına düşen yemek
salonuna geçilmektedir.

Bu güler yüzlü yemek salonunda Franklin
Roosevelt'in büyük babası İsaac Roosevelt'in gü-
zel bir portresi mevcut bulunuyor. Başınızda bu
portrenin hatırası olduğu halde methalin solun-
dan başlayarak koridoru takip ediniz ve 1915 de,
malikânenin etrafındaki duvardan alınan taşlar-
la yapılarak köşke ilâve edilmiş olan on yedi
metro uzunluğunda ve on metro genişliğindeki
büyük salona giriniz. Bu aydınlık ve neşe verici
salonun doğu ve batı uçlarında birer ocak yapılmış-
tır. Bu ocakları çevreleyen işlenmiş mer-
merlerin üzerinde birer azametli portre yüksel-
mektedir. Batı tarafındaki portre Başkan'ın bü-
yük babasının babası olan James Roosevelt'i, ve
doğu tarafındaki de büyük babasının büyük ba-
bası olan İsaac Roosevelt'i göstermektedir. Bu
son resim Gilbert Stuart'ın çok muvaffak olduğu
tablolardan biridir.

Bu üç portrenin sahiplerine Başkan'ın baba-
sını da ilâve ettiğimiz zaman görürüz ki Roosevelt
ailesinin erkek çocuklarında İsaac ve James isim-
leri birbirini takip etmektedir. Bu kaide yalnız
Birleşik Hükûmetlerin bugünkü Başkanı ile bo-
zulmuş oluyor, çünkü ona vaftiz ismi olarak am-
cası Franklin Delano'nun ismi verilmiştir.

Büyük salon, ocaklara karşı gelen iki büyük

sedir vasıtasile hoş bir şekilde üçe ayrılmıştır. Bu suretle ocaklar etrafında yapılmış olan yer daha samimî bir muhit temin ediyor.

Duvarlar dünyada mevcut olan en iyi şeyle süslü: Kitap, yalnız kitap...

Annesi, «Franklin bu kitapların hepsini tanıyor, hangisini nerede bulacağını biliyor.» diyor, «çünkü çok metodik çalışıyor: Her şey için bir yer, ve her şey kendi yerine...»

Bu cenup kısmında ve bahsettiğim salonun üstünde üç büyük yatakodası vardır. Doğu ve batı taraflarındaki odalar cenuba doğru çıkan birer bay-window ile nihayetleniyorlar. Batıdaki oda Franklin'in; ortadaki, zevcesinin; ve doğudaki de annesinindir.

Başkan'ın yatak odası duvarlarının en iyi yerini sekiz tane deniz tablosu ve küçük bir kütüphane işgal etmektedir.

Odalardan her birinin önünde ve cenubî verandanın tam üstünde birer porş vardır ki Hudson deresinin oradan görülen manzarasına doyum olmaz.

Bu manzara, bilhassa sonbaharda, yaprakların çeşitli renkleri ile, pek parlaktır.

Bu malikânenin 32.400 arlık arazisinde ve bilhassa evin altındaki pınardan nehre doğru uzayan meyilli arazide, büyük ağaçlar vardır.

Bu ağaçlar kıvrıntılı bir yol ile daha başka bir çok sevimli keçi yollarını gizlemektedirler.

Bunlar arasında en çok hoş giden yer iki derenin çağlıyan teşkil ettikleri kavşakda onları birleştiren bir kır köprüsünün bulunduğu yerdir.

Genç Franklin, çocukluğunu bu ağaçlar arasında geçirmiştir.

Bu suretle ağaçlara karşı kendisinde uyanmış olan sevginin ileride, Guvernörlükten Birleşik Hükûmetler Başkanlığına geçtiği zaman, bütün yurd için nasıl faydalı olmuş olduğunu göreceğiz.

Fakat Roosevelt, 30 Sonkânun 1882 de, hangi odada doğmuştur?

Pencereleri doğuya bakan ve yolun üzerinde, nehire doğru, cenupta yapılmış olan ilk ikametgâhın cenup odasında.

Lâkin 1915 te ikametgâha yeni bir kısım ilâve edildiği zaman odanın cenup tarafındaki penceresi kapandı.

Bu odadan daha basit ve daha kat'î şekilde Amerikanvarî bir şey daha bulunamaz.

Oda bugün dört buçuk metro genişliğinde ve altı metro yirmi beş santim uzunluğundadır; eskiden bir buçuk metro kadar daha geniş idi; sonra cenup kısmına geçmek için yapılan bir koridor, odayı darlaştırdı.

Başkan, kendi kendisine kısa bir mezuniyet bahşetmek fırsatını bulduğu zamanlar (işte hiç te yerinde olmıyan bir kelime!), gittiği eski aile yuvasında büro olarak şimal tarafındaki küçük bir odayı kullanmaktadır. Bu oda esas itibarile çocuklarının etüd salonu olarak kullanılmakta idi. Tabii bu odanın da duvarları eski deniz resimleriyle süslüdür.

Hafızamda Roosevelt'in doğuşuna, çocukluğuna, gençliğine ait mes'ud günleri ayıran bir işaret direği gibi yükselen şey Başkan'ın yirmi sekiz yaşında iken yapılmış olan heykelidir.

Tabii büyüklükte olan bu heykele dikkatle

baktım. Heykel, solda, kapının sol köşesinde bulunmaktadır. Bu heykel son derece profetiktir, çünkü irae ettiği genç adam hayatının en kuvvetli ve en çevik bir devresini yaşamaktadır; ve, oturmuş vaziyette olan bu heykel dizlerin hizasında bitmektedir.

Bacaklarının dermansızlığına rağmen bu kadar cesaretle ilerlemiş olan bu adamın önüne hangi genç Amerikalı geçebilmiştir?

Hyde Park'a yaptığım ikinci ziyaret esnasında hava ilk günü olduğu kadar güzel değildi. Şubatın yirmi altıncı gününde bulunuyorduk, yaprakların sonbahardaki parlak renkleri yerine artık kardan başka bir şey görünmüyordu. Başkan, ikametgâhında idi; evin arkasında uzayan ağaçlar arasında bizzat idare ettiği kızakla yapmış olduğu bir gezintiden yeni dönmüş bulunuyordu.

Vaşington'daki mütevali vazife ve mecburiyetlerin verdiği yorgunluğu çıkarmak için dört günlük kısa istirahatler yapıyordu.

Başkan'ın çocukluğunu geçirmiş olduğu yerde yaptığı bu kısa istirahatler için gazeteler, «idare merkezinde kendisine empoze edilen resmî vazifeler arasında lüzumlu bir devre» diyorlardı.

Fakat böyle bir devrenin lüzumlu olduğu Roosevelt'in simasından anlaşılamıyordu, çünkü Başkan fizik teşekkülünün en yüksek noktasında görünüyor ve en yüksek mevkii işgal eden bir kimseye yakışacak olan canlılığa tamamilen malik bulunuyordu.

İskoçya yünlüsünden yaptırmış olduğu geniş kareli elbisesi kış dekoruna pek uygun düşüyordu; ve eğer Roosevelt mükemmel bir sporcuya benzemek istese idi, dışarıda kolunun altına bir

tüfek sıkıştırması kâfi gelirdi. Yemek zamanı sevimli annesi sofraya geldi ve yemek yerken konuşabilmekliğimiz için beni Roosevelt'in yanına oturtmak lütfünde bulundu.

Bu lütüf bu kadarla kalmadı, zira herkes çekildikten sonra Başkanla ben sofrada yalnızca oturmakta devam ettik; bu, patavatsız bir biyografiye verilecek izahatın icap ettireceği zamanı da geçti, bu suretle, bir dakika bile kaybetmeden, fasılasız görüşebilmiş olduk.

Kitabıma konulacak bir resminden bahsederken söz İngiliz ressam Salisbury'nin Beyaz-Sarayda yapmış olduğu resme intikal etti. Tablo artık bitmiş bulunuyordu ve Roosevelt'in annesi bu tablonun bir fotografisini gösterdi. Başkan'ın hastalıktan kurtulmak için yapmış olduğu gayretleri gösteren ağız kenarı kıvrımları bu resimde teberrüz etmekte olduğundan bunun kitabıma pek yaracağını söylediğim zaman derhal altına dostça bir kaç satır yazarak onu bana hediye etti.

Roosevelt, kır evinde kendisine yapmış olduğum bu ziyaret esnasında, Kemal ve Mussolini'nin karşılaşmış oldukları meseleler hakkında birçok sualler sordu.

Hyde Park'a seyahatimin gayesi onun kendi hayatı hakkında azamî malûmat toplamak olduğundan ben de ondan hayatı hakkında uzun izahat aldım.

Bununla beraber hakikî Amerikan şeceresinden bir köylü jantiyoma has olan ve kendisini ihata etmekte bulunan samimî aile ve kır havasının ona ne kadar yaraştığını söylemedim.

Yemek esnasında bana en çok tesir eden şey, etrafına bir kaç samimî ahabını toplıyarak, biricik oğlunun karşısında, onu yetiştirmiş olduğu

evin salonunda oturan ve o ahbablarıyla, binlerce Amerikalı ailenin konuştukları şekilde, konuşmakta olan bir anneyi görüşümdür. Bizim görüşmemiz de basit bir şekilde cereyan etti. Büyük bir milletin, en mühim meselelerin halledildiği muhteşem bürolar ile alâkasını bir an için kesmiş bulunan Şef'i ile görüşüyordum.

Vaşington'da mütemadiyen etraftan geçen otomobillerin gürültüsü işitilir ve insan, Birleşik Hükûmetler Başkanının bir faaliyet dalgası tarafından ihata edildiği, işlerin onun başını aşığı hissi gelir.

Hyde Park'da, Başkan'ın görüşmesini, Kemal'in ve Mussolini'nin görüşmeleri ile mukayese etmek için kâfi derecede fikir rahatlığı ve vakit bulunabiliyordu.

O gün öğleden sonra, kendisinden ayrılmak için müsaadesini rica ederken, Birleşik Hükûmetlerin Avrupa ile olan münasebetlerine temas etti; ve bunun için de bir kaç dakika, Washington vapurunun artık tarihî bir ehemmiyet kazanmış olan küçük bürosunun önüne oturdu.

Başkan Wilson ile Belçika Kralı Albert I bu büroyu kullanmışlardı; Albet I, Atlantığı geçtiği iki sefer esnasında ve Wilson da Atlantığı geçtiği dört sefer esnasında...

Bu büro önünde yaptığımız kısa görüşmemiz de bir defa daha Atlantığı aşarak bizi Türkiye'ye ve İtalya'ya götürdü.

Benito Mussolini 29 Temmuz 1883 te Predappio Nuova köyünde doğmuştur. Eskiden ismi Dovia olan bu köy, Apenin dağlarının doğu eteklerinde, çok sevimli bir şehir olan Forlî'den on beş kilometre kadar bir mesafededir.

Forlî'ye gitmek için bir ucundan diğer ucuna

kadar bağlar ve ekinlerle süslenmiş olan Emilia yolunun, altmış iki kilometroluk bir mesafe dahilinde, geçilmesi lâzımdır.

Mussolini neden Benito ismini almıştır?

Çünkü köyün demircisi olan babası radikal-sosyalist idi, ve on beş sene evvel ,yani 19 Haziran 1867 de, şimaldeki İtalya eyaletlerinin son guvernörü olan, Habsburg ailesinden bir Avusturya Arşidükünün, Fransız süngüleri sayesinde Meksika İmparatoru olduğunu, ve BENİTO JUAREZ isimli bir radikalın kumandasındaki Meksikalı yurdseverler tarafından idam edildiğini duymuştu.

Meksikalı bir radikalın böyle bir işte muvafak olması, yurdunun şimal kısmında yer bulmuş olan Avusturya tahakkümünü hâlâ hatırlamakta olan İtalyalı radikalın o derece hoşuna gitmişti ki oğlu için Benito'dan daha güzel bir isim tasavvur edememişti.

Bu münasebetle Almanya'da Mannheim'a kadar giderek Maximilien'in meşhur idamını tasvir eden ve Manet'nin elinden çıkmış olan tabloyu görmek fena olmaz.

Bu idam sahnesi 19 Haziran 1867 de, küçük bir Meksika şehri olan Queretaro'nun dışında, küçük bir tepenin üzerinde cereyan etmiştir.

Bu, Fransız san'atkârın en güzel eserlerinden biridir. Şimdi yine Forli yolu ile Predappio Nuova'ya dönelim.

Mussolini'nin hatırası için, doğmuş olduğu evin önünde büyük bir kapı yapılmış olduğunu işitmiş idik. Meselâ Verdun'deki «Tranchée des Baïonnettes» gibi esef edilecek anıtları görmüş kimseler için böyle bir şey hiç te hoş gelmiyor.

Acaba Predappio'da da ne şekilde hatalı bir anıt yapıldı?

Bereket versin ki görülen manzara karşısında bu endişeler derhal zail oluyor.

Köy caddesinin sağ tarafında, Mussolini'nin doğduğu yere doğru giden meyilin eteğinde, gri taşlarla örtülü renkli tuğladan yapılmış yarı yuvarlak sütunlu basit bir kemer: Ziyaretçileri yağmurdan koruyacak bir melce...

Bu anıt kadar gayeye uygun düşen ve mükemmel bir kanaatkârlık gösteren bir şey daha görülmemiştir.

Merkezinde, faşist işaretleri altında, elli adım kadar yüksekteki evler grupuna götüren basamaklar başlıyor. Mussolini evin ikinci katında doğmuştur.

Dünyaya geldiği yere hiç dokunulmamış, evin dört odası da iptidai döşemelerini muhafaza ediyorlar. Başka hiç bir şey yok: Ne bir kayıt, ne bir gösteriş!

Zevke çok uygun düşen bir şey.

Şunu da kaydedelim ki anıt, sağda ve solda bulunan iki kısım, bunları birleştiren bir üçüncü kısımdan teşekkül etmektedir. Oraya hariçten bir taş merdivenle çıkılıyor, bu merdiven demircinin atelyesine doğru gidiyor.

Atelye, binanın bütün cephesini kaplıyan geniş bir parçadır; iki penceresi ve nihayette üç metro uzunluğunda, sekiz metro genişliğinde bir kapısı vardır. Mektep hocası olan annesi, öğleden sonraları, köy çocuklarını perdeli ocağı muhafaza edilmiş olan atelyede okutmakta idi.

Neş'eli ve gayretli bir şahıs olan babası, örse vurduğu çekiç sayesinde hayatını bol bol kazanı-

yordu. Bu meyanda siyasî fikirlerini de herkese açmaktan geri kalmıyordu. Oğlunun fizik inkişafını temin için çalıştığı gibi fikrî sahada da ona, hükûmetin idare tarzı ve hayat hakkındaki düşüncelerini aşılyordu.

Bu suretle gerek kendisi ve gerekse karısı, Benito'nun (mens sana in corpore sano) sağlam vücutte sağlam dimağ sözünü tahakkuk ettirmesini bekliyorlardı.

Akşamları, annesinin atelyeyi mektep olarak kullanması belki de babasının gayretlerinden daha fazla işe yarayarak, Benito'nun fikrî inkişafına yardım etmiştir. Fakat daha pek küçük bir yaşta iken nail olmuş bulunduğu inkişafı ana ve babasına borçlu olduğuna şüphe yoktur.

Mussolini'nin doğmuş olduğu evin evvelâ faşistlerin mukaddes yeri ve sonra da milletin mukaddes yeri halini almış olduğunu ilâveye lüzum yoktur.

Haricî merdivenler çıkıldıktan sonra, evin ikinci katında, dar bir geçit görülür. Sağda, yol tarafında, iki oda vardır. Birinci oda baba ile anneye, ikincisi de ihtiyar büyük anneye aittir. Büyük anne öldüğü zaman iki çocuk, Benito ve Arnaldo, bu odayı işgal ederek geniş demir karyolada beraberce yattılar.

Her iki odada da pencerelerin biri önde, diğeri yandadır. Koridorun solunda iki oda daha vardır, bu odalardan her biri dipte bulunan bir pencereden ışık almaktadır. Bu odaların arasından yükselen dar bir merdiven ise Mussolini ailesinin işgal etmedikleri üst kata gitmektedir.

Soldaki ilk oda ise mutfak idi, biraz ötede, büyük annenin odasından sonra, duvarları boyalı ve tuğla döşemeli olan yemek salonu gelmektedir.

Bugün her şey, 29 Temmuz 1883 teki halini muhafaza etmektedir.

Mobilye, siyaha boyanmış bir çift demir karyola ile bir küvet, bir desti, bir kova, koyu renkte iki gece masası, bir gardrop, bir komod, iki sandalyeden ibarettir.

Duvarda, her yatağın başucunda, Meryem'in renkli bir resmi asılıdır.

Yatakların baş ve ayak uçlarında, ayrıca, üzerinde Cupidon yapılmış birer demir levha mevcuttur. Başka hiç bir süs yoktur.

Mussolini cadde tarafındaki yatakta dünyaya gelmiştir. Ziyaret edilen bütün meşhur doğuş yerleri arasında bu kadar basit ve bu kadar saygı ile çevrilen bir tanesini daha görmedim.

İnsan, bu hatıralar önünde heyecan duymaktan kendini alamıyor.

Bu heyecanı duymıyacak olan bir kimseye hayret edilir. Forlì'yi Predappio Nuova'dan ayıran on beş kilometroyu, bir zevk hatası bulacağım endişesinin kararttığı bir arzu ile geçmiştım. Fakat Apenin eteklerinde gördüğüm ve milletin dindarlıkla muhafaza ettiği bir sembolden sonra memnun olarak dönüyorum.

Evime döndükten sonra bana gösterilmiş olan bu kıymetli misal hakkında uzun boylu düşündüm ve vaziyeti rahat rahat muhakeme ettim.

Haşın demirci ile oğlunun çalıştıkları alçak tavanlı demirci ocağını, demirci çocuğunun orada karakterinin ve bilgisinin inkişafı için mühim bir âmil teşkil etmiş olan elemanları annesinden almasını hatıramda canlandırmaktan kendimi alamıyordum.

Bir çocuk için ana kucagından daha iyi bir mektep tasavvur olunamaz.

VI

GENÇLİK. — BİR ASKER, BİR AVUKAT, VE BİR GAZETECİ.

Burada bahsettiğim şahsiyetler her ne kadar kendilerine seçmiş oldukları mesleklerde uzun boylu çalışmışlarsa da politikaya karşı aynı derecede alâka göstermekten de geri durmamışlardır.

Meslekleri ile politika arasında uygunsuzluk olmadığı gibi bilâkis politika, mesleklerinde onlara faydalı olmuş, ve onlar bu hususda yapmış oldukları etüdlere çok istifade etmişlerdir.

Birleşik Hükûmetlerde avukatların miktarı o derece fazladır ki yabancılar buna daima hayret etmektedirler. Bu kitabın Avrupalı okurlarının bundan dolayı Franklin Roosevelt'in politika hayatına hazırlanmak için hukuk tahsil etmiş olmasının biz Amerikalı'larca gayet tabii addedilmesine müsaade etmelerini dilerim.

Bu sene Birleşik Hükûmetlerde Senato ile Meclisi teşkil eden 530 mümessilden 327 si avukattır.

Başkan'ın sayın kuzeni Theodore Roosevelt bana Beyaz - Saray'da, üstüste iki defa, hukuk tahsili yapmamış olduğundan dolayı teessüf ettiğini, çünkü bu tahsilin Başkanlığa seçildikten sonra çok istifadeli olabileceğini söylemiş idi.

Mussolini'nin gazetecilik mesleğine gelince, Amerika'da olduğu kadar Avrupa'da da malûm-

To my faithful friend
Charles H. Sherrill,
Whose eyes can penetrate in
the depths of nature's virtue.
Ankara, July 12, 1935
K. Atatürk

dur ki bu meslekten olan kimseler ekseriya politika âleminde faal bir eleman olarak çalışırlar.

Kemal için vaziyet başkadır. Çocukluğundan beri askerlik mesleğine intisap etmiş bir adamın etüdlerine devam ederken aynı zamanda bir devlet adamı rolü için de hazırlanmış olması Türk olmıyan herkes için mantıksız bir şey gibi görünür.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Kemal kendisini yalnız askerliğe veya yalnız politikaya hasretmeyi düşünmedi.

Kendisini, işe koyulduğu andan itibaren, her hâdiseye karşı hazırlıklı bulundurmak istedi.

Amerikalı asker - devlet adamlarının aksine olarak (Washington, Jackson, Grant ve saire gibi...)

Kemal, işlerin politik idaresine teveccüh etmek için harp sahasındaki muvaffakiyetini beklemedi.

Kemal, evvelâ hükümet reisinin rolünü tetkik etti. Selânikteki dört senelik talebe hayatı, Manastır zabıt mektebinde geçirdiği üç sene, (İstanbul) Harbiye, Erkânıharp mektebindeki üç senelik hayatı ile yüzbaşı rütbesinden evvel geçirdiği iki senelik hayat esnalarındaki muvaffakiyetleri çok mühimdir.

Bütün bu imtihanları parlak bir şekilde geçti ve müstesna zekâsı sayesinde nihayet erkânıharp yüzbaşısı Brövesini aldı.

Askerî ve mülkî en yüksek mevkiî işgal etmek üzere seçilmiş olan bu meşhur adam kendisini bir tek faaliyet sahasına hasretmiyecek kadar zeki idi; fransızcaı ve almancaı öğrendi, bu iki dilde yazan muharrirlerin eserlerini oku-

arak hükümet prensiplerini istihraç etti.

Bu suretle hem asker ve hem de devlet adamı şahsiyetlerini beraberce inkişaf ettirdi.

Selânik, Manastır veya İstanbul'daki ihtilâl teşkilâtları ile yaptığı temaslarda da mektepte ve askerlikte tanımış olduğu muvaffakiyetleri elde etti; o kadar ki, nihayet devletin hiç bir şeyi gözden kaçırmıyan casusluk teşkilâtının dikkatini celbetti. Sultan Abdülhamid'in emri ile tevkif olundu, ve Zülüflü Paşanın başkanlık ettiği hususî bir harp divanında muhakeme edildi.

Yıldız Sarayında toplanmakta olan bu mahkemenin seanslarına, hâkimler ve maznun tarafından söylenecek her sözü işitebilecek bir şekilde yandaki bir odaya gizlenmiş olarak, bizzat Sultan iştirak etmekte idi.

Türkiye'nin sahibi tarafından görülmekte olan böyle bir mahkemede hâkimlerin maznuna karşı müsamaha göstermiyecekleri tahmin olunabilir.

Aynı gecede Kemal, Beyrut üzerine ve oradan da, Suriye içinden, Şam'a sevkediliyor; o sırada dağlarda isyan çıkarmış olan Dürzülere karşı yapılan bir harekete iştirak etmek için tam zamanında yetişmiş oluyor.

Lövanten Osmanlı'lar, Türklerin mücadeleden başka bir şey bilmediklerini söyleyorlar; demek oluyor ki bu genç Türk'ün de mücadele olan bir yerde bulunması icap ederdi.

Kemal bu suretle kızgın bir savaşa iştirak etmiş oluyor, onun meslekini bundan sonra üç kısma ayırabiliriz: Birinci kısım Büyük Harpten evvelki devredir; ikinci kısım Büyük Harp esnasındaki devredir; üçüncüsünün mihveri de Türkiye'nin Yunanistan ile yapmış olduğu harptir.

1915 de Avusturalya'lıların Gelibolu yarım-

adasında, Suvlabey'de uğramış oldukları bozgunluktan 30 Birinciteşrin 1918 tarihinde, Mondros'ta sulhün imza edilmesi zamanına kadar süren ikinci kısım bu hususa ayrılmış olan «Büyük Harp esnasında» başlıklı fasılda görülecektir.

Büyük Harpten evvel iştirak etmiş olduğu mücadeleler onu bütün Osmanlı İmparatorluğu arazisi üzerinde dolaştırdılar.

Evvelâ Şam yakınlarında, dağlı Dürzü'ler ile çarpıştı; bu bir süvari muharebesi idi. Sonra Yafa'ya döndü, orada piyade muharebesine iştirak etti.

Bu sırada gizli teşkilât ile olan temaslarını yeniledi, yalnız Suriye'dekilerle değil, Selâniğe avdet ettiği zaman Trakya'daki teşkilât ile de temasta bulundu.

İhtilâl çalışmalarına Manastır'da üçüncü ordu erkânıharbiyesinde ve Trablus'da bulunduğu ve sonra da tekrar Selâniğe döndüğü zamanlarda devam etti.

Şimdi 1911 senesi Birinciteşrinindeyiz, Kemal'in kıymetini göstermesi için başka bir fırsat zuhur etmek üzeredir.

Hayret edilecek bir haber: İtalya, Trablus'a asker çıkarmakta, şehiri ve eski Osmanlı eyaletini almağa teşebbüs etmektedir.

Bu, yılmaz Türk'ün artık tahammül edemeyeceği bir şeydir. Hükûmet aleyhine hazırlanan ihtilâl hareketi daha iyi günlere bırakılabilir; Kemal, sahte bir isim altında hemen hareket ederek bir Rus vapuruna biniyor ve Mısır'a gidiyor, bitaraf Mısır hükûmetinin çıkardığı bir çok müşkülleri birer birer yenerek batıya doğru yoluna devam ediyor, ve ancak Derne'de duruyor.

Orada Kemal'i İtalyan kıt'aları karşısında, bir Türk kuvvetinin başında görüyoruz.

Kemal bir sene harbediyor.

1912 senesi Birinciteşrininde, bütün diğer Balkan devletlerine işaret veren ve onları da kendi hareketine iştirak ettiren Karadağ, Osmanlı İmparatorluğuna karşı harp ilân ediyor.

Trablus'daki bütün kıt'alar, İstanbul'u müdafaa için, derhal geri alınıyor.

Kemal, Triyeste - Macaristan - Karadeniz yolu ile memleketine dönmek için uzun bir devir yapmak mecburiyetinde kalıyor.

Türkiye ümitsiz bir vaziyette bulunuyordu. Muzaffer Sırp ordusu Manastır'a doğru ilerliyor, Yunanistan Selâniği işgal ediyor, Bulgarlar Çatalca müstahkem mevki önünde, İstanbul'dan otuz iki kilometre mesafede bulunuyorlardı.

Böyle bir zamanda mes'uliyeti deruhde etmek fırsatları boldur, bilhassa Kemal gibi iyi yetişmiş bir asker için.

Kemal, Gelibolu yarımadasının sonunda, Bolayır'da, General Savaroff idaresindeki Bulgar ordusuna karşı çarpışan bir kolordunun erkânı-harp reisliğini yapmaktadır.

Kemal'in bulunduğu kolordunun başında bir general mevcut olmadığından Kemal, zabıt rütbesine rağmen, kumandayı deruhde ediyor.

«İttihad ve Terakki» komitesinde çok nüfuzu olan Enver Bey (sonradan Paşa olmuştur), o zaman erkânıharp reisliğini yaptığı ordunun kumandanı olan Hurşit Paşa üzerinde, Şarköy'de sağlam bir şekilde siperlenmiş olan Bulgar'lara karşı karadan ve denizden zorlu bir taarruz yapılması lehinde, tazyikte bulundu. Kemal, bu tehlikeli plâna muhalefet etti.

Fakat Enver Bey fırkalarının Bulgar'lar tarafından tardedildiği zaman da bundan hasıl olan felâketi önlemek için elinden geleni yaptı; bir çok telefat vermiş olan kat'alarını toplamıya muvaffak oldu. Enver'in kıt'aları ise tamamen mahvolmuşlardı.

Harp bitti; kazanılmış olan arazi parçalarının taksim edilmesi işindeki anlaşamamazlık yüzünden Balkan devletleri arasında yeniden başlamak üzere...

O zaman Osmanlı umumî karargâhı bu karışık vaziyetten istifade etti ve kıt'alarını iki koldan Edirne üzerine yürüttü.

Hakikatte, kumanda etmekte olduğu orduyu Edirne üzerine saldıran, Kemal olmuştur.

Eski ve mukaddes Türk şehrine ilk defa giren Enver Bey ordusu değildir, Kemal'in kumanda ettiği ordunun müstakil bir süvari livasıdır.

Hattâ Kemal, Edirne'den ileriye doğru yürümesine devam etti, Meriç'i geçti, nehrin batı sahili üzerindeki Dimetoka'yı işgal etti.

Kemal, yapmış olduğu güzel hizmetlerin bir mükâfatı olmak üzere Yarbay rütbesini` ihraz etti.

Sulh imzalandı, Kemal Sofya'ya atâşe-militer oldu, orada dostu Fethi Bey, Türkiye'nin sefiri olarak bulunuyordu.

Fakat bu vazife Kemal'in işine yaramıyordu, çünkü orada ne harp ve ne de hükûmet idaresi san'atına dair bir şey öğrenmiş olmuyordu.

O sırada Dünya Harbi patladı.

Kemal, yurdunun Alman davasına taraftar çıktığını teessürle gördü. Bununla beraber faal bir hizmet deruhde etmek için bütün gayreti ile çalışmaktan geri durmadı, ve o zaman İstanbul'da

Başkumandan olan Enver Paşadan bir kumandanlık istemekte ısrar gösterdi.

Enver, Kafkas cephesinde iken onun yerine geçmiş olan Hakkı Paşa, Kemal'in politik temayüllerinden ne derece şüphe ediyorsa, askerî meziyetlerini de o derece tanıyor ve takdir ediyordu; onu, Alman Generaline tavsiye etti, Kemal İstanbul'a çağırıldı ve Marmara denizinin şimal sahilinde bulunan Tekirdağ'ında, sonradan idaresi altında şöhret kazanacak olan, 19 uncu fırkayı topladı.

Fırka, denizyolu ile, Maydos'a ve Seddilbahir'e sevk edildi.

Şimdi Kemal, uzun Şeflik meslekinin eşiginde bulunmaktadır.

Bu meslek sırasile askerî, siyasî, ve sonra yeniden askerî ve tekrar siyasî olarak uzayıp gitmektedir.

Bu meslekteki faaliyetlerini Umumî Harbe dair yazdığımız fasla bırakarak şimdilik 4 Ağustos 1921 tarihine, yani Türkiye Büyük Millet Meclisinin ona, genç Türkiye'nin yeni idare merkezi olan Ankara şehrine doğru ilerliyen ve miktarca Türk kuvvetlerinin iki mislinden fazla olan Yunan ordularını durdurmak vazifesi ile mükellef Türk kıt'alarının Başkumandanlığını tevdi etmiş olduğu tarihe geçelim.

Kemal'in askerî hayatının bu üçüncü ve son devresinin en mühim hâdiseleri iki muharebedir.

Aralarında on bir aylık bir zaman fasılası mevcut bulunan bu iki muharebede de düşmanı olan kuvvetler, Yunan kuvvetleri idi.

Yirmi iki gün sürmüş olan birincisi, Sakarya muharebesi, 23 Ağustosdan 13 Eylül 1921 tarihi-

ne kadar devam etti. İkincisi olan Dumlupınar muharebesi (25 Ağustos 1922) neticesinde, 2 Eylülde, Yunan'lılar Uşak'ta ihata olundular ve aynı ayın sekizinden on dördüne kadar da İzmir tamamilen istirdat edildi.

Sakarya muharebesinde 80.000 piyade, 1200 suvari, ve 300 topa malik bulunan Yunan'lılar, miktarı 45549 piyade, 4500 suvari ve 177 toptan ibaret bulunan Türk kuvvetleri tarafından durduruldular ve geri püskürtüldüler.

Ertesi sene yapılan Dumlupınar muharebesinde ise daha büyük kuvvetler çarpıştı.

Bu sefer 130.000 piyade, 1300 süvari, 348 topa malik bulunan Yunan'lılar, 98.670 piyade, 5.286 süvari ve 323 toptan ibaret bulunan Türk kuvvetleri tarafından ezildiler ve bozguna uğratıldılar.

Mahiyetleri itibarile birbirinden tamamilen farklı olan bu muharebelerin her ikisinin hareket noktası da Eskişehirden Afyonkarahisaraya kadar yüz yirmi kilometrolük bir mesafe dahilinde uzanıp giden mühim demiryolu olmuştur.

1921 de yapılan Sakarya muharebesi, Yunanlılarla, Eskişehirden itibaren, Sakarya dere-sinin öte yanında, Ankaraya çok yakın olan bir noktaya kadar yapılan fasılasız mücadelelerden ibarettir.

Bu nokta Ankaraya o kadar yakın idi ki, top sesleri şehirde mükemmel surette duyulmakta idi.

Yapmak mecburiyetinde kaldığı stratejik geri çekilme hareketinin imtidad ettiği yirmi iki gün zarfında, Kemal, cephesini her gün biraz daha darlaştırdı.

Bu suretle elindeki kıt'aların Yunan kuvvetleri karşısındaki azlığını (Yunanlılar Türklerin iki misli idiler) telâfi etmek ve zamanı gelince bütün kuvvetile vurmak istiyordu.

Yunanlıları Sakarya'yı geçtikten sonra, soluna doğru yayılmakta o kadar serbest bıraktı ki pek az bir zaman sonra Yunan kuvvetleri Ankaraya ondan daha yakın bulunmakta idiler.

Sonra, kuvvetlerinin mühim bir kısmını sağ yanda topluyarak orada Yunanlıların sol yanına karşı teşkil ettiği siklet merkezi ile düşmanı tamamile ezdi; düşman sağ yanını terkederek ve ihtiyatlarından ayrılarak, Sakaryadan geri dönüp kaçmaya mecbur oldu.

Büyük bir bozguna uğramış olan Yunanlılar Eskişehir kadar çekildiler ve orada takviye edilmiş olan hatların arkasına yerleştiler.

Ankara kurtulmuştu, fakat kendisinden iki misli fazla olan bir düşman kuvveti ile çarpışarak yorulmuş olan Türk ordusu düşmanın çekilmiş olduğu müstahkem mevkie taarruz edecek bir vaziyette değildi.

Sakarya harbi, mahirane bir geri çekilme ile münasip zamanda yapılmış kat'i bir taarruzu gösterir.

Ertesi senenin ağustos ayında yapılmış olan Dumlupınar muharebesi ise Yunanlıların çekilmiş oldukları Afyon kolu üzerindeki müstahkem mevkilere karşı yapılan daha mahirane bir taarruzu gösterir.

Yunanlılar için burası en mühim yerdi, çünkü İzmir hattı üzerinde bulunuyordu ve Yunanlılar, Eskişehir kadar, bütün ihtiyaçlarını ve ikmal işlerini hep buradan görüyorlardı. Eskişehir istikametindeki en son nokta Ankaraya en ya-

kın olanı idi ve Yunanlılar, olsa olsa buradan hücumu uğratabileceklerini hesap ederek aldanmakta idiler.

Gizlice ve yalnız geceleri, Eskişehir cephesinde Yunanlılara karşı bulunan bütün Türk kuvvetleri cenuba doğru ilerlediler, yalnız Afyon kolunun mühim noktasına kadar değil, ondan da ileriye gittiler, ve şehrin cenubunda, Dumlupınar tepelerine karşı yerleştirildiler.

Bu suretle bu kuvvetler, hiç de beklenilmedikleri bir yerde bulunuyorlardı.

Eskişehirdeki üç Yunan fırkası karşısında yalnız bir Türk alayı bırakılmıştı.

Fakat bu alay boş durmuyordu, alayın erleri her gece büyük ateşler yakarak oradan çekilmiş olan fırkaların hâlâ aynı yerlerde bulunduğu zannını veriyorlardı; gündüzün ise bütün o kuvvetlerin yapabilecekleri derecede kesif toz bulutları kaldırıyorlardı.

Kemal, umumî karargâhını, 25 ağustos 1922 de, Kocatepe üzerinde kurdu, ve sabahın saat 5,30 unda taarruz emrini verdi.

Bu kat'î dakikada, piyadenin hücumunu destekliyecek olan Türk topçusu atışa başladı ve on beş Türk fırkası şimale, Afyonkarahisarını tutmakta olan Yunan fırkalarının bulunduğu istikamete hücumla başladılar.

Yunanlılar cesaretle çarpıştılar, fakat habersiz yakalanmış olmaları ve Türk siklet merkezinin faikiyeti karşısında yenilmeleri mukadder bulunuyordu; Yunanlılar Türkün kahir savleti altında ezilerek müstahkem hatlarına doğru çekilmiye mecbur oldular.

Ve işte o zaman yeni bir sürprizle karşılaş-

tılar, bu, beklenilmediği bir taraftan gelen büyük Türk taarruz silindirisinin yarattığı sürprizden çok daha büyük oldu. Türkler, taarruzları karşısında Yunanlıların geri çekildiklerini görerek hemen sola dönüyorlar ve doğru şimali garbiye tevecüh ediyorlar.

Yunanlılar kendilerini kovalayan Türk kuvvetleri ile rabitalarını kestiklerinin farkına varıyorlar ve bu kuvvetlerin nereye gittiğini kendi kendilerine soruyorlar; fakat kendilerini bırakarak uzaklaşmış olan Türk kuvvetlerinin almış oldukları yeni istikametinin farkına vardıkları zaman iş işden geçmiş bulunuyor. Artık Türkler, Yunanlıların İzmir ile olan rabitasını kesmişler.

Yunanlıların bu mühim üs ile olan rabitaları yalnız demiryolu bakımından kesilmiş değildir, aynı zamanda Türk siklet merkezi Yunan kuvvetleri ile İzmir arasına girmiş bulunuyor.

Türk süvarisi Yunanlıların doğu yanını çevirirken ikinci Türk ordusu da onları şimalden kavramak üzeredir. Bu ikinci orduya Fevzi Paşa bizzat kumanda ediyordu. Kemal ise mühim ve tehlikeli bir vaziyet içinde bulunan birinci ordu ile beraber bulunuyordu.

Bu mütekarip manevra çok muvaffak oldu. Yunanlılar kapana girmişlerdi.

Bu parlak zaferi benzerlerinden ayıran en bariz ve takdire şayan olan cihet, zaferden sonra, esir Yunan kumandanlarının Kemal tarafından Uşak'ta merasimle çadırına kabul edilmeleridir.

Onlara serinletici meşrubat ikram ettikten sonra onlarla gayet nazik bir şekilde, gerek onların ve gerekse kendisinin stratejik plânlarına ait

bazı teferruat hakkında münakaşalarda bulundu.

Centilmen Türkün bu vekarı ve misafirperverliği Yunanlı kumandanlar üzerinde büyük bir empresyon husule getirdi. Kemal'in bu ağırlayışı, Poitiers muharebesinde esir edilen Fransa Kralı Jean le Bon'a karşı Prince Noir'in iltifatlarını hatırlatıyordu.

Yunanlılara karşı yapılan bu iki muharebenin politik cihetlerini üç şahsiyetin psikolojilerine ait olan fasıllarda göreceğiz.

Üçlerin kurtulmuş oldukları «Cehennemler» e ait olan fasılda, Kemal'i, Sakarya muharebesinden evvel sahne harici kılmasına pek az bir şey kalmış olan bir hâdiseden bahsedeceğiz.

Fakat şunu da unutmayalım ki Türk sosyal hayatında vukuua gelen ve gerek dahilî ve gerek haricî politikası üzerine tesir eden esaslı değişiklik, tecrübe geçirmiş bir askerî şef tarafından yapılmıştır.

Bunula beraber yakın şarkta sulhün en sağlam muhafızı Kemal Atatürk'tür.

Şimdi meslekten yetişmiş olan askerden avukata geçelim. Franklin Roosevelt'in Columbia Law School de tahsilini (1904-1907) bitirerek New-York barosuna 1907 de kabûl edilmesinden sonra benim Yale Law School den mezuniyetimi müteakıp dört sene müddetle çalışmış olduğum aynı büroda, New-York'ta «Carter, Ledyard ve Milburn, 54 Wal Street» de çalışmış olması beni daima alâkadar etti.

Bunlar, mes'ut bir an'aneye malik olan ve fakat bunu herkese ilân etmiye lüzum görmiyen bürolardır. Bunu lâyıki vechile takdir etmek için Roosevelt'in bırakmış olduğu hatırayı göz önüne

getirmek kâfidir. Bu, Rossevelt'in iftihar etmiye hak kazanmış olduğu bir randımanın, bir faaliyettin, bir neşenin hatırasıdır. Roosevelt, evvelâ Şarbaylık işleri servisinde çalıştı, sonra Carter, Ledyard ve Milburn şirketi bir çok deniz sigorta kumpanyalarının konseyesi olduğundan, denizciliğe taallük eden işler servisinde çalıştı.

Kısa bir zamanda büro şefliğine tayin edildi, bu da kendisinin mesleki bütün cephelerinden görmesi için müsait bir fırsat teşkil etti.

Eski iş arkadaşlarından Edwin de T. Bechtel'e 10 ikinciteşrin 1932 de yazmış olduğu bir mektub, bu şirkette kazanmış olduğu tecrübeye ne kadar büyük bir kıymet verdiğini isbat ediyor.

Mektub, Albany eyalet Governörünün bürosunda yazılmış olup içinde «54, Wall Street'de geçirmiş olduğum günler çok mühimdir. Ekseri zamanlar, Şarbaylık işleri servisindeki çalışmalarımın politik hayatım için en mükemmel bir hazırlık teşkil ettiklerini düşünmekteyim.» denilmektedir.

Carter, Ledyard ve Milburn şirketini terkettiği gün Roosevelt yukarıda bahsedilen mektubu yazmış olduğu şahsa Sara A. Hubbard'ın The Religion of Cheerfulness (Neşe dini) isimli kitabını Edward Atkinson'un «Derin görüşlü olan kimse optimist olur» sözünü işaret ederek hediye eylemişti.

Roosevelt evvelâ Groton School de okudu, oraya on üç yaşında iken girerek altı sene kaldı, ondan sonra Harvard'da dört sene kaldı; üç sene de, mezun olması için lâzım gelen bütün etütleri ikmal etmişti, fakat gündelik talebe gazetesi olan Harvard Crimson'un direktörlüğüne tayin e-

dildiğinden Üniversite'de bir sene daha kalarak müteimmim derslere devam etti ve diplomasını dördüncü senenin nihayetinde aldı.

Orada, Başkan Eliot'dan mülakat almak gibi herkes için imkânsız olan bir şeyi yapmakla iktifa etmiyerek aziz kuzeni ve o zamanın Birleşik Hükümetler Başkanı Theodore'un Harvard'da bir konferans vereceğini ihbar etmekle büyük bir kasırga kopardı, çünkü Üniversite makamları bu hâdiseyi son derece gizli tutmakta idiler. Roosevelt, Yale'de, müteşebbis bir gazeteci şöhretini haiz bulunuyor.

Filhakika New - Haven'da boş bir büroya bir matbaa presi yerleştirmiş ve tam talebelerin Yale stadyomundan çıktıkları sırada, Yale - Harvard foot-ball maçını mufassalan anlatmakta olan Crimson'un bir fevkalâde nüshasını caddelerde dağıttırmış idi.

1910 senesi sonbaharında Senatör seçildikten sonra Carter, Ledyard ve Milburn'un bürolarını terketti. Bununla beraber hukukî meseleler ile olan alâkasını kesmedi ve şirketteki iş arkadaşlarından 1898 de Harvard'dan mezun olmuş bulunan Langdon P. Marvin ile bir konsültasyon bürosu açtı.

Bunun neticesinde de (1911-1920) Marvin, Hooker ve Roosevelt firması doğdu.

Bu firma da 1920 de Emmet, Marvin ve Roosevelt ismini alarak 1925 e kadar devam etti.

1920 de Vis-Prezidanlığa namzetliğinde uğradığı muvaffakiyetsizlikten sonra ailesi içinde bir çok çocukların dünyaya gelmesi hukukî mesaisinden temin ettiği varidatı arttırmasını icap ettirdi.

Bunun için Maryland'daki Fidelity and Deposit kumpanyasının New-York bürolarında (120 Broadway) İkinci Başkanlık vazifesini kabul etti.

Bundan başka eskiden çalışmış olduğu firma ile de yeniden münasebet tesis etti. Tam bu iş kombinezonu fayda temin etmeğe başlamış idi ki 1921 de birdenbire kötürüm oldu.

Bu korkunç uçurumdan çıkmak için ne şekilde çalışmış olduğunu ileride göreceğiz.

Ertesi kış Roosevelt'i ancak haftanın bir kaç günü Fidelity and Deposit bürolarına gidebilir bir halde görüyoruz.

İki taraflı işini idare edebilmek için konsültasyon bürolarını da Fidelity and Deposit bürolarının bulunduğu binaya nakletti.

1925 de ise Basil O'Connor, 120, Broadway ile birleşti.

Kanunun Roosevelt tarafından politika hizmetinde kullanılmış olduğu hakkında bazı yanlış hükümler ileri sürülmektedir.

Açık olarak, Roosevelt'in geçirmiş olduğu bütün bu devrelerin onun politik hayatta almış olduğu rol için son derece faydalı olmuş bulunduğunu söylemek daha doğru olmaz mıydı?

Roosevelt'in gemilere ve denizciliğe karşı göstermiş olduğu alâka onu harpten evvel ve harp esnasında bahriyede yapmış olduğu hizmetler için nasıl hazırlamış idi ise kanunî hükümler arasında geçirmiş olduğu tecrübe devreleri de onu hükümet idaresini eline almak hususunda öylece hazırlamış idiler.

Bir kerre düşünülün!

Roosevelt, kanunu, büyük bir şehirin Şar-

baylık mahkemelerinde ve Bahriye nezareti mahkemelerinde tetkik ve tatbik etmiş bulunuyor.

Bu demektir ki Roosevelt, hâkimler ve hâkemler karşısında, her gün fikrî mücadelelerde bulunmuştur.

Ekzekütif Şefinin karşılaştığı meselelerin halli için bundan iyi bir hazırlık olur mu?

Orta derecede bir okur, bir avukatın hayatının bir askerinin veya bir gazetecinin hayatı gibi tamamen mücadeleden ibaret olduğunu belki de takdir etmez.

Bu üç meslek bir profesörün veya bir kilise mensubunun yaşadıkları hayattan tam manasile farklı bir hayat yaşatırlar.

Çünkü bir profesörle bir kilise mensubunun dinleyicileri arasında itiraz eden bulunmaz.

Hiç bir ilâhiyat talebesi veya kollej talebesi kendilerini okutana karşı kuvvetli itirazlarda bulunmazlar. Bu talihsiz kilise mensubu ile ondan daha az talihsiz olmayan profesör ellerindeki delillerin kuvvetini nasıl anlıyabilsinler ki bu delilleri söyledikleri kimselerin kendilerine, kafa tutmalarına müsaade edilmemiştir.

Bir davayı müdafaa etmek veya bir mücadele yapmak mecburiyetinde olan avukat ve gazetecinin ve bir düşmanı yenmek mecburiyetinde olan askerinin vaziyetleri bambaşkadır.

Bu mukayese, avukatın, askerinin ve gazetecinin, kendilerini mücadeleye mecbur eden meslekleri dolayısıyla iktidar mevkiine geçmek için kendilerini mücadeleden masun bulandıran birer meslek seçmiş olan profesör ile kilise mensubu karşısında ne kadar daha mükemmel bir surette techiz edilmiş olduklarını göstermeye kâfi gelir.

Bundan başka Roosevelt tarafından yapılmış olan, Crimson direktörlüğü ve New-York barosu azalığı da onu iki cihetten birden hazırlamış bulunmaktadır.

Nihayet Bahriye nazaretinde geçirmiş olduğu yedi senelik bir tecrübe devresi de buna ilâve edilmelidir.

Bunun bir kısmı harp esnasında ve Washington'da olduğu kadar deniz üstünde ve yabancı memleketlerde geçmiştir.

Fazla ileri giden liberal düşünceleri yüzünden İsviçre'den kovulmuş olan Mussolini için de Avrupa'da yaptığı genç talebe seyahatları kadar mükemmel bir gazetecilik hazırlığı olamazdı.

Her gördüğü ve işittiği yeni şeye karşı gözü ve kulağı açık olan, yazıda olsun, sözde olsun tabii bir belâgata malik bulunan Mussolini, kendisine seçmiş olduğu meslekte her gün yeni adımlar attı.

Her ne kadar zihni eskiden olduğu vechile politik düşünceler ile dolu ise de bu sahadaki çalışmaları esnasında milletler arası noktai nazarı ve bunun millî noktai nazardan ne derece farklı bulunduğunu öğrenmiş oldu.

Kısa bir zaman sonra, hariçte görmüş olduğu bu şeyleri umuma bildirmesi icabetti ve bu gaye ile, kendi politik temayüllerine uygun gelen bir gazeteye intisap etti. Milâno'ya hareket ederek gündelik bir sosyalist gazetesi olan Avanti'nin direktörlük mevkiine geçen Mussolini, yabancı memleketlerde öğrenmiş olduğu bütün şeylerden sonra artık orada yalnız mahallî hâdiseleri kaydeylemekle iktifa edemiyordu.

O zamana kadar kendisini har hangi bir

memlekette, kalem ve söz vasıtası ile bir sınıfa karşı diğer bir sınıfın şampiyonu yapmak için çalışmıştı.

«İstiklâl beyannamesi» başlıklı fasılda Mussolini'nin o zamana kadar daima beraber çalışmış olduğu sosyalist partisi ile olan alâkasını nasıl kesmiş bulunduğunu göreceğiz.

Mussolini o günden sonra eski politik dostlarının haşın ve aman vermez bir düşmanı olmuştur.

Fakat gazetecilik yapmakta devam etti, bu cihetten hiç te değişmemiştir.

Milletler arası meselelere karşı gösterdiği alâka onun noktai nazarı üzerinde mühim tesirler yaptı.

Büyük harp patlamıştı ve İtalya vahim bir milletler arası mesele karşısında bulunuyordu.

İtalya harbe dahil olmalı mı idi?

Eğer dahil olursa hangi tarafa yardım etmesi muvafık düşerdi?

İtalya sosyalistleri sulh taraftarı idiler.

Fakat Mussolini, İtalya'nın müttefiklerin yanı başında harbe dahil olmasına taraftar çıktı.

O sırada Milâno da bulunmuş olan dostlarım, Mussolini'nin nasıl anadan doğma gazeteci olduğunu isbat etmiş bulunduğunu tasdik ediyorlar.

Mussolini kat'î bir karar verdi; milletler arası vaziyeti onun sosyalistlerden ayrılmasını ve gerek gazetecilik ve gerekse politika âleminde yeneden ortaya çıkmasını icap ettiriyordu.

Burada Mussolini'nin politika ve gazetecilik âlemindeki inkişafının beraber yürümüş olduğunu kaydetmek lâzımdır.

Onun politika sahasındaki inkişafını gelecek fasıllardan birinde tetkik edeceğiz.

Şimdilik şu kadar söyleyelim ki 1914 de, sosyalist partısından ayrılırken şu sözleri haykırdı:

«Artık bitti! Şimdiden sonra konuşmıyacağım! Zira fikirlerimi anlatmak için başka bir vasytaya malik bulunuyorum.»

Birisi sordu:

«Bir gazete mi?»

«Evet! İçinde her gün konuşabileceğim bir gazete!»

1914 senesi ikinci teşrin ayının 15 inci günü Popolo d' İtalia gazetesinin birinci sayısı çıktı.

Bu gazete kısa bir zamanda o derece sosyalist aleyhtarı göründü ki 25 ikinci teşrinde Mussolini'nin partiden çıkarılması, Peuple tiyatrosunda yapılan büyük bir miting neticesinde, kararlaştırıldı.

Şimdi Mussolini'nin gazete direktörü vazifesini ifa ettiği sahneyi görelim.

«Yirmi dokuzuncu ve otuzuncu gün» başlıklı fasılda onu, Roma'da iktidarı eline almaya davet eden bir telgrafı okurken göreceğiz.

Polo da Cannobbio yolu, bahsetmiş olduğumuz dar avluya giden yol ile mukayese edilirse geniş gibi görünür. Bu avlunun dipteki duvarına konulmuş olan bir plâka, bugün mükemmel surette intişar etmekte olan gazetenin, Mussolini'nin gazetesinin Popolo d' İtalia'nın, orada doğmuş olduğunu gösterir. Döne döne çıkan bir merdivenle ikinci kata vâsıl olunduğu zaman dört odalı küçük bir apartımana girilir.

Cüretkâr sergüzeştçimiz tarafından angaje edilmiş olan genç muharrirler orada toplanmakta idiler.

Mussolini'nin dünyaya gelmiş olduğu Predappio'daki ev gibi Mussolini'nin gazetesinin dünyaya gelmiş bulunduğu ev de dört odalı idi.

Bu, garip bir tesadüftür.

Dipteki oda yalnız iki metro murabbaı olup bir penceresi ve bir de kapısı vardır: Bir büro, bir sıra, iki sandalya, işte odanın alabildiği bütün mobilya!

Fakat bu iki metro murabbaı yerden kuvvetli bir dinamizm çıkmaktadır: Bütün İtalya'ya yayılan ve gidış geliş hareketlerinde duraklamak bilmiyen bir kuvvet!

Mussolini hakkında yazılmış olan en iyi biyografi, evvelcede söylemiş olduğum vechile, signora Sarfatti'nin yazmış olduğu biyografidir.

Sarfatti, bu biyografide, gazetenin ilk günlerinde yapmak mecburiyetinde kalmış olduğu mücadelelere ait bazı vakaları hikâye etmektedir.

Bu hâdiseler, yukarıda bahsettiğim küçük oda ziyaret edildiği zaman, garib bir şekilde canlanıyorlar.

Faşizm tarihine vakıf bulunan ve genç direktörün çalışmış olduğu küçük odayı görüpte titremiyen bir kimse yoktur. Evet, Faşist Mussolini, devlet adamı ve gazeteci, Bolşeviklik aleyhine dünyada mevcut şefi, bu yerde adeleşmiştir, bu yerde doğmuştur; radikal - sosyalist bir babanın günü geçmiş fikirler içinde inkişaf ettirmeye çalıştığı küçük Benito'nun Predappio'da doğmuş olması gibi.

Paolo da Cannobbio'daki küçük direktörlük bürosunu ziyaretimiz bizi büyük hâdiselere hazırladı.

Filhakika 1922 de Mussolini Kraldan Roma üzerine yürümek ve Başvekilik mesuliyetini deruhte etmek emrini, bu aynı yerde almıştır.

Ozaman Mussolini'yi, gazetenin direktörlüğünü, kardeşi Arnaldo'ya bırakırken görürüz.

Bu suretle, bu gazete, ailenin kontrolünden sıyrılamamış oluyordu.

Mussolini gazeteci idi ve gazeteci kalacaktır.

VII

ÜÇ POLİTİK İSTİKLÂL BEYANNAMESİ

Cessurane hareketleri herkes sever, bilhassa bu hareketler, onları yapanlar için tehlikeli işeler..

Bunun içindir ki İstiklâl beyannameleri her milletten bir çok insanları alâkadar ederler.

İşte onlardan üç tanesi ki müstesna bir ehemmiyeti haiz bulunuyorlar.

Burada bahsettiğimiz adamlardan her biri hayatlarında karakterlerinin icap ettirdiği bir zamanda, o güne kadar muvaffakiyeti için çalışmış oldukları politik partilere karşı, samimî bir şekilde istiklâllerini beyan etmişlerdir.

Bu hususta Roosevelt ve Mussolini'nin hareketleri, Kemal'in hareketlerinden daha haşın ve daha dramatik olmuştur.

Esasen bu üç ayrılış hâdisesi, bundan müteessir olanlar tarafından uygunsuz telâkkî edilmekle beraber, birbirinden farklıdır.

Halk nazarında, her biri için, bu beyanname, politik hayatlarının sonu gibi bir şeydi.

Fakat bu aynı halk, onların bu isyan hareketlerine esas olan samimiliği hissetmekte gecikmedi ve Richard'ın «Doğruluk, politikaların en iyisidir» sözünün ne kadar yerinde bir şey olduğu bir kerre daha isbat edildi.

Roosevelt'in politik hayatının başlangıcında, New-York senatörlüğüne seçilmesi zamanında, onun umumî hayatının en güzel hâdisesi vukua geldi:

Charles F. Murphy'ye yaptığı istiklâl beyanı.

Bu şahıs, Tammany Hall şefi sıfatı ile Albany senatosuna ve Meclisine yeni seçilmiş olan 144 demokratın reylerini elinde tutuyordu.

Yeni seçilmişlerin en birinci vazifesi senatoya, Chauncey'in yerine birini seçmek idi.

Fakat iş uzun sürmiyecekti, çünkü Murphy derhal (Blue Eyed Billy) yi, mavi gözlü Billy'yi, yani Buffalo'dan William F. Sheehan'ı seçmiş bulunuyordu. Murphy, bu politika adamını parti namzedi olarak muvafık bulmakta idi.

Bu, yalnız kendisine olan merbutiyetinden değil, aynı zamanda Sheehan'ın iyi bir iş adamı oluşundan onun hoşuna gitmekte idi.

Lâkin Roosevelt, bu adamın intihabında kendisini Boss Rule'ün yani parti şefi otoritesinin aleyhinde olarak ilân etti.

Roosevelt'in vaziyeti, Senatoda bazı teşebbüslerde bulunacağını meydana koyuyordu. Depew'in yerine Sheehan'ın seçilmesi hakkında Murphy tarafından verilmiş olan parolaya karşı Roosevelt'in alacağı vaziyet ne olacaktı.

Roosevelt arkadaşlarını uzun boylu kararsızlık içinde bırakmadı, bir senatorun, şefe itaatlen ziyade karakter sahibi olması lâzım geldiğini ileri sürerek kendisini müstakil ilân etti.

Yalnız bununla da iktifa etmedi: Kendi fikriyle uyuz diğer on dokuz senator ile birleşerek Caucus seansına iştirak etmekten imtina eyledi.

Çünkü Caucus'de hasıl olacak ekseriyet bü-

Al Generale
Charley Shevill
com
un'ordine
inviato
Muro di

Roma
26 maggio 1935

tün azaların Sheehan lehine rey vermelerini mecburî kılacak idi. 114 demokratdan 101 i Cumhuriyet partisi namzedi aleyhinde rey vereceklerdi, fakat Roosevelt ve taraftarları olmadan bu 101 bültenin Sheehan üzerine toplanmasına imkân yoktu.

Roosevelt ferdi hürriyet namına parti şefine karşı koyduktan sonra bu muhalifleri tutmakta muvaffak olacak mı idi?

Tecrübeli ve disiplinli bir teşkilâta karşı açmış olduğu bu mücadeleden muzaffer olarak çıkabilir mi idi?

Hâdiseler bunun böyle olabildiğini gösterdiler. Bu İstiklâl beyannamesi birleşik hükûmetler annalarında tesadüf olunabilen en mükemmel mücadelelerden birine sebep oldu.

Bu mücadeleler İrlandalıların eski muharib ruhlarını teshir edecek şekilde güzel oldular: Balta sapına varıncıya kadar her şey kullanıldı.

Bu inatçı muhalifleri yola getirebilmek için davetler, müdahaneler, her şey yapıldı.

Roosevelt'in konsültasyon bürosunun müşterilerinden bazıları menfaatlarını bu derece sadakatsiz bir demokrata emniyet edemeyeceklerini kendisine söylediler. Yeni senatorun, Birleşik Hükûmetlerin en geniş demokratik bölgesinde 1140 rey gibi gülünç bir ekseriyet sayesinde seçilebilmiş olduğu ve eğer yeniden intihap edilmek istiyorsa «nizama uyması» lâzım geldiği hatırlatıldı.

Roosevelt'in küçük grupunu ifsat etmek ve dağıtmak için bütün iltifatlar, lütün monden cazibeler tecrübe edildi. Hepsi beyhude..

Küçük grup dağılacak yerde kalabalıklaştı, 19 dan 30 a çıktı.

Her sabah Roosevelt'in Stade Street'deki geniş salonunda toplanılıyor, sonra beraberce, Capitole'e gidiliyordu.

Akaşamları yine aynı yerde toplanılarak günün meseleleri konuşuluyor, ve ertesi günün plânları hazırlanıyordu. Bu toplantılardan akseden haberler muhabirler tarafından kapışılmakta idi.

İlk günleri bu çelimsiz isyan her iki partinin tecrübeli politikacıları, matbuat ve büyük halk kütlesi tarafından manasız telâkkî edildi.

Bunun komik bir şey olduğu ve çok devam etmiyeceği ileri sürülüyordu.

Genç Roosevelt yakın zamanda çok şeyler vadeden bir meslekin eşiğinde bulunduğunu ve bu vaatlerin tahakkuk etmesi için politik üstünlerine karşı boyun kırması lâzım geldiğini takdir edecekti.

Fakat bu delice isyan deliliğini itiraf etmemekte ısrar gösterdiğinden efkârı umumiye bunu Croisade derecesine çıkardı.

Matbuat her gün buna dair haberler neşretti.

Grupa ait olarak birinci sahifelerde neşredilen haberler evvelâ eğlenmekte iken sonradan birden bire bu meseleye karşı büyük bir alâka göstermiye başlayan halk tarafından kapışa kapışa okunmakta idiler.

Roosevelt'in albay Howe ile dostluk peyda etmesi bu zamanlara tesadüf eder.

Roosevelt için çok kıymetli olan bu dostluk her ikisini de şereflendirmektedir.

29 yaşında ve tecrübesiz bir politikacı olan Roosevelt yalnız New-York'ta değil, bütün Birleşik Hükümetlerde şöhret kazanmıştı. çünkü A-

merikalı'lar boyunduruktan kurtulmak için yapılan hareketleri çok severler.

Mücadele son kânun, şubat ve mart aylarının imtidadınca sürerek nihayet martın 31 inde Roosevelt'in tam bir muvaffakiyeti ile neticelendi.

Martın son günü, bir sabah treni, New-York'tan Albany'ye kusursuz bir namzet getirdi.

Bu namzet, New-York âli mahkemesinden James A. O' Gorman idi.

Diğer muhtemel namzetler arasında O' Gorman'ı da münasip görmüş olan muhalifler Roosevelt'in evinde toplandılar, komitenin seansına iştirak etmek kararını verdiler, ve Murphy'yi Sheehan'in namzetliğinden vazgeçmiye mecbur kılmış olan muzafferiyetlerini takip ederek reylerini, O' Gorman lehine rey veren partilerinin bültenlerine ilâve ettiler.

O' Gorman seçilerek Vaşington'da senator Depew'in yerine seçildi ve o zaman anlaşıldı ki Roosevelt'in gayesi, bir şefin emirlerine körü körüne boyun eğmeksizin, doğru olan bir davaya hizmet etmekten ibarettir.

Şimdi de Mussolini'nin sosyalist bağlardan ne suretle ayrılmış olduğunu, yani babası gibi kendisinin de o zamana kadar tâbi bulunduğu bir partinin disiplinine ne suretle karşı koyduğunu anlatalım.

Mussolini'nin İtalya'da o zamanlar son derece pasifist olan sosyalizmden ayrılarak İtalya'nın umumî harbe müttefiklerle birlikte iştirak etmesi için yapmış olduğu mücadele çok büyüktür.

Mussolini'nin babası, oğluna ileri derecede bir sosyalizmin fikirlerini aşlamıştı.

Mussolini'de kendisini 1911 tarihinde İtal-

ya'dan koğduran bu fikirleri etrafa yaymaktan geri durmamış ve yurttaşlarının harbetmek üzere Trablus'a gönderilmelerine şiddetle itiraz etmişti.

Mussolini Cenevrede çalışmaya ve okumaya başladı. Fakat İsviçre'de açıktan açığa beyan ettiği politik noktai nazarları onun kantondan Kantona gönderilmesine ve nihayet İsviçre'yi terkederek Almanya'da, Fransa'da ve Avrupa'nın diğer kısımlarında yaşamak mecburiyetinde kalmasına sebep oldular.

İtalya'ya döndüğü zaman ise Milâno'da çıkar bir sosyalist gazetesinin muharriri sıfatını taşımakta olduğunu hatırlamak lâzımdır.

Yabancı memleketlerde yapmış olduğu bu seyahatlar onun genç ihtilâlcî ruhunun inkişafına hizmet etmiş ve Avrupa'nın girişmiş olduğu büyük dramda kendi yurdunun da rol alması lâzım geldiğine onu ikna eylemiş bulunuyordu. Şüphe yoktur ki onda bu yeni şahsiyetin doğuşu pek de kolay bir şey olmamıştır.

Kendisini o güne kadar beslemiş olan sosyalizmden artık ayrılması lâzım geliyordu ve Mussolini bunu samimî bir şekilde yaptı.

Bu iş için icap eden fırsat kendiliğinden zuhur etti. Sosyalist partisi 1914 senesi ikinci teşrininde Milâno'da, büyük bir toplantı yapacaktı.

Mussolini'nin bu toplantıda, arkadaşlarına, partiden ayrılmak hakkındaki kararını ne suretle bildirmiş olduğunu Avanti gazetesi anlatmıştır.

Mussolini bu gazetenin idare komitesi azasından idi. Mussolini evvelâ bu büyük toplantıda arkadaşlarını İtalya'nın menfaati namına bitarafıktan vazgeçerek umumî harbe iştirâk lâzım geldiğine inandırmıya çalıştı.

Fakat bu husustaki emeklerinin boşa gittiklerini görünce: «Artık bitti!» diye bağırdı. Ve sosyalistlerden kat'î surette ayrıldı.

Bundan evvelki fasılda söylemiş olduğumuz vechile Mussolini, Popolo d' İtalia isimli bir gazete tesis ederek sosyalistlerle mücadeleye başladı.

Bu derece enerjik ve genç bir taraftarın istifa etmesi sosyalistler arasında büyük bir empresyon husule getirdi. Bunun tesirini azaltmak için bir şeyler yapmak lâzım geliyordu.

1914 senesi ikinci teşrininin 25 inci günü Milâno'da Peuple tiyatrosunda büyük bir miting akdedilerek Mussolininin partiden tardedilmesi-ne karar verildi.

Bu karar umumun tasvibi ile şu şekilde nihayet buluyordu:

«Popolo d' İtalia ve benzeri şeyler neşretmek suretile partinin kararlarına mugayir ve muhalif olarak hareketle parti disiplinine açıktan açığa tecavüzde bulunmuş olan Benito Mussolini hakkında bundan sonra her hangi bir münakaşa yapmanın lüzumsuz olduğuna kani bulunan parti, kendisinin tardına karar vermiş ve bu kararın tatbikine de sosyalist partisinin burada hazır bulunan seksiyonunu memur etmiştir.»

Bundan sonra tamamilen serbest kalan Mussolini, kendisinin başlarına geçebileceği bir grup toplamayı düşündü; ve bu suretle faşizm doğmuş oldu, o faşizm ki işaret olarak eski liktörlerin ortası baltalı değnek demetini kabul etmiştir.

Balta, adaletin tatbiki içindir.

Faşizmin doğuşundan XV inci fasılda bahsedeceğiz.

Kemal'in istiklâlini beyan etmesi kısa ve zamanında olmuştur.

1919 senesi temmuz ayının sekizinde Kemal Osmanlı İmparatorluğu sultanına, ve Harbiye nazırına, Türkiye'nin doğu tarafında memur edilmiş bulunduğu umumî müfettişlikten istifa ettiğini bildiriyordu.

Kemal'in böyle bir vazifeye memur edilerek İstanbuldan uzaklaştırılmasının sebebi ise Sarayda hâkim olan lövanten politikacıların, genç Türk yurtseveri ne kadar uzakta olursa kendilerinin İmparatorluk merkezindeki kontrol işlerinin o kadar rahat görülebileceğini düşünmüş olmalarıdır.

Kemal, 8 temmuz tarihli meydan okumasından evvel Karadeniz sahilindeki Samsun'a tarihi bir gün olan 19 mayıs 1919 da, çıkmış bulunuyordu.

Kemal, batrya doğru olan yürümesine bu noktadan başlamıştır.

Bu yürüyüş Türk Cumhuriyetinin ilânı ile neticelenecektir; Osmanlı İmparatorluğu yıkılacak, ondan evvel Yunan istilâ orduları Anadolu'dan sürülecek ve bunun arkasından ise millî topraklara yayılmış bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan askerî kıt'aları Türk arazisini terketmiye mecbur kılınacaklardır.

Kemal, istifasını 8 temmuzda telgrafla bildirdikten sonra artık kesin bir surette eski rejimle çarpışmaya başlıyordu. O artık batrya doğru olan muzaffer ilerleyişine başlamış bulunuyordu.

Okur şuna dikkat etmelidir ki Türkler en güzel harblerini doğudan batrya doğru ilerledikleri zamanlar yapmışlardır.

Demek oluyor ki Kemal bu suretle hareket ederken ırkının sevki tâbiisine uymakta idi.

Kemal'in batıya doğru olan bu yürüyüşü ne kadar güzel bir maceradır!

Bundan böyle tarihî bir kıymet ve ehemmiyet kazanmış olan devreler, bu yürüyüşü çiçeklemektedir:

Erzurum, Sivas kongreleri, Ankara'daki uzun ve faydalı inkişaf, Eskişehir'e doğru akış, (ve neticede Yunanlıların Sakarya ve Dumlupınar'daki bozgunlukları) ve nihayet Türkler'in İzmir'e zaferle girişleri!

«Büyük Deniz» e doğru yapılan bu millî hareketi İzmir'de dikilen tunç bir heykel nefis bir şekilde sembolize etmektedir.

Bunda, muharebe atının üzerinde dim dik duran Kemal, batıya bakıyor, ve dudaklarında okunan kumanda, bütün Türkler'in yüreğinde, ırklarının yüz yılları çiğneyen harb narası gibi akisleniyor:

«Ordular, hedefiniz Akdenizdir!».

Kemal bu sözleri, Yunan istilâ ordularını Dumlupınar'da büyük bir bozguna uğrattıktan sonra söyledi.

Bu bozgun, en yüksek noktasını bulmuş olan Yunan istilâ dalgasını parçalamıştı.

Tarih, Avrupa kıt'ası üzerindeki son bağlantı noktasını da kaybettikten sonra, ölürken:

«Eğer kalbim açılırsa orada Calais isminin yazılı olduğu görülecektir!» diyen İngiltere Krallığının sözlerini kaydeder.

Bunun gibi, bütün Türkler'in yüreğinde de «Batı denizine doğru!» sözleri işlenmiştir.

Bu sözler Türkler'in, kanlarının kumandası-

na uyup, tâ Orta Asyadaki Altaylardan koparak Akdenize doğru, gür ve besli bir kasırga gibi akışlarını göstermektedir.

Kemal'in İzmir'deki heykeli aynı zamanda üç sene evvel Samsun'da, Bir Türk Cumhuriyeti kurmak için başlamış olan hareketin de nihayetini sembolize etmektedir.

Atatürk, bu hareketi 8 temmuz 1919 tarihindeki istiklâl beyannamesile sultana bildirmiş bulunuyordu.

VIII

UMUMİ HARB ESNASINDA. — BİR ZABİT, BİR BAHRIYE MÜSTEŞARI, VE BİR ONBAŞI

Kemal'in Umumi harbe iştiraki, birbirinden tamamen farklı olan üç devreye ayrılır; kendisini meşhur kılmış olan birinci devrede Kemal, Avusturalyalılara karşı Anafartaları o derece kudretle müdafaa etti ki 1915 deki Gelibolu muharebesi esnasında müttefiklerinin vaziyetini kurtardı.

İkinci devrede ise 16 ıncı Türk kolordusunu, Türkiye'nin doğu sınırını aşmış olan Ruslara karşı son derece büyük bir meharetle idare etti.

Avrupa, muharebe esnasında Kemal'in indirmiş olduğu enerjik darbe ve ortaya koyduğu stratejik kabiliyetler hakkında pek az bir şey bilmektedir.

Yalnız 1917 birinci Kânununda Kemal'in Osmanlı Veliâhdına refakat ederek Almanya'ya gittiği esnada, Alman umumî karargâhı olan Spa'da bulunan Kaiser'in cessur Türkü şu kelimelerle selâmlamış olduğunu hatırlayalım:

«Anafarta 16 ıncı kolordu!»

Kemal'in umumi harbe üçüncü ve sonuncu olarak iştiraki Filistin'de evvelce yenilmiş bulunan Türk ordusuna kumanda etmesile olmuştur.

Bu vazifesi son derece müşkül ve nankör bir

işti. Allenby emrinde bulunan İngiliz kuvvetlerinin, yani iyi beslenmiş, Süveys kanalından beri kendisini adım adım takip eden bir içme suyu yolu vasıtasile suyu temin edilmiş bulunan ve İngiltere'nin o zamana kadar harbe sokmuş bulunduğu orduların en mükemmeli olan bir kuvvetin karşısında, üstleri başları harap, techizatı bozuk, ümitleri kırılmış kuvvetler tasavvur edilsin.

Bununla beraber Kemal, bu ümitsiz muharebede, en büyük askeri kabiliyetlerden birini, ve eşsiz bir cesaret ve sebat göstermiş, bu suretle ordusunu Süriye içinden geçirerek Türkiye'nin cenup kısmı anahtarını elinde tutmaya muvaffak olmuştur.

Orada, Türkiye için umumî harbin nihayeti demek olan Mondros muahedesinin imzasına kadar (30 birinci teşrin 1918) tecavüzkar bir müdafaa sistemi tatbik etmiştir. Türklerin söyledikleri vechile «Anafarta kahramanı»nın yurduna yapmış olduğu hizmetlerden bahsederken şunu teyit edebilirim ki Gelibolu muharebesine dair söz söylenirken Kemal'in kazanmış olduğu bu zafere Arıburnu ismini de iştirak ettirmeyi unutmamalıdır.

Müttefiklerin Suvla limanı plânı mucibince yapmış oldukları ilk ihraç ameliyesi için seçilmiş olan yer Arıburnu idi.

Bütün büyük şefler gibi Kemal'de düşmanlarının hazırlamış oldukları plânın inkişaf tarzını keşfetmişti.

Bu suretle müttefiklerin kendisi tarafından Arıburnunda mağlûb edilince Suvla limanına daha ciddi bir taarruzda bulunacaklarını anlamıştı.

Bunu evvelden hesab ederek müttefiklerin ta-

arruzlarına hâkim bir noktada, Anafartalarda, müdafaa tertibatı aldı.

Bir İrîlandalı, lâtife olarak, Gelibolu Yarımadasında müttefiklerin yapmakta oldukları çetin muharebenin Kemal tarafından şahsî bir iş gibi telâkki edildiğini söyleyebilir.

Türklerin esas kolordusu, düşmanın ihraç ameliyesini yarımadanın boğaz tarafındaki kısmında durdurmuş bulunuyordu.

Bu mağlûbiyet müttefikleri, yarımadanın şimal kısmında yeni bir taarruz yapmaya sevketti.

Eğer plânları muvaffakiyetle tatbik edilebilseydi, Türkleri arkadan çevirmiş olacaktı.

Fakat bu plân, Kemal isimli bir albay yüzünden, muvaffakiyetsizliğe uğradı.

Kemal, Osmanlı ordusunun son ihtiyatı olan 19 uncu fırkaya kumanda ediyordu.

Bu ihtiyat kuvveti boğaz hattını tutan Türk cephesinin arkasında bulunuyordu.

Kemal bir gün müttefiklerin Arıburnuna asker çıkardıklarını gördü.

Kemal ile umumî karargâh arasında hiç bir telefon hattı mevcut değildi.

Mafevklerine adam göndermek ve onlardan gelecek olan cevapları beklemek için de vakit yoktu.

Bunun için Kemal derhal ihraç kuvvetlerine hücum ederek onları püskürtdükten başka bu sefer Suvla limanına yapılması muhtemel olan yeni bir hücumu karşı Anafarta tepelerini hemen kuvvetlendirmek lâzım geldiğini takdir etti.

Manille'de İspanya donanmasını mağlûb eden Amiral Dewey hakkında Dooley'in söylemiş

olduğu vechile, Kemal'in bu kararı tatbik etmesi de «Hiç bir zaman gelmemiş olan emirlere uygun bir şekilde» cereyan etti.

Kemal'in Gelibolu muharabesinde göstermiş olduğu kıymeti ifade için en iyi şekil, ona müteallik olan İngiliz resmî raporunu zikretmektir.

Bu raporda şöyle deniliyor:

«Ameliyat sahasının şimal kısmı kumandanlığın deruhte ettiği anda, 9 ağustos tarihindeki kuvvetli hareketile, 9 uncu kolordunun o zamana kadar gecikmiş olan ilerilemesini durdurdu ve kırdı. Ve yirmi dört saat sonra da bizzat yaptığı bir keşfi müteakip Şunek Bayır'da yaptığı parlak mukabil taarruzla Sarı Bayırın esas tepesini kat'î surette Türklerin eline geçirdi.

Bir fırka kumandanının üç muhtelif fırsatta yalnız bir muharebenin değil, fakat bütün bir harbin ve hattâ bir milletin istikbalini değiştirecek derecede derin bir tesir yapabilmesi tarihte nadir görülür şeylerdendir.»

Kemal'in Geliboludaki yararlıklarının İngilizler tarafından yüksek bir şekilde takdir edilmesi, Kaiser'in, evvelce görmüş olduğumuz vechile, bir kaç kelime ile, Türkiye'nin doğu tarafında Ruslara karşı yaptığı harekâtındaki takdire şayan kudretten malûmatı olduğunu söyliyerek izhar ettiği takdire inzıam eylemektedir.

Bununla beraber Kemal'in Suvla ve Anafarta'daki zaferlerinin bütün dünya nazarında Rusları püskürttüğü zaman kazandığı zaferden daha büyük bir ehemmiyeti haiz bulunduğu bedihîdir. Çünkü Gelibolu'daki zaferler oradaki muharebe-ye nihayet veriyorlardı.

Şimdi doğu Türkiye'sindeki zaferi anlatayim.

1916 senesi başlanğıcında Kemal, Muş-Bitlis karşısındaki cepheyi tutan ve umumî karargâhı Silvan'da bulunan ordunun kumandanlığını kabul ediyor.

Silvan, Bitlis ile Diyarbekir arasında, Erzurumdan biraz ötede bulunmaktadır.

Halbuki Bitlis ile Muş, Van gölünün tam batı tarafındadırlar.

Türkiye'nin bu uzak doğu parçasında durum çok ümitsiz görünüyordu.

Enver oraya 100,000 kişilik bir ordu göndermişti, Fakat tifo, muharebe kışın şiddeti, bu miktarın 12,000 e düşmesine sebep olmuşlardı.

Ruslar bu zavallılardan 30,000 tanesini dağlarda soğuktan ölmüş olarak bulmuşlardı.

Kemal böyle bir vaziyette faydalı bir iş görebilirse görsün!

Bu hususta kendisi serbest bırakılmıştı.

Fakat hiçten bir şey çıkarmak, imkânsız bir şeyi yapmaya uğraşmak, bunlar Kemal için basit işlerdendi.

Boğazların müdafaası için Türklerin toplanmasından istifade eden Rus taarruzu, Van, Bitlis, Muş ve Erzurumu geçmişti.

Kemal, bu kadar ümitsiz bir veche arzeden bu doğu meselesile canla başla meşğul olmakta idi.

Ve pek az bir zaman sonra vaziyet tamamile değişti: 16 ıncı kolordu yeniden teşkilâtlandırılmış, maneviyatı yükselmişti.

Bundan başka mahallî bir milis teşkil edilmiş, Rus taarruzu önlenmişti.

Artık Türkler ellerinden çıkmış olan şehirleri birer birer istirdat ediyorlardı.

Tam manasile bozguna uğramış olan bir ordunun artıkları ile Kemal, faaliyet ve enerjisi sayesinde, bu mucizeyi yaratmıştı!

Ruslara karşı kazandığı muvaffakiyetten sonra, 1917 de, Kemal, Diyarbekirde 2 inci ordunun kumandanlığına tayin edildi.

Burada hemen hemen gülünç denilecek bir hal mevcuttur. Şöyle ki, Kemal, Yıldırım ordusu namı verilen 7 inci ordu kumandanlığına tayin edilmişti. Kemal, bu ordunun umumî karargâhının kurulmuş bulunduğu Halep şehrine geldiği ve Bağdad'a karşı hazırlanmış olan gülünç plânları öğrendiği zaman bu orduda yıldırımdan ziyade gök gürültüsü mevcut bulunduğunu anlıyarak ona kumanda etmek şerefinden kendisini mahrum kılmayı muvafık gördü.

Alman Generalı Falkenhayn, Kemal'in bu istifadan vazgeçmesi için ona bir düzine kadar altın dolu çekmece gönderdi.

Fakat bu, kahramanın karakterini meydana koymadan başka bir işe yaramadı.

Kemal bu çekmeceleri ne yaptı?

Eminim ki okur bunu keşfetmiştir: hedef olduğu ifsat tecrübesi karşısında Gelibolu galibi, kendisine gönderilen şeyleri aldığına dair muntazam bir makbuz yolladıktan sonra, bu altınları ordunun levazım dairesi vasıtasile Alman Generaline iade ederek makbuzunu istirdat ettirdi.

Yurdunun serbest olmasından ve yeniden canlanmasından başka bir şey düşünmiyen bu doğru görüşlü yurtsever parayı hiç bir zaman alâkaya lâayık görmemiştir.

Bugün sahib bulunduğu bir kaç kuruşun, bu yurtsever dünyadan çekildiği takdirde, nereye

gideceğini herkes bilir: Bu paranın varisi Devlet olacaktır.

İstanbulda politik nüfuzu çok kuvvetli olan Enver paşa o zaman Kemal'i Diyarbakir'e, 2 inci ordu kumandanlığına göndermek istedi; fakat neticede, Almanya'yi ziyaret edecek olan Veliha'da refakat etmesi kararlaştırıldı.

Kemal, umumî harpteki mücadelelerinin sonuncusunu 7 inci ordunun başında olarak 1918 senesi ağustosunda yaptı.

Filistin'de general Allenby tarafından bozguna uğratılmış olan bu ordunun kırıntılarını toparlamak vazifesi ona verilmişti.

Türk müdafaa hatları Filistin içinden, Ya-fa'nın 16 kilometre kadar şimalinde ve sahilde bir noktadan başlayarak doğuya gidiyordu.

Bu müdafaa hattının merkezi 7 inci ordu tarafından tutulmakta idi.

Sahil boyunca da, Cevat paşa kumandasında, 8 inci ordu bulunuyordu.

Sahil boyundan ilerliyen İngilizlerin büyük bir mağlûbiyete uğratmış oldukları ordunun vaziyeti bu merkezde idi. Kemal ordusu teçizat, idare, disiplin ve miktar itibarile feci bir halde buldu.

İngilizleri Gelibolu'da olduğu gibi yenmek ve püskürtmek mevzuu bahis değildi. Mükemmel surette teçiz edilmiş olan ve çok muntazam ikmal tertibatına malik bulunan İngiliz, Avusturyalı ve Yeni Zelandalılardan müteşekkil olup fasılasız taarruzlarla ilerliyen bu kıt'aların karşısında, İngilterenin o zamana kadar dünyanın hiç bir yerinde ve hiç bir suretle harp sahnesine çıkarmamış olduğu bu en mükemmel ordusu karşısında yapılabilecek en muvaffakiyetli hareket, dağıl-

miş bulunan Türk ordusunu toparlıyarak geriye doğru toplamak idi.

Arapların eski bir atalar sözü «Nil, Filistin'de akmadıkca, batıdan gelen peygamber, Osmanlıları Kudüs'ten çıkaramaz!» diyor.

Fakat mükemmel surette teşkilâtlandırılmış ve beslenmiş olan 90,000 kişilik Allenby ordusu, 46,000 beygiri, 40,000 devesi, ve 13,000 katırı ile şimale doğru çıkmak üzere Süveys kanalından hareket ettiği zaman bu atalar sözü tahakkuk ettirilmiş bulunuyordu.

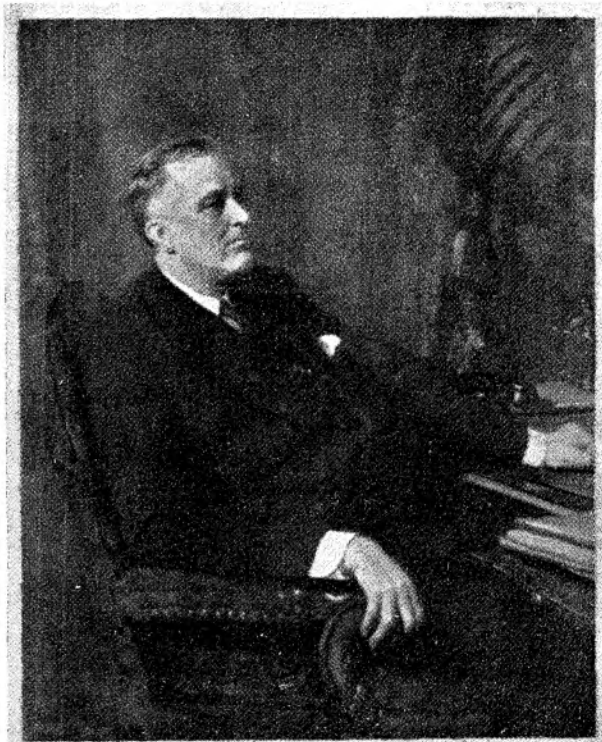
Bu ordunun bütün ikmal işlerini kolaylaştırmak üzere bir demiryolu da kendisi ile birlikte geliyordu, bundan başka - evvelce de söylemiş olduğum vechile - içme suyunu temin etmek üzere geniş bir su borusu da ordunun peşi sıra ve adım adım döşenmekte idi.

Nil nehrinden alınan bu su Mısır'da bir kandan geliyordu, Kantara'da filtre edildikten sonra Süveys kanalının altından geçerek doğu sahilindeki depolara doluyordu.

Orada da klor ile muamele edildikten sonra, on yedi pompa istasyonu sayesinde, çölde döşenmiş olan borularla 320 kilometrolük bir mesafeye naklediliyordu.

Atalar sözündeki iddianın hakikata ne derece uygun olduğunu anlamak için şunu söyleyelim ki bahsedilen peygamberin arapçası El Nebî'dir, ve bu kelime, Osmanlıları Kudüs'ten çıkarmak üzere batıdan gelmiş olan İngiliz başkumandanının ismine, Allenby'ye hayret edilecek derecede benzemektedir.

Roosevelt'in bir çok biyoğrafileri vardır, fa-

To the Hon. J. H. Smith from his old friend - in memory
of mutual years old & new - J. H. Smith
St. Louis, Mo. Feb. 21, 1900

kat bunların içinde, sonradan Roosevelt'i Bahriye müsteşarlığı rolüne hazırlamış bulunan ve çok küçük yaştan beri kendisinde mevcut olan bir sevgiye, deniz sevgisine, lâıyk olduğu yeri veren yalnız Lindley'in yazmış olduğu biyoğrafidir. Roosevelt Bahriye müsteşarlığı mevkiini birbirinden çok farklı iki devre zarfında işgal etti; bu devreler Başkan Wilson'un meslekini göstermektedirler.

Birinci devre Birleşik Hükümetlerin umumî harbe iştiraki reddetdiği zaman ve ikinci devre de umumî harbe iştirak ettiği zaman geçmiştir.

Birinci devre zarfında Roosevelt, Bahriye'nin hazırlanması için etrafını ikna etmeye çalışmış olduğu gibi kendisi de elinden gelen hazırlığı yapmıştır.

İkinci devrede ise içeride ve dışarıda harbi enerjik ve müfit bir şekilde idare etmiş ve bir kıt'adan diğer kıt'aya gidip gelmiştir.

Kendisine «Umumî harbe neyin nihayet vermiş olduğu» sorulacak olursa, okur ne cevap verecektir?

Bu neticeyi yaratmış olan muhtelif faktörleri etüd ettikten sonra okurun vereceği cevap şüphesiz şu olacaktır:

Alman hatlarının gerisinde, ve Brema ve Hamburg limanlarındaki deniz erleri arasında baş gösteren serkeşlik.

bozgununun sebebini ise uğranılan büyük zayıatın

İmparatorluğun savaş kuvvetlerini çözen bu denizaltı gemilerinde çalışan erlerin maneviyatını sarsmış olmasında, ve, diğerlerinin de boş kalan yerleri doldurmaya mecbur olacaklarını düşünmüş olmalarında aramalıdır. Bu işde Roosevelt'in oynamış olduğu rol çok mühimdir. Roose-

velt, Almanların iki yüz denizaltı gemisinin tahribini mümkün kılmış olan muazzam barajı ilham etmekle kalmamış, o barajın bu derece öldürücü bir tesir yapabilmesi hususunda Massachusetts'li Ralph C. Browne'in keşfini meydana çıkarmış ve onu teşvik etmiştir.

Roosevelt, Amerikalı bir muhteririn ne suretle sakin bir öğle vaktinden istifade ederek Bahriye nezaretine girip nazırın yardımcısını ihtirai ile alâkadar eylediğini hoş bir tarzda anlatıyor.

«Sekreterim yemeğe gitmişti, yalnız bulunduğum sırada bir adam içeriye girdi.» diyor..

Roosevelt bunu hikâye ederken kendisinin bahriye işlerindeki yüksek vukufu sayesinde bu adamın anlattığı şeylerin bütün ehemmiyetini kavramak hususunda herkesten daha müsait bir vaziyette bulunduğunu söylemeyi ihmal etmemektedir.

Roosevelt bu keşfi Amerika bahriye makamatına kabûl ettirdi; sonra İngiliz bahriyesini de ikna etmiye muvaffak oldu.

Kabine, yabancı memleketlerde hususî bir imalâthane kurulmasını kabûl etti.

Bu suretle 56,000 mayn döktürmüş olan Birleşik Hükûmetler Bahriye nezareti, Amiral Sims'in «Harbin harikalarından biri» diye tavsif ettiği ve Şimal denizindeki denizaltı gemilerine karşı kurulmuş olan büyük barajı yaratmış oldu.

Avrupa sularında bu tehlikeli hattın kurulması seksen milyon dolara mal olmuştur.

Bu rakam ne kadar büyük görünürse görünün, denizaltı gemileri tarafından batırılan gemiler yüzünden İngiltereye her ay iras edilmekte olan zarar yekûnu karşısında yine ehemmiyetsiz kalmaktadır.

Bunun içindir ki bu baraj neticesinde elde edilmiş olan umulmaz netice uğrunda daha büyük masraflar yapmaya da hazır bulunuluyordu.

Bu baraj, neticede, Alman hatlarının gerisindeki serkeşliğe sebep olmuştur ki bu da harbe nihayet vermiştir.

Amiral Sims, «The Victory at Sea» isimli eserinde diyor ki:

«Bütün Almanya, bu baraj hakkındaki rivayetlerle çalkanmakta idi. Barajla temasta bulunmuş olan deniz erleri duygularını arkadaşlarına anlatıyorlardı.

Bu suretle Alman donanmasının maneviyatı bozuldu...

Muhtemeldir ki Şimal denizi barajı, 1918 sonlarında, Alman denizaltı erlerinin maneviyatlarının sarsılmasında ve bu suretle yer alan serkeşlikte müessir olmuş bulunsun...

Almanlar barajı yalnız 1918 nihayetindeki hali ile görmüyorlar, onu bir kaç ay evvelki vaziyetinde tasavvur ediyorlardı.»

Diğer cihetten Amiral Harris:

«Fikrimce, Roosevelt orada bulunmasa idi, Şimal denizi barajının tahakkukuna imkân bulunamazdı.» demektedir.

Küçük gemilerin büyük harp gemilerinden daha fazla işe yaradıklarını kuvvetle müdafaa etmek suretile harbin bir an evvel bitmesine sebep olmuş bulunması da Roosevelt'in hesabına ayrıca kaydedilmesi lâzım gelen bir muvaffakiyettir.

Roosevelt'in vukufu, İngiltere nüfusunu açık tehdidinde bulunduran Alman denizaltı gemilerine karşı büyük zırhlılar vasıtasile değil, küçük ve seri hareket edecek kabiliyette harp ge-

mileri vasıtasile mücadele etmek lüzumunu anlamasına yardım etti.

Amerikalı asker kıt'aları Fransız limanlarına ihraç edildikleri sırada denizaltı gemilerine karşı küçük ve seri gemilerden teşkil edilmiş bir keşif kolunun denizleri araştırması Roosevelt'in ısrarı sayesinde olmuştur.

Yine onun sayesinde ki Avrupa sularında denizaltı gemilerini avlamak için Gloucester balıkçı gemileri modelinde 400 avcı gemisi derhal ısmarlanmıştır.

Bunlar 33 metroluk olup açık denizde hareket etmiye elverişli idiler.

24 metroluk avcı gemileri ise bu hususa elverişli görünmiyorlardı.

Roosevelt ailesi mensuplarından beşi bahriye müsteşarlığında bulunmuştur.

Evvellä Theodore Roosevelt, sonra onun oğlu Theodore, ondan sonra yeğeni Theodore Douglas Robinson, daha sonra beşinci yeğeni Franklin, ve şimdi de Henry L. Roosevelt.

Bunlardan her birisi vazifesini son derece mükemmel bir şekilde yapmıştır.

Lâkin Franklin Roosevelt'in oynamış olduğu kıymetli rol hiç birisine nasip olmamıştır.

Bundan başka, evvelce de söylemiş olduğum vechile, Franklin Roosevelt deniz aşırı memleketlerde de iş görmüştür.

Bu fırsat da, ailesi efradından olan ve aynı vazifeyi yapmış bulunan diğer şahıslara nasip olmamıştır.

1918 senesi 9 temmuzunda, küçük Dyer muhribi üzerinde, Okyanus'u geçerek Asor adaların-

dan Korfu'ya ve Orkad'lara kadar, elliden fazla Amerikan deniz üssünü bizzat teftiş etti.

Bu suretle açık denizlerde dolaşmanın denizaltı gemilerinin faaliyeti yüzünden ne dereceye kadar tehlikeli bulunduğunu öğrenmiş olduğu gibi karaya da çıkarak bir çok defalar Fransa ve Belçika cephelerinde ateş hattına kadar sokuldu ve harbi tetkik etti.

Versay konferansından evvel bir seyahat daha yaparak elli dört Amerikan deniz üssünün tasfiyesi işi ile meşgul oldu.

Bu suretle oralarda depo edilmiş olan milyonlarca dolar kıymetindeki yiyecek ve mühimmatın pazarlara dökülüp mühim tesirler yapmasından evvel bu işi bitirmeye çalıştı.

Bu işi yaparken dört taraftan vaki olan tazminat taleplerini karşılamak ve sair müşkülleri yenmek hususunda ve bu işi iyi bir surette neticelendirmede kendisine has olan ve herkesin malûmu bulunan emsalsiz mehareti tamamilen istimal etti.

16 Şubat'ta, Brest'den Başkan Wilson ve karısı ile birlikte George Washington gemisine binerek Amerika'ya doğru hareket etti. .

Roosevelt'in bu seyahatin aziz hatırası olarak sakladığı şey, seyahat esnasında Başkan Wilson'un Milletler Cemiyeti statüsünün ilk projelerini yazmak hususunda kullanmış olduğu masadır.

Çocukluğundan bahsetmiş olduğumuz fasılda, Roosevelt'in bu masayı Hyde Park'daki kabinisinde kullanmakta olduğunu söylemiştik.

Roosevelt'in harbe iştiraki yalnız bu iki seyahattan ibaret kalsa idi, yine harekâtın idaresi hakkında her hangi bir Amerika'lıdan daha iyi bir şekilde fikir edinmesi için kâfi gelecekti.

Fakat bir taraftan denizaltı gemilerinin tehdidini kırması, ve Alman cephesi gerisinde serkeşlik zuhuruna sebep olması, ve diğer taraftan da Amerika donanmasını, vazifesini parlak bir şekilde yapabilecek surette hazırlaması düşünülürse daha çocukluğundan beri gemilerle meşgul olmuş bulunan bu Amerika'nın Amerikan Bahriye nezaretine geçmesinin ne kadar hayırlı neticeler doğurmuş bulunduğunu anlaşılır.

Umumi harbe iştirak etmiş bulunan bir Amerika'lı hakkında yazdığımız şu hülasaya nihayet vermezden evvel, şunu söylemeliyiz ki Roosevelt'in Bahriye nezaretine geçmesinde hiç bir politika tesiri saik olmamıştır.

Ondan evvel Maliye müsteşarlığı ve New-York limanı hasılat direktörlüğü vazifelerini reddetmiş bulunuyordu.

Amerikalı deniz taciri kabiliyeti cihetinden anasına çekmişti. Zira Delano'lar daha ilk zamanlarda «denizleri gemi üstünde gezmişler, ve uzak yerlerde ticaret yapmışlar» idi, bilhassa meşhur Clipper'ler zamanında, Çin'de..

Hyde Park veya Georgia'daki Warm Springs'de olsun, Beyaz-Saray'da olsun, Roosevelt'i ziyaret etmek şerefine nail olan bir kimse bütün buralarda duvarların en eski modelden başlayarak muhtelif gemi resimleri ile süslü olduklarını bilir.

Bunlardan başka denizciliğe ait sekiz bin cilt eserin sıralandığı kütüphanesi de malumdur.

Eğer istidadına tâbi olsaydı, Roosevelt'in daha genç yaşta iken Annapolis bahriye mektebine girmiş olacağına şüphe yoktu. Fakat babası başka türlü düşünüyordu.

Bahriye nezaretinde kalmış olduğu yedi sene zarfında Amerika donanmasının harb kabiliyetini artırmak hususunda sarfetmiş bulunduğu muvafakiyetli gayretler bütün subayların dilindedir.

Bu yedi sene, yirmi dokuz yaşına bastığından beri tamamile politikaya hasretmeden geçirmiş olduğu yegâne zamandır.

Şüphesiz bahriye müsteşarı olduğundan beri yine az çok Vaşington ile meşgûl oluyor ve icabında muhalefet etmek arzusu ile Tammany Hall'i göz önünde bulunduruyordu. Fakat bu yedi seneyi esas itibarile yine ilk sevgisine, denize ve Amerika bahriyesine hasretti.

Umumî harbe iştirak etmiş olanlardan bir çoğunun, hattâ maalesef ekserisinin, elbiselerinde, bu harp esnasında almış oldukları yaraların işaretleri görülür.

Askerî elbise altında olsun, sivil elbise altında olsun, Mussolini'nin taşımakta olduğu işaretler bu eski muhariplerin taşıdıklarından çok daha derindir.

Çünkü Mussolini 1917 senesi 23 şubatında, siperde iken almış olduğu yirmi üç yaranın korkunç izlerini taşımaktadır.

Bu suretle onun yurtseverliğinin delili vücuduna işlenmiş bulunmaktadır. Ve yaralarının miktarı da bu işlenmenin tarihini bildirmektedir.

«Cehenneme iniş» başlıklı fasılda bunlardan daha mufassal bir şekilde bahsedeceğiz.

Burada yapacağımız şey, Mussolini'nin umumî harpte onbaşı sıfatile oynamış olduğu rolü kısaca kaydetmekten ibarettir. Bazı kimseler, İtal-

ya müttefiklerle beraber harbe iştirak ettiği zaman, Mussolini'nin hemen cepheye koşmamış olduğunu ve bu iş için davet edilmiye muntazır kaldığını söylüyorlar.

Bu, doğrudur; yalnız Mussolini'nin bu suretle yapmış olduğu hareketin tanılilinde hata ediliyor.

Hakikatta cereyan eden hâdise, Mussolini'nin otobiyografisinde söylemiş olduğu şekildedir.

Bunda deniliyor ki: «İtalya harbe iştirak eder etmez askerî makamlara başvurarak gönüllü sıfatile hizmet istedim. Bana verdikleri cevapta ancak çürüğe ayrılanların ve yahut da başka bir sebeble mecburî askerlik hizmetinden muaf tutulanların gönüllü olabilecekleri bildiriliyordu; bu suretle gönüllü olarak kabul edilmedim, ve silâh altına alınabilmek için âmirlerimin beni çağırmasını beklemeye mecbur kaldım.

Çok müteessirdim, bereket versin sıram çabuk geldi, İtlyanın harbe girişinden altı ay sonra eylül ayının birinci günü, basit bir asker üniformasını giymiş bulunuyordum.

Askerlik talimi yapmak üzere Lombardi'de Brescia'ya gönderildim. Kısa bir zaman sonra Yukarı Alplerde harbin en çetin bir yerine sevkedilmekle mes'ut oldum.»

Mussolini, ikinci alay ile harbe iştirak ettiğine pek seviniyordu: buna sebep yalnız askerlik hizmetini bu alayda yapmış olması değil, aynı zamanda bu alayı teşkil eden erlerin İtalyanın muhtelif kısımlarından gelmiş bulunmaları idi.

Bu suretle yurdunun başka başka yerlerinden gelmiş olan İtalyanlar ile temasta bulunabiliyordu.

II inci alay, Sciara Sciat muharebesinde

(1915 birinci teşrin) göstermiş olduğu yararlıktan dolayı altın bir madalya almış bulunuyordu.

Annunzio bunu şöyle anlatıyor:

**Un decimo, con l'ugne riafferi
Per capegli di dietro la fortuna**

«II inci (alay) açık parmakları ile, kaçmakta olan bahtı yakaladı.»

Carso cephesinde olsun, Yukarı Alplerin kayalıklar arasında kazılmış olan siperlerinde olsun, Mussolini 1 Eylül 1915 den, yaralandığı zamana kadar olan müddetin pek az bir kısmını ateş hattı haricinde geçirmiştir. İleri hatlarda iki buçuk sene harbetmiş olan Mussolini onbaşının hatıraları kadar heyecanlı hatıralar herkese nasib olmamıştır.

Bu hatıralar içinden dağ muharebeleri, veya Adriyatik sahilinde yapılmış mücadelelere dair olan parçaları aynen almak arzusuna insan güçlkle mukavemet edebiliyor.

IX

YIRMİ DOKUZUNCU VE OTUZUNCU GÜNLER.

Bu fasılda yapmak istediğim şey, meşğul olduğum üç şahsiyetin hayatlarındaki mühim hâdiseleri gösteren tarihlerin garip bir şekilde birbirine yakın düştükleridir.

Şimdi Türkiye'nin ve İtalya'nın idare merkezlerine ve ondan sonra da Vaşington'a kadar gitmemiz icab etmektedir.

Filhakika Kemal'in Başkanlığa seçilmesi 29 birinci teşrin 1923 e tesadüf etmektedir.

Aynı günde Ankara'da toplanmış olan Meclis, Genç Türkiye Cumhuriyetini ilân ediyor, ve Kemal'i bu Cumhuriyetin Başkanlığına seçiyordu.

O günden beri 29 birinci teşrin tarihi millî bir bayram olarak kutlulanmaktadır; nasıl Amerika 4 temmuz tarihini ve Fransa 14 temmuzu kutlulamakta iseler..

Franklin Roosevelt 30 son kânun 1882 doğmuştur. Üçlerin en genci olan Mussolini ise dünyaya 29 temmuz 1883 de ayak basmıştır. İtalya Kralının Mussolini'ye, onun bu güne kadar muhafaza etmiş olduğu, Başvekâlet vazifesini tevcih etmesi de 29 birinci teşrin 1922 de vaki olmuştur. Mussolini'nin Roma'da sadakat yemini merasimi de 30 birinci teşrin tarihinde yapılmıştır.

Bu suretle zikretmiş olduğum 29 birinci teşrin, 30 birinci teşrin ve 30 son kânun tarihleri bu

fasılda yazmak istediğim şeyler için üç zemin teşkil etmektedir. Bu zeminler üzerine kurulan üç sahneden birincisi uzaklarda, Türkiye'de bulunmaktadır.

Evvelâ Karadeniz ile Akdenizin birleştikleri noktada lâtif bir liman olan İstanbula vasıl olduktan sonra Türkiye'nin idare merkezine doğru, Ankara'ya doğru yol alalım.

Ankara'ya deniz seviyesinden 900 metro yükseklikte kurulmuş olan, Anadolu yaylasının ortasında, yurdun tam manasile kalbinde kurulmuş olan şehire..

Birleşik Hükümetlerde geçirdiğim kısa bir mezuniyetten sonra Ankara'daki vazifeme avdet ediyordum.

Şehire, senenin en ehemmiyetli bir gününde girdim. Bu suretle tam zamanında yetişebildiğimden dolayı kendimi tebrik edebilirdim.

Birleşik Hükümetlerde en mühim yıl dönümü 4 temmuzdadır: Fakat farzedelim ki Harbi meharetle idare ederek yurdumuzu hürriyete kavuşturmuş olan şefimiz, çok sevgili George Washington'umuz hâlâ aramızdadır ve biz Amerika'luların İstiklâl bayramına iştirak etmektedir.

Böyle bir vaziyette İstiklâl bayramımızı daha büyük bir sevinç içinde kutluluyacağımıza şüphe var mıdır?

Pekâlâ, biz Amerika'lular için ileri sürdüğüm bu tasavvur Türkiye için bir hakikattir.

Türklerin sevgili şefi Ankara'da, aralarında bulunuyor. Bu 29 birinci teşrin günü, Ankara'nın deniz seviyesinden yüksek olması sayesinde sık

sık nail olabildiği berrak günlerden biri idi. Havada tatlı bir serinlik vardı.. Şehrin 70,000 kişilik nüfusu şafakla beraber sokaklara dökülmüş, neseli gösteriler yapmaya başlamıştı.

Bundan başka civardaki köylerin bütün halkı da her taraftan şehire doğru akmakta idi.

Bununla beraber Avrupa köylülerinde görülen alacalı bulacalı elbiselere tesadüf edilmeyordu; zira Türkiye hemen tamamen modernize olmuştur.

Halkın alâkası, Millet Meclisi binasının önüne sıralanmış olan kerevetlerde temerküz ediyordu.

Çünkü Kemal orada, öğleden sonra, bütün kabine erkânı ile ve ordunun tecrübeli şefi Fevzi de hazır bulunduğu halde, askerî kıt'aları teftiş edecekti.

Bu kadar sabırsızlıkla beklenen saat nihayet geldi, Kemal, ortadaki pavyonda göründü.

Etraftaki yerler, kor diplomatik, mebuslar, ve diğer ileri gelen Türkler tarafından işgâl edilmiş bulunuyordu.

Kıt'aların geçit resmi başladı. Bu, çok güzel bir şey oldu. Manevralardaki mehareti, uzun yola ve mahrumiyetlere karşı olan mukavemeti ile eski Roma lejyonları, İspanya'nın itilâ devrindeki İspanyol piyadesi, ve büyük harpteki müttefikler ve Alman piyadeleri gibi haklı bir şöhrete malik bulunan Türk piyadesi göze çarpıyordu..

Bunların tehzizatında ultra-modern hafif makineli ve ağır makineli tüfekler kaydedilmiye değer bir mükemmeliyette idiler.

Geçit resminin üzerinde altmış üç tayyare uçuyor ve sanki bu suretle Yunan'lıları bozguna uğratmış oldukları 1921 den beri - ki Türkler o

zaman, bu günün harplerinde esaslı bir yer alan bu aletlerden yalnız bir tanesine malik bulunuyorlardı - vaziyetin değişmiş olduğunu anlatıyorlardı.

Akşam verilen resmî ziyafet, Avrupa'da bu gibi vesilelerle verilen ziyafetlerden farklı değildi. Buna, yüzden fazla bir kalabalık halinde, iştirak etmiştik. Yalnız Servis, İkinci Sultan Mahmut (1808-1839) zamanından kalma mükemmel altın kaplar içerisinde yapıldı.

Kemal, her şeyden evvel, mücadeleci ve azimkâr, geniş omuzlu, açık simalı, kudretli bir fikrî faaliyete sahip, ve kuvvetli söz söyleyen bir adamdır; fakat bu ziyafet akşamında Kemal, nazik bir devlet adamı, ve mükemmel bir şef olduğunu isbat etti.

Her sefir, Kemal'den aynı nazik muameleyi gördü. Sağ tarafında Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Paşanın refikası oturuyordu; sol tarafında ise kor diplomatikin en yaşlısı olan Sovyet sefirinin refikası bulunmakta idi; Başkan'ın sağına tesadüf eden ilk erkek Başvekil İsmet Paşa idi, ve onun yanında da benim refikam oturuyordu. Ben de hemen hemen refikamın karşısına tesadüf eden bir yerde idim.

Başkanın iltifatlarına mazhar olan on sefir-den en sonuncusu, Türkiye'ye yeni gelmiş bulunan İtalyan sefiri Signor Lojacono oldu.

Mutat iltifatların teatisinde Atatürk kendini gösterdi. İtalyalı, istikbalde Türklerin ve İtalyanların uygun bir elbirliği ile çalışmalarını temennisinde bulundu ve (daima kendi Giovinezza'sı ile meşgul bulunan hakikî bir faşiste yakışacak bir şekilde) ilâve etti:

«— Ve bilhassa her iki memleket gençliklerinin!»

Atatürk tebessüm ederek cevap verdi:

«— Her iki milletin olgun fikirlerinin deseniz daha iyi olur. Sizin için İtalyan gençliğinden bahsetmek münasip düşmektedir, zira arkanızda eski Roma'nın zaferlerle süslü tarihine maliksiniz. Gençlik göz alıcıdır; lâkin unutmamalıyız ki Türk ve İtalyan ırkları gibi büyük ağaçların kökleri derin olmak gerektir!»

Bu unutulmaz 29 tarihinden sonra sahne değişirelim ve diğer bir 29 a, İtalya'ya geçelim..

Evvelce görmüş olduğumuz vechile Mussolini 29 temmuz 1883 de doğmuştur.

Fakat hayatı esnasında 29 rakamı bir defa daha ortaya çıktı ve bu defa 30 rakamı ile birlikte..

Şimdi evvelâ Milâno'ya, sonra da Roma'ya gidelim.

Bu 29 birinci teşrinde, Milâno'da, Via Paolo da Cannobbio'nun dört odasında bulunuyoruz. Mussolini direktörlük ikametgâhının en gerisindeki odada oturmaktadır. Vakit öğledir.. O sırada Roma'dan telefon ediliyor.. Konuşan, Kralın yaveri, general Cittadini'dir.

Mussolini Roma'ya davet ediliyor, kendisine orada Kral ile görüşmesi, ve bütün memleketin idaresini deruhte etmek için yeni bir kabine kurması söyleniliyor.

Mussolini'nin hâdise karşısındaki mütaleasını dinleyiniz:

«— Evet, tabii! Krala teşekkür ediniz. Yalnız bu resmî davetin bir telgrafla teyidini arzu ederdim. O takdirde derhal Romaya geleceğim.»

Biraz sonra sarı bir zarf geliyor, telgrafta şöyle deniliyor: «Kral, derhal Romaya gelmenizi istiyor; zira size yeni bir kabine teşkil etmenin mesuliyetini bahşetmek arzusundadır. Saygılarımla. General Cittadini.»

Bu telgraf derhal bütün faşist birliklerine bildiriliyor ve Mussolini o gece, seferber olarak Roma üzerine yürümekte olan birliklere, Ebedî Şehir'in kapılarında iltihak ediyor.

Biz de Roma'ya gitmezden evvel faşistlerin bu yürüyüşünün ne suretle vukua gelmiş olduğunu ve Mussolini başlarına geçince ne tarzda hareket etmiş bulduklarını görelim.

Dörtlerin kumandasında, yani Emilio de Bono, Cesare Maria de Vecchi, İtalo Balbo ve Michele Bianchi'nin emri altında olan ve Duçe olarak ta Mussolini'ye malik bulunan faşistler derhal Monterotondo'da, Tivoli'de ve Santa Marinella'da toplanmışlardı. Bu mevkiiler sırasile, Roma'nın 96 kilometre şimalinde, 39 kilometre şimali şarkisinde, ve 39 kilometre şimali garbisinde bulunuyorlardı.

Bu suretle Kara Gömlekliler, «Fasci di Combattimento» lar, Roma'yı üç taraftan tehdit altında bulunduruyorlardı. Kendilerine havale dilmiş olan vazifeyi görmek için şehire kâfi derecede sokulmuş idiler. Ombrie, Romagne, Toscanne squadreleri ve manipolileri herkesten evvel Foligno'da toplandılar ve oradan Monterotondo'ya yürüdüler.

Abruzzes birlikleri ise doğdukları dağlardan Tivoli üzerine indiler. Şimali garbî faşistlerle

ri, Cenova, Milâno, Bolonya faşistleri, sahil boyunca inerek Civita Vecchia'dan aktılar, Santa Marinella'da toplandılar. Signora Sarfatti diyor ki:

«Merkezî İtalya, üç diyagonal hat ile bölünmüş bulunuyordu. Bu hatlar bazı noktaları muhafaza altında bulundurdukları gibi hepsi de Roma'ya doğru uzanıyorlar, ve Roma'yı muhasara eder bir vaziyette bulunuyorlardı. Hatlardan biri Pisa'dan Civita Vecchia'ya, diğeri Perouse'dan Monterotondo'ya, ve nihayet üçüncüsü ve belki de en mühimmi, Pô havzasından Adriyatik sahili boyunca uzanarak Rimini'den Ancône'a ve Castellamare'ye gidiyordu.

Her hat boyunca garnizonlar ve ihtiyat kuvvetleri mevcut bulunuyordu. Ve her hat, başlarında bir şef bulunan müsellâh adamlarla nihayet bulmakta idi.»

Mussolini'de, otobiyografisinde, şöyle demektedir:

«Faşist kıt'aları, Tyrrhénienne boyunca, Roma'ya doğru yürümekle mükellef idiler. Adriyatik sahilinde de aynı hareket yapılacaktır. Romagna, Marche ve Abruzzes kuvvetlerinin Roma'ya yürümek için tutacakları istikamet bu idi. 24 tarihinde Napoli'de yapılacak olan miting için İtalya'nın ortasından mobilize edilmiş bulunan milisler de aynı şekilde Roma üzerine sevkedileceklerdi. Bu kuvvetler, faşist suvari gruplarının himayesinde bulunuyorlardı.»

Şimdi, 30 birinci teşrin tarihinde, yeni vâsıl olmuş bulunan faşist kuvvetlerini, Roma'nın nasıl karşıladığını görmek için biz de Roma'ya yürüyelim.

Bundan bahsetmiye başlarken şunu da söyleyelim ki Kral, sabahleyin Mussolini'yi huzuruna kabul etmiş ve Ana Yasadan aldığı salâhiyete dayanarak, onu yeni kabinenin teşkiline memur kılmıştı.

Mussolini bu işi deruhte eylemiş ve saraydan çıkar çıkmaz Savoy oteline giderek Kralın arzusunun yerine getirmek üzere umumî karargâhını orada tesis eylemişti.

Bütün bunlar büyük tragedyanın kulislerinde dönüyordu.

Şimdi asıl sahneye bir göz atalım:

Evvelâ karşımızda Quirinal'i görüyoruz; sarayın büyük balkonunda Kral göze çarpıyor. Mussolini, yanında kara kuvvetlerine kumanda eden general Diaz ile deniz kuvvetleri kumandanı amiral Thaon di Revel bulunduğu halde, sarayın önüne geliyor.

Arkadan fascio üzerine fascio olarak «Kara gömlekliler» takip ediyorlar. Bu İtalya'nın her tarafından kol alarak akan hakîkî bir siyah nehir gibi devam ediyor, beş saattan fazla süren sonsuz bir nehir ki içinden, Roma usulünde selâm veren binlerce ve binlerce kol uzanmaktadır.

Hepsi aynı şekilde siyah bir gömlek giymiş olan bu canlı gençliğin manzarası o kadar cazibetir ki seyreden gözler bıkmak bilmiyorlar.

Bütün bu gençler eski Piazza del Popolo'da toplanmışlar ve saat üçte, büyük bir mızıka gürültüsü içinde, yüzlerce bayrak dalgalandırarak, Corso boyunca, şimdi Meçhul Asker anıtının bulunduğu yerin ilerisinde, Piazza Venezia ve Quirinal tepesi üzerinden yürümüşlerdi.

Duce, bu suretle, Kralın geçit resmini tamamilen görebilmesini temin etmiş oluyordu. Bu mü-

kemmel geçit resmini seyreden Kralın yanında general Diaz ile Amiral Thaon di Revel de hazır bulunuyorlardı.

Okur, burada, «ya Mussolini nerede idi?» diye bir sorguda bulunabilir. Böyle bir sorabilmek için Mussolini'nin karakterindeki garib tevazuu bilmemek icap eder.

Eğer okur bu tevazua vakıf bulursa idi, Mussolini'nin, Krala karşı olan sayęısını umum muvacehesinde söylemeyi müteakıp, kuvvetli bir hkmet kurmak hususundaki çalışmalarına devam için, muvakkat bürosuna çekilip kapanmış olduğunu keşfedebilirdi.

O tarihte faşist kuvvetleri hareketinin evvelâ bir Belçikalı ve sonra da bir Amerikalı gözü ile nasıl görülmüş olduğunu tetkik edelim,

Belçika parlamantosunu azasından Louis Pi-
érard:

«Tabanca, av tüfeği, makineli tüfek, çapa gibi Őeylerle ve çok garib bir Şekilde silâhlanmış adamlar..» diyor.

Birleşik Hkmetler yurttaşı Carleton Beals ise Şöyle söylüyor:

«Faşistler, baston, masa ayağı, büyük ağaç kökleri, ve saire ile silâhlanmış bulunuyorlardı.»

Bu gayretli insanlara karşı en fena niyetler besliyen bir kimse bile, eğer Başvekil Facta'nın yapmak istemiş olduğu vechile, Roma kapılarını kapalı bulmuş olsa idiler hücum etmekte tereddüt göstermiş olabileceklerini iddia edemez.

Ben kendi hesabıma, tehzizatlarının pek safhi olmasına rağmen, faşistlerin çarpışmakta tereddüt gösterebilmiş olacaklarına inanmıyorum.

Roma sokakları o güne kadar bu derece pitoresk bir insan kalabalığı görmemişlerdi.. Kara

Gömlekliler, Garibaldi'nin Kırmızı gömleklilerinden daha müessirdiler.

Şüphesiz onlar da bunlar gibi çok ateşli bir yutseverlik havası içinde yaşamışlardı, fakat Kara Gömlekliler ötekilerin tanımamış oldukları bir yeni gayrete sahib bulunuyorlardı.

Bu tarihî sahneden hatıramıza işlenmiş olan renkli ve güzel manzara, Krallarına doğru süzülen ve kısa bir selâmdan sonra silinip yerini yeni gelenlere bırakan canlı ve ateşli bir gençliğin akışıdır.

İtalya politikasında ve an'anelerinde bu derece esaslı değişiklikler yaratmış olan bu yürüyüş yapan faşist kuvvetlerinin miktarı ne idi?

Faşizmin haşın bir münakkidi olan sürgün Salvemini, 8,000 kişiden bahsediyor. Vallari, bu asgarî rakamı 70,000 e ve Londra'da çıkan Daily Mail'in muhabiri Sir Percival Philipps ise 170000e çıkarıyor.

Londra'da çıkan Star'da (1 nisan 1926) Sir Ernest Benn bu miktarı 300,000 e çıkarmaktadır.

Mussolini 17 mayısta söylemiş olduğu bir nutukta 60,000 rakamını zikretmiştir; fakat bundan biraz sonra, 22 birinci teşrin tarihinde yazdığı bir mektupta bu rakamı 50,000 e indirmiştir; sonra 24 mart 1924 de söylediği bir nutukta da bu miktarı yeniden 52,000 e çıkarmıştır.

Şu muhakkaktır ki Mussolini yuvarlak rakamlar zikretmekte idi.

1923 senesi nisanında Chigi sarayında kendisine bu meseleden bahsettiğim zaman Mussolini beş saattan fazla süren bir geçit resmine iştirak etmiş bulunan bu adamların yekûnu hakkında

bir şey söylemedi; ancak benim eskidenberi böyle geçit resimlerine iştirak eden adamların miktarını tahmin etmekte tecrübeli olduğumu biliyordu.

Çünkü New-York'da bir çok iş adamlarının gösterilerini tanzim etmek fırsatını bulmuştum.

Bu tecrübelerim 1896 da Sound Money Parade ile başlamıştı.

Sonra büyük Mareşal sıfatı ile 1916 da Preparadness Parade'i tanzim etmek vazifesini ifa eylediğim zaman bu tecrübem en yüksek dereceyi bulmuştu.

140,000 kişi tarafından yapılan bu gösteride yirmi kişilik bir cephe ile yürünmüştü ve geçit resmi sabahın saat dokuz buçuğundan akşamın on buçuğuna kadar devam etmişti.

Duce, bu 1916 gösterisi hakkında malûmat istedikten sonra Kara Gömleklilerin geçit resmindeki insan miktarını tahmin etmecliğimi istedi.

Kendisine, buna dair görmüş olduğum bir çok resimlere bakılırsa Kara Gömleklilerin aşağı yukarı sekiz kişilik bir cephe ile yürüdükleri ka-naatında bulunduğumu söyledim. Bundan başka saflar arasındaki aralığın ordularda-mutat olan aralıktan daha geniş bulunduğu, resimlerden anlaşılmakta idi.

On altı kişilik bir cephe ile ilerilleyen ve bölükler, taburlar, alaylar arasında bırakılması mümkün olan en kısa aralıklarla geçen askerî kıt'alar saatta vasatı 8,000 kişi hesabı ile teftiş edilebilirler.

Faşist safları on altı kişi yerine sekiz kişilik bir cephe ile ilerilediklerine nazaran saatta takriben 4,400 kişi hesabı ile geçmiş bulunuyorlardı.

Bu ise beş saat sürmüş olan bir geçit resmi için aşağı yukarı 22,000 kişi kadar tutmakta idi.

Duce'ye bu rakamı söylediğim ve onu bulma yardım eden hesapları da izah ettiğim zaman mânâlı bir tebessümle cevap verdi. Fakat hakikatta bu kadar yakın bir rakam tahmin edebilmiş olmamdan mütevellit hayretini izhar ederken serdeylemiş bulunduğu mütaleayı buraya kaydetmek patavatsızlık olur..

Hareketsiz kalmıya mahkûm bir hükûmeti devirerek onun yerine faal ve otorite sahibi bir hükûmet kurmak gayesi ile yapılmış olan bu yürüyüşün kahramanını, Mussolini'yi, takdir eden ve onu tenkit etmekten çekinen şahısların hepsi aynı şekilde düşünüyorlar.

Bu sahada biz de onlara iştirak ediyoruz. Şöyle ki, Roma üzerine yapılan yürüyüşte mevcut bulunan faşistlerin miktarı 50,000, 70,000, veya 300,000 olacağı yerde 22,000 olmuş bulunmakla Mussolini'nin yapmış olduğu mahirane hareketin kıymeti azalmaz; bilâkis en basit bir adam, iyi techiz edilmiş 170,000 ve hattâ 50,000 kişilik bir kuvvetle Roma'yı elde edebilirdi.

Fakat bu işi yirmi iki bin kişi ile başarabilmek için Mussolini'nin kafasına, onun zekâsına malik bulunmak lâzımdır.

Burada kâfi derecede tenvir edilmemiş bir mesele vardır. Mussolini Roma'ya girmiş olan faşist kuvvetlerini ne yaptı?

Kendisine onlardan bir muhafız alayı teşkil etmek hususunda mı istifade etti?

Yoksa onları tekrar Roma'dan çıkardı mı?

Mussolini burada, bütün İtalya'da kaide halini almış olan bir disiplin nümunesi gösterdi.

Onların elden çıkarılması kazanmış olduğu zaferi tehlikeye düşürebilir miydi? Hayır!

O halde ne yapmak lâzım geliyordu?

Faşizmin yayacağı itaat fikri hakkında bütün millete bir ders vermek fırsatını kaçırmıyan Mussolini bu vaziyetten istifade etti; Devlet demiryolları direktörünü çağırarak bütün fasciti'lerin yirmi dört saat zarfında memleketlerine iade edilmelerinin temin olunmasını emretti; son derece şaşırmış olan direktör ellerini ümitsiz bir şekilde kaldırarak bunun imkânsızlığını anlatmaya çalıştı. Direktör, yeni Başvekili kızdırmak istemiyordu; fakat aldığı emri tatbik etmesine de imkân yoktu. Çünkü İtalya'da, bütün diğer işler gibi demiryolları idaresi de son derece bozuk bir düzende bulunuyordu.

Mussolini ısrar etti:

«— Bu işin söylediğim şekilde yapılmasını isterim! Bu yurtseverlerin millete vermiş oldukları dersi tamamlamaları lâzımdır. Roma'yı işgâl ederken göstermiş oldukları nizam ve disiplini şehiri tahliye ederken de aynen göstereceklerdir. Bugün evlerine dönmekle, kendilerine verilen emre sevine sevine boyun eğmekte olduklarını isbat edecekler ve bu suretle de yapmak istediğim işte itimatlarını haiz bulunduğumu meydana koymuş olacaklardır. Asil gayelerine vusûlde gösterdikleri disiplini hiç bir muntazam askerî kıt'a gösterememiştir. Fakat muzaffer oldukları yerden uzaklaşmakta gösterecekleri sür'atle bu yurtseverler çok daha yüksek bir hareket numunesi göstermiş olacaklardır.»

Hayatta hangi insan Mussolini'nin yaşamış olduğu bu 29 ve 30 birinci teşrin günleri kadar fevkalâde iki gün yaşayabilmiştir?

Bilhassa yurdunun istikbali için bu derece faydalı iki gün yaşayabilmiş olan kim vardır?

Anlatmak istediğim üçüncü hâdise 30 son kânun 1934 de cereyan etmiştir ve bu defa vakanın kahramanı Franklin Roosevelt olmuştur.

Fakat şunu da kaydetmek lâzımdır ki Birleşik Hükûmetlerin her hangi bir şehrinde bu hâdiseyi müşahede etmek mümkün idi.

Niçin?

Çünkü kendisinden, yıl dönümü münasebetile balolar ve ziyafetler vermesi, memleketin her tarafından rica edilmiş bulunan başkan bunlar dan hasıl olacak varidatın Georgia Warm Springs (Georgia ılıcaları) tesisine tahsis edilmesinin faydalı olacağını çok müstesna bir düşünce ile bildirmiş bulunuyordu.

Bu suretle, kötürüm olmuş kimseler lehinde yaptığı mücadeleye devam imkânını elde etmiş oluyordu.

Filhakika bu sıcak suların yardımı olmasaydı bizzat kendisi de müptelâ bulunduğu hastalıktan kurtulamıyacak ve Birleşik Hükûmetler başkanlığı vazifesini ifa edemiyecekti.

Bunun için umum muvacehesinde bu hâdiseyi tes'it etmek istemişti.

Başkan'ın bu hareketi Birleşik Hükûmetler ahalisi üzerinde çok kuvvetli bir tesir yaptı.

Esasen Amerika halkının yurttan veya yurt haricinde ıztırab içinde bulunan insanlara karşı yardıma çağırıldığı zaman, dünyada mevcut bütün diğer milletlerden daha büyük bir gayretle koştuğu herkesin bildiği bir şeydir.

Büyük harp esnasında Amerika'da Kızıl Haç teşkilâtının yaptığı propaganda unutulmamalıdır.

Her şehir, her kasaba, her köy, üzerinde geniş bir saat kadranı bulunan bir kuleye malik idi; bu kadranın üzerinde ise o mahallin vermesi lâzım gelen para miktarı işaret edilmiş bulunuyordu.

Yardımlar çoğaldıkça kadranın üzerindeki akrep ile yelkovan bir el vasıtasile hareket ettiriliyor, ve bu suretle şehir, kasaba veya köyün yapması lâzım gelen yardımın hangi kısmında bulunduğu, yani saat on ikiden ne derece uzakta kaldığı anlaşılıyordu.

Zannetmiyorum ki her hangi bir diğer memleket, yabancı bir millet için bu derece geniş bir cömertlik nümunesi gösterebilmiş olsun!

Bazen, bir Amerikalı sıfatile, Birleşik Hükûmetlere karşı yapılmış olan borçlardan bahsetmekte biraz daha sükûnet gösterilerek diğer cihetten Amerika halkının arzu ile ve bir daha geri almayı hatırına bile getirmeden vermiş olduğu ve bugün çok unutulmuş bulunan bu paralardan bahsedilmesini istiyorum.

Bunları okuduktan sonra bizimki kadar cömert olan bir millet nezdinde Roosvelt'in balolar ve ziyafetler hasılatını hayırlı bir işe tahsis etmek hakkındaki arzusunun büyük tesirler husule getirmiş olması tabii telâkki edilmelidir.

Roosevelt, halk arasındaki şöhretinin temin ettiği bu varidatı Georgia Warm Sprins'e hasretmekle en iyi bir şekilde kullanmış oluyordu.

30 son kânun tarihinde, Amerika'nın her yerinde, bu ziyafetlere iştirak etmiş bulunanlar, hasılatın bir milyon doları geçmiş olduğunu öğrenmekle büyük bir sevinç duyuyorlar.

Kötürümler için ne güzel bir yıl dönümü!

Georgia'daki sıcak sular Roosevelt'in faal hayata avdetini temin etmişlerdi: Roosevelt'de minnetini altın olarak ödüyordu.

Ereysi sene yine Roosevelt'in yıl dönümü bir çok eğlencelerle tes'it edildi. Yalnız bu sefer Başkan, hasılatın yüzde yetmişinin, sulara mücavir yerlerdeki çocuklardan kötürüm olanların tedavisine hasredilmesini ve geri kalan yüzde otuzunun da Kötürümlük etütleri Millî komisyonuna, (National Infantile Paralysis Research Commission) a ayrılmasını istedi.

Bu suretle bu sahadaki çalışma devam etmekte ve gittikçe genişlemektedir.

OTUZ DOKUZUNCU SENE ESNASINDA

Bu fasıl, kitabımdaki fasılların en kısası olacaktır. Bu fasılın gayesi, burada tetkik edilen üç hayat arasındaki kayde değer intibaka okurun dikkatini çekmektir. Birbirlerinden çok farklı olan bu üç adam, hayatlarının otuz dokuzuncu seneleri esnasında, yaşayışlarını kökünden değiştiren birer hâdiseye şahit oldular.

Bu hâdiseler her biri için hususî bir mahiyet arz etmekle beraber mesleklerinin inkişafı noktai nazarından her üçünde de aynı derecede ehemmiyetli tesirler yapmıştır.

Kemal için bu, 1919 tarihinde İstanbul'dan Samsun'a sürülmek, Türkiye'nin doğu nihayetlerine doğru uzaklaştırılmak şeklinde olmuştur. (Gençlik, Üç mütehassıs psikoloğ fasıllarını okuyunuz); Mussolini için, bundan evvel anlatmış olduğumuz, Roma üzerine yürüyüş hâdisesi; ve Roosevelt için de (Cehenneme iniş faslını okuyunuz) alelâde bir adamın iş hayatına nihayet vermesi tabii olan ve halbuki Roosevelt üzerinde, onun karakterine metanet verici bir tesirden başka bir şey yapmamış bulunan hastalığa yakalanışdır.

Onu temelinin derinliklerinden sarsmış olan hastalığın onun üzerindeki tesiri, tavlanan çelik üzerinde soğuk suyun yaptığı tesirin aynı olmuştur.

Hayatta yenilen bu çeşit büyük darbelerin bu kitapta inkişaf ettirdiğim tez için büyük bir ehemmiyeti haiz bulduklarını söylemeliyim.

Bu çeşit darbeler büyük bir fizik mukavemeti icab ettirmek suretile (ki burada bahsettiğim üç adam bu mukavemeti göstermişlerdir) iktidar mevkiine geçmek arzusunu güden her hangi bir kimse için en mükemmel bir hazırlık teşkil etmektedirler.

Çünkü milli bir krizi yenerek iktidar mevkiine geçmeyi arzu eden kimse, kendi hayatında böyle bir darbeye mukavemet neticesinde, çok kıymetli bir tecrübe elde etmiş bulunacaktır.

Bir millet ise müşkül zamanlarda aynı iradeli reaksiyona ihtiyaç gösterir.

Roosevelt'in bu sahadaki tipik vaziyetinden (Üç mütehassıs psikoloğ) başlıklı fasılda bahsedeceğim.

Sultanın yakınında bulunan düşmanlarının hesabınca Kemal'i mahvetmesi lâzım gelen darbe, Kemal'e, hayatının otuz dokuzuncu senesi esnasında indirilmişti.

İstanbul'dan doğu Türkiye'sinde mahallî bir kumandanlığa gönderilen Kemal, bu suretle merkezden uzaklaştırılmış ve pratik olarak yapılmasına imkân bulunmayan bir vazifenin başına yollanmış oluyordu.

Bu suretle Kemal'in muvaffakiyetsizliğe uğruyacağı ve bunun neticesinde de memleketin biricik politik tesir ve kuvvet merkezi olan İstanbul'dan uzak tutulmuş bulunacağı düşünülmekte idi.

Kemal'in düşmanları, «Bu sürgün neticesinde ultra - gayretli yurtseverin bel kemiğinin kırılacağını» düşünüyorlardı.

Kemal'den başka herkes bu düşünceye iştirak etmekte idi. Kemal, dehâsi sayesinde, sürgün edildiği noktayı, muzaffer yürüyüşünün hareket noktası yaptı.

Neticede Türkün düşünüş tarzı değişti, Salтанat yıkıldı, Türkiye Cumhuriyeti doğdu.

Kemal'in hayatının otuz dokuzuncu senesinde geçirdiği tecrübe, bütün yaşayışının en yüksek noktasını teşkil etmektedir.

Üç mütehassıs psikoloğ başlıklı fasılda bundan bahsedeceğiz.

Resmî bir kudreti olmayan bir yeniliğin taraftarı bulunan Mussolini'yi İtalya Başvekili yapan yürüyüş de - faşistlerin Roma üzerine yürüyüşleri - Mussolini'nin hayatının otuz dokuzuncu senesi esnasında vuku bulmuştur. Mussolini bu yürüyüş neticesinde, yurttan uzun zamandan beri tesir yapmış bulunan politik temelleri koparıp süpüren ve on iki senede İtalya'yı tepeden tırnağa kadar değiştiren yeni Hükümetin şefi olmuştur.

Mussolini'nin otuz dokuzuncu senesinde vukua gelmiş bulunan bu hâdiseyi bundan evvelki fasılda görmüştük.

Üç şahsiyetin hayatlarında bu otuz dokuzuncu senenin oynamış bulunduğu mühim rol, -Türkte ve İtalyan'da esaslı bir mes'uliyet ve noktai nazar tahavvülü, Amerikalı'da fizik ve politik yıkılma - bizi uzun boylu düşündürmesi lâzım gelen bir mesele teşkil etmektedir.

Bu üç adamın hayatlarında başka bir senenin onların yaşayışları ve meslekleri üzerinde bu otuz dokuzuncu senenin yapmış olduğu tesirden daha büyük bir tesir yapmamış bulunduğu inkâr edilemeyecek bir hakikattir.

XI

KARAKTERLERİN DÖĞÜLMESİ

İnsanlar çelik parçaları gibidirler; onların döğülme şeklinin çok büyük bir ehemmiyeti vardır.

Kemal, bende çok iyi döğülmüş bir çelik tesiri bıraktı; Roosevelt keza. Mussolini ise şiddetle döğülmüş bir çelik (bu, fena döğülmüş demek değildir).

Müşkül bir vaziyet içinde buldukları zaman her üçü de büyük bir kudretle kendilerine hâkim olduklarını isbat ettiler; fakat Mussolini'nin şiddeti, onun kendisini mânasız bir harekete kaptırmış olduğu mânasına gelmez. Sabretmesini bilen ve daima neşeli bulunan Kemal, bu cihetten, Roosevelt'e çok benzemektedir.

Kendine hâkim olmak ve neşeli bulunmak, Kemal'in hayatında olduğu kadar Roosevelt'in hayatında da aynı mühim rolü oynamıştır. Burada şunu kaydetmek lâzımdır ki Türk'de ve Amerika'da bulunan bu neşe ve sabretmesini bilmek hasleti İtalyan'da mevcut değildir.

Mussolini'nin kuvveti, arzusunda ısrar göstermekten ibarettir; onun usûlleri şiddete ve tragedya mütemayildirler.

Fakat sebat etmekte ve bir fikre inatla bağlı kalmakta Mussolini, Kemal'den ve Roosevelt'den ileri gitmektedir.

Hatırlamak lâzımdır ki Mussolini iş başına geçmesinin birinci gününden itibaren (30 birinci

teşrin 1922) diğer iki devlet şefinden daha büyük bir otorite ile hareket etti. Bu derece büyük bir otorite onun inkılâp plânını tatbik hususunda acele etmek arzusunun kapılmasını mümkün kılabildi.

Fakat Mussolini bu hataya düşmedi. Mussolini'nin on iki sene müddetle gençlerde ve çocuklarda disiplin duygusunu uyandırmak suretile olsun, faşist milislerinin uyandırdığı gıptanın yarımını sayesinde orduyu ıslâh etmek suretile olsun, veyahut da reyi âm ile seçilmiş bulunan parlamento azaları yerine muhtelif teşekküllerin seçtikleri mümessilleri ikame etmek için bu teşekküllerin yaşamasını ve sonra da inkişaflarını temin etmek suretile olsun, bu plânı tahakkuk ettirmek hususunda göstermiş olduğu sabrı tetkik ettim.

Mussolini, yeni fikirlerini son hadlerine kadar tatbik etmezden evvel daima onların yurttaşları tarafından tamamilen anlaşılması için beklemiştir.

Sonsuz sabrı sayesinde bugüne kadar -politik sahadaki inkılâplarının hangisine olursa olsun- çok acele etmiş olmak yüzünden geri dönmek mecburiyeti karşısında kalmamıştır.

Kendisi için çizmiş olduğu yolu daima, ve ondan hiç bir zaman inhiraf etmeksizin takip etti.

Roosevelt'in tükenmek bilmez sabrının delillerini uzaklarda aramak lâzım değildir. Gazeteler, hergün, mühim devlet adamlarının Capitole tepesinden büyük hiddet fırtınaları içinde Beyaz-

'Saray'a indiklerine dair muhtelif havadisler neşrediyorlar.

Fakat bu hiddetli şahısların Başkan ile yaptıkları konuşmadan sonra aldıkları vaziyet nedir?

Daima aynı şey!

Arsılanlar gibi kükreyerek Ekzekütif bürolarına girdikten sonra oradan kuzular gibi sessiz, sadasız çıkıyorlar. Senator Huey Long, Başkan ile ilk mülakatında, bu hâdiseyi bizzat yaşadı.

Gazeteciler, Roosevelt'e yapacağı şeyler hakkında, beyanatta bulunarak şiddetle Başkan'ın yanına girdikten sonra oradan çok sakın ve mütebessim bir halde çıktı. Ve Senatorun bu macerası, o yoldan geçmiş olan herkesin başına gelen bir şeydi.

Bununla beraber, Başkan'ın yanına girenlerin oradan çıkarken aldıkları çok farklı vaziyetten o kadar fazla bahsedildi ki bizzat Roosevelt'in bu konuşmalar esnasında almış olduğu vaziyete dikkat edilmedi.

Okur bir lâhza kendisini Başkan'ın yerine koyarak onun böyle mütemadiyen hiddet ve şiddet buhranları içinde gelen ziyaretçileri karşıladığını ve hepsini de sakın ve mütebessim bir halde geri yolladığını tasavvur etsin!

Bu mütevalî tecrübelerden muzaffer çıkabilmek için ne kadar tükenmez bir sabra ihtiyac mevcut olduğu meydana çıkar.

Başkan'ın göstermekte olduğu bu metanet, çeliğin iyi döğülmüş olduğunu anlatmıyor mu?

Şüphesiz! Ve şunu da söyleyebiliriz ki çeliğin cinsi de bir çok defalar tecrübe geçirmiyor değildir.

Sonra Şu da muhakkaktır ki Birleşik Amerika Hükümetleri Başkanı kadar büyük bir sabır ve meĀanet göstermek mecburiyetini hiĀ bir başka devlet Şefi hissetmez.

Roosevelt, neŐesinin büyüklüğüne ve tab'ının nezaketine raĀmen, yurdunun günlük politika cereyanının sertliği karşısında kendisini ekseriya yoręun hissetmekte haklıdır.

Kemal, muvaffakiyetlerinin ekserisini tüklemek bilmiyen sabrı sayesinde elde etmiştir.

Bu sabır Kemal'in bilhassa 1919 dan 1922 ye kadar devam eden yavaş terakkî devresinde işine yaramıŐtır.

Kemal, bu sabır sayesinde, batıya doğru olan yürüyüşünün inkişafını tereddütsüz takib etmiş ve İzmir'e kadar ilerliyerek yurdunu kurtarmıŐ, dekadans halinde bulunan bir İmparatorluğun yerine genç ve gürbüz bir Cumhuriyet kurmuŐtur.

Bu muvaffakiyette, evvelâ 1919 senesi temmuzunda Erzurum kongresinde, sonra da Sivas ve Ankara kongrelerinde, tamamen ümitsiz bir halde bulunan delegelere yurdun kurtarılması hususundaki plânlarını kabûl ettirebilmek için yaptığı uzun ve sayısız konuşmaların da tesiri olmuştur; bütün sabırlı gayretleri Türk milletini harekete getirmeden ve Yunan istilâ kuvvetlerini tardedenden 1921, 1922 zaferlerini kazanmak için kuvvetlerini toplamadan evvel yapmış olduğunu söylemiye lüzum yoktur. Yurttaşlarını tenvir için Kemal'in yapmış olduğu uzun görüşmeler hakkındaki bir fikir edinebilmek için okurların, onun

tarafından yapılan mülâkatlar ve muharebeler için kırmızı ve mavi kalemlerle çizmiş olduğu krokileri görmeleri icab eder.

Bu krokiler, bahsetmiş olduğum sabrın en bariz birer delilidirler.

Bir gün kendisi ile, biyoğrafisi hakkında, yapmış olduğum uzun mülâkatlardan birinde, niçin Washington'un misaline uyarak idare merkezini yurdunun içerilerine nakletmiş olduğunu sordum.

Bir ucu kırmızı ve diğer ucu mavi olan bir boyalı kalem alarak cevap verdi:

«— Bunun sebebini, Yıldız köşkünde Sultan ile yapmış olduğum son mülâkati tasvir eden bir kroki ile izah edeceğim.

Odaya girdiğim zaman Sultan orada, bir masanın yanında oturmakta idi (odanın süratle çizmiş olduğu plânı üzerinde mevkiî işaret etti); ben burada, («ben» kelimesini mavi ile yazdı) onun karşısında idim.

Şurada bir pencere bulunuyordu (türkce Pencere kelimesinin birinci harfi olan P yi majüskül olarak yazdı) ve Sultan benimle konuşurken mütemediyen o tarafa doğru bakmakta idi. Acaba neye bakıyordu, dersiniz?

(Sür'atle bir kaç mavi gemi çizdi) Sultan, Boğaz içinde, Yıldız köşküne karşı demir atmış bulunan müttefik devletler donanmasına bakmakta idi.

Bu resim size, İstanbul'da yerleşmiş olan her hangi bir Türk Hükümetinin yabancı devletlerin boğazlar üzerindeki bahri kontrolü ile ne derece meşgul bulunduğunu, ve idare merkezimizi bu devletlerin bahri ve askerî kontrolünden masun

bir yere, yurdumuzun içerilerine nakletmenin ne kadar lüzumlu olduğunu izah eder.»

'Kemal, Erzurum'da ve sonra Sivas'ta fikirlerine taraftar kazanmak hususunda yapmış olduğu konuşmalarda hep bu çeşit krokiler çizerek çalıştı.

İdare merkezinin Ankara'ya naklindeki sebebi bana anlatmak için Kemal'in çizmiş olduğu kroki benim üzerimde ne kadar realist bir tesir yaptı ise bu renkli krokiler de ümitleri kırılmış Türkler üzerinde aynı kuvvetli tesiri yaptılar.

Bu krokiler, Kemal'in ziyaretçilerinin, onun projelerini işittikleri gibi görmelerini de mümkün kılıyorlardı. Şüphesiz bütün bunlar az çok bir zamana muhtaç idiler, fakat Kemal'in sabrının ne kadar faydalı bir tesiri haiz bulunduğunu isbat ediyorlardı.

Ben nasıl benim krokimi aldımsa, herkes de şef ile yaptığı görüşmenin bu faydalı hatırasını öylece alıp götürüyordu. Ziyaretçi, yapmış olduğu görüşmenin ana hatlarını, elindeki kroki sayesinde başkalarına da izah edebiliyor, ve bu suretle de Kemal'in düşünceleri etrafa yayılmış oluyordu.

Bunun neticesinde Kemal'in politik doktrini büyük bir sür'atle genişliyerek bütün memlekete yayıldı.

XII

CEHENNEME İNİŞ

Dante, L' Inferno isimli şaheserinin başında şöyle yazıyor:

Nel mezzo del cammin di nostra vita, yani «Ömrümüzün orta yerinde».

Dante, bundan sonra, hemen Cehennem'e inişi tasvir ediyor.

«Orta yerinde» Of!.. Bu korkunç imtihanın en kötü tarafı tam manasile yaşanmış bir hayatın sonunda vukua gelmiyip sadece hayat yolunun orta yerinde vucut bulmasıdır, gençlik rüyalarının ve olgunluk çağına mahsus ihtirasların tahakkuk edebilmesinden evvel:

«Nel mezzo del cammin di nostra vita...»

Aziz okur, tasavvur ediniz ki Roosevelt gibi otuz dokuz yaşınızda iken yahut da Kemal gibi, hemen bu yaşın akabinde bu darbeye maruz kalmış olabilirsiniz; ve tasavvur ediniz ki onlar gibi, ya yurdunuzu kavuran bir ekonomik krizi göğüslemek veyahut da o yurdun idare merkezini düşman istilâsından kurtarmak için bir harp yapmak imkânlarını kaybetmiş bulunasınız.

Tasavvur ediniz ki daha genç yaşta, Mussolini gibi, Büyük harpte, cephede bir siperde, istikbaldeki vazifeler için hazırlanırken kendi silâhlarımızın kendi elinizde patladıklarını görmüş olasınız.

Kendinizi Kader'in bu üç kurbanının yerine koyarak kendi kendinize sorunuz! Ne dersiniz?

Her birinin Cehennem'e inişinin bütün dehşetini ölçerek Dante'nin sözlerinde yeni ve daha tesirli bir mâna sezmiyor musunuz?

«Nel mezzo del cammin di nostra vita..» ?

Kader, üç şahsiyetin her birini, en müşkül zamanlarda, Cehennem'e inmiye mecbur kıldı. Türk için bu, yeni Türk Cumhuriyetinin mukadderatını tayin edecek olan yirmi iki günlük bir muharebenin başlangıcında oldu.

İtalyan için Cehennem'e iniş, siperde askerlik vazifesini yaparken ve İtalya'yı tereddî etmiş bir parlâmentonun elinden kurtarmak için ilerde yapacağı işlere hazırlanırken vâki oldu.

Amerikalı için bu, en ağır bir politik muvafakiyetsizliği zafere çevirmeyi düşünürken zuhur etti.

1921 ağustosundaki fizik darbe 1920 ikinci teşrindeki politik darbeyi tamamladı.

Roosevelt'in geçirmiş olduğu imtihan en çetini olduğu için evvelâ ondan bahsedeceğim; sonra da Mussolini ve Kemal'in uğradıkları felâketleri göreceğiz.

1921 ağustosunda Roosevelt'in başına gelen bu felâket ne idi?

Bir müddet için kimse bundan haberdar olmadı.

Evvellâ en yakınları, zevcesi, çocukları ve hattâ bizzat kendisi bile bunun farkında olmadılar.

Felâket şu şekilde meydana çıktı:

Roosevelt, yazlık köşkünün kâin bulunduğu Maine haricinde Campobello sahili boyunca ilerlerken ormanlar arasında küçük bir kısmın yanmakta olduğunu gördü; kendisi, dostu Van Lear Black'ın Sabalo isimli yatını idare ederek New-York'dan gelmekte idi.

Ertesi gün bütün aile toplanarak yangını söndürmek için çalışmaya başladı. Roosevelt, çok sevdiği ormanı kurtarmak için bu suretle gayretler sarfederken hafif bir titreme hissetti; derhal çocuklarından en büyüğüne, kendilerini kamptan ayıran üç kilometrolük mesafeyi koşarak gitmek teklifinde bulundu.

Bu koşudan sonra kendisini o kadar iyi hissetti ki Fundy limanının buzlu sularına dalarak yıkanmaktan kendini alamadı.

Bu suretle serinledikten sonra, sırtındaki ıslak mayıfo ile oturarak, o sırada gelmiş olan gazeteyi okumak ihtiyatsızlığında bulundu.

Fakat yeni bir titreme gelerek gazeteyi okumakta devam etmesine mâni oldu; fakat bu titreme de evvelki gibi kısa sürdü.

Roosevelt ertesi gün uyandığı zaman soğuk almış olduğunu hissetti, sırtında derin sızıları duydu.

Yataktan çıkmak istediği zaman sol ayağının tutulmuş olduğunu gördü. Buna reğmen kendisini zorluyarak traş olmağa çalıştı.

Bu sırada sol ayağı bütün bütün tutulduktan başka sağ ayağı da hareket edememiye başladı.

Yetmiş iki saat sonra, bu mahiyeti meçhul hastalık kalçalardan itibaren vücudünün bütün aşağı kısmını istilâ etmiş bulunuyordu!

Bu hastalık ne idi?

Etraftaki bütün meşhur doktorlar davet edildiler, hepsi de ayrı ayrı mütalealarda bulundular.

Doktorlardan biri bunun kötürümlük olması ihtimalinden bahsettiği cihetle Boston'dan bu hastalığın mütehassıslarından biri çağırıldı. O andan

itibaren hastalık kat'î surette teşhis edilmiş bulunuyordu.

Evet, Roosevelt, az tanınmış olan fakat faydalı bir hayatı sıfır kılmaktan da geri kalmıyan bu hastalık yüzünden en korkunç bir cehennemın derinliklerine dalmış bulunuyordu.

Lâkin o, yenilmiş olmayı kabul etmedi. Hemen yeniden hayata çıkabilmek için ne şekilde bir mücadele yapmak lâzım geldiğini sordu. Aynı zamanda vazifesinden ayrılmayı da kat'î surette reddediyor, ve işlerini yüzüstü bırakmak istemiyordu.

Onun gibi bir adamın, felâket karşısında bir adım bile gerilemeden, göğüs germesi icab ederdi!

Bir çok günler bu hastalığın sırrı dostu ve sekreteri olan albay Louis Mc Henry Howe ile sadık zevcesi arasında gizli kaldı.

Roosevelt'in annesi uzaklarda, ecnebî diyarlarında bulunuyordu. Zevcesi ona yazdığı bir mektupta «Franklin'in çok hasta olduğunu» işaretle iktifa etmişti.

Derhal gelen ikinci bir mektup, telâş içinde kalan zavallı anaya. «Hastanın hissedilir derecede iyi bir vaziyette bulunduğu ve fakat iyileşmenin pek ağır bir surette ilerlediği» haberini veriyordu.

Bu ise hiç de tatmin edici bir haber degildi.

Pek müteessir ve mükedder bir halde bulunan ana, hemen bir vapura binerek Amerika'ya doğru hareket etti ve ancak 31 ağustosta New-York'a indiği zaman, kız ve erkek kardeşlerinin göndermiş oldukları ve orada bekletilmiş bulunan bir mektuptan o korkunç ismi, «Kötürüm» kelimesini öğrendi.

Mektupta «sırtta ve ayaklarda duyulan sızılara dair» dehşet verici cümleler mevcut bulunuyordu.

Bundan başka Roosevelt'in artık ayaklarını istimal edemediği de itiraf ediliyordu.

Bununla beraber ayakların hassasiyetlerini muhafaza ettikleri de yazılmıştı.

18 ağustos tarihi ile yazılmış olan ve Roosevelt'in zevcesinden gelen bir üçüncü mektup da «hararetinin tabii bir derecede olduğu, ayak parmaklarını daha kolay bir şekilde kıvrılabildiği» haberini veriyordu.

Bu teferruat, Roosevelt'in başlamış olduğu mücadelenin, ne kadar küçük olursa olsun, yine bazı faydalı neticeler vermekte bulunduğunu isbat ediyordu.

Halkın hâlâ bir şeyden haberi yoktu. Bununla beraber bu iş için bütün iradesini kullanmakta olan Roosevelt, mütehassısın tarif ettiği ve bacaklarını kurtarmak için yapılması lâzım gelen bütün hareketleri yapmakla meşgul bulunuyordu.

Yavaş, çok yavaş bir terakkî, bir salâh hissedilmiye başladı: yer yer azıcık daha fazla bir hassasiyet; sonra bir kaç hareket yapmak imkânı..

Mücadelenin günden güne artan bir hararetle devamı, hastalığın kalbe sirayet etmesi korkusunu bertaraf etmiş bulunuyordu.

Roosevelt, hastalıkla çarpışmaktan bir an geri durmıyordu; - bu çarpışmayı şevkli, neşeli bir şekilde yapıyor, cesaretinin kırıldığını anlatacak hiç bir harekette bulunmıyordu.

Onun yaptığı bu mükemmel mücadele saye-

sinde karakteri metinleşiyor, iradesi disiplin altına giriyordu.

Roosevelt, 14 Eylülde, New-York'a sevkedildi.

Campobello adasından vapurla Freeport (Maine) a, oradan trenle New-York'a geçerek hastaneye yattı.

Hastanede bir ay tedavi edildi. Halka Roosevelt'in kötürüm olduğunu yalnız oradan ve doktoru vasıtasile bildirdiler.

Doktor bunu bildirirken «fakat, diyordu, kat'i surette teyit edilebilir ki Roosevelt kötürüm olarak kalacaktır!»

1921 senesi ağustosunda başlayarak Roosevelt'in Georgia'da Warm Springs'e Thanksgiving gününde vâsıl olduğu zaman nihayet bulan bu devreyi karakterize eden bir hâdise vardır ki o da Roosevelt'in, uğramış olduğu felâketten dolayı, kendisine acınılmasına hiç bir zaman razı olmamış bulunmasıdır.

Sonunda zaferle çıkmıya mecbur bulunduğu bir mücadeleye girişmiş olan bir adam ne sıfatla taziyet kabul edebilirdi? Böyle bir adamın muhtac olduğu şeyler cesaret ve neşe, ve hergün daha fazla bir cesaret, daha fazla bir neşeden ibarettir.

Madam Roosevelt'e, kocasının maneviyatını kuvvetlendirmek hususunda ne ne yaptığı sorulduğu zaman evvelâ şaşırdı, sonra cevap verdi:

«— Hiç bir şey yapmıyoruz. Yalnız ona, bütün fizik kabiliyetlerine malik bulunan tamamiyle normal bir adama yapılan muameleyi yapıyoruz.

Esasen kendisi de bize bu hissi veriyor. Sonra hiç kimsenin kendisine, kuvvetinin fevkinde bir gayret gösterdiğini ihtar etmesine meydan bırakmıyoruz.

Cenuba gitmeyi tasarladığı bir gün, (zannedersem kötürüm oluşunu takib eden kış mevsimi esnasında) Roosevelt bu seyahati vapurla yapmanın kendisi için trenle yapmaktan daha kolay olacağı mütaleasını beyan etti.

Onun, fizik vaziyetinin artık her zamanki gibi olmadığını başka surette itiraf etmesine hiç bir zaman rastlamadım.»

Hastalık halinde yapmış olduğu biricik feragat, meşgûliyetlerini azaltması olmuştur.

Fidelity and Casualty Company'deki vis-prezidanlık vazifesinden istifa etmesi lâzım geldiğini takdir etti. Fakat istifası kabul edilmedi. Bunun üzerine 65 inci şark caddesindeki evinden 110 Broadway'daki bürolarına evvelâ haftada bir defa, sonra gittikçe daha sık bir şekilde devamla başladı.

Bu vaziyet içinde albay Howe'in kendisine çok kıymetli yardımları dokundu.

Albay büyük bir gayretle sekreterlik vazifelerini yapmakla beraber Roosevelt'in tanıdığı insanlar ile olan münasebetlerinin idamesi için delinden geleni yapıyordu. Madam Roosevelt'in de, zevcinin çok ehemmiyet verdiği bir meşgûliyet olan politika ile yakından temasını muhafaza edebilmesi için politika hayatına atılması bu zamana tesadüf eder.

Şunu da söyleyelim ki Madam Roosevelt'in çok şiddetli bir surette tenkit edilmiş bulunan intihabat propağandası da zevcine yardım gayesi ile yapılmıştır.

Roosevelt'in dalmış olduğu Cehennem'in korkunç derinliklerinden hayatın yüzüne çıkabilmesinde başlıca âmil olmuş bulunan iki faktörden bahsetmek isterim.

Georgia'daki Warm Springs'lerin Roosevelt için ne kadar fayda temin ettiklerini bilmiyen kimse yoktur.

Fakat herkesin bilmediği bir şey vardır ki o da zevcesinin ona yapmış olduğu devamlı yardımdır.

Eleonore Roosevelt'in kocasına yapmış olduğu politik yardımlardan bahsetmek salâhiyetine sahib değilim, çünkü ben Cumhuriyet partisi azasından bulunuyorum. Esasen kendisinin politika sahasındaki kıymetini, onu ilk gördüğüm zaman öğrenmiştim.

O, ben, ve zevcem, amcası Theodore Roosevelt'in Beyaz-Saray'a davet etmiş bulunduğu şahıslar arasında idik. Theodore Roosevelt, o akşam, son diplomatik ziyafetini vermekte idi.

Hiç bir yabancı yemeğe alıkonulmamış olduğundan müşterek ve dostca bir mübahasenin lezzetini duymak saadetine malik bulunuyorduk.

Yemeğin sonunda Başkan, mahrem olarak, kardeşi kızının politikaya olan istidadından bahsetti.

Sonradan bu sözün doğruluğu tahakkuk etmiş bulunuyordu. New-York'ta Roosevelt ile aynı sokakta ve çok yakınında oturduğum için kendisinin Campobello'nun kötü günlerinden aydınlığa doğru çıkmasında zevcesinin büyük yardımı dokunmuş olduğunu kat'i surette söyleyebilirim.

Dante'ye refakat eden Virgile gibi o da Cehennem'in muhtelif kısımlarında Roosevelt'e refakat etti, daima ona cesaret verdi; tecrübeden muzaffer bir şekilde çıkabilmesini mümkün kılacak olan irade kuvvetine karşı olan inanını daima her türlü sarsıntıdan masun bulundurdu.

Ben, ve Başkan'ın diğer komşuları, bu zaferde onun da büyük bir hissesi olduğunu müşahede ettik.

Georgia'daki Warm Springs'lerin Roosevelt için ne suretle faydalı olmuş bulduklarını ileride göreceğiz.

Bir insan iradesi ile Kader arasında cereyan eden bu çarpışma bizi tabii surette Roosevelt'in uğramış olduğu felâket ile Kemal ve Mussolini'nin maruz kaldıkları kazaları mukayeseye sevk ediyor.

Mussolini'nin uğramış olduğu kaza için «Yirmi üçün yirmi üç yarası» ve Kemal'inki için de «Kara Dağ» diyelim, (Bilhassa Yunanlılar için kara!) .

Bu hâdiselerin tetkiki sayesinde Kemal'in ve Mussolini'nin bu ağır darbeler altında nasıl olup ta ezilmedikleri ve kendilerinde mukavemet kabiliyeti bulabildikleri anlaşılmaktadır.

Mussolini'nin yerinde her hangi bir başka asker olsa idi, o felâketten sonra kat'î surette ölmüş bulunurdu. Tehlikeli bir kazadan sonra Kemal, doktorların, hareketsiz kalmadığı takdirde öleceğini söylemiş olmalarına rağmen, yirmi iki günlük bir muharebenin devamınca en müthiş ıztıraflar içinde kıvrandı.

Eğer Kemal orada mücadeleden çekilmeyi kabul etmiş olsa idi, Türkiye Cumhuriyetinin Başkanı olamayacak ve kat'î neticeli Sakarya muharebesini kazanamayacaktı.

Diğer cihetten Mussolini eğer doktorların kendisine yapmış oldukları tavsiyelere harfi harfine riayet eylemiş olsa idi hiç bir zaman yokuşu tırmanamayacak ve İtalya'yı yeniden hayata kavuşturacak olan yolu bulamayacaktı.

Şimdi tehlikelerle dolu uzun bir hayatın akışı esnasında hâdiselerin en felâketlisi ile karşılaşmış olan Mussolini'ye bakalım.

YIRMI ÜÇÜN YIRMI ÜÇ YARASI

1917 şubatının yirmi üçüncü günü Carso'da İtalyan ileri hatlarının 144 üncü seksiyonunda bulunuyoruz.

Bu seksiyonun vazifesi düşman siperlerine gerek el ve gerekse bomba tüfeği vasıtası ile küçük el bombaları atmaktır.

Bununla da bu seksiyonun düşmana ne derece yakın bir yerde bulunduğunu kolayca anlamak kabildir.

Havanla atılacak bombalar için mesafeyi ölçmüş olan asteğmen ateş emrini verdiği sırada sağlam yapılı ve cessus bir onbaşı, üst üste yapılan atışlar dolayısıyla son derece kızmış olan bir havana onun dikkatini celbediyor.

Asteğmen, «— Evet, diyor, görüyorum. Bir defa daha ateş edelim de ondan sonra bu havanı dinlendiririz; Ateş!!» Çok fazla kızmış olan havan parça parça oluyor ve siperde mevcut olanların hemen hepsi yaralanıyor. Bunlardan dördü hemen ölüyorlar.

Asteğmen de ağır surette yaralıdır. Fakat ona havan'ın fena surette kızmış olduğunu haber vermiş olan onbaşı daha ağır yaralar almış bulunmaktadır.

Gelen imdat kuvvetleri yaralıları derhal kaldırıyorlar ve mümkün olan en büyük süratle Ronchi yakınındaki hastaneye sevk ediyorlar.

Bir müddet sonra İtalyan gönüllülerile Fiume'yi almıya giden şair-asker d' Annunzio da bu Ronchi'den hareket etmişti.

Ronchi'de yaralıların muayenesinden sonra içlerinde en ağır surette yaralanmış bulunanın Mussolini onbaşı olduğu anlaşıldı.

Vücudunu delik deşik eden bir çok yaralar her gün kendisini dehşetli ıztırahlara boğan nihayetsiz tedavileri icab ettirmekte idiler.

Hattâ kendisinin kırk iki yerinden yaralanmış olduğu bile söylenmekte idi; fakat bizzat bana söylemiş olduğuna göre yalnız yirmi üç yerinden yaralanmış bulunuyordu.

Havan topunun parçalanmasile dalmış olduğu Cehennem'in henüz en karanlık derinliklerinde bulunduğu bir gün Kral, Mussolini'nin de aralarında olduğu yaralı askerleri ziyarete geldi.

Fakat trajik hikâyemiz yalnız havan topunun paralanması ile bitmiş değildi.

18 martta hastanenin üstüne bir bomba düştü; sonra onu takiben bir bomba daha geldi.

Binanın üzerinde uçmakta olan düşman tayyaresi şüphesiz Kızıl Haç işaretini görmüş bulunuyordu. Fakat yine bomba atmaktan geri kalmıyordu.

Bunun üzerine bütün yaralıların hastaneden çıkarılmaları lâzım geldi. Sıra Mussolini'ye gelince, doktorlar onun kımıldamasına itiraz ettiler. Bu suretle Mussolini bombardımanın nihayetine kadar cerrahı ve hasta bakıcısı ile birlikte hastanede yalnız başına kaldı.

Mussolini, otobiyografisinde şu izahatı veriyor:

«Doktor piccagnoni ile diğerlerinin sabırları ve meharetleri sayesinde vücudüme saplanmış olan kırk dört adet bomba parçasının çıkarılması mümkün oldu.

Çektiğim ıztıraıları tarif etmiye imkân yoktur. Bir ayda yirmi yedi defa ameliyat olmak mecburiyetinde kaldım; bunlardan yalnız iki tanesinde bayılıtdım.»

Mussolini'nin çekmiş olduğu ıztıraılar tahammül edilmez derecede oldukları kadar devamlı idiler de.. Şubatıa yaralanmış olduğu halde koltuk değnekleri ile yürüeyebilmesi ancak ağustos ayında mümkün olabilmıştır.

Mussolini uzun zaman ıztıraı ve hareketsizlik Cehennem'inde kalmış ve faal hayata yeniden kavuşmak için yapmış olduğu mücadele aylarca devam etmiştir.

Yaralanmış olduğu gün, ayın yirmi üçüncü günü idi ve Mussolini yirmi üç yara almış bulunuyordu.

Ne kadar garip bir tesadüf!

Bu hâdisenin Mussolini'nin hatırasına kuvvetle kazanmış olduğu kolayca keşfedilebilir.

Mussolini almış olduğu yaralardan dolayı haklı bir gurur duymaktadır.

Kendisine bu azaptan kurtulmak ve İhtiyar Gibelin'den daha hakikî bir surette dalmış olduğu Cehennem'den çıkmak için ne yapmış olduğunu sorduğum zaman tebessüm etmek ister gibi kırışan bir sima ile cevap verdi:

«— Bu büyük tecrübenin, sonradan millî krizleri göğüslemek hususunda, bana çok yardımcı dokunmuştur.»

KARA DAĞ

Şimdi nazarlarımızı Sakarya muharebesinin inkişaf ettiği sahadaki noktalardan birine, Kara Dağ noktasına, çevirelim.

Kemal'in simasında ıztıraıblı bir tebessüm

uyandırmak için bu noktayı ima etmek kâfi gelir; zira bu tepe, yalnız onun için değil, aynı zamanda Türkiye için de bir Golgotha olmak tehlikesini göstermişti.

Burada uğranılacak bir bozğun, Yunanlıların kat'î bir zaferi demek olacaktır. Hatırası iki muhtelif şekilde canlanan bu tepenin üzerinde Kemal'in başına gelen felâket ne idi?

Kemal, tepeye atla tırmandıktan sonra, düşman karşısında kendi kıt'alarının almış oldukları mevkileri tetkik etmek üzere atından inmişti.

Yeniden binip döneceği sırada bir sigara yaktı; kibritin ânî alevinden ürkmüş olan at, birden bire, geriye doğru çekildi ve kantarmaları koluna takmış bulunan Kemal, sol tarafı yere gelmek üzere, şiddetle yuvarlandı.

İlk dakikada bu düşmeye büyük bir ehemmiyet vermemiş olan Kemal, hayvanına atlıyarak Pulatlı'daki umumî karargâha doğru süratle uzaklaştı.

Kemal, kaburgalarının kırılmış olduğunun ancak orada farkına vardı.

İşin fenası, kırılmış olan bu kaburgalardan bir tanesi akciğerin üzerine o derece kuvvetle basıyordu ki Kemal'in ses çıkarmasına imkân vermiyordu.

Ankara civarına avdetinde yapılan radyoskopi tetkiki neticesinde zararın sahası tesbit edildi.

Doktorlar, «Eğer akciğerinizi tazyik eden bu kırık kaburga ile faaliyetinize devam ederseniz ölürsünüz!» dediler.

Bu yenilmez asker ise onlara verdiği cevapta «Muharebeden sonra iyi olacağım!» diyordu.

Sakarya muharebesi yirmi iki gün ve yirmi iki gece devam etti.

Bunun hikâyesini «Üç mütehassıs psikoloğ» başlıklı fasılda anlatacağım.

Bütün bu günler ve geceler esnasında Kemal'e en çok neyin ıztırab vermiş olduğunu söyletebilmek müşküldür. Akciğerini sıkıştırmakta olan kırık kaburga kemiği muharebe esnasında bulabildiği kısa istirahat zamanlarında uzanarak dinlenmesine mani olmakta idi.

Kendisinin muharebe esnasında çekilmiş resimlerini gördüm.

Bunlarda Kemal'in bu işkenceye mukavemetle harbe devam edebilmek için almış olduğu anormal vaziyet (bir tarafına doğru eğilmiş olarak duruyordu) görülmekte idi.

Fakat her şey bittiği, yani Türkiye'nin yeni idare merkezi olan Ankara'ya ulaşmak hulyası ile Sakarya'yı geçmiş olan Yunanlılar bozğun vererek tekrar bu nehirden geri döndükleri zaman şüphesiz Kemal'in Kara Dağ'daki ıztırab verici hatırasından çok daha muzlim bir hatıra ile kaçmakta bulunuyorlardı.

Bununla beraber, kaza neticesinde dalmış olduğu Cehennem'in acılarına muharebenin bilâ fasıla devam etmiş bulunduğu yirmi iki gün zarfında nasıl mukavemet edebilmiş olduğunu tasavvur etmek müşkül oluyor.

Bu korkunç tecrübe, sonradan kendisini ihata eden müşküllere karşı kolayca mukabelede bulunmasını mümkün kılmıştır.

Çünkü bütün bu müşküller, Sakarya muharebesi esnasında takdirlere lâyık bir kudretle mukavemet etmiş bulunduğu sonsuz ve fasılasız ıztırablar kadar olamazlar.

Roosevelt kötürümlükten kurtulmak için yaptığı çarpışmada, ve Mussolini'de yirmi üç ta-

rihinde aldığı yirmi üç yaranın kâbuslarında nasıl kendilerini metin kılacak bir tecrübe geçirmiş idi iseler, Kemal de Kara Dağ'da uğramış olduğu kaza neticesinde daldığı Cehennem'de, Sakarya muharebesinin devam ettiği yirmi iki gün esnasında, bütün işkenceleri metanetle karşılamak suretile, sonradan memleketinin yeniden canlandırılmasında uğramış olduğu bir çok müşküllere karşı kolayca mukavemet edebilmesini mümkün kılmış olan ve iradesini sarsılmaz bir hale getiren kuvvetli bir zırh edinmiş bulunuyordu.

Dünyada hiç bir edebiyat yoktur ki Dante'nin eserinden istifade etmiş olmasın.

Fakat hiç bir memleket, karakterleri Cehennem ateşinin tecrübesinden geçmiş olan Kemal gibi, Roosevelt gibi, Mussolini gibi şeflere malik olmamıştır!

Bu hususta Türkiye, Birleşik Hükûmetler, ve İtalya hakikaten bahtiyardırlar.

Eski Floransa'lılar Dante'nin sahiden Cehennem'e inmiş olduğuna inanıyorlar ve onun Cehennem'den tekrar hayata çıkabilmiş olmasını takdir ediyorlardı.

Biz de eski Floransa'lılardan daha haklı olarak, Türk, Amerikalı ve İtalyan devlet şeflerini, başka bir surette hakikî olan böyle korkunç bir Cehennem'den zaferle çıkmış olmalarından dolayı hürmetle takdir edebiliriz.

Bu fasıl Dante'nin bir sözü ile açılmıştı; fasılı kapatırken de Lâtin menşe'li diğer bir şairin, başka bir Cehennem'e iniş tasvir etmiş olan Virgile'in bir sözünü zikretmek isterim.

Esasen malûm bulunduğu vechile Dante, Cehennem'e yaptığı ziyarette Virgile'in refakatinde bulunuyordu.

Virgile meramını şu şekilde izah ediyor:

.... *facilis descensus Averno;*

*Sed revocare gradum, superasque evadere ad
auras,*

Hoc opus, hic labor est.

(Averno'yu inmek kolaydır;

Fakat yukarıdaki havaya tekrar kavuşmak
için basamaklarını çıkabilmek,

İşte zorluk, işte yorucu iş.)

Ah, evet! Virgile, Cehennem'den çıkmak için yapılması lâzım gelen gayretler üzerinde Dante'-den daha fazla durmakta haklıdır!

Böyle bir gayret insan karakterini döğer, hayatta karşılaştacağı bütün mücadelelere mukavemet edecek bir şekilde hazırlar, yenilmez bir hale sokar. Uçuruma düşmüş olan kimse orada kalmıya razı olacak mıdır?

Yenilmiş olmayı kabûl edecek midir?

Yoksa bilâkis geçirmiş olduğu feci imtihandan istifade ederek belki daha fena olan başka imtihanları da muvaffakiyetle savmaya mı çalışacaktır?

Bu fasılda kitabımızın kahramanları olan üç adamın Cehennem'e inişlerini ve oradan, her zamankinden daha iyi bir surette techiz edilmiş ve felâket darbelerine karşı çelikleşmiş bir halde çıkışlarını gördük.

Roosevelt için bu, bir adamın yeniden kalıba dökülmesi şeklinde olmuştur.

Kendi kendilerini yetiştirmiş olan iki adamın yapmış oldukları iş ile onun yapmış olduğu işi mukayese etmek için, temiz kandan gelen bir insanın bu yeniden doğuşu hâdisesine ait teferrüatı ilerdeki sahifelere saklıyorum.

XIII

BİRİSİ YENİDEN DOĞAN, İKİSİ KENDİ KENDİLERİNİ YETİŞTİRMİŞ OLAN ÜÇ ADAM

Kemal ile Mussolini kendi kendilerini yetiştirmişlerdir. Bu hususta hiç bir münakaşaya mahal yoktur. Evvelce görmüştük ki Mussolini, Apenin dağları eteklerinde küçük bir köyde, babasının demirci ocağı üzerindeki evde doğmuştu.

Fakir bir ailenin fakir çocuğu olan Mussolini, genç yaşında hayatını kazanmak için muhtelif memleketlerde zorlu işlerde çalışmaya mecbur kaldı.

Kendisine elinden geldiği kadar bir yol açmak için uğraştı, ve bu yolun büyük bir kısmını gazetecilik âleminde yaşadı.

Kemal'de demokrat bir aileden dünyaya gelmiştir. Babası evvelâ küçük bir memur, ve sonra da küçük bir kereste tüccarı olarak çalışmış bulunuyordu.

İtalyan gibi Türk de kendi yolunu kendi bazularının kuvvetine dayanarak açmaya mecbur idi.

Evvelâ askerî bir mektebe girmekle işe koyulan Kemal, politika ile kat'î surette meşgul olmazdan önceki hayatında tam bir asker gibi hareket etmiştir.

Hiç kimsenin yardımını olmaksızın, zekâsı, dehâsı ve yorulmak bilmez sebatı sayesinde, derece derece yükseldi. VI inci fasılda gerek Türk'

ün ve gerekse İtalyan'ın Amerikalıların söyledikleri vechile birer Self-made men olduklarını izah etmiştim.

Politika âleminin mühim simalarından bir çoğunun basit mebdeleri ile Franklin Roosevelt'in parlak mebdei mukayese edilirse mesut doğmuş olan bu Amerikalıyı kendi kendilerini yetiştirmiş olan adamlar kategorisinin haricinde bırakmak mecburiyeti hasıl olur.

Şu muhakkaktır ki Roosevelt'in doğduğu günden (1882 de), kötürümlüğe yakalandığı zamana kadar, yani otuz dokuz yaşına kadar, saadet onun yüzüne gülmüştür.

Yüksek bir sosyal mevki ve büyük bir servete malik olan, çocuklarını Groton ve Harvard'da okutabilecek ve onu New-York'un en mühim bir hukukî işler bürosuna yerleştirebilecek vaziyette olan bir aile tasavvur ediniz. Böyle bir ailenin çocuğu için Self-made man tabirini nasıl kullanabiliriz?

Gençliğinin bu devresinde Roosevelt, ailesinin çok büyük yardımını görmüştür.

Hattâ politika hayatında bile, taşımakta olduğu Roosevelt isminden istifade etmiştir.

Çünkü akrabası olan ve büyük bir şöhreti haiz bulunan Theodore, terakkiye susamış olan bir çok kimseleri kendisine bağliyacak şekilde hareket etmiş bulunuyordu.

Kendi partizanlarını dağıtmamak için Franklin'in soy adına bağlanmaya mecbur kalan demokrat şeflerin büyük bir yekûn teşkil ettiğini söyleyenler çoktur.

Roosevelt'in politika âleminde bir terakkî eseri göstermiş olduğu şüphesizdir; fakat söyle-

mek istediğimiz şey onun politika âleminde önüne açılmış olan bu yolu Kemal veya Mussolini gibi tek başına açmak mecburiyeti karşısında kalmamış olduğudur.

Franklin'in Senato vis-prezidanlığı namzetliğine ve Bahriye müsteşarlığına yükselmesi şüphesiz Theodore'un malik bulunduğu büyük şöhretin gölgesinde yürümesi ile mümkün olabilmıştır.

Yalnız şurası da doğrudur ki Senato vis-prezidanlığına seçilmiş bir namzetle şiddetle mağlûb edilmiş olan bir namzet arasında fark vardır.

Buna benzeyen iki vaziyette Theodore'un nail olmuş bulunduğu muvaffakiyeti, Franklin elde edemedi, çünkü mağlûb edildi.

Franklin her ne kadar Bahriye müsteşarı olmaya muvaffak olmuş ise de vis-prezidanlığa intihap edilememekle meşhur Theodore'un zaferine ulaşmamış bulunmaktadır.

Cox ve Roosevelt'in Harding ve Coolidge taraflarından mağlûb edilmeleri 1920 senesi son baharına tesadûf etmektedir.

İşte o tarihlerde Roosevelt'in başına gelmiş olan büyük felâket kendi kendisini yeniden yaratmasına ve bu suretle de onu Türk ile ve İtalyan ile omuzbaşı beraber kılan bir gayret göstermesine sebep olmuştur.

O zamandan itibaren Roosevelt kendi kendisini yetiştiren bir insan halini almış bulunuyor.

1921 de Roosevelt'i kökünden sarsmış olan hastalık unutulmamış olsa gerektir.

Fikrimce onun bu hastalıktan kurtulmak için sarfetmiş olduğu emekler fizik bünyesinde ve politik hayatında yaptıkları tesirden daha fazla karakteri üzerinde terbiye edici bir tesir yapmış bulunmaktadırlar.

Roosevelt'in kendi kendisini yeniden kalıba dökmesi lâzım geliyordu; şunu da söylemeliyiz ki bir insanın kendi kendisini, hayatının yarısında yeniden kalıba dökmesi, bu işi hayatının daha başlangıcında iken yapmasından çok, pek çok daha müşkül bir keyfiyettir ve daha fazla fazilet ister.

Felâketi yenmek için muhtac olduğu silâhları kendi örsünde kendisi döğüp hazırlamakta idi.

Bir karakter için bundan daha kuvvetli bir terbiye imkânı bulunabilir mi?

Bir yurttaşın şahsiyetini maddî, manevî ve fikrî cihetlerden tehdit altına alan bir hastalığın tesirlerine göğüs germek, onu önlemek ve yenmek az bir şey midir?

Kendi benliğinin bu suretle yeniden kalıba dökülmesi - tehlikeli tesirlere karşı edinmiş olduğu bu geniş mukavemet kudreti - Roosevelt'in Georgia'da Warm Springs'lerdeki zaferli savaşından sonra bir çok defalar büyük müşkülleri önlemesine yardım etmiştir.

Şu sırada Başkanlarımızdan bir çoğunun erken yaşta ölmüş olmalarının sebebi düşünölsün.

Onların bu suretle vaktinden evvel ölmüş olmalarının sebebi Beyaz-Saray'da yüklenmiş oldukları ağır mesuliyet ile aşırı derecede yorucu olan çalışmaları değil midir?

Onların fizik kuvvetlerini tüketen bu haddinden fazla çalışma değil midir?

Yine bu yorğunluk değil midir ki Wilson'u ve Harding'i vazifeleri esnasında, ve Coolidge ile Th. Roosevelt'i de istirahate çekilmelerinden biraz sonra yıkmıştır?

Öyle zannediyorum ki Başkan Franklin Roosevelt'in yurttaşlar üzerinde yarattığı büyük

itimadın sebeplerinden biri de hastalıktan kurtulmak hususunda göstermiş olduğu büyük gayretin uyandırmış olduğu takdirdir.

Kemal ve Mussolini mesleklerinin başından itibaren kendi kendilerini yetiştirerek gayelerine vâsıl oldular ve bunda da hiç kimseden en ufak bir yardım bile görmediler.

Buna mukabil Roosevelt, kendisini uçuruma yuvarlıyan felâkete göğüs gererek nisbeten çok kısa bir zaman zarfında karakterini o kadar esaslı bir şekilde değiştirdi ki 1932 de Başkanlık intihabı mücadelesine giren şahsiyet büsbütün yeni ve başka birisi olarak ortaya çıktı; ve bu yeni adam, kendi benliği içinde o kadar emin bir surette yerleşmiş bulunuyordu ki onun eskiden beri o şekilde mevcut bulunmuş olduğu zehabı hasıl oluyordu.

Burada biri İspanyolca (aynı zamanda İtalyanca) ve diğeri İngilizce olan iki sıfat üzerinde biraz durmama müsaade olunsun.

Roosevelt «simpatico» dur. Bu kelime karşısında benim gibi Birleşik Hükümetler yurttaşları kendilerini cenub Amerikası Lâtinlerine Avrupalılardan ve hattâ kuzenleri olan İngilizlerden daha yakın bulurlar.

Biz bu kelimenin ifade ettiği manayı tamamiyle kavramaktayız; bu sıfat, dostluk uyandıran, kendine çeken manalarına gelir.

Politika hayatında, temsil ettikleri şahıslar nazarında, simpatico olan veya öyle olmaya çalışan kimseler pek çoktur; bunlar yeniden intihab edebilmek için öyle olmaya mecburdurlar, bu onlar için bir nevi hayat memmat meselesidir.

Fakat daha nadir olan bir şey var; simpatico kelimesinin Lâtin Amerikası nazarındaki manası

ile birlikte sempatik adam meziyetlerini - bu sefer sympathy kelimesinin İngilizler nazarında aldığı mana ile - nefsinde cemetmiş olan bir devlet şefine, Roosevelt'den evvel tesadüf edebilmek mümkün değildir.

Zevcesinin yakalanmış olduğu sar'a illeti yüzünden Başkan Mc Kinley, bu acıma hissine az çok malik bulunuyordu ve zevcesine karşı gösterdiği şefkat ve nezaket karşısında herkes takdir duyuyordu.

Bununla beraber ne Birleşik Amerika Hükümetlerinde ne de yabancı memleketlerde, hiç kimse, Roosevelt kötürüm olduğu zaman ona karşı gösterilen umumî ve müşfik alâkaya mazhar olmamıştır.

Halkın, büyük bir istikbale namzet olan böyle bir politika simasının sönmeye mahkûm olduğunu düşünerek acımış olduğunu söyleyemeyiz, çünkü pek az kimseler onun politika sahasında muvaffak olacağına inanmakta idiler.

Bu adamın malik bulunduğu membalar ummun meçhulü bulunuyordu. Onun, vis-prezidanlığa namzetliğini koyabilmiş olmak için çok gayret sarfetmiş olduğu düşünülüyor, hunda uğramış olduğu muvaffakiyetsizlikle politik sahadaki hayatının artık nihayete ermiş olduğuna inanılıyordu.

Bunu böyle düşünenler hata ediyorlardı.

İntihabatta uğramış olduğu muvaffakiyetsizlik yüzünden politik sahada ölmüş bulunan bu adamın kötürüm olmak suretile fizik sahada da ölmüş telâkkî edilebilecek bir vaziyete düşmesi onun etrafında şefkat ve alâka hislerinin uyanmasına sebep oldu.

Fizik olarak kendisini sarmış bulunan felâ-

kete karşı açtığı ısrarlı savaşı duyanlarda onun hakkında büyük bir sempati hissi uyanmakta idi.

Bununla beraber aile çerçevesinin dışında kalmış kimseler için artık Roosevelt'in politik sahada bir rol oynayabilmesi imkânı mevcut değildi.

Kendisinin her hangi bir başka namzeti kazandırabilecek kadar bir gayret gösterebilmesi ve o başka namzedin kazanmasına yardım etmesi, ondan beklenilecek en büyük hizmet gibi telâkkî ediliyordu.

Şimdi kat'î olarak söyleyebiliriz ki hiç kimse kendi kendisini, 1921 de politik hayattan karanlığa sürülmüş olduğu halde, 1932 de onu namzet gösteren demokrat partisinin millî toplantısını selâmlamak için tayyare ile Chicago'ya giden adam kadar mükemmel bir surette yetiştirememiştir.

O halde hep beraber Georgia'da Warm Springs'e giderek Başkan'ın kendisini politika savaşına hazır, yeni bir adam yapmak için fizik ve moral mukavemeti sayesinde ne şekilde çalışmış olduğunu görelim.

GEORGIA'DA WARM SPRINGS

Louis Joseph isimli bir Amerikalı mühendis Orta Amerikada bir demiryolu döşeme işinde çalışırken kötürüm olmuş ve, bitmiş bir adam telâkkî edilerek, Georgia'da Columbus'daki ikametgâhına sevk edilmişti.

Oradan altmış dört kilometre mesafede bir kaç sıcak su kaynağı ile eski bir han mevcut bulunuyordu.

Sakat mühendisin yapabildiği yegâne spor yüzme olduğundan, zavallı hergün buraya geli-

yor ve 89 Farenheit (takriben 30 santigrad) hararet derecesinde olan bu sudan istifade ediyordu.

Suyun hiç bir sıhhi şöhreti yoktu; fakat mühendis suyu o kadar faydalı buldu ki orada, yorulmaksızın, uzun müddet yüzmeye muktedir oldu ve bu suretle de ümitsizlik yerine hayata avdet ümidini ikame etmesi imkânı husûl buldu.

Bu cesaret verici hikâye Roosevelt'e New-York'daki dostlarından biri tarafından anlatıldı ve 1924 senesi birinci teşrininde Roosevelt, bu suların hassasını tecrübe etmek üzere Warm Springs'e gitmiş bulunuyordu.

Bu sulardan Roosevelt'de fayda gördü, yalnız vücudünü hareket ettirmek suretile değil, fakat yeniden ümitlenmek ve maneviyatının yükselmesi şeklinde..

Bütün bunları Warm Springs'den istifade etmiş olan bir başka şahıstan öğrendim; bir gün, kalabalık bir grup halinde orada, Georgia halkı tarafından «Beşeriyete hizmet» için yapılmış olan bir binada, neşeli bir hava içinde karnımızı doyuruyorduk. açık bir pencereden şeftali ağaçlarının pembe çiçeklerinin, içeride bir piyanonun etrafına toplanarak şarkı söyleyen genç kütürümlerin terennümünü dinler gibi, eğildikleri görülüyordu.

Oralarda açık ve kapalı bir çok bataklar görmüştük. Büyük bir ümidin dakikalarını sayan hastalardan bir kısmı tahta sıralar üzerine uzanmış olarak kendilerine masaj yaptırıyorlar, diğerleri ise, başka bir yerde yapmalarına imkân mevcut olmayan hareketleri yapabilmelerine müsaade edecek derecede kuvvet veren suyun içinde çirpınıyorlar, yüzüyorlardı.

Bu sahneler, deniz seviyesinden aşağı yukarı 350 metro kadar yüksekte ve çok güzel çam ağaç-

ları ile bezenmiş, takriben 56,700 ar genişliğinde bir saha dahilinde cereyan ediyorlardı.

Georiga Hall'ün etrafında, çamlar arasında, bir çok küçük binacıklar vardı. Malî vaziyeti yolunda olan hastalar buralarda merkez bina-dakinden daha sakin bir hayat yaşiyabiliyorlardı.

Başkan Roosevelt orada kendisi için basit bir kır evi yaptırdı; dışarısı beyaz boyalı ve içerisi memleketin çamlarından yapılmış kereste ile döşeli çok basit bir ev...

Orada, salonda beş tane ve holde de üç tane gemi modeli göze çarpmaktadır. Bunlardan başka sayısız resimler, bir çok gemileri ve deniz muharebelerini göstermektedir. Burada oturan kimse-nin eski bir denizci olduğu bir bakışta anlaşıl-maktadır.

Evin arkasında ve üzeri açık olarak yapılmış bulunan yarım daire şeklindeki bir porşdan Roosevelt'in çok sevdiği çamların üst kısımları görülüyor.

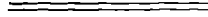
O gün beni gezdiren rehber, Başkan'ın ağaç-lara karşı olan muhabbetini izah için, bir kaç yer-deki bir iki ağacın kesilmesine ihtiyaç hasıl oldu-ğu zaman bu ameliyenin gece, karanlıkta yapıldı-ğını bu suretle de Roosevelt'in ağaçların kesildi-ğini duyarak müteessir olmasının önüne geçildi-ğini söyledi.

Gerek Başkan'ın evindeki porşdan tatlı bir sükûn içinde dalgın duran çam ağaçları seyredil-diği zaman ve gerekse etrafı dolduran hastaların ümit dolu sesleri işitildiği zaman, üzerimizde ha-sıl olan empresyon ne kadar hoş görünürse gö-rünsün, hastalığın buraları meş'um bir savaş meydanı haline getirdiğini düşünerek titrememek mümkün olamıyor...

Evet, Warm Springs, yüzlerce mütevazı kahramanın çarpıştıkları, hayatlarını kurtarmak için bütün kuvvetlerini kullandıkları, karakterlerinin bütün iradesini ortaya koydukları hakiki bir muharebe meydanıdır.

Bizim gözlerimiz Warm Springs'de, bitmiş bir hayatın uçurumundan çıkarak Birleşik Hükûmetler Başkanlığına yükselen Roosevelt'in geçmiş olduğu ecel köprüsünün daimî sembolünü görecektir.

Yenileşmiş ve sağlamlaşmış bir Roosevelt'in büyük kriz zamanında Birleşik Hükûmetler dümenini ele almak üzere hazırlanması bu şekilde olmuştur, Türkiye'nin ve İtalya'nın dümenlerini aynı derecede müşkül zamanlarda ele almış bulunan self-made men Kemal ve Mussolini gibi..

XIV

UÇ MÜTAHASSIS PSİKOLOĞ MILLÎ BİR KRİZ KARŞISINDA

1934 senesinin ilk ve son baharları esnasında, Roosevelt'in Birleşik Hükümetler Başkanlığına seçilmesinin ilk senesi Londra, Paris, Brüksel ve Berlin'de çok enteresan reaksiyonlar uyandırdı.

Bu mesele hakkında kendileri ile görüşmüş olduğum şahısların ekserisini iş adamları, politikacılar ve tabii gazeteciler teşkil etmekte idi; fakat bunlar arasında bir kaç devlet şefi de mevcut bulunuyordu.

Bu sonuncuların karşısında konuşmaya başlamazdan evvel daima demokratik partiye değil, Cumhuriyet partisine mensup bulunduğumu, ve mütaleamın tamamile şahsî bir mahiyette olduğunu söylemek ihtiyatkârlığında bulunuyordum.

Bütün bu görüşmelere hâkim olan bir hâdise vardır ki o da muhataplarımın tenkitlerinde (çünkü hemen hepsi Roosevelt'in kriz ile yapmakta olduğu mücadeleyi tenkit ediyorlardı) bir hataya düşmekten kendilerini alamamalarıdır; bu Avrupalı mümtaz şahıslar hep aynı hataya düşüyorlardı: Başkan'dan bahsederken bir iktisat âliminden bahseder gibi davranıyorlar, ve onun bir psikolog bir politika önderi olduğunu itibara almıyorlardı.

Bu faslın yazılmasına sebep onların bu müş-terek hatalarıdır.

Fikrimce, Kemal'in, Roosevelt'in ve Musso-lini'nin büyüklükleri yurtlarının en müşkül zama-nında, yurttaşları olan Türklerin, Amerikalıların, İtalyanların damarlarına kadar nüfuz etmeyi ve onları ikna eylemeyi becerebilmiş olmalarıdır.

Cesaretini tamamen kaybetmiş olan millet-lerin maneviyatı üzerinde bu üç adamın yapmış oldukları tesir, ekonomik ve politik sahalardaki ümidi kökünden kırılmış olan bu milletlerin psi-kolojisine nüfuz edebilmeleri ve onu işleyebilme-leri sayesinde mümkün olmuştur.

Bundan başka kendilerinde mevcut bulunan politika stratejisi istidadını da kaydetmek lâzım-dır.

Beyaz-Saray'da bu güne gelinceye kadar Roosevelt gibi mahir bir politikacıya tesadüf edil-miş değildir.

Kemal ve Mussolini'nin de en mükemmel bir politik strateji nümunesi göstermiş olduklarını anlatacağız.

Fakat bu adamlardan her birinin memleket işlerini idarede tatbik ettikleri şekil hakkında mütalea beyan etmek veya Roosevelt hakkında tenkitte bulunmak haksız bir hareket olur.

Roosevelt ekonomik devalar teklif ediyor, fakat bunlar kriz içinde sarsılmış olan bir mille-tin sınırları üzerinde tesir yapacak olan umumî bir ilâç terkinin küçük bir kısmını teşkil etmek-tedirler.

Roosevelt bir sene içinde Birleşik Amerika Hükûmetleri halkının maneviyatı üzerinde ehem-miyetli bir tesir husule getirebilmiş değil midir?

Bu suale, her ne olursa olsun, «Evet!» cevabını vermek lâzımdır.

Bu, Roosevelt'in yapmış olduğu ekonomik tecrübelerin hepsinin muvaffak olmuş bulundukları demek değildir.

Bununla beraber, politik stratejisi sayesinde yine psikolojik teşebbüsünü nihayetine kadar götürmeye muvaffak olmuştur.

Şimdi evvelâ Türkiye'de Kemal'in ve sonra da İtalya'da Mussolini'nin mütehasşıs psikoloğ sıfatile memleketlerini, Birleşik Hükümetleri saran krizden daha vahim bir vaziyetten, kurtarmak hususunda ne şekilde hareket etmiş olduklarını görelim.

Evvelâ Türkiye'ye gidelim..

Belki de bana itiraz edenler, panik içinde bulunan 125,000,000 Amerikalının maneviyatını yükseltmek vazifesini yüklenmiş olan Roosevelt ile 1919 da 14,000,000 Türkün - zira geniş Osmanlı İmparatorluğunun nüfusu bu derece azalmış bulunuyordu - arasında bulunan Kemal'in vaziyetlerinin mukayese edilmesi doğru olamaz diyenler bulunur.

Fakat böyle bir itiraz haklı olabilir mi?

Filhakika iki memleket nüfusları arasında mühim bir rakam farkı mevcut bulunuyordu.

Buna mukabil adette daha az olan Türklerin içinde bucaladıkları kriz, evvelce de söylemiş olduğum vechile Amerika'dakinden çok daha vahim değil mi idi?

Amerika'da büyük mâlî kriz dolayısıyla yalnız işler durgunlaşmış bulunuyordu. Bazen Başkanın mahrem surette konuştuğu Raymond Moley, 1934 senesi temmuzunda «Amerika istihşalâtının 1933

tarihinde normal haddin yüzde 47 dünde bulunduğunu «yazıyor», başlıca masnu maddeler vasatisinin yüzde 80 e ve yevmiyelerin yüzde 40 a düşmüş olduklarını, dünyada hiç bir memleketin bu derece büyük bir ıztırap içinde kıvrınmamış bulunduğunu» bildiriyordu.

Fakat Birleşik Hükümetlerdeki istikrarı ve mükemmel idareyi, 1919 da Kemal, Osmanlı İmparatorluğunun batması ve bir seri bozgunluğun gelip çatması yüzünden ümitsizliğe düşmüş olan yurttaşlarını harekete getirerek Türkiye'nin uzak doğusundan Akdenize doğru yürüdüğü zaman orada mevcut bulunan anarşi ile nasıl mukayese edebiliriz?

Viyana kapılarından cenuba doğru bütün Balkanlarda Asya'dan Mısır'a kadar uzayan bütün o geniş arazide zaferden zafere koşmuş olan bu mağrur millet, artık yalnız arazi bakımından değil, otorite bakımından da asgarî hadde indirilmiş bulunuyordu.

İstanbul müttefiklerin ve İzmir Yunan'lıların işgâli altında idiler.

Bundan başka İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar yurdun başlıca noktalarını askerî kuvvetler marifetile tutmuş bulunuyorlardı.

Şüphe yoktur ki Birleşik Amerika Hükümetleri bu derece tehlikeli bir vaziyette değil idiler.

Demek oluyor ki - Türkiye ve Amerika nüfusları arasındaki çok büyük farka rağmen- Roosevelt ile Kemal'den bahsederken en çetin mesele ile karşılaşmış olanı Kemal'dir dediğim zaman mübalâga etmiyorum.

Türkiye halkının cesaretini kaybetmesine sebep olmuş bulunan elâmanlar, Roosevelt iktidar mevkiine geçtiği zaman Birleşik Hükümetleri sarmış bulunan karışık vaziyetin saiki olan elâmanlardan çok daha derin köklere malik bulunuyorlardı.

Hiç bir Türk, yurttaşlarının içinde buldukları korkunç vaziyeti Kemal kadar doğru bir şekilde göremedi.

Türklerin düşünüş tarzının ne şekilde değişebileceğini anlayan yalnız Kemal olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun temiz kandan olan Türk elâmanları uzun zamanlar Osmanlı ordularının kazanmış oldukları zaferler sayesinde Sultanların otoritesi altına girmiş bulunan lövanten ırkların amalgamı karşısında kalmışlardır.

Bu lövanten ırklar saraylara kadar nüfuz ederek Sultanın yakınında kendilerine yer edinebilmişlerdir.

Türkiye'nin kendine gelmesi, Türk olmayan unsurlardan temizlenmesi ve ecnebî işgalinden kurtulması lâzım gelmekte idi.

İstanbuldaki saray partisi, Kemal'in haddinden fazla bir samimiyetle yurtsever olduğunu anladı; bunun üzerine ona Türkiye'nin uzak doğusunda, Karadeniz kenarında bulunan Samsun'da Yunanistan'ın kontrolü altında Euxin köprüsü üzerinde bir idare kurması için - askerî bir kumandanlık verildi; zira bu bölgede Türkler arasına yerleşmiş olan Yunan'lılar oldukça kalabalık idiler.

Kemal, 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıktı.

Güzel bir tesadüfle, dört gün sonra bir Yunan ordusu İzmir'e, yani yukarıda yazdığımız

Samsun limanının tam mukabil tarafına çıkmakta idi.

Kemal, yurttaşlarını uyandırmak ve Türklerin maneviyatını düzeltmek hususunda bu istilâci kuvvetlerin mevcudiyetinden istifade etti.

Umumî harpten sonra yapılmış bir Türkiye haritası alınsın ve doğu sınırındaki Erzurum'dan İzmir'e bir hat çizilsin; bu hat beş müsavi kısma bölündüğü takdirde Erzurum'dan itibaren sıra ile Sivas, Ankara, Eskişehir, İzmir'in işaretlenmiş olduğu görülür.

Kemal Türklerin maneviyatını kuvvetlendirmek hususundaki gayretlerini bu hattın üzerinden inkişaf ettirmiştir.

O bazen ikna, bazen de politik strateji sayesinde, ve nihayet miktar itibarile Türk kuvvetlerinden çok üstün olan Yunan ordularına karşı kazandığı zaferler sayesinde bu gayeye ulaştı.

Bahsetmiş olduğum şehirlerin politik rolleri tetkik edilirse görülür ki Kemal, Erzurum'da ilk kongreyi aktederek 1919 temmuzunda yurdu tehdit etmekte olan tehlike karşısında alınması lâzım gelen tedbirleri görüşmüştür.

Bu kongreye yalnız Şark vilâyetleri şefleri iştirak etmişlerdi.

Eylül ayında Sivas'ta toplanan ikinci bir kongre ise Türkiye'nin her tarafından gelen delegeler, ve bunların arasında da Boğazların şimal kısmında bulunan eyaletlerle Rumeli'nin mümes-silleri iştirak etmişlerdi.

Bu suretle milletin ayaklanması işine Bulgar sınırına kadar bütün Türk vilâyetleri iştirak ediyor, ve uzun zamanlardan beri Türklerin kalbinde yer etmiş bulunan güzel Edirne'de bunların ara-

sına dahil bulunuyordu. Üçüncü olarak Ankara gelir ki, Kemal tarafından, tahayyül ettiği Cumhuriyetin merkezi olmak üzere seçilmiş bulunuyordu.

Malûm olduğu vechile Ankara şehri yurdun merkezinde, şimalden cenuba ve doğudan batıya giden kârvan yollarının üzerinde bulunmaktadır.

Şehre hâkim olan bir kayanın dibinde bir kaynak mevcuttur ki tükenmez suyu sayesinde oranın Hititler devrinden yani milâttan dört bin sene evvelinden beri müstahkem bir mevki olmasını mümkün kılmıştır.

Dördüncü nokta olan Eskişehir takriben Sakarya muharebesinin başladığı sahaya tesadüf etmektedir.

Yirmi iki gün devam etmiş olan bu Sakarya muharebesi neticesinde 1921 de Yunan istilâ orduları ezilerek püskürtülmüş bulunuyorlardı.

Aynı sahada cereyan etmiş olan Dumlupınar muharebesinde de bu aynı istilâ kuvvetleri büyük bir bozguna uğratılmışlardı (VI inci faslı okuyunuz).

Ve nihayet İzmir, bu «Denize doğru Yürüyüş» ün en son menzilini teşkil etmekte idi, o yürüyüş ki yüz yıllarca evvel Orta Asya'nın yüksek yaylalarından koparak bir kasırga gibi kuvvetle akan Türk ırkını vechelendirmiş bulunuyordu.

Hattımızın üzerinde bulunan ve yukarıda saymış olduğumuz beş nokta hakkında bazı iza-hat verelim.

İstanbul'daki saray mehafili esasen 23 temmuz 1919 da Kemal tarafından akdedilmiş olan Şark vilâyetleri kongresini iyi bir nazarla görmemişti; fakat Sivas'ta «Hâkimiyet bilâ kaydü şart

Milletindir» esası ile ecnebi kontrolüne karşı mücadeleye açan ikinci bir teşebbüste bulunduğu duyulduğu (4 ilâ 11 eylül) zaman bu hoşnutsuzluk son dereceyi buldu.

8 temmuzda Kemal'e bir telgraf çekilerek derhal İstanbul'a dönmesi bildiriliyordu.

Fakat çok geç kalınmıştı; çünkü kendisine gönderilen emir, onun göndermiş olduğu istifa ile karşılaşmıştı.

Doğu vilâyetleri askerî kuvvetleri kumandanları ile doğrudan doğruya ve Diyarbakir, Edirne, Bursa, Balıkesir gibi yerler ile de telgraf vasıtasile görüştükten sonra (bu müzakereler bütün ikinci teşrin ayınca devam ettiler) 29 birinci kânun tarihinde toplanmak üzere delegeleri davet etti; bu defaki toplantı Ankara'da yapılacaktı.

Bu merkez yerde, ecnebiye karşı sebatkâr bir politika takip etmek hususunda, bütün delegeler mutabık kaldılar. Fakat İstanbul'a döndükleri zaman, bir kaç hafta süren toplantılardan sonra mahallî tesirler altında kaldılar, ve Kemal'in kendilerini çıkarmış olduğu ümitsizlik batağına yeniden saplandılar.

1920 senesi 16 martında İstanbul'un askerî işgâl altına alınması onların bu durgunluklarını nihayetlendirdi.

Bu karanlık sahneyi biraz neşelendiren gülünç bir nokta var; Sultanın etrafını çeviren grup, ona Kemal'i Sadriazam tayin etmesini tavsiye etmişti!

Kemal bu müdahenekâr teklifi «tamamile manasız» olduğunu söyleyerek reddetti.

Bütün müttefiklere hitaben 16 martta yaptığı talep cevapsız kalınca (bunda, İstanbul'un

işğâl edilmesini «milletin hâkimiyetine ve politik hürriyetine muhalif bir hareket» olarak göstermekte idi) 19 martta bütün valileri ve kumandanları, Ankara'da usulü dairesinde yapılacak bir seçimden sonra toplanacak olan ve fevkalâde salâhiyetleri haiz bulunan bir meclise davet etti.

Bu suretle Büyük Millet Meclisi doğmuş oldu, bu Meclis 23 nisan 1920 de toplanarak Kemal'i kendisine reis seçti, ve nihâi zaferi temin etmiş olan Dumlupınar muharebesinin sonuna kadar içtimalarına devam etti.

1923 senesi 29 birinci teşrininde bu Meclis, yeni Türkiye Cumhuriyetini kuruyor, ve Kemal'i yeni Cumhuriyetin Başkanlığına geçiriyordu:

Bu, yurttaşlarının ümitsizliğine karşı Kemal'in yapmış olduğu mücadeleyi tetkik etmemizi icab ettirmektedir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz hat üzerine tesadüf eden dördüncü nokta Eskişehir'dir.

Ynan lılar 1921 de (23 ağustos ilâ 13 eylül) yirmi iki gün sürmüş olan Sakarya muharebesini yapmak üzere bu mühim noktadan hücum etmişlerdi.

VI inci fasılda bu muharebeden bahsetmiş ve hattâ Ankara'dan top seslerinin duyulması mümkün olacak derecede yakın bir yerde cereyan etmiş olduğunu da izah eylemiştim.

Dahilde ve hariçte hiç ümit edilmemiş olan böyle bir zaferin gerek Kemal'e ve gerekse Ankara'daki meclise büyük bir prestij temin etmiş olduğunu ise söylemeye bile lüzum yoktur.

Fakat bu muharebenin Türklerin maneviyyatını yükseltmek hususunda ne kadar iyi bir tesir yapmış olduğu tasavvur buyrulsun!

Bu muharebe Türklerin biraz nefes almalarını mümkün kıldı ve Kemal'e Ankara'da Franklin Bouillon ile müzakerede bulunacak kadar vakit kazandırdı.

Bu müzakere neticesinde Fransızlar Türkiye'nin cenup kısmındaki askerlerini geri alıyorlar ve bu suretle de Kemal'in ileride Yunanlılarla yapacağı yeni bir çarpışma için o kısımda serbest kalacak olan Türk askerlerinden istifade etmesini mümkün kılıyorlardı.

Dumlupınar ismini taşıyan bu muhteşem mücadele, Sakarya'dan on bir ay sonra vuku buldu ve 25 ağustos 1922 tarihinde, şafakla beraber başladı.

Unutulmamıştır ki Kemal, Türklerin Yunanlılarla olan bu savaşında da evvelki muharebede olduğu gibi parlak bir strateji kabiliyeti göstermiş ve yine düşmandan miktar itibarile pek zayıf olan Türk kuvvetlerinden azamî istifade etmeyi başarmıştı.

Dünya üzerinde, istilâ orduları, Yunanlıların uğradıkları büyük bozğun gibi bir mağlûbiyete nadiren tesadüf etmişlerdir. Dağılmış olan Yunan kuvvetlerinden tek tük bir kaç tanesi kurtulabildi.

Gazi ve adamları İzmir'e muzaffer olarak girdiler. Türk milletinin ruhu esasından değişmiş bulunuyordu.

Evvelce ruhunu dolduran ümitsizlik yerine şimdi yeniden canlanmış bir Türkiye'nin gururlu nasyonalizmi kaim olmuştu.

Yolunun yarısını (Erzurum'dan Sivas ve Ankara'ya) gayet ağır başlı ve birinci sınıf bir politika güderek yürümüş olan Kemal, diğer yarısını (Sakarya boyunca Ankara'dan Eskişehir, Dumlupınar)

pınar ve İzmir'e) en büyük generallerin bile nâdiren yapabilecekleri derecede yüksek bir askerî dehâ eseri göstererek geçti.

Kemal, milletinde uyandırmış olduğu ve onu tamamen değiştirmiş bulunan yeni düşünüş tarzından istifade etmeyi bildi.

Türkler, aralarından çıkmış olan ve aynı zamanda hem mükemmel bir general ve hem de eşsiz bir devlet adamı olan, Erzurum, Sivas ve Ankara'da göstermiş olduğu emsalsiz mehareti muharebe meydanlarında da ortaya koyabilen bir adam sayesinde, ırklarına karşı olan inanlarını tazelemişlerdi.

Şimdi Mussolini'ye gelelim:

Mussolini'nin iktidar mevkiine geçmiş olduğu sıralarda İtalya'nın ne kadar kötü bir vaziyette bulunmakta olduğu takdir edilmiyor mu?

Yarımadada komünizm propagandasının ne kadar derin tesirler hasıl etmiş olduğuna dikkat edilmemekte idi.

Bu propağanda bilhassa bazı duvar ilânları vasıtasile yapılmakta idi.

Üzerlerinde:

«Evviva Lenin, Abbasso il Re!»

Yazılı olan bu ilânlara Mussolini'nin ne kadar büyük bir ehemmiyet verdiğini bilse, okur, buna hayret eder.

Bu ilânlar Mussolini'nin politik noktalarını kökünden değiştirdiler.

Milâno'da çıkan bir sosyalist gazetesinin genç redaktörü olan Mussolini'nin fikirleri de babası olan radikal demircinin fikirlerinden pek ile-

ri değildi. Fakat İtalya'da büyük bir sosyalist hareketi zuhur etmişti.

Bu suretle, Kara Gömleklilerin müdahalesinden evvel, İtalya'da hâkim olan vaziyet son derece vahim bir veche arz etmekte idi.

Mussolini'nin göğüslemek mecburiyetinde kaldığı millî krizi başka bir fasılda izah edeceğim.

Şimdilik dikkat edilecek olan şey hemen her tarafta göze çarpacak bir şekilde yayılmış bulunan bu propağanda ilânlarıdır:

«Evviva Lenin ! »

den ayrılmayan

«Abbasso il Re ! »

ler. Yani:

«Yaşamın Lenin ! »

ve:

«Kahrolsun Kral ! »

ilânları..

Neden bu iki ifade daima beraber bulunuyorlardı?

Ve neden bunlar Mussolini'yi tahrik ediyorlardı?

Okur, bu iki suale cevap almak istiyorsa, benimle birlikte Roma'da Palazzo Chigi'ye gelmelidir; yani 1923 deki İtalya hariciye nezaretine.

Geniş sarayın en büyük salonuna giriyoruz. İçeriye girer girmez, salonun tâ nihayetindeki masasında, arkasını pencereye çevirerek oturmuş bulunan, Mussolini'yi görüyoruz.

Bu vaziyette Mussolini, ziyaretçinin masaya gelinceye kadar sarfetmek mecburiyetinde olduğu zaman zarfında onu rahatça tetkik edebilmek imkânına malik bulunuyor.

Sade bir kostüm giymiş bulunan devlet adamı, zekâsı sayesinde, parlak üniformaların yapacağı tesirden daha iyi bir tesir hasıl ediyor.

Umum muvacehesinde büyük bir belâğatla konuşan Mussolini burada büyük bir sükûnetle ve basit bir şekilde görüşüyor.

Kızıkların toplanma parolası olan:

«Evviva Lenin» (Lenin, Bolşevik ihtilâlinin şefi) ibaresinin daima «Abbasso il Re» ile birlikte yazılması Mussolini'nin dikkatini celbetmişti.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Kral, kursesiz bir adamdı.

O halde plânlarını ilân etmek hususunda kızıklar neden böyle bir kombinezona lüzum görüyorlardı?

Çünkü Kral, istikrarlı bir idarenin sembolü idi ve Sovyetlerin şefi olan Lenin ise üçüncü enternasyonalin okunduğu yerlerde ihtilâlcî komünizmi temsil etmekte idi...

Bunun üzerine Mussolini ile onun faşistleri, Kızıl tehlikeyi önlemek kararını verdiler. Bunu yapabilmek için de evvelâ, istikrarlı bir hükûmeti temsil eden Kralın etrafında toplanmaları fâzım geliyordu.

Kızıklar Rusya'da olduğu gibi İtalya'da da dini ortadan kaldırmışlardı, bilhassa çocuk mekteplerinde..

Faşistler: «Haçı yerine koyalım! Dini eski mevkiine geçirelim! » diye bağırdılar.

Mussolini'nin adamları bu suretle onunla muatabık kalarak Krala ve Kiliseye iltihak ettiler.

Bu enerjik toplanış tahakkuk edince Büyük İtalyan, yurdunu ölümle tehdit etmekte olan komünizm tehlikesini önledi.

Mussolini bu işte şansın da yardımına mazhar oldu, çünkü Kemal'in Türkiye'de göğüslemeye mecbur kaldığı ecnebi istilâsı felâketi Mussolini'nin karşısına çıkmamış bulunuyordu.

Mussolini İtalya'yı komünizm uçurumundan, lâıyk olduğu yüksek mevkie çıkarmak için uğraştır.

Hâdiseler onu bu uğraşmasının ne dereceye kadar muvaffakiyet temin etmiş olduğunu göstermektedirler.

Cumhuriyet partisine mensup bir tarihçi için Roosevelt hakkında en bitaraf hüküm verme tarzı onun yapmış olduğu işlerin bir bilânçosunu zikretmekten ibarettir.

Roosevelt idaresinde 4 mart 1933 den beri yapılan işlerin demokrat partinin en salâhiyettar mümessilleri olan iki kişi tarafından yapılmış olan bu bilânçosu söylemek istediğimiz şeyler hakkında kâfi derecede bir fikir edinilmesini mümkün kılacak mahiyettedir.

Donald R. Richberg 7 eylül 1934 tarihinde Başkan'ın icra konseyi sekreteri sıfatile şöyle yazmakta idi:

« Hususî işlerde 4,000,000 dan fazla ameleye yeniden iş verildi; 4,000,000 dan fazla diğer bir kısım ameleye de umumî hizmetlerde muvakkat işler temin edildi.

675,000 den fazla amele umumî hizmetlerde daimî işlere yerleştirilmiş bulunuyorlar.

Sene içinde ziraf mahsüllerden yedisinin fiyatları umumî harpten evvelki paritenin yüzde doksan beşine yükseldi; ziraat mahsüllerinin umumu

üzerinde bir milyar dolardan fazla bir varidat artması müşahede edilmektedir.

Hususi malî teşebbüslere ve teşkilâta yardım edilebilmek üzere beş milyar dolar avans ayrıldı; bunun iki milyarı tevzi edilmiş bulunuyor.

Yurdun bankacılık sistemi ıslah edildi.

Yapılan yardımlar sayesinde köylerde ve şehirlerde bir milyondan fazla ticarethanenin iflâs etmelerinin önüne geçildi.

Millet en fena bir vaziyetten kurtarılmış bulunmakta ve ekonomik refaha doğru kat'î adımlarla ilerlemektedir. Aynı zamanda bu kadar ızdırap vermiş olan hastalığın nüksetmemesi için de icap eden tedbirler alınmaktadır.

Bu iş için sarfedilmiş olan para harbe iştirak senelerinden yalnız bir tanesi zarfında yapılan masraftan çok daha küçük olduktan başka böyle bir iştirakin icabından olarak katlanılan tahrip-ler ve insan zıyatı bunda mevzuu bahs değildir.»

4 mart tarihinde ticaret nazırı Daniel C. Roper radyoda şöyle söylüyordu:

« — Millî refah noktai nazarından ve psikolojik olarak (New Deal Program) olmaksızın krizden kurtulmak imkânı yok mu idi tarzında bir sualin manasızlığını tasdik etmemiz lâzımdır.

Malûmumuzdur ki tarihimizin hiç bir devresinde, hiç bir zaman, 4 mart 1933 tarihinde başlayan kalkınma hareketi hareketi kadar süratli ve faydalı bir harekete daha tesadüf olunamamıştır.

Statistikler, 1933 martından 1934 birinci kânun ayına kadar ekonomi hayatımızda husule gelmiş bulunan büyük kalkınmayı sarih bir surette anlatmaktadırlar.

Bu iki tarih arasında husul bulmuş olan salâha dair bir kaç rakam zikretmek isterim:

Endüstri istihalleri yüzde kırk beş, manifaktür istihalleri yüzde elli bir, elektrik kuvveti istihali yüzde yirmi, mağazalarda perakende satış yüzde otuz üç, muhtelif emtia yüzde on sekiz, umumî ziraat mahsülleri yüzde doksan sekiz, hususî otomobil istihali yüzde elli yedi, kamyon yüzde yirmi sekiz, fabrikalarda iş yüzde otuz dört, fabrika yevmiyeleri tablosu yüzde yetmiş, hayat sigortaları yüzde otuz, 421 çeşit üzerine tesbit edilmiş olan toptan fiatları yüzde altmış, birinci sınıftan altmış kıymet üzerine tesbit edilmiş olan esham primleri yüzde otuz terakkî göstermektedirler.

Yurtta yapılacak olan sulama, feyezanları önleme, nehir ve limanların tanzimi, ormanların çoğaltılması, Birleşik Hükümetlerdeki tabii membaların inkişaf ettirilmesi ve kullanılması gibi tesisat plânları sayesinde aşağı yukarı bir milyon ferde iş temin edilmiştir.

Her ne kadar bu gibi işlerin temin ettikleri faydaları dolar hesabına söylemek ehemmiyetlerini izaha kâfi değilse de - çünkü bu teşkilât işsiz amelelerin iş bulmaları gibi manevî faydalar da temin etmiş bulunmaktadır - bütün bunların millî refah için bir memba teşkil ettikleri ve uzun vadeli kazançlar temin eyledikleri söylenilmelidir.

Millî Recovery Act neticesinde 4,000,000 Amerikalıya iş temin edilmiştir. Çocukların çalıştırılması menolunmuştur. Yevmiyelerin asgari haddi ve çalışma saatlerinin de azamî haddi tayin edilmek üzeredir.

İşlerin muntazam surette yürümesine engel olmaksızın gayri nizami azlıkların fenalıklarını tahdit edecek usuller bulunmuştur. Başkan'ın zi-

raat programının tesirlerinden biri de çiftçilerin iratlarını ve netice itibarile de satınalma kabiliyetlerini arttırmak suretile onların vaziyetini iş adamları ve endüstriyeler karşısında daha iyi bir şekle sokmak olmuştur.

Esas olarak harpten evvelki 1909 - 1914 senelerine ait bir vasatiyi ele alırsak 1933 de çiftçilerin sattıkları şeye mukabil aldıkları paranın yarı yarıya az olduğunu, 1934 senesi birinci kânun ayında satmış oldukları şeye mukabil ellerine geçen paranın 1933 martında aynı şartlar altında ellerine geçen paradan yüzde seksen üç nisbetinde artmış bulunması göstermektedir. Diğer cihetten satın aldıkları şeye mukabil ödedikleri para ancak yüzde yirmi altı nisbetinde artmıştır.

Demek oluyor ki eskiden alım satım fiatları arasında mevcut bulunan büyük fiat farkı hissolunur derecede küçülmüştür.

Roosevelt'in iki sene zarfında yapmış olduğu şeyleri, Reconstruction Finance Corporation'den bahsetmeden kavaramanın imkânı yoktur. Bugün bu R. F. C. tarafından tahsis edilmiş olan paranın miktarı 9,000,000,000 Dolardır. Bir milyar dolardan fazla bir para takriben 7,000 banka nezdinde kapitalize edilmiş bulunuyor.

Kredi bankalarına avans olarak verilen para da bir milyar Doları geçmektedir.

R. F. C. nin bir buçuk milyar Dolarlık bir miktar parası da Farm Credit Administration vasıtasile çiftçilere tahsis edilmiş bulunuyor. Endüstrinin muhtelif branşlarında elde edilen kârlar, yurttan refaha doğru bir terakkî mevcut olduğunu gösteriyorlar.

R. F. C. 'ye iade edilen paraların miktarı iki

buçuk milyonu geçmektedir. Bu da işlerin ne kadar yolunda gittiğini vazih bir şekilde gösteriyor.»

Roosevelt ve New Deal lehine olarak söylenen bu sözlere karşı aynı kuvvette bir inanla başka bir memlekette muhafazakâr usuller sayesinde elde edilmiş olan muvaffakiyetler sayılabilir.

İngiliz başvekili Baldwin 1935 senesi 29 haziranında Yorkshire'da Leeds yakınlarında, Bramham Park'ta toplanmış olan büyük bir meeting esnasında şöyle söylüyordu:

« — 1931 den beri kendimize büyük bir hedef seçmiş bulunuyoruz. Bu da Büyük Britanya'nın kalkınması işinde, hangi partiye mensup bulunurlarsa bulunsunlar, bütün iyi niyetli insanlardan istifade etmektir.

Bu kalkınma husul buluncaya kadar herkesin önünden gitmek kararını verdik. Daha yapılacak bir çok işler var; fakat bütün cephelerde birden taarruza geçmek suretile dünyanın bütün diğer memleketlerinden daha iyi ve daha çabuk bir şekilde muvaffak olduk.

O memleketlerin New Deal'lerinin miktarı ne olursa olsun, tecrübe ettikleri inkilâplar ne şekilde bulunurlarsa bulunsunlar, mağazalarının önüne koydukları emtia ne kadar mebzul olursa olsun, biz hepsini geride bıraktık!»

Kemal ve Mussolini, Türkiye'nin ve İtalya'nın içinde çırpındıkları millî kriz dalğasını göğüslemek hususunda kuvvet istimaline mecbur kaldılar.

Bu cihetten onların durumu, Roosevelt'in A-

merika krizi karşısındaki vaziyetinden farklıdır.

Diğer cihetten Roosevelt ile Mussolini yalnız dahili müşküller ile çarpışmak mecburiyetinde idiler; halbuki Kemal, istilâ kuvvetlerinin tehdidi karşısında bulunuyordu.

Bununla beraber bu üç adamdan her birinin iktidar mevkiine geçtiği zaman çok mühim ve çetin meseleler karşısında kalmış olduğu ve ancak malik bulunduğu yüksek psikolog kabiliyeti sayesinde milletin inşadını kazanabilmiş bulunduğu inkâr edilemez.

**TÜRK HALK PARTİSİ, FAŞİZM, NEW DEAL
PARTY**

Gerek Avrupa'da ve gerekse Amerika'da, vaziyeti kavrayan bir çok kimseler, faşizmi kat'î surette izah etmişler ve gayesini de göstermişlerdir.

Fakat Türk Halk partisi kimsenin dikkatini çekmemiştir. Bu partinin Türk parlamentosunda ne şekilde faaliyet gösterdiğini de kimse bilmemektedir.

Demek oluyor ki daha yakın ve daha malûm bulunan faşizmden bahsetmeden önce okuru, bu uzak politik teşekkül hakkında, onun başlangıcı ve inkişafı hakkında tenvir etmek münasip olur.

Ankara istasyonundan parlâmentonun bulunduğu yer tayin edilmek istenirse, şehri ikiye bölmekte olan bulvar boyunca bakmak-kâfi gelir.

O zaman solda, küçük bir parkın önünde, iki katlı, mütevazı bir bina görülür.

Bu, Büyük Millet Meclisi binasıdır. Sağda, sizin inmeniz muhtemel olan bir otel mevcuttur.

Parlâmento binası modern Türk stilinde olup taştan yapılmıştır; lâkin kuvvetli bir mavi renk methale hâkim bulunmaktadır, çünkü Türklerin renklere karşı temayülü vardır.

Bu methalden geçildikten sonra parlâmentonun toplanmakta olduğu salona giden geniş bir koridor görülür.

Orada daşka bir müzakere salonu mevcut değildir. Çünkü Türkiye'de Senato yoktur.

Türkiye'de bir tek meclis mevcut olup onun da 317 azası vardır.

Salonun üstünde, altında, ve etrafında komitelerin büroları vardır.

Saltanatın ilgası tarihi olan 1 ikinci teşrin 1922 den beri Meclis, devletin idare mesuliyetini tamamen yüklenmiş bulunmaktadır.

Bugün dünyanın hemen bir çok memleketlerinde halk, parlamento sisteminin aleyhindedir. Bunun sebebi ise parlamenterlerin, yeniden seçilebilmek kaygusunu, memleket menfaatlarından üstün tutmaları ve yahut da meclislerin tereddidi ederek faydasız ve uzun müzakerelere sahne olmalarıdır.

Türkiye'deki meclis ise bu şekilde değildir, orada yalnız politika ve finans âleminin ileri gelenlerine değil, aynı zamanda serbest meslek erbabına, ve âlimlere de tesadüf olunur.

Bu azalar yurdun muhtelif kısımlarını temsil etmek üzere seçilirler.

Fakat intihaplarında, İngiltere'deki Avam kamarası azalarının seçilmelerinde mutad olan müsamahaya müşabih bir hal vardır.

Onun için buna, nev'i kendisine münhasır bir meclis denilebilir.

Türkiye'de kendilerile görüşmek fırsatını elde ettiğim bütün resmî şahıslar fransızca konuşuyorlar. Fakat bu hususiyetin ciddi bir mazaratı var: Tanıdığım dillerin en enteresanı olan türkçenin öğrenilmesine mani olmak. Türkiye'de İngilizce konuşanlar da günden güne artmaktadır.

Fakat iyi tahsil görmüş Türkler arasında fransızca iyi bir yer edinmiş bulunuyor.

Vekiller, Meclisin içinden seçilmektedir. Dünyanın bir çok yerlerinde yaşamış bir adam sıfatile şunu söyleyebilirim ki Türkiye'de muhtelif vekâletleri işğal eden şahıslar kadar vazifesinin ehli kimselere başka hiç bir yerde tesadüf olunmaz.

Halk partisine gelince, Kemal'in dehâsının eseri olan ve onun başkanlığı altında bulunan bu parti hakkında bir fikir edinmek için onu 1931-denberi Avam kamarasında Nasyonal parti namı altında faaliyet göstermekte olan partiye teşbih etmek lâzımdır.

Ecnebler bu Halk partisini nadiren anıyabiliyorlar, ve bilhassa intihabat zamanında bu partinin mecliste kazandığı kahir ekseriyeti yanlış tefsir ediyorlar.

Fakat biraz düşünülürse bu ekseriyetle, dünya kirizi ve bir çok partilerin muvakkat ittifakı sayesinde bu günkü nasyonal hükûmetin Avam kamarasında temin etmiş bulunduğu ekseriyet arasında pek az bir fark mevcut bulunduğu görülür; Türk grupu, kararlarını, İngiliz grupunda olduğu gibi, partinin toplantılarında, ve önceden vermektedir. İngiliz müsterek cephesinde bazen yıkıntılar zuhur etmiyor değil. Meselâ 1932 de Otawa anlaşmaları İngiliz parlâmentosunun tasdikine arzedildiği zaman bazı liberaller buna muhalefet ettiler ve hattâ kabineden çekildiler.

Fakat bunların boşalttıkları yerleri başkaları doldurdu. Ve Avam kamarasındaki mutlak ekseriyet bozulmamış oldu. İngilterenin Nasyonal partiden ne derece memnun bulunduğunu anlamak için 17 haziran 1935 de Baldwin ile Mc Do-

nald arasında iktidar mevkiinin devir ve tesellüm muamelesinin ne şekilde yapılmış olduğunu görmek kâfidir: Bir muhafazakâr partisi mümessili bir işçi partisi mümessilinden Başvekâleti tesellüm ederken yeniden teşkil edilen kabineye de bir işçi partisi mensubu daha giriyordu.

Türkiye'de Halk partisi Meclisin, bazen Amerika'da ve Fransa'da vaki olduğu gibi uzun ve faydasız nutuklarla meşgûl olmasına mani teşkil ediyor.

İngiliz Nasyonal partisi gibi Türk Halk partisi de intihap komitesi halinde kararlar vererek Türk parlamentosunu, diğer memleketlerde Cumhuriyet idarelerine karşı günden güne artmakta olan hücumlardan masun bulunduruyor.

Gelecek intihabatta yenilmek korkusu ile memurların maaşlarını azaltmaktan çekinen veya bazı masrafları kabul etmek mecburiyetinde kalan mebus tiplerine diğer memleketlerde tesadüf olunmaktadır; Türkiye'de, Halk partisi bütün bu mahzurları ortadan kaldırmış bulunuyor.

İşte Akdenizin doğu ucunda, Türkiye'de parlamenter makine bu suretle işlemektedir.

Halk partisi nasıl doğdu?

Bu hususta bir fikir edinebilmek için Atatürk'ü dinleyelim:

« — 7 birinci kânun 1922, Ankara matbuatı vasıtasile, demokratik esaslara dayanan ve Halk partisi ismini taşıyacak olan yeni bir parti kurmak hakkındaki niyetimi bildiriyorum.

Bu partinin programını hazırlamak hususunda yurtseverlerin, san'atkârların, âlimlerin, elbir-

liğini, yardımını istedim. Muhtelif şahsiyetlerden aldığım cevabı mektuplar ve halk ile doğrudan doğruya yaptığım görüşmeler bu hususta çok işime yaradı.»

Şimdi İtalya'ya giderek orada faşizmin başlangıcı ve İtalyan parlamentosunda oynadığı rol hakkında tetkiklerde bulunalım.

İtalya son seçimde, Amerika'da senatorların doğrudan doğruya millet tarafından seçilmeyip devlet lejislatörleri tarafından seçilmekte olduğu devre avdet etti.

Bu benzeyişten ileride bahsedeceğiz.

Faşizm Miláno'da doğmuştur; işte artık faşizmin doğmuş olduğu zamandan bahsetmenin sırası gelmiş bulunuyor.

Şimdi Katedrale yakın bir yerde bulunan Piazza di San Sepolcro'ya gidelim.

Saint-Sépulcre kilisesinin karşısında vaktile Kardinalin oturmuş olduğu bir bina vardır.

Bu bina eski ihtişamını kaybetmiş bulunuyor, çünkü bugün orada bir ticarethane barınmaktadır.

Bununla beraber ikinci katta bir salon eski halini muhafaza etmektedir.

Bu salonun nihayetinde de küçük bir balkon vardır.

1919 senesi 23 martında Mussolini'nin toplamış olduğu elli dört genç kendilerini birinci fascio di combattimento işareti altında bağlayan bir anlaşmayı orada imza etmişlerdi.

Bunlar sözle değil, filen iş görmeye hazır olduklarını teyit ettiler, İtalya'yı boğmaya hazırla-

nan bolşeviklik dalgasını önlemek için şiddetle hareket etmeye hazır olduklarını söylediler.

Bu salona konulmuş olan bir levhada şunlar okunmaktadır:

«Qui Benito Mussolini iniziava il movimento di ricossa nazionale che doveva rendere l' Italia degna dei seicentomila morti»

(Benito Mussolini, İtalya'yı vermiş olduğu altı yüz bin kurbanla lâyıf kılacak olan millî kalkınma hareketi teşebbüsüne burada girişti).

Salonun haricine konulmuş olan diğer bir levha bu salonun Mussolini'ye, yurtseverlik gayesinin tahakkuku için :

**Circolo per gli Interessi Industriali,
Commerciali, e Agricoli**

tarafından tahsis edilmiş olduğunu bildiriyordu.

İktidar mevkiine geçtiği günden beri Mussolini memleketin sanayi, ticaret ve ziraat erbabına karşı olan minnettarlığını bol bol ödedi.

Onlar, ekmiş olduklarının yüz mislini biçtiler!

Şunu kaydedelim ki faşizm 1919 da; yani Erzurum ve Sivas kongrelerinde Kemalizmin adesteştiği sene zarfında, doğmuştur.

Faşizm neden Milâno'da doğdu?

Çünkü Mussolini yeniden dünyaya gelişini bu şehirde idrak etmiştir.

Filhakika idare komitesi azasından bulunduğu sosyalist gazetesinden Mussolini, Milâno'da ayrılmıştır ve yine orada sosyalist partisine karşı durarak İnterventismo taraftarı olduğunu, yani İtalya'nın müttefiklerle birlikte derhal umumî harbe iştirak etmesi icab ettiğini ilân etmiştir.

O zamana kadar bir tek sınıfın menfaatlerinin koruyucusu olan bu adam, Milâno'da bütün yurdunun şampiyonu olmuştur.

İşte faşizm bunun için Milâno'da doğmuştur.

Mussolini'nin İtalyan milleti gençliğine karşı (hiç bir zaman eğilmemiş olan) inanı o derece kuvvetli idi ki 1914 senesi 15 ikinci teşrininde Popolo d' Italia gazetesinin birinci sayısında şöyle feryat ediyordu:

« — Teşebbüsün ne kadar büyük müşküller saklamakta olduğunu bilmiyor değilim!

Yine biliyorum ki dünkü dostlarımın hepsi bu fikirlerime iştirak etmeyeceklerdir.

İtalyan gençliği!

Fabrikaların, Üniversitelerin gençliği!

Yaş vefikir itibarile genç olan insanlar!!

Tarih yapmaya memur bir neslin gençliği!

Sizleri çağırıyorum!»

Bu davet cevapsız kalmadı. Politikaya karşı gösterdikleri alâkasızlıktan sıyrılan yüzlerce ve binlerce genç bir balta etrafına sıkıca sarılmış olan değnekler sembolü etrafında toplandılar. Yani eski Roma'da birliğin kuvvet, teşkil ettiği manasına gelen sembolün etrafında...

Yani Mussolini tarafından yapılan bu ilk çağırından beri İtalya'nın kalkınması işi, gençlikten daimî bir muzaheret gördü.

Giovinezza, Giovinezza

Primavera di bellezza

«Onları, yaptıkları işten tanıyacaksınız!»

Faşizmi tanımak için en doğru yol, onun İtalya için yapmış olduğu şeylere bakmaktır.

İngiliz Başvekili Mc Donald 1933 de dört bü-

yük devlet arasında yapılmış bulunan ve Mussolini'nin teşebbüs etmiş olduğu anlaşmayı imzalamak üzere Roma'ya gittiği zaman herkes anladı ki İtalya, Roma İmparatorluğu zamanından beri kaybetmiş olduğu milletler arası ehemmiyeti yeniden kazanmış bulunmaktadır.

Bu ehemmiyet, İtalya'nın fizik ve entellektüel bütün kuvvetlerini eski Roma liktörlerinin demetinde olduğu gibi toplamış bulunan Mussolini'nin İtalya'ya hediyesidir.

Bundan başka faşizmin son bir görünüş şekli daha vardır ki o da bu günkü İtalya'ya Orta Çağ prensiplerini tatbik ettiren ve o zamanlar politik sahada çok faydalı roller oynamış bulunan teşekküllere benzeyen tarafıdır.

Ben kendi hesabıma ticaret odaları ile buna mümasil faydalı teşekküllerin kuvvetli bir taraf-tarıyım.

Aynı zamanda bu teşekküllerin hükümet ile sıkı fıkı temasta bulunmaları lüzumuna da kani bulunuyorum.

Bizzat kendim, umumî harp esnasında, bu çeşit teşekküllerden istifade ettim, bilhassa New-York'ta vazife aldığım günlerde.

Bu teşekküllerin gayeye vusul için politikayı bertaraf ederek, her tarafta masrafı kıstamak ve kupürler çıkarmak suretile yapmış oldukları yardım zikredilmeye değer.

Teşekküllere dayanan hükümet sistemi İtalya'da da kendini göstermiştir.

Bu teşekküllerin on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci yüz yıllar içinde yapmış oldukları büyük ve faydalı işleri kavrayabilmek için gezginin Floransa'da kısa bir müddet kalması kifayet eder.

1282 de Artı başkanları marifetile idare edilen (ticarî birlikler teşekkülleri) bir mahallî hükümet kuruldu. Başlıca teşekküller, her sene iki ay müddetle altı mümessil seçiyorlardı. Hattâ sonradan Gonfalonieri'ler oraya girdikleri zaman bile teşekküllerin üç mümessili hükümetin idaresine iştirak işine devam ettiler.

Bundan başka bu Floransa' teşekkülleri kabiliyetlerini yalnız politik sahada göstermiş değildir; ayrıca şehri de son derece güzelleştirmişlerdir.

Bu hususta bir fikir hasıl edebilmek için on iki teşekkülün iştiraki ile meydana gelmiş bulunan ve zarafeti nazarları okşamakta olan Or San Michele' kilisesine bakmak kâfidir.

Bu işte kumaş ve ipekli kumaş yapanlar, aktarlar, kürkçüler, sarraflar, silâhçılar, duvarcılar, kunduracılar ve bil'umum esnaf ve hattâ hâkimlerle noterler elbirliği yaparak çalışmışlardır.

Bu on iki teşekkülün armaları kilisenin haricî duvarlarında mevcuttur.

Vaftiz mahalli ile katedral de yine teşekküllerin faydalı çalışmalarından doğmuş eserlerdir.

Vaftiz mahalli 1200 tarihinde yün tacirleri tarafından yeniden yaptırılmıştır; katedralin yapılmasına 1331 de başlanmıştı, buna nezaret eden teşekkül, Giotto ve Andrea Pisano gibi meşhur adamları kullanacak derecede zevk sahibi idi.

Orta Çağlardan alınan örnek üzerine İtalya'da bugün işlemekte bulunan faşizm mekanizmasının inceliklerini anlatmak için şunu da söylemekliğim lâzımdır:

Mussolini, «hususî teşebbüslerin milletin

menfaatı için en uygun ve en işe yarar aletler» olduğunu ileri sürmekte ve bu nokta üzerinde ısrar etmektedir.

Mussolini, sosyalizmin kat'î bir düşmanıdır. Hususî işlere devletin müdahale etmesi, ancak devletin bu teşebbüslere yardım etmesi şeklinde olabilir.

Meşhur 1926 kanunu amelenin asgârî yevmiyesini tesbit, çalışma saatlerini tahdit etmekte, ve bundan başka, amelenin müşterek anlaşmalar yapmak hakkını kabul eylemektedir.

İş ile sermaye arasında bir ihtilâf zuhur ettiği takdirde münakaşayı mucip olan mesele bir uzlaşma mahkemesi önünde görüşülür, eğer bu mahkeme meseleyi gözemez ise dava bir iş mahkemesi huzuruna gönderilir.

Bu suretle İtalya'da artık ne grev ve ne de lockout kalmıştır.

İşçi sendikaları ve amele teşekkülleri bu suretle bir teşekküller sistemine girmiş bulunmaktadır, ve patronlar da buna müzaheret eylemektedirler.

Bütün san'at ve meslekleri toplayan bu Corporation'ler yirmi iki tane olup bir teşekküller konseyi halinde toplanırlar. Bu konseyde gerek sermaye ve gerekse emeğin cem'an 800 delegesi mevcuttur.

Bütün delegeler aynı salâhiyetlere ve aynı haklara maliktirler.

Parlemanter temsilin namzetlerini seçmek hususunda bütün mesuliyeti yüklenenler işte bu delegelerdir; çalışmaları, korporasyonlar nezaretinin kontrolü altında olup idarenin başında da Mussolini mevcut bulunmaktadır.

1935 senesi martında Duce ile yapmış oldu-

ğum bir görüşmede bu korporasyonların işsizliği ortadan kaldırmak hususunda sarfetmiş oldukları emeklerden büyük bir memnuniyetle bahsettiğini gördüm.

Ve kendisine Meclisteki mebusları kaldırarak yerlerine sermaye ve emeğin bu delegelerini ikame edip etmiyeceğini sormak cüretinde bulunduğum zaman:

« — Tabii, dedi, ve mümkün mertebe süratle!»

Mussolini haklıdır; korporasyonların uzun tarihi İngiltere'de olsun, İtalya'da olsun, bu teşekküllerin milleti temsil hususundaki üstün vasıflarını ve reyi âm denilen ve parlamenterlerin seçilmesinde halkın bilgisizliği ile partilerin oyununu hâkim kılan usule nisbetle çok daha iyi olduğunu göstermektedir.

İtalya'da bugün cari bulunan faşist intihap usulünün Amerika'da reyi âm usulü tatbik edilmezden evvelki zamanlarda senatorların devlet lejislâtörleri tarafından doğrudan doğruya seçilmekte oldukları günlerdeki intihap usulüne benzediğini söylemiştim.

O zaman halkın isteği ile parlamentoya girecek olan mümessiller arasına bir şey giriyor, ve halkın arzusuna engel oluyordu diyen demagoglar var. Bu araya giren şey, devletin, bizzat halk tarafından seçilmiş olan lejislâtörleri idi.

İtalya'da 1928 den beri millet mümessillerini seçmek vazifesi Corporazioni'lere terkedilmiştir.

Bugün her yerde parlamenter hükûmetler halkın tenkitlerine cevap vermek mecburiyetinde bulunuyorlar.

Fransa ise bütün diğer memleketlerden daha fazla bir şiddetle buna maruz bulunuyor.

Fakat bu işin halli Fransa için hayatî bir

mesele olduğu cihetle bu işte, malik bulunduğu yüksek lojikten azamî istifade etmekten geri kalmayacağına şüphe yoktur.

Yurttaşlarıma gelince, şüphesiz onlar da Birleşik Hükümetlerde senatorların seçilmesinde cari olan usulden hoşnut değillerdir.

Şurası muhakkaktır ki Elihu Root gibi insanların senatoda bir yer elde edebilmek için palavra atmaları ve propağanda yapmaları insanı bıktırıyor.

Böyle bir usul, hakikaten ihtiyacımız olan ciddi devlet adamlarının aleyhinde ve politikacıların lehinde neticeler verir.

Şimdi Birleşik Hükümetlerin işlerini sevk ve idare eden New Deal Party'ye gelelim.

Aziz komşum ve dostum albay Edward Mandell House', Wilson'u ve Roosevelt'i keşfetmiş olan bu ince politika adamı, bana bir çok defalar demokrat partinin adet itibarile Cumhuriyet partisinden daha kuvvetsiz olduğunu hiç bir zaman unutmamak lâzım geldiğini söyledi.

Bunun neticesinde, New Deal Party',ye müzaharet etmek mi icap eder, yoksa eski Farley sistemi mucibince demokrat partiyi kalabalıklaştırmaya mı uğraşmak lâzımdır?

Roosevelt, 1934 ağustosunda, Green Bay (Wisconsin) de Follette'in senatoya namzetliği lehinde söylemiş olduğu bir nutukta, bu namzede müzaharet etmesine sebep olarak Follette'in senatoda daima New Deal taraftarlığı yapmış olduğunu bildiriyordu.

Başkan, programın partilerden üstün tutulmasında ısrar ediyordu.

Türklerin, Halk partisine aza olmaları; İtalyanların faşist olmaları, bütün bunlar hep bir şefin politikasına müzaheret etmek için yapılmış şeylerdir.

Fakat partinin programa intibakı mı daha doğru olur, yoksa programın partiye uyması mı muvafık düşer tarzında bir sual sorulabilir.

Bu şekilde bir sual eski atalar sözünü yalancı çıkarmaktadır.

Çünkü atalar sözünde «Sanatkâr değil eser mühimdir!» denilmektedir. Halbuki burada mevzuu bahsolan şey doğrudan doğruya Roosevelet'in halk arasındaki şöhretidir.

Roosevelt bir çok işlerde yapmış olduğu teşebbüsleri garanti etmiş demektir. Hakikatta bu teşebbüslerde muvaffak olacağına ve bu suretle halk üzerinde iyi bir empresyon bırakacağına kendisi de samimi olarak inanmaktadır.

Fakat Roosevelt hakkında şunu söyleyebiliriz ki halk arasında bu sanatkârın yaptığı iş değil, doğrudan doğruya kendisi alâka uyandırmaktadır.

Bugüne kadar almış olduğu tedbirlerden hiç birisi yurttta kendi şahsiyetinin teyidi kadar psikolojik bir tesir hasıl etmemiştir.

Bu hâdiseyi ihmal eden her hangi bir politikacı kendi kendisini hataya atıyor demektir.

Roosevelt tek başına eski demokrat partisi ile genç New Deal Party'nin birleşmiş vaziyetlerinden çok daha mühimdir.

İşte iddiamı isbat edecek bir şey: Bu kitabı bitirdiğim sıralarda efkârı umumiye (27 Mayıs 1935), Başkan'ın N. R. A. (National Recovery

Act) esasları hakkındaki bazı tekliflerinin Birleşik Hükümetler yüksek Meclisince Ana Yasa'ya mugayir telâkki edildiklerini öğrenmekle heyecan içinde bulunuyordu.

Bu tekliflerle Roosevelt, New Deal'i pratik sahaya sokmak istemişti ve Yüksek Meclis ise kongrenin Başkan'a bu çeşit salâhiyetler vermeye mezon bulunmadığını ileri sürüyordu.

Yüksek Meclisin bu hususta verdiği karar reylerin ittifakına mazhar olmuştu, bu ise çok müstesna bir vaziyet idi.

Karar, millî matbuat sütunlarında, Yüksek Meclis lehinde reaksiyonlar yarattı ve Başkan tarafından karara itiraz olunduğu zaman bu matbuatın beşte dördü onu şiddetli bir surette tenkit ettiler.

Hukukî olarak yediği darbenin ve sonra buna itiraz etmesi yüzünden matbuat tarafından kendisine yapılan hücumların Roosevelt'in halk arasındaki şöhretine hiç bir tesiri olmamıştır.

Diğer bir ifade ile, Başkan'ın efkârı umumiye üzerindeki tesiri, Ana Yasa'ya mugayir olan usullerinin bu suretle mahkûm edilmesinden sonra bile, devam etmektedir.

«Sanatkâr değil, eser mühimdir!» diyen atalar sözü bu suretle Roosevelt'in hususî vaziyeti karşısında tersine dönmüş bulunuyor.

Bir an için, Birleşik Amerika hükümetlerini idare eden parti hakkında, bir münakaşa açtığımızı farzedelim.

Amerika'da Cumhuriyet ve demokrat gruplarının muhafazasını münasip görmeli mi?

Yoksa Başkanlığa namzet olan şahsın seçilmesinde yalnız halk arasındaki şöhreti mi müesir olmalı?

Roosevelt, New Deal ismini verdiği yeni bir politika ihdas etti. Şefinin halk arasındaki şöhreti yüzünden New Deal Party'ye müzaheret edilmesi mi munasip olur, yoksa müntehibin sempatiye kapılmayıp, prensiplerine uygun olan bir hareket tarzını ihtiyar eylemesi mi muvafık düşer?

Bir parti şefinin dümen suyunda yürümek mi doğrudur, yoksa Başkan Roosevelt'in söylemiş olduğu vechile, programı partiden ön mü tutmalıdır?

Hakikatta Türk halk partisi ve faşizm «Beni seven peşimden gelsin!» veya «Peşimden gelmek için her şeyi terkediniz!» tarzında şeylerdir.

Amerikan sistemi bu güne kadar şefin, bir partinin kurulmuş prensiplerini temsil etmesini ve iktidar mevkiine geçince de onları, parti namına, tatbik eylemesini mümkün kılmak istemişti.

Fakat Wilson ve Harding'e olduğu gibi, şefe bir hal olduğunu farzediniz!

Amerika'daki bir partinin Türk Halk partisi veya faşizm ile mukayesesi nasıl mümkün olabilir ki bu vaziyette partiyi temsil eden kimsenin şahsı bir kudreti olmayacaktır.

1932 seçiminde bu iki sistemir işlemesine şahit olduk.

Orada, namzetlerin şahsı tesirleri hemen hemen sıfır denilecek bir derecede idi.

Bu seçim neticesinde Cumhuriyet partisi muvaffakiyetsizliğe uğradı, çünkü vaziyet biraz müşkül idi ve bu partinin müşkülleri göğüsleyebileceği zannedilmiyordu.

1934 de ise doğrudan doğruya Roosevelt'in şahsiyeti lehine rey verildi.

Roosevelt'in 1932 ve 1934 de temin etmiş ol-

duğu ekseriyet o kadar büyük idi ki 1936 seçiminde de kazanacağı sanılıyordu.

Fakat Roosevelt'in ufkunu karartan bir bulut zuhur etti:

Üçüncü bir parti kuruldu; milli demokratların programına müzaheret eylemeyi reddeden müfrit radikal elemanların partisi!..

Roosevelt bu partiyi kendisine bağılayabilecek mi? Yoksa Father Coughlin ile Huey Long'un halefleri, demokrat partide, 1912 de Cumhuriyet partisinde vukua gelmiş bulunan ayrılığa benzeyen bir ayrılığa mı sebep olacaklar?

Mesele budur!

Farzedelim ki kitabımızda bahsettiğimiz üç adam bir odada toplanmış olsunlar ve memleketlerini idarede tatbik ettikleri usule bir isim vermek istesinler.

Öyle zannediyorum ki bu isim verme işinde Türk ile Amerikalı anlaşabilecekler ve New Deal yani Yeni Metot ismini kabul edeceklerdir.

İtalyan ise, (Eski Metodun Canlandırılması) tarzında bir ismi tercih edecektir.

Filhakika faşizm, eski Roma'ya doğru avdeti işaretlemekte ve kooperatif bir sınıftan doğuşu da Orta Çağ ticarî korporasyonlarını canlandırılmaktadır.

Orta Çağ teşekküllerini ihya eden faşizm, yeni metotlar ihdas etmeyip sadece eski Yunan ve Roma usullerini gençleştirmektedir.

İtalyanlar her zaman, bugün kendilerini görmekte olduğumuz şekilde, bulunmuşlardır.

Çünkü onların zaferleri ırklarının mazisindedir.

Türklerin ve Amerikalıların şereflendirdik-

leri ise Yeniliktir. Bunun için Kemalizm politikasında olduğu gibi Birleşik Hükûmetler politikasında da New Deal ismini kullanmak doğru olur.

Türkler bu hususta yeniliğe doğru meyletmekte çok haklıdırlar; çünkü onların çökmüş Osmanlı İmparatorluğunun an'anelerinden sıyrılmaları lâzımdır, o an'aneler ki Amerika'da şimdiye kadar görülmemiş derecede, fenadırlar. Fakat üç şahsiyetimiz yaptıkları iş için yeni nizam, veya eski nizamın canlandırılması gibi isimler seçmekle, aynı işi gördükleri halde ona ayrı isimler vermiş olmaktan başka bir şey yapmamış sayılırlar.

Bunun için yurttlarının nabzına gençliğin hararetle atışlarını vermek gayesile yeni metotlar veya yenileştirilmiş usuller kullanmış olduklarını söylemekte mutabık kalacaklarına şüphe yoktur.

XVI

GREVLER - EMEK VE SERMAYE

Grevleri kanunî ve gayrî kanunî olarak ikiye ayırabiliriz.

Şüphesiz en iyisi hiç grev olmamasıdır. Bundan evvelki fasılda amele ile patronların elbirliği yapmalarını mümkün kılan korporatif sınıfı tesis etmek sayesinde, İtalyanın grevleri ne suretle ortadan kaldırmış olduğunu görmüştük.

Fakat Amerika'daki New Deal henüz böyle bir neticeye vâsıl olmuş değildir.

Bunun için Amerika'daki grevler ile Akdenizdeki yarımadanın grevleri arasında bir mukayese yapmaya imkân yoktur.

Bununla beraber emeğin, bu iki memlekette, kendi kuvvetinden ne suretle istifade temin ettiğini ve gerek İtalyan ve gerekse Amerikan Hükümetlerinin Emeğe karşı ne şekilde muamelede bulduklarını tetkik ile arada bir nisbet arayabiliriz.

Meseleyi her cephesinden birden tetkik etmiş olmak için evvelâ İtalya'da 1921 de ve 1922 de yapılmış olan iki grevden bahsedeceğiz.

Sonra komünistlerle sosyalistlerin Milâno, Torino ve sair şehirlerde yapmış oldukları şeyleri tetkik edeceğiz.

Türkiye bu mukayeseye dahil olmayacaktır. Çünkü Kemal, İtalya ve Amerika'daki büyük ser-

maye ve emek meseleleri ile uğraşmak mecburiyeti karşısında kalmamıştır.

Türkiye halkının yüzde seksen dördü çiftçidir ve bunlar mahsüllerinden kâr temin etmeyi düşünmeyip sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışırlar, tarlalarının, ahırlarının ve kümeslerinin mahsüllerini İtalyan ve Amerikan çiftçileri gibi para ile değiştirmeye çalışmazlar.

Umumî işsizliğin her tarafı kasıp kavurduğu böyle bir zamanda nüfusunun büyük bir ekseriyeti, grevler ile hiç te alâkadar olmayan bir çalışma tarzı takip eden ve çalışma saatlarının tahdidi gibi dikenli meseleler ortaya atmayan bir memleketi idare etmek büyük bir şans eseri değil midir?

Türkiye nüfusunun kasaba ve şehirlerde çalışan kısmı yüzde onaltı nisbetindedir.

Şu da doğrudur ki Türkiye Fransa ve sair devletlerin yapmış oldukları vechile, yabancıları kendi yurtlarına yollamış ve bu suretle kendi yurttaşlarının hayatlarını kazanmalarını mümkün kılmıştır.

Türkiye'de işsizlik meselesi, pratik olarak, fazla bir ehemmiyet vermeye değmez.

Şimdi İtalya'ya gelelim; 1920 başlangıcında, sonra 1921 de ve 1922 de, Kızıl sosyalistler veya komünistler şimal taraflarında her sahada sermaye aleyhindeki propağandalarına müzaharet temin etmek gayesile grevler yaptılar.

Roma'da zayıf bir hükümet bulunduğunu gören bu kızıl sosyalistler, teşebbüslerinin hükümet tarafından önlenmediğini veya önlenemediğini anlayınca yalnız fabrikaları işgal ederek kızıl bayrak asmakla iktifa etmediler, aynı zamanda hemen her tarafta umumî ve ferdî mülklere sahip çıkmaya başladılar; köylüleri, mal sahiplerinin

buğday, yağ, vesaire gibi erzaklarını yağma etmeye teşvikten geri kalmadılar.

Torino'da, azasından bir kısmı kadın olan, bir kızıl mahkeme bir kaç patronu, yüksek dereceli fırınlara atılmaya mahkûm etti.

Signora Sarfatti bunu şöyle anlatıyor:

«1920 senesi eylülünde idi. Kızıllar her tarafta fabrikaları işgâl ettiler: Orada bulunan mal sahiplerini, mühendisleri ve hattâ teknik müte-hassısları tardedtiler. Bazı yerlerde patronları ve bunların ailelerini rehine olarak aldılar. Sovyet modeline uygun bir «amele komitesi» kurdular, ve geniş miqyasta bir «Proletarya Diktatorası» hüküm sürmeye başladı. Buna rağmen Başvekil 'Giolitti' müdahale etmekten çekiniyor ve ikna metodunun faydalarına inanmış görünüyordu, «Bırakınız, diyordu, ameleler bir endüstriyi idare etmenin zorluğunu kendileri anlasınlar. Bırakınız ticaretteki fena şartları bizzat tecrübe ederek görsünler, ekonomik kanunlar karşısında sıkışıp kalsınlar. Bundan başka, resmî binaları muhafaza etmek için askere ihtiyacımız var. Askerimizi bütün İtalya arazisi üzerinde dağıtamayız.

Mal sahipleri beyhude yere fabrikalarının muhafaza olunmasını rica ediyorlardı.

Kalabalık bir halk kütlesinin doldurduğu sokaklarda, küçük askerî kıt'alar, kendilerine yol açmaya bile muktedir olamıyorlardı. Resmî makamlar, zorba kuvvetlerini sükûnetle seyretmekte idiler.»

Bu, İtalya'yı kıvrandırmakta olan kriz karşısında, çok basit bir hareket tarzı idi.

Yalnız şunu kaydedelim ki diğer İtalyanlar gibi faşistler de bu grevlerin önüne geçmenin lüzumunu idrak ettiler.

Proletarya istibdadına kuvvetle karşı gelmiş olan bu gayrı resmî hareketin şefi Mussolini, bizi bu hususta hekesten daha salâhiyettar bir şekilde tenvir eder.

Mussolini'nin otobiyografisinde şöyle yazılıyor:

«Fabrikaların kızılar tarafından işgâl olunması şiddetli gösterilere yol açtı. Monfalcone'de, Milâno'da bütün Yarımada, bu yüzden ölenler oldu.

Binaların işgâl edilmesi başladıktan sonra direktörler, mal sahipleri ve bunların memurları, amele tarafından tevkif edildiler.

Sosyal-komünist nizamlarla her fabrikada bir komite kuruldu.

Fabrikaların ele geçirilmesile beraber vahşice hareketler de yer almaya başladı.

Torino'da kızıl mahkeme büyük bir şiddetle faaliyete geçti. Milliyetçi ve yurtsever Mario Sonzini amele tarafından tevkif edilerek vahşi ve ka- ba hücumlara maruz bırakıldı. Sonra kurşunlarla delik deşik edilen vücudünü bir hendeğe attılar.

Bir çok başka kimseler de aynı şekilde muamelelere maruz kaldılar.

Ecebiller nezdindeki kredimiz üflenmiş bir mumun ışığı gibi söndü.

Kâğıt para makinesi de işlemeye başladı, ekonomik hayatı kat'î bir tahripten kurtarmak için enflasyon yapmak mecburiyeti hasıl oldu.

Kızıl-sosyalistler bilhassa üniformalı adamlara ve zabıtlere karşı hiç beslemekte idiler.

Onları döğüyorlar, yüzlerine tükürüyorlar,

ve her tarafta onları trenlerden indiriyorlar, koğuyorlardı.

Hakikatta, içinde üniformalı bir zabitin bulunduğu trenler hareket etmemek emrini almış bulunuyordu.

Roma'da iktidarın mesuliyetini yüklenmiş olan manasız hükûmet, zabitlere sivil olarak seyahat etmelerini tavsiye eylemekle meseleyi hallettiğini sandı!

Leghorn'da gemilerinden inmiş olan ve trene binmelerine mümanaat edilen bir kaç bahriyeli, Floransa'ya kadar kamyonla gitmek kararını verdiler ve iki kamyonu binerek hareket ettiler.

Bu zavallılar yolda kadın ve erkek sosyalistler tarafından kurulmuş olan bir tuzağa yakalandılar, ve ancak Fransa inkilâbında görülmüş olan en vahşî sistemler dahilinde parça parça edildiler.

Kadınlar bunların kulaklarını dişlerle kopardılar, ve daha buna benzer bir çok vahşetlerde bulundular.

Bir çok Belediyelerde kıvılcık bayrak dalgalanıyordu.

Beşyüzden fazla şehirde şarbaylar kızıklar arasından seçilmiş idiler.

Namuslu insanlar her tarafta öldürülmekte idi.

Milâno'da, Torino'da, Floransa'da toplar ve mitiralyözler işledi.»

Her tarafata umumî grevler patlak vermekte, ticaret ve endüstri namına elde kalmış olan az bir şeyi de bunlar süpürmekte idi.

Bu fena vaziyet karşısında faşistler, hükûmetin yapmaya cesaret edemediği şeyi yapmaya,

kuvvete karşı kuvvetle mukabele etmeye karar verdiler.

Mussolini, «Devleti tesis için, dedi, unutulmuş minimini bir kelimenin sırrını keşfettim. İtalyan hükûmeti senelerden beri daima muvafakat ede ede bütün kredisini ve otoritesini kaybetmiştir. İktidarı elinde tutan kimsenin (Hayr!) demesini bilmesi lâzımdır.»

Mussolini bu kelimeyi telâffuz edebildi ve bütün faşist kuvvetleri de buna muzaharet ettiler.

Bunu nasıl yapabildi?

Misal olarak Bolonya şehrini alalım. Mussolini otobiyografisinde diyor ki:

«Bu şehrin Marsala isimli küçük bir sokaklarında karargâh kurmuş olan faşist grubu, umumî nizamın muhafazası için, bir çok mangalar hazırladı. Öğleden sonra faşistler, git gide büyüyen tehlikelere ve hücumlara maruz kaldılar.

Fascisti'lerin teşekkülü olan fascio, ilânlar vasıtasile, kendisine fena muamele edilmesine müsamaha göstermeyeceğini bildirdi ve kadınlarla çocukların evvelce çekilip kapılarını sıkıca kapamalarını tenbih etti.

Bolonya sokaklarının büyük bir tragedya sahne olacakları anlaşılıyordu.

Arpinati'nin idaresinde hareket eden Bolonya faşistlerinin bu kat'î hareketi sosyalistleri korkuttu.

Sosyalistler artık her istediklerini yapmak zamanının geçmiş olduğunu anladıktan başka sefleri de korkmaya başlamışlardı.

Korkunun daima İtalyan sosyalist partisinin en bariz tarafını teşkil ettiğini lüzumu vechile bilmekteyim.

Küçük gruplara ayrılmış otuz kadar faşist İndipendenza caddesinden, sosyalist kütüphanelerinin toplanmış buldukları meydana doğru yürüdükleri zaman büyük bir kargaşalık zuhur etti ve feriyatlar duyuldu.

Kalabalığın bir kısmı dehşet içinde koşarak Şarbaylığın kapısından avluya doldu.

Korku gözlerini bürümüş olan ve içeride, bir kal'a da imiş gibi, kendilerini muhafaza altına almış bulunan parti şefleri, avluya dolan kalabalığın faşistlerden mürekkep olduğunu zannettiler, ve şarbaylığın işgâl edilmesi korkusu ile yanlarında bulunan bombaları pencerelerden avluya attılar.

Bu hareket, kalabalığın dehşetini büsbütün arttırdı. Bu zavallıların ekserisi, sosyalist toplantılarına iştirak ederken kullandıkları hüviyet varakalarını hiddetle yırtarak kaçıştılar.

Şarbaylık avlusunda ve etrafında bu hâdiseler cereyan ederken konsey salonunda da birden bire bir tragedyaya zuhura gelmişti.

Bir faşist istilâsı korkusu ile tir tir titriyen kızıl azaların büyük bir kısmı kapıya doğru koştu. İçlerinden bazıları kızıl elemanlardan müteşekkil olan kalabalığa karışmayı tercih ettiler.

Diğerleri, Konseyin bir kaç muhafazakâr azasına saldırdılar, o zaman salonda ilk tabanca sesleri işitildi.

Konseyin azlık olan azaları, - ki aralarında Giordani, Oviglio, Bragi, Colliva ve Manaresi de bulunmakta idi - şiddetle mukavemet ettiler.

Harpte yaralanmış olduğu için kızıkların nefretine hedef olan asteğmen Giordani bir kurşunla öldürüldü.

Bu kanlı hareketi hazırlamış olanlar halk ile dolu bulunan avluya bombalar atmakta devam ediyorlar ve faşistleri öldürdüklerini sanarak sosyalistleri tepeliyorlardı.

Bu kanlı çarpışma çok korkunç oldu.

Tarihi bir şato olan Estenzi'de bir müddet sonra yapılması kararlaştırılmış bulunan bir sosyalist gösterisi vesilesile Ferrare'de de buna benzeyen bir hâdise vuku buldu.

Bunda, meting yerine doğru ilerliyen bir faşist kolu yayılım ateşile karşılandı. Kol, saha üzerinde üç ölü ile bir çok yaralı bıraktı.

Kızıl Ferrare, Şarbaylıkları sosyalistlerin elinde bulunan Ferrare, kendi İlbayını tevkif etmekle tehdit eylemeiş bulunan Ferrare çok korkulu saatlar yaşadı.

Bolonya'daki hiddeti andıran kuvvetli bir hiddet bütün Estenzi'yi kaplamıştı.»

Mussolini'nin anlattıkları, faşist şefinin kullanmış olduğu metotların sosyalistlerin «bir endüstriyi sevketmenin ne kadar zor olduğunu kendi kendilerine anlamaları» için onları serbest bırakmaya taraftar olan nazırın, o zaif Giolitti'nin metotlarından ne kadar farklı olduklarını gösteriyor.

Şimdi, Mussolini'nin kuvvete karşı kuvvet kullanmak politikası ile, 1934 senesi eylülünde mensucat grevleri esnasında işçi partisi şefi F. J. Gorman'ın ortaya koyduğu Flying Squadrons (Uçar Bölükler) karşısında Amerikan makamatının ihtiyar etmiş oldukları hareket tarzını mukayese edelim.

Gorman, topuzlar ve sair daha fena silâhlarla mücehhez grevcileri ve işsizleri otomobillere doldurarak en yakın şehirlere sevk ediyor, ve oralar-

da, greve iştirak etmemiş olan amelenin çalışmalarına mani oluyordu.

Bu Uçar bölüklerin faaliyetleri hakkında bir fikir edinebilmek için American Textile Institute'un bu amele kuvvetleri marifetile kapatılan fabrikalardan aldığı raporları okumak lâzımdır:

«Newnan, Georgia. - Şehirin ve eyaletin yedi fabrikasında çalışmakta olan iki bin yüz doksan beş mensucat amelesi, bu son iki gün zarfında, birliğin şefleri tarafından Georgia'nın diğer kısımlarından sevk edilmiş olan yüzlerce müsellâh amelenin zorbalığı karşısında faaliyetlerini durdurmaya mecbur kaldılar.

Buna sebep de hükümet kuvvetlerinin bu müsellâh amele kuvvetleri karşısında âciz kalmalarıdır.

Hayatlarından memnun bulunan yurttaşların bu suretle çalışmak haklarından mahrum edilmeleri ve arzularına rağmen umumun merhameti yani devletin yardımı sayesinde yaşamaya mecbur bırakılmaları doğru olamaz.»

«Fort Mill, Cenup Karolinası.- 6 eylül 1934. Rock Hill. Union ve sair yerlerden gelen büyük bir kalabalık Chester'e doğru aktı; bu kalabalığın niyeti, amelelerin arzularına rağmen, fabrikaları kapamaktır.

Bu kuvvetler fabrikaların kat'i surette kapanmasını istediler ve Başkan Roosevelt'in, N. R. A. yi kuvvetlendirebilmek için Birleşik Hükümetlerdeki bütün pamuklu mensucat fabrikalarını durdurmaya karar vermiş bulunduğunu söylediler.

Union azalarından biri halka, Hopkins'in aç kalanları beslemeyi deruhte etmiş olduğunu, ve bunun grev müddetince devam edeceğini söyledi;

Hükümet tarafından beslenmek isteyenlerin isimlerini ve taleplerini bir kâğıt üzerine yazmaları kâfidir, dedi, ve halk arasında kâğıt tevzi ettirdi.

Bir çok gençler bu kâğıtları imzaladılar ve bunların hükümetten yardım talep etmek için olmayıp sadece Union'a aza kaydedilmek için yapılmış boş kâğıtlar olduğunun farkına bile varmadılar.

Kalabalık dağıldığı zaman fabrikalarda hususî bir tetkik yaptım ve amelenin yüzde yüzünün fabrikaların tekrar açılmasını temenni etmekte olduklarını gördüm.

Amelenin şahıslarının himaye edileceği teyit olursa, hepsi de yeniden işlerinin başına geçmekle mesut olacaklardır.»

«Chester, Cenup Karolinası.- Muhtelif yerlerden gelmiş olan grevciler burada amelesi Union azasından olmayan üç fabrikayı kapamaya mecbur ettiler.

Grevcilerin bahane olarak ileri sürdükleri şey, Başkan Roosevelt'in greve taraftar olduğu, işlemekte olan fabrikaların N. R. A. nin çalışmasına engel teşkil ettiği ve administratör Hopkins'in işsizleri beslemeyi deruhte etmiş olduğudur.

Salı sabahı bütün ameale hazır olduğu halde iki fabrikada çalışmaya gittik, fakat öğleden sonra saat üçte, muhtelif şehirlere mensup grevcilerden teşekkül etmiş olan Uçar Bölük, kasabayı istilâ etti.

Bunlar, 2500 kişi kadar idiler; makinelerimizi durdular, 150 kadar camlı kapıyı taşlarla kırdılar, fabrikadaki kadın işçileri o derece korkuttular ki zavallılar sinir buhranları geçirdiler.

Burada grevcilerden biri adamlarımızdan birine el dokundurduğu zaman vahim bir vaziyet

hasıl oldu, ve adamlarımızı siyanet edebilmek için fabrikayı kapamak mecburiyetinde kaldık.»

«5 eylül 1934.- Bu sabah Connecticut'dan almış olduğumuz habere göre 1500 grevci den müteşekkil bir Uçar Bölük fabrikaları birer birer gezerek amelenin çalışmasına mani olmaktadır.

Dün çalışmakta olan Grosvenor- Dale kumpanyası bugün şüphesiz tehdit altında kapılarını kapayarak faaliyetten vazgeçmek mecburiyetinde kalacaktır.

Webster (Massachusetts) de Slater firması dün çalışmakta idi, bugün aynı sebepten dolayı kapıların kapamış bulunuyor.

Bu fabrikalarda çalışan amelenin ekserisi mahallî birliklere dahil bulunmamaktadır.

Bir çok otomobillerle gelmiş olan büyük grevci kalabalığının tesiri ile, bu işçiler fabrikalara gitmekten ve çalışmaktan çekinmektedirler.»

«Greenville, Cenup Karolinası.- Green (S. C.) de Franklin fabrikası işçileri bugün öğleden sonra hariçten gelmiş olan iki yüz kişilik bir grevci grupu tarafından çalışmaktan men edilmişlerdir.

Bu fabrika öğleden önceleri yetmiş beş ve öğleden sonraları da altmış beş kişilik olmak üzere iki takım amele çalıştıran küçük bir yerdî.

Öğleden sonraları çalışan takımın da 25 i erkek ve 40 ı kadındı. Kadınlar bu vaziyet karşısında büyük korkular geçirdiler ve erkekler ise hariçten gelenlerin rakam itibarile olan üstünlüğü karşısında boyun eğmeğe mecbur kaldılar.

Bir kaç gün evvel bu fabrikanın ameleleri, iki reye karşı iki yüz otuz iki reyle, çalışmakta devam etmek üzere karar vermiş bulunuyorlardı.

Bu da isbat ediyor ki işsizlerin tatbik ettikleri usul, ferdi hürriyete karşı bir tecavüz teşkil etmektedir.»

«Spindale, Şimal Karolinası.- Diğer şehirlerden gelen 3000 kişilik bir grevci kalabalığı Spindale'e girmiş bulunuyor. Bunlar tehdit ve zorbalık sayesinde beş muhtelif kumpanyanın iki bin amelesini çalışmaktan menettiler.

Bu ameleler çalışmak istiyorlardı ve hiç birisi de greve taraftar değildi.»

Bu telgraflar Uçar Bölüklerin cenup eyaletlerinde göstermiş oldukları faaliyet hakkında bir fikir veriyorlar. Şimdi bunların bu faaliyeti şimal eyaletlerinde ne tarzda göstermiş olduklarını tahlil edelim.

11 eylül 1934 tarihli London Times, okurlarına, Amerika'daki büyük mensucat grevine rağmen New-England'daki on altı fabrikadan müteşekkil bir birliğin ameleleri arasında bir tek grevci bile mevcut bulunmadığını bildirmekte idi.

Bu fabrikalar Adams'da ve North Adams'daki Berkshire ile Greylock ve Fall River'deki King Philip, Anthony ve Albion'deki Coventry ve Valley Falls, Brattleboro'daki Fort Dunmer olup beraberce Berkshire Fine Spinning Associated Limited'i teşkil ediyorlardı.

O sırada Avrupa'da bulunuyordum ve bu haberi aldığım zaman sevinmiştim.

Zira uzun zamanlar bu şirketin idare meclisi azalığında bulunmuş olduğumdan şirket amelesinin iyiliği için yapılmış olan bir çok devamlı gayretlerden dolayı guru duymakta idim.

Bizim fabrikalara yakın bulunan bir çok fabrikaların kapılarını kapadıkları şu sıralarda bizim amelelerimiz için yapmış olduğumuz hizmet-

lerin onlar tarafından takdir edildiğine delil teşkil eden bu haberi bitaraf bir İngiliz gazetesinde okuyabilmek beni çok sevindirmişti.

Fakat bir kaç gün sonra husule gelecek olan büyük değişiklik, amelelerimiz ile olan iyi münasebetlerimizi bozacak idi.

Uçar Bölüklerin grevcileri fabrikalarımıza saldırdılar, amelelerimizi tehdit ederek çıkmaya mecbur kıldılar; bu fabrikalardan yalnız bir tanesi diğerlerinin akibetine uğramadı: Fort Dunmer fabrikası..

Orada, şehirin sakinleri, Uçar Bölüklerin niyetlerinden haberdar olunca, derhal silâhlanarak şehire gelen yolları tuttular ve grevcilerin şehire girmesine mani oldular.

Bu yurttaşların gayreti sayesinde Amerikalı denilmeye lâyık olmayan Uçar Bölük fertleri uzak tutuldu ve bu suretle amelelerimizin fabrikalarda rahatça çalışmaları mümkün oldu.

Diğer cihetten Cenup Karolinasındaki Chester'liler'de Uçar Bölükleri şehirlerinden uzak durmaya mecbur kıldılar.

Fabrikalarımızdan on beş tanesinin, amelelerimizin arzusuna rağmen ve cebren kapatılması bu Uçar Bölüklere mensup fertlerin ne suretle toplandıklarını araştırmamıza sebep oldu.

Nihayet, bizim gibi bir çok başka kurbanların da edinmiş oldukları şu kanaata vardık:

Bu bölükler ekseriyet itibarile hariçten gelmiş olan fertlerden, İş birliğinin bahşettiği bedava otomobil gezintisinin cezbettiği serserilerle işsizlerden teşekkül etmişti.

İçlerinden bir çoğu, çalışmaktan ziyade hü-

kümetin sadakasile geçinmeyi tercih eden kimse-lerdendi.

Bu suretle hükümet bizden vergi aldığı halde böyle buhranlı zamanlarda bizi hem vergiyi ve hem de amelelerimizin yevmiyelerini verebilme-miz için lâzım bulunan parayı temin edebilmemizi mümkün kılacak olan çalışmamızdan alıkoyan bu hayvanlara karşı müdafaa etmemekte idi.

Bu Bölüklerin şefleri, fabrikaları kapamak sayesinde Başkan Roosevelt'in N. R. A. sına ve bu çeşit politik teşebbüslerine yardım ettiklerini her yerde söylüyorlardı. Fakat Ticaret Nezareti memurları bunu tekzip etmek için ağızlarını bile açmadılar.

Amerika makamlarının İş birliği şeflerinin bu sözünü tekzip etmek cesaretini gösterememe-leri Birleşik Hükümetler politikacılarının böyle seçmen teşkilâtından ne kadar korkmakta olduk-larını meydana koymaktadır.

Bu müşahede bize, Amerikan amele partisi-nin, taleplerini kabul ettirmek için iki vasıtaya malik bulunduğunu anlatıyor: fizik kuvvetlerin-den istifade etmek (Uçar Bölüklerde olduğu gi-bi); yeni seçimde reylerini başka türlü kullan-mak tehdidinde bulunmak.

Bu ki şerden hangisi daha ehven?

Dayak korkusu mu?

Yoksa yeniden seçilmemek korkusu mu?...

22 mayıs 1935 de, Kongrede, Bonus Bill a-leyhinde söylemiş olduğu cüretkâr nutukta, Baş-kan Roosevelt hükümetin kredisinden bahseder-ken «Eğer Kongre üzerinde tesir yapmaya çalışan

şu veya bu grupun taleplerine boyun eğerse hükümetin kredisini tesis etmeye imkân bulamayız. Bu suretle hareket ettiğimiz takdirde memleketi halk tarafından ve halk için değil, fakat azalıkların zoru ile ve azalıklar hesabına idare etmiş oluruz.» demektedir.

İş birliği bu azalıklardan biridir. Teessüfe şayandır ki Amerikalılar umumî hayatlarında grevlere karşı durmanın iki şekilde mümkün olduğunu unutmaya meyyaldirler; bunlardan birincisi en çok kullanılmış olanıdır ki Emek tarafından yapılan taleplere muvafakat etmektir; ikincisi ise Massachusetts guvernörü Coolidge'in Boston polisinin isyanında tatbik etmiş olduğu usuldür.

Bu grevin haklı ve seri bir şekilde bastırılması Coolidge'in Birleşik Hükümetler Başkanlığına seçilmesine sebep oldu.

Bunlardan başka bir de Mussolini'nin tatbik ettiği şekil mevcuttur.!

XVII

ÜÇ ADAMIN BAYINDIRLIK İŞLERİNE KARŞI GÖSTERDİKLERİ ALÂKA

Bu üç adamın bayındırlık işlerine karşı göstermiş oldukları alâkayı çocukluklarının geçmiş bulunduğu yuvaya da teşmil ettiğimiz takdirde bu fasılın hudutları haricine çıkmış olur muyuz?

Bunu göreceğiz.

Kendilerle yapmış olduğumuz görüşmeler bu üç kişi içinde Mussolini'nin şehirlerde ve köylerde fakirler için yaptırmış olduğu evlere, İtalya'ya bahsettiği ağaçlandırma, ziraî terakkiler, sulardan istifade gibi tesislerden daha fazla ehemmiyet verdiğini söylememize müsaittirler.

Bu tercihin sebebi şüphesiz Apenin eteklerinde geçirdiği çocukluk hatırasıdır.

Roosevelt'in ise umumî hizmetlerde ucuzluk ve sosyal ihtiyaçların temini gibi işlere, Tennessee vadisinde görülmüş olduğu vechile, daha fazla ehemmiyet verdiği söylenilebilir.

O da bunu kendi küçük şehirli sıfatına borçlu olsa gerektir.

Büyük muvasala yollarından uzak bir yerde, Selânik'te doğmuş olan Kemal ise demiryollarının artmasına daha fazla alâka göstermiştir; uzak doğu tarafındaki yeni Erzurum hattı gibi hatlarla uzak vilâyetlerdeki halkın ve emtianın naklinden başka millî servet membalarını da harekete geçirmek arzusunu güden Kemal, cenup-

taki Mersin limanını Frat'ın doğusundaki mühim Ergani bakır madenlerine bağlamıştır.

Biraz sonra, Türkiye'de demiryolları politikasının inkişafını tetkik ederken, Türklerin neden başka memleketlerin bütün gayretleriyle yapmaya çalıştıkları yollardan ziyade demiryollarına ehemmiyet verdiklerini göreceğiz.

Üç kahramanımızın çocukluk zamanlarını geçirmiş oldukları yuvalar ile iktidar mevkiine geçtikten sonra alâka gösterdikleri muhtelif bayındırlık işleri arasında sıkı bir münasebet mevcut bulunduğu hususunda okurdan ziyade bu eseri yazanın kanaat sahibi bulunduğuna şüphe yoktur.

Çünkü o, bu üç adamın doğmuş oldukları ve fikrî inkişaflarına temel teşkil etmiş bulunan yerleri görmüş ve tetkik etmiş bulunmaktadır.

Her ne kadar babasının demirci ocağı üstündeki dört odalı, mütevazi bir evde doğmuş ve köyünün etrafında, dağların eteğinde çalışan köylüler arasında yaşamış ise de, Mussolini, Milâno, Roma ve Napoli'de görmüş olduğu sefil karışıklığa küçük Predappio'da tesadüf etmemiştir.

İtalya, Predappio gibi basit ve temiz köylerden gelen fakir insanlar için hayat şartlarının çok ağır olduğu biricik memleket değildir.

Bunun için Duce'nin büyük şehirlerdeki fukara mahallelerinin tıklım tıklım dolu, havasız ve karanlık sokaklarını dehşetle hatırlaması tabiidir.

Roman'ın merkezi bu karanlık ve dar mahalleler ile dolu idi ve Mussolini'den evvel kimse bunları yıkarak Via dell' İmpero'yu açmayı, yer-

sisiz kalan fakirler için de şehrin kenarında sayısız binalar yapmayı düşünmemiştir.

Bu sefalet manzarası, eski küçük köylünün yüreğini yaralamış, ruhunu isyan ettirmişti.

Bir ecnebinin İtalya'da, şehirlerde ve köylerde hayat şartlarını hafifletmek için Mussolini tarafından yapılmış olan büyük işleri kavrayabilmesi için memleketten geçerken trenin penceresinden oradaki büyük faaliyeti seyretmesi kâfi değildir.

Bunun yerine bizimle birlikte ve otomobille bir gezinti yapsa, iki saat doluşsa, daha iyi olur.

Roma'nın cənubunda, yeni Littoria ve Sabaudia inşaatında yapılacak böyle bir gezinti bir çok şeyler öğretebilir.

Roma'dan elli kilometre mesafede, Şimdi tamamilen modernize edilmiş ve genişletilmiş asfalt ile örtülmüş bulunan eski Apienne yolu boyunca, Akdeniz tepeleri arasında, iki bin senedenberi Pontini bataklıkları denilmekte olan saha bulunuyordu.

Bu saha takriben sekiz milyon ar genişliğinde olup orada hüküm süren malarya hastalığı yüzünden mel'un ve meş'um telâkkî ediliyordu.

Bu sahadaki zengin topraklar uzun zamanlardan beri halkın hırsını tahrik ediyorlardı.

Fakat bataklıklarda sinmiş olan hastalık yüzünden kimse bunlardan istifade edemiyordu.

Cumhuriyet devrinden Sezar zamanına kadar bir çok kimseler, daha sonraları bizzat Napolyon bile buna bir çare aradılar.

(Muharrir burada bu bataklıkların kurutulması ve İtalya'da açılan yollar hakkında teknik izahat vermektedir.)

1935 senesi mart ayında, kendisine bu fasıl-

dan bahsettiğim zaman, Mussolini tasvip ederek dedi ki:

«— Köylerde olduğu kadar şehirlerde bulunan yerler meselesi ile de meşğul olduğumu unutmazsınız, size Littoria ve Sabaudia'nın gösterilmesi lâzımdır.»

Ve Mussolini sayesinde bu yerleri gördüm.

Selânik'te doğmuş olan Kemal'in, yurdu dahilinde muvasala hatlarını inkişaf ettirmeye çok ehemmiyet verdiğini görmüştük.

Gençliğinde, askerî mektepte okuduğu sıralarda, Türkiye'nin demiryolu politikasının stratejik bir şekilde değiştirilmesi lâzım geldiğini de anlamıştı.

Kemal iktidar mevkiine geçtiği sıralarda Türk demiryollarının ne vaziyette olduklarını ve Kemal'in bunları ıslâh için neler yapmış bulunduğunu göreceğiz.

Çünkü Türkiye'de büyük şehirlerin dışında seyahat eden yabancılar bu meseleyi yanlış tefsir etmektedirler.

1856 dan, Cumhuriyetin ilân edildiği sene olan 1923 e kadar Türkiye'de yapılmış olan demiryollarının yekûnu 3350 kilometre idi; (Vasatı olarak senede 50 kilometre kadar bir şey!) ve bütün yollar yurdun batı kısmında bulunuyorlardı.

Cumhuriyet idaresi iş başına geçtiği zaman bu yollar son derece bozuk bir durumda idiler.

Seyyar materyel namına ise hareket kabiliyeti olan yalnız altı lokomotif mevcut bulunuyordu.

Bu son on sene zarfında yeniden 3000 kilometre demiryolu yapılarak halkın hizmetine ko-

nuldu; bu suretle senede vasatı olarak 300 kilometro ray döşenmiş oluyordu.

Bu iş için derelerin, ırmakların üzerinden sayısız demir köprüler kurulmuş ve dağlarda cem'an 29,000 metro uzunluğunda 161 tünel açılmıştır.

Bugünkü seyyar materyel işe yarar bir şekildedir ve çok iyi şartlar içinde çalışmaktadır.

1921 de ve 1922 de Türk kıt'aları Yunan kuvvetlerini püskürttükleri zaman Türkler demiryollarının askerî kıt'alar için haiz bulunduğu ehemmiyeti kavradılar.

1921 de Yunanlılar, toplarının sesini Ankara'ya duyuracak derecede Türkiye'nin içerilerine sokuldukları zaman, sırtlarını vermiş oldukları demiryolu onların bu ileri hareketini çok kolaylaştırmıştı.

Yurtlarını müdafaa eden Türkler ise böyle bir yardımdan mahrum kalmışlardı.

Aynı sene zarfında Yunanlıları Sakarya'da yenen ve geri püskürten Kemal, onları, Eskişehir'de ikmal işlerinde kullandıkları demiryolundan öteye süremedi. Yunanlılar orada durdular ve vaziyetlerini muhafaza ettiler.

Ertesi sene Yunanlılar hatlarını şimale doğru uzattılar ve Eskişehir - Afyon hattı boyunca 125 kilometroluk bir sahayı tuttular.

İzmir ile muvasalayı Afyon yolu ile temin etmiş bulunan Yunanlılar bu suretle bu demiryolundan istifade ederek yiyecek ve mühimmatlarını ikmal ediyorlardı.

O zaman muharebenin bütün hedefini hayatî bir ehemmiyeti haiz bulunan bu demiryolu teşkil etmiştir.

Bunun içindir ki Kemal, bütün kuvvetile bu

tarafa yüklenmiş ve düşmanın geri ile irtibatını kesmeye çalışmıştır.

Kemal'in burada kazanmış olduğu büyük zafer, Dumlupınar ismini taşımaktadır.

O Dumlupınar ki Afyonkarahisar yüksekliklerinin cenubunda bulunmaktadır.

Sulh yapılır yapılmaz Kemal, o zamana kadar ihmal edilmiş bulunan doğu vilâyetlerini, demiryolu vasıtasile, batı vilâyetlerine bağlamak için teşebbüse geçti.

Aynı zamanda Samsun, Mersin gibi limanları memleketin iç kısımlarına bağladı.

Bu demiryollarından en mühimleri Mersin limanını Ergani bakır madenlerine ve Erzurum'u yurdun bütün diğer kısımlarına bağlayan hatlardır.

Ve şimdi yabancıları en çok meşgul eden meseleye gelelim.

Türkiye neden şoselerini düzeltmekten ziyade demiryolları ile meşgul oluyor ve bütün kuvvetini bu hususa sarfediyor?

Çünkü şoselerden istifade edebilmesi ancak petrol ile mümkün olabilir ve bu husus için lâzım gelecek petrol ise Türkiye'de yoktur.

Ve çünkü Türkiye'de maden kömürü pek mebzul olarak mevcut bulunmaktadır, bu ise demiryollarından istifade edilmesini mümkün kılarlar.

Türkiye pekâlâ bilmektedir ki bir harp zuhurunda yabancı memlekette gelecek olan petrolün arkası kesildiği takdirde askerî kıt'alarının ikmal işlerini demiryolu sayesinde temin etmek mümkündür.

Bundan başka umumî harp, demiryolları ma-

teryelinin çok daha dayanıklı olduğunu isbat etmiştir.

Ben Türkiye'de Musul'un üst kısmından Irak taraflarına doğru olan arazide petrol çıkabileceğine inanan kimselerdenim.

Bu petrol bulunduğu zaman Türkiye'nin de, diğer devletlerin yaptığı vechile, şoselere fazla ehemmiyet vereceğine şüphe yoktur.

Bununla beraber bazı yolların, ve meselâ Orta Çağ'dan kalma antika eserler olan İstanbul Surlarını güzelce seyretmeyi mümkün kılacak olan oradaki şoselerin şimdiye kadar düzeltilmemiş olmasına teessüf etmekteyim.

Hisarların mevcudiyeti sayesinde ve emin bir surette orada mahpusların çalıştırılması ve bu suretle de bu işin ucuza mal edilmesi mümkün olurdu.

Bu suretle Türkiye'nin bu güzel İstanbul şehri seyahları çeker ve onların orada uzun müddet kalarak zamanlarını ve paralarını sarfetmelerini mümkün kılardı.

Türkiye'de büyük bir gayretle yapılmakta olan demiryollarından başka daha bir çok işlere emek sarfedilmektedir.

Eskiden, Saltanat devrinde, beş milyon hektarlık arazi ekilmekte idi; şimdi, Cumhuriyet devrinde ekilen arazi yedi milyon hektardır.

Bu son on sene zarfında tütün ekilen arazi iki misline çıkmış olduktan başka tütün ziraatı de tamamile ıslâh edilmiş bulunmaktadır.

Pamuk plantasyonlarına verilen ehemmiyet o derece tesirli olmuştur ki senelik mahsül bir buçuk milyon balyayı bulmuştur.

Türkiye'de en çok dikkati celbeden istatistik

bu son on sene zarfında ithalâtın azaldığını ve millî mahsüllerin çoğaldığını mükemmel surette ifade eden iki münhanili bir şemadır.

Yine aynı zaman zarfında pamuk manifaktürü sıfırdan on iki milyon tona çıkmış ve bu maddenin ithalâtı da 26 milyondan on dört milyona düşmüştür.

Millî şeker istihsali sıfırdan altmış beş milyon tona çıkmış ve bu maddenin ithali ise yetmiş milyon tondan sıfıra düşmüştür.

Türkiye'ye her sene bir çok şey satan ve buna mukabil ondan hemen hemen hiç bir şey satın almayan Japonya, Brezilya gibi memleketlere nazik bir ifade ile ve fakat kat'î olarak artık Türkiye ile yapacakları ticarî muamelelerde sattıkları kadar mal satın almaları icap ettiği bildirilmiş bulunuyor.

Türkiye'nin himaye politikasının Amerika'lılara en çok dokunan tarafı Kemal'in ecnebî istikrazını kat'î surette reddetmesidir.

Ve onun bu hareketi, Avrupa'nın bütün fenâneticeleri ile birlikte kuvvetli bir istikraz hümmasına tutulmuş olduğu zamana raslamaktadır.

Türkiye'nin istiklâl kaygusunu saygı ile selâmlayalım!

Bu faslın başlanğıcında, Roosevelt'in bir şehirde doğmuş olması münasebetile telefon, gaz, elektrik fiyatlarının pahalılığı hakkında söylenen sözleri işite işite onları ucuzlatmak ve herkesin bol bol istifadesini temin etmek arzusunu duymuş olduğunu söylemiştim.

Her ne olursa olsun, Roosevelt'in bu hususta büyük bir faaliyet gösterdiği muhakkaktır.

1934 yazında batı taraflarında bazı inkişaf merkezlerini ziyaret etmesi dolayısıyla (10 ağustos) London Times şöyle yazıyordu:

«Diyebiliriz ki Roosevelt'in bu teftişi, kendisinde bu gibi işlere karşı mevcut bulunan arzuyu şiddetlendirmiş ve Birleşik Amerika Hükûmetlerinde açılacak ve devlet sosyalizmi prensiplerinin tabii servet membalarının işletilmesinde ve kontrol edilmesinde tatbik edilecekleri bir saha teşkil eyleyecek olan bir devrenin kendi ismine bağlı kalması hususundaki hırsını artırmıştır.»

1935 senesi son kânununda Vaşington gazetelerinden birinde neşredilen bir beyanatında, bütün dikkatini dört büyük sahadaki tabii servetlerin işletilmesine hasreylemekte olduğunu bildiriyordu.

Bu sahalar Tennessee, Colorado, Yukarı Missouri, ve Columbia idiler.

4 ağustos 1934 de Roosevelt şu beyanatta bulunuyordu:

«Amerikalıları baraj yapıcı bir millet haline koymak üzereyiz.

Şimdi meşgul olduğumuz yalnız Columbia havzası değildir, fakat aynı zamanda Pasifik sahillerindeki bütün arazidir.

Elektrik ve motör kuvveti o derece ucuzlayacaktır ki yalnız ziraat ve endüstride değil, bir elektrik hattına yakın bulunan her yerde bundan istifade edilecektir.

Elektrik ve motör kuvvetinin ucuz olduğu yerlerde gördüğümüz vaziyet bize bunların ucuzladıkça daha çok kullanıldıklarını anlatıyor.»

Columbia sularından istifade etmek civardaki eyaletlere motör kuvveti temin edilmesine yarayacağı gibi bu eyaletler Yukarı Mississippi

projesinin tatbikinden de çok istifade edeceklerdir.

Bu projeye göre 2. m. 87 lik ve 24 barajlı bir kanal açılacak Middle West çiftçilerine nehir yolu ile ucuz nakliyat temin ettirecektir.

Bu suretle buradaki çiftçiler ihraç etmek istedikleri buğdayı ve ithal edecekleri kömürü ucuza nakledebileceklerdir.

Bu dört büyük projenin büyük barajlarının ikmalinden evvel, Roosevelt'in umumî masraflarında görmek istediği ucuzluk kısmen tahakkuk etti.

Zira şehirlerde birbiri ardı sıra bütün kumpanyalar, telefon, elektrik, gaz fiatlarını indirmeye başladılar ve bunu Roosevelt'in nutku malûm olur olmaz ve hattâ böyle bir tenzilâtta edebilecekleri istifadeleri hesap etmeden yaptılar.

Esasen bu fedakârlıklarının mükâfatını çabuk gördüler, çünkü istihlâk, yapmış oldukları tenzilât nisbetinde artmış bulunuyordu.

XVIII

ÜÇ DEVLET ADAMININ AĞAÇLARA KARŞI BESLEDİKLERİ SEVGİ

Briand, bu büyük Fransız, bir gün bana ormanların zayıf zekâları cezbetmediğini ve fakat mühim devlet adamlarını umumiyetle alâkadar ettiğini söylemişti.

Ormanın Kemal ve Mussolini üzerindeki nüfuzunun da Amerikalı Başkan üzerindeki kadar kuvvetli olduğuna şüphe yoktur.

Fakat çocukluklarında geçirmiş oldukları hayatın birbirinden farklı olması yüzünden onlarda bu sevgi aynı şekilde inkişaf etmemiştir.

Filhakika Selânik'te doğmuş olan Türk, kısmen bu faal şehirde büyümüş olduğu halde; Mussolini, Predappio'da, babasının demircilik ettiği bu köyde doğmuş bulunuyordu.

Mussolini'nin ağaçlara olan ülfeti Roosevelt'ininki kadar erken başlayamamıştır; yalnız 1922 de Başvekil olduğu zaman ağaçlara karşı olan muhabbetini meydana koyan «köyleri ıslah» hareketlerine başladı.

Bu muhabbet, bataklıkları kurutma, İtalya'da sudan kuvvet istihsali gibi çalışmalarını ile inkişaf etti.

İtalya'da ağaçlara ehemmiyet veren yoktu. Rast gelen istediği kadar ağaç kesebiliyordu.

Demiryollarının ıslahı işinde muhteşem meseler kurban gitti.

Sardunya'da demiryolu inşaatına başlayacak olan ilk kumpanyaya başlı başına ormanlar bahsedilmekte idi.

Ağaçlarla bezenmiş bir çok arazi Maliyeye varidat temin etmek düşüncesile satıldılar.

Bütün bunlar esasen hariçten kereste ithal etmekte olan bir memleketin orman servetini azaltmakla kalmıyor, fakat aynı zamanda toprak da eski kabiliyetini kaybediyordu.

Bugün Mussolini'nin ağaçlara karşı duyduğu sevgi sayesinde, İtalya'da ormanlara karşı büyük bir alâka uyanmış bulunmaktadır.

1922 birinci teşrininde Roma üzerine yürümesinden biraz sonra Duce, İtalya'nın Orman kanununu hazırlattırdı ve inkişafı işini büyük bir ağaç muhibbi olan Arrigo Serpieri'ye tevdi etti.

İtalya'da seyahat eden ecnebiler, demiryollar faşist milisi tarafından yapılan hizmetleri hayretle karşılarlar.

Bu hizmet yalnız trenlerin muntazam saatlerde hareket etmelerini temin etmekle kalmayıp trenlerin temiz ve güzel bir halde muhafaza olunmalarını da mümkün kılmaktadır.

Bu aynı yabancılar, ayrıca ormanlar için de bir faşist milisi mevcut bulunduğunu öğrenirlerse büsbütün hayrette kalacaklardır.

Orman milisi 328 zabıt ile 3672 adamdan müteşekkil olup hepsi de vazifelerinin ehlidirler.

Zabıtların hepsi Üniversitede okumuş mühendis, su ve orman mühendisi, ziraat mühendisi diplomalarını almışlardır.

İtalya'nın 5,600,00 hektar tutan ormanlık sahaları onların kontrolü altındadır.

Bu fedakâr Kara Gömlekliler ayrıca 40,000 hektarlık arazinin ağaçlandırılması için çalışmaktadırlar.

Bu işlerde çalışanlar kendilerini 15 ilâ 40 sene müddetle vergiden muaf tutan ve yaptıkları masrafın üçte ikisinin kendilerine iadesini temin eden kararnamelerle teşvik edilmektedirler

Bugün İtalya, ormanların ıslahı ve tanzimi için faşizmden evvelki zamana nisbetle üçyüz defa daha fazla bir gayretle çalışmaktadır.

Şunu da söyliyelim ki orman yangınlarının önüne geçmek için bir çok tedbirler alınmış ve bunların miktarı, evvelki zamana nisbetle, hissolunur derecede tahdit olunmuştur.

Bundan başka toprak, kaybetmeye başlamış olduğu hasletleri yeniden elde etmiştir.

İtalya'da ormanların inkişafına bir tek şey mani olmaktadır ki o da arazinin teşekkülüdür.

İtalya'yı teşkil eden 31 milyon hektar araziden iki buçuk milyonu dağlık ve çoraktır. Geriye kalan yirmi sekiz buçuk milyon hektar münbit araziden yüzde elli dördü ziraata hasredilmiş, yüzde yedisi çayırlara ayrılmış, ve yüzde yirmi kadarı da ormanlara tahsis edilmiştir.

Kemal'in ormanlara karşı duyduğu derin sevgi tamamen şahsî bir şeydir.

O, Ankara'dan on iki kilometre mesafede modern bir çiftlik yaptırmıştır. Senenin Ankara'da geçirdiği üç mevsiminde, son bahar, kış ve ilk bahar eşnasında, her gün oraya giderek bir nebze istirahat eder.

Okura, «Yüzme» faslında, buradaki yazlık köşk hakkında malûmat vermiştik.

Kemal, orada küçük bir tepenin üzerinde, mütevazı bir villâ yaptırmış ve etrafına bir çok ağaç diktirmiştir.

Bu üç mevsim esnasında, yağmurların az yağması, ve ateşli yaz mevsiminde ise hiç yağmaması yüzünden ancak akasya ağaçlarının dikilmesi mümkün olmuştur.

Burada şunu memnuniyetle kaydetmeliyim ki sefir sıfatı ile orada bulunduğum sırada, bizim Plant Industry Bureau'dan getirmiş olduğum bir kaç Çin kara ağacı ile fıstık ağaçları mükemmel surette tutmuşlardır.

Bilhassa fıstık ağaçları çok güzel büyümüşlerdir, bol bir gölge temin ettiklerinden başka son baharda yaprakların aldığı kırmızı renk dolayısıyla de manzaralarına doyum olmamaktadır.

Bu ağaçlar Plant Industry Bureau tarafından Kaliforniya'nın hemen hemen Ankara ikliminde olan yüksek bölgelerinde çoğaltılmaktadır.

Kenarları Karadeniz ile Marmara denizinin sahillerini andıracak bir biçimde yapılmış olan iki havuzun etrafına dikilmiş bulunan bu ağaçların dünyanın bir ucundan gelerek diğer bir ucunda böylece yerleşmeleri hakikaten güzel bir şeydir.

Şimdi ilk dostları olan ağaçların arasında Franklin Roosevelt'in simasını tasavvur edelim.

Roosevelt, 30 son kânun 1882 de bu ağaçların arasında dünyaya gelmiştir.

Roosevelt'in onların bu dostluğunu iktidarı eline aldığı zaman ne suretle mükâfatlandırmış olduğunu göreceğiz.

Roosevelt, 1934 senesi son kânununda bir gün öğleden sonra, Vaşington'da Beyaz-Saray'daki yazıhanesinin önünde oturarak bana bunların hikâyesini anlattı, hem de çok güzel bir şekilde!

Biliyoruz ki o, Roosevelt ailesinin Hyde Park'taki malikânesinde doğmuştur.

Bu malikâne de, arazinin 20,000 arlık bir kısmı ağaçlarla örtülüdür.

Büyükler için bu 20,000 arlık arazi bir nevi odun deposu gibi idi, küçük Roosevelt için ise burası oyunlarının ve rüyalarının çiçeklendiği saha idi.

Daha sonra, 1911 de, New-York eyaleti senatörlüğüne seçildiği zaman onu «Ormanlar, karada ve denizde Av» Komitesine sokmak çok doğru bir hareket oldu.

Bu yeni vazifenin kendisine yüklediği vazifeleri sevinçle karşıladı ve bilhassa bir çok darbeler altında hırpalanmakta olan ormanların ıslahı için çareler aradı.

Bana söylemiş olduğu şu sözleri kaydetmek isterim:

«Derhal farkına vardım ki ormanlarımız büyük bir tahrip tehdidi karşısında bulunuyorlardı; hemen yurdu ağaçlandırmaya başlamak ve bunun için de Senato'daki arkadaşlarımı ikna etmek lâzım geliyordu.»

Roosevelt, Avrupa'nın en iyi orman metotlarını öğrendikten sonra Yale üniversitesinde bir ormancılık kısmı ihdas ettirmiş olan Pensilvanya'lı bir Gifford Pinchot'dan bahsedildiğini duymuştu.

New-York eyaleti senatoralrı ile karşılaşılarak ağaçların tahripten kurtulması için teşebbüs-

lerde bulunmak hususunda bu adamdan daha iyisini bulmak müşkül olurdu.

Başkan Roosevelt'in hikâyesinin bu kısmı beni çok alâkadar ediyordu, çünkü Pinchot ile Yale üniversitesinde sınıf arkadaşlığı yapmış olduğum gibi kendisi benim evlenme merasimimde de ileri bir rol oynamış bulunuyordu.

İş arkadaşının bu hususta yapmış olduğu mücadeleden bahsederken Roosevelt'in siması aydınlanıyordu.

«Pinchot bir yandan söz söylüyor, bir yandan da perde üzerine projeksiyonla bir takım manzaralar aksettiriyordu.

Bunların içinden iki tanesi gerek benim üzerinde ve gerekse arkadaşlarım üzerinde o derecede derin bir tesir bıraktı ki bir daha unutmamıza imkân kalmadı.

Bu manzaralardan birincisi 1500 tarihine ait bir Çin tablosunu göstermekte idi.

Birinci plânda, 400,000 kişilik bir nüfusa malik bulunan bir şehrin duvarları görülmekte idi.

Bu şehir, tepelerden inen suların beslemekte olduğu bir nehrin kenarında bulunuyordu. Tepeler çam ve çınar ağaçlarıyla örtülmüş idiler.

Birinci plânın canlandırdığı mesut canlılık geri plânda görülen sükûnetle hoş bir tezat teşkil etmekte idi.

Sonra, bir kaç yüz yıl önce sanatkâra modelik etmiş olan aynı şehrin yeni bir fotoğrafisini gördük.

O büyük şehir artık geçmiş zaferlerin harabeleri içinde yaşayan ve miktarı 12,00 i ancak bulabilen bir nüfusa malik bulunmaktadır.

Etrafta ise eski surların izleri görülmektedir.

Artık nehir yoktur, yalnız kurumuş bir nehir yatağı göze çarpmaktadır .

Tepelerden inen suların eskiden canlı bir ahenkle çalkanarak içinde yıkandıkları ve bugün artık kurumuş olan nehir yatağı...

Yavaş yavaş sivriliklerini kaybetmiş ve alçalmış olan tepelerin üzerinde ise bir tek ağaç kalmamıştır.

Pinchot, o zamana kadar dikkat etmemiş olduğumuz bir noktayı gösterdi, ve yeniden ağaçlandırmayı hatırlarına bile getirmeden mütemadiyen kesmekle meşgûl olan Çinli oduncuların bu noktadan attıkları binlerce kütüğün orada birikerek nehirin iki sahili üzerine yerleşmiş olan şehir sakinlerinin servetini temin etmiş olduklarını söyledi.

Ondan sonra Çinli oduncuların yavaş yavaş fakat devamlı surette diğer tepelerde bulunan ağaçları da kesmiş olduklarını ve yerlerine yeniden ağaç dikmeyi hatırlarına bile getirmemiş bulduklarını söyledi. Bu delice tahripler neticesinde evvelâ nehir kurumuş, sonra da şehir mahvolmuştu.»

Senatorlar artık ikna edilmiş bulunuyorlardı.

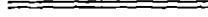
Derhal ormanları himaye için pratik plânlar hazırlandı, ve bunların iyi bir şekilde tatbik edilmesi de Roosevelt'e havale edildi.

Roosevelt sonradan da bu husustaki çalışmalarına devam etti.

Yalnız içlerinde doğmuş olduğu ormanlar değil, aynı zamanda Tennessee, Missouri, Colum-

bia, Mississippi vadileri de kendisine çok şeyler borçludurlar.

Türkiye'de, İtalya'da ve Amerika'da üç şahsiyetin ormanlara karşı göstermiş oldukları alâka bu suretle tebarüz etmektedir...

XIX

DİN

Kemal ve Mussolini, yurtlarında, ciddi bir din meselesi ile karşılaştılar.

Halbuki Roosevelt bu gibi müşküller karşısında kalmadı.

Türkiye ile İtalya'da yalnız bir din hâkim bulunmaktadır, birincisinde islâm ve diğerinde katolik dini o derece esaslı bir yer almış bulunmaktadır.

Bunun için Muhammedî mertebeleri kabulden istinkâf eden bir Türk'ün vaziyeti veya İtalyan milletini resmen temsil eden ve neticede Roma kilisesinin 1870 den beri devlete karşı almış olduğu vaziyet dolayısıyla Papa'nın muhalefetine uğrayan bir İtalyan'ın vaziyeti hakikaten mühimdir.

Roosevelt bahtiyardır ki mukadderatına hâkim bulunduğu memlekette bir çok dinler mevcut bulunmakta ve dine verilen serbestî ise devletin her hangi bir müdahalesini imkânsız bırakmaktadır.

Fakat Kemal ile Mussolini, yurtlarında din meselesini birbirinin aksi bir şekilde halletmişlerdir.

Türk, İngiltere Kralı Sekizinci Hanri'nin yapmış olduğu vechile din ile devleti birbirinden tamamen ayırmış ve İtalyan ise 11 şubat 1929 da imzaladığı Latran muahedesi ile altmış seneden

beri mevcut bulunan bu ayrılığı bil'akis ortadan kaldırmıştır.

Burada bir nokta vardır ki umumiyetle nazardan kaçıyor ve lâıyk olduğu dikkatle incelenmiyor: Kemal, devlet reisi olunca aynı zamanda halifeliği de temsil edebilir ve bu suretle yalnız Türkiye'de değil, bütün İslâm âleminde, bir nevi İslâmiyet Papa'sı rolünü oynayabilirdi.

Mussolini İtalya'da, kilise ile devlet arasındaki ihtilâfı hallederken Papa'nın kudretini artırmış, ve bu suretle de devletin din işlerine müdahalesini tamamen imkânsız kılmıştır.

Türk ile İtalyan'ın din politikaları arasındaki esaslı farkı biraz sonra tebarüz ettireceğiz; ve her ne kadar Roosevelt o derece çetin meseleler ile karşılaşmamış ise de sözüme ondan başlayacağız.

Roosevelt için Vatikan meselesi gibi veya Saltanat ve hilâfet gibi müşkül meseleler mevcut değildi.

Roosevelt, Piskoposluk kilisesinin en faal azalarındandır, fakat Amerika'da bütün dinler gayet büyük bir serbestiye maliktirler.

Amerika'da büyük bir din meselesinin kopması ancak yahudi aleyhtarlığı cihetinden mümkün olabilir.

Kemal ile Mussolini'nin karşılına çıkan meselelerin Türkiye ve İtalya iç politikasına sıkı surette süründüklerini göreceğiz.

Fakat bu iki memlekette bir yahudi meselesi mevcut olmadığı söylenebilir; İtalya'daki yahudi nüfus nisbeti pek küçüktür; Filistin'in Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmasından sonra ise Yakın Şarkta yahudi meselesinin varisi Genç Türk Cumhuriyeti değil, İngiltere'dir.

Burada yahudilerden bahsedişimin sâiki, onların sebep oldukları din meselesi ile Kemal ve Mussolini'nin karşılaşmış oldukları din meseleleri arasında bir mukayese yapmak isteyişimdir.

Şüphesiz bu meselenin Roosevelt'in politik ufuklarını karartmasına imkân yoktur, fakat Amerika'daki politik partilerin yahudilerin reylerini kazanmak için yaptıkları gayretler, ileride bu ufuklarda görülen bulutların büyümesine sebep olabilirler...

Yahudi reyleri cihetinden Roosevelt çok müsait neticeler elde etmiştir.

Hattâ o derecede müsait neticeler elde etti ki politik düşmanları kendisini, umumî hizmetlerde fazla Yahudi kullandığından dolayı takbih ettiler.

Meseleyi büyük bir müsamaha ile mütalea ediyorum, çünkü onun tercih ettiği yahudi sınıfı benim de tercih ettiğim sınıftır.

Hakikatta, iş arkadaşı olarak yahudileri seçmekle, Roosevelt kendisinden evvel gelenlerin yapmış oldukları bir hareketi taklit etmiştir.

Başkan Hoover'in yapmış olduğu en iyi intihap, Birleşik hükûmetler Âlî Mahkemesine seçtiği hâkim Cardozo olmuştur.

Bu intihap, cem'an dokuz azaya malik bulunan Âlî Mahkemedeki yahudi azalar miktarını ikiye çıkarmakta idn.

Bu suretle Âlî Mahkemedeki yahudi mümessilleri nisbeti takriben dörtte bir oluyordu. Halbuki Birleşik Hükûmetlerde yahudi miktarı umumî nüfusun ancak otuzda birini teşkil etmekte idi.

Âlî Mahkeme ise en büyük federal mahkeme

olduğundan nazari olarak icrai, teşrii, ve adli salâhiyetleri pek büyüktü.

Bu suretle bu kadar tesirli ve mühim bir mahkemede beş milyonluk bir yahudi nüfusunun dokuzda iki nisbetinde mümessile malik bulunmasına karşı yapılan itirazların sebebi kolayca anlaşılır.

Roosevelt'in politik düşmanları onu, yahudi konseyelerin sözüne fazla ehemmiyet vermekle itham ediyorlar.

Bu hususta on iki kadar mühim yahudinin fikirlerini aldım.

İçlerinden yalnız birisi bu ithamların tamamile haksız ve yersiz olduklarını iddia etti.

Halen hâkim olan bu yahudi Albany'de Roosevelt ile birlikte çalışmış olup onu yakından tanımakta idi; 1932 de Şikago'da halkçı konvansiyonunun karışık günlerinde onunla beraber bulunduğu gibi Başkanlığa namzetliğini koyduğu zaman da onu takip etmişti.

Amerika'da bir yahudiden münhal kalan yere yine bir yahudinin veya bir protestandañ münhal kalan yere tekrar bir protestanın tayin edilmesi hususundaki adete Roosevelt riayet etmiyor ve politik bir intihapta din meselesinin mevzuu bahis olmaması hakkındaki kanaatını izhar ediyordu.

Bununla beraber Roosevelt'in yahudilere karşı duymakta olduğu sempatiyi, her dinden o kadar çok kimseden işittim ki ondaki bu sempatinin sebeplerini araştırmaktan kendimi alamadım.

Buna sebep olarak şunu bulabildim:

Roosevelt ve zevcesi tarafından takip edilen

politika onun senatorluk ve guvernörlük yapmış bulunduğu New-York eyaletinin politikasına o derece bağlı bulunmuş idi ki artık her tarafta intihabat şartlarının aynı olmadığını güçlükle kabul edebiliyorlardı.

Filhakika New-York eyaletindeki yahudilerin seçimde oynadıkları rolün ehemmiyeti çok büyüktür.

New-York sakinleri için bu şehirdeki nüfusun üçte birinin yahudi olduğunu ve intihabatta yahudilerin müzaharet ettikleri bir namzede rekabetin muhakkak bir muvaffakiyetsizliğe mahkûm bulunduğunu unutmak mümkün değildir.

New-York'ta yahudilerin ehemmiyetini isbat eden bir hâdise de son seçimde demokrat olsun, Cumhuriyetçi olsun, sosyalist olsun bütün namzetlerin yahudi olmalarıdır.

Bütün dünya biliyor ki yahudiler Almanya'da biraz haşin bir muamele görmüşlerdir ve Amerika yahudileri Almanların bu iç politika meselesi ile fazla ilgilenmişlerdir.

Bununla beraber duygularını çok ileriye götürmemeleri lâzım gelmekte idi.

Onların tamamilen Almanya ile alâkadar bulunan bu meseleye Amerika'yı karıştırmak arzusu ile yaptıkları gayretler, Amerika'daki yahudi düşmanlığı cereyanına New-York şehri haricinde oldukça büyük bir saha kazandırdı.

Yahudi düşmanlığının bu suretle ilerlemesine sebep ise, benim fikrimce, bazı yahudilerin, diğer dinlere mensup yurttaşlar gibi memleketin menfaatlarını her şeyden evvel tutmaları lâzım gelirken, dinlerini daha ön tutarak ultra-radikal bir faaliyet göstermiş olmalarıdır.

Birleşik Hükûmetlerin başka bir hükûmet

nezdinde, oradaki yahudiler lehine, bir teşebbüs-
te bulunması için şiddetli bir mücadele açmış bu-
lunan yahudiler, kendi yurtlarında da bir yahudi-
düşmanlığı cereyanının uyanmasına sebep olabi-
lirler.

Tehlikenin vahimliğini kavrayan bir çok ya-
hudiler bu hareketten içtinap edilmek muvafık
olurdu tarzında mütalealar beyan ediyorlar.

Milletler arası Olimpiyat oyunları icra komite-
si azasından olmaklıgım hasebile Berlin'de 1936-
da yapılacak olan müsabakalara bütün Almanla-
rın müsavi haklarla iştirak etmelerini temin husu-
sunda teşebbüste bulundum.

Fakat benim bu suretle hareketim, Olimpi-
yat oyunları nizamnamesinin bütün dünya şam-
piyonları karşısına çıkacak olan şampiyonların
seçilmesinde din meselesinin yer almaması icab
ettiği şeklindeki maddesine uygun düşüyordu.

Diğer cihetten Olimpiyat oyunları Amerikan
komitesinin 1933 de Vaşington'da yapmış olduğu
meetingde Almanya'da yahudilere karşı alınan va-
ziyeti protesto makamında olmak üzere 1936 da
yapılacak müsabakalara girilmemesi hususunda
ileri sürülen boykotaj fikri ile şiddetle mücadele
ettim.

Böyle bir boykotaj binlerce Amerika'lının
Almanya'ya gitmesine mani olacak ve bu suretle
politik sahadaki toplulukları sayesinde elde ettik-
leri müsait vaziyeti fena kullanan yahudilere kar-
şı tesiri senelerce devam edecek olan bir düşman-
lık duygusu uyandıracaktı.

Bu suretle evvelâ kendilerine, sonra da on-
larla iyi münasebette bulunan hıristiyan devlet
adamlarına zararları dokunacaktı.

Burada söylemek istediğim şey şudur ki

eğer Roosevelt'in politik ufuklarını karartacak bir bulut gelirse bu ancak yahudiler yüzünden gelecektir.

Şimdi Türkiye'ye dönelim ve Kemal'in din meselesinde ne suretle hareket etmiş olduğunu tetkik edelim.

Söylemiş idik ki Kemal, İngiltere Kralı Sekizinci Hanri'nin yapmış olduğu gibi, din ile devleti ayırmak fikrini muvafık bulmuş, Saltanatı Hilâfetten ayırmış, sonra her ikisini de kat'i surette ilga etmiştir.

İncili Almanca olarak yazmış bulunan Martin Lüther gibi Kemal de İslâmiyetin mukaddes kitabının, Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi hareketini teşvik eylemiştir.

Bundan sonra şer'îye mahkemelerini kaldırarak muhtelif memleketlerde tecrübe edilmiş ve faydalı sabit olmuş bulunan medenî kanunları Ceza ve Ticaret kanunlarını kabul etti.

Medenî kanunun mühim bir kısmı İsviçre medenî kanunundan alındı, Ceza kanunu İtalyan Ceza kanunundan, ve Ticaret kanunu da Almanlar ile İtalyanlardan alındı.

1924 senesi mart ayının üçünde Büyük Millet Meclisi, Kemal'in tavsiyesi üzerine, Saltanatı ve Hilâfeti ilga ediyordu.

Aynı senenin 8 nisanında da tabii olarak şer'îye mahkemeleri ilga edilmiş bulunuyordu.

Fakat Kuran'ı Türkçeye çevirmekle Martin Luther'e nasıl benzemektedir?

Paris'ten İstanbul'a Simplon Orient Express iki buçuk günde gidiyor; bu müddetin büyük bir kısmını zor ve enteresan bir dil olan Türkçeye çalışmakla geçirdim.

Yataklı-Vagon'un kondüktörü Türk idi, bazı kelimelerin telâffuzunu öğrenmek için ara sıra onu getirtiyordum.

Son günü, ona, geçen sene hükümetin Kuran'ı Türkçeye çevirmek hakkında vermiş olduğu karar için ne düşündüğünü sordum.

Cevabı beni çok alâkadar etti, çünkü o, hükümetinin verdiği kararları bitaraf olarak karşılayan bir halk adamı idi.

Bana, her ne kadar müslüman ise de tatbiki sahaya pek bağlı kalmadığını söyledi.

Bilhassa bu son seneler zarfında, trendeki vazifesi dolayısıyla, camilere pek nadir olarak gidebilmişti.

Dini vazifelerini yapmakta çektiği müşkül-ler, ona muayyen zamanlarda yapılması lâzım gelen duaları unutmuştu.

Hülâsa bu Harp sonu'nun her memlekette mevcut bulunan her dinden, modern adamlarından biri idi.

Bana şöyle söyledi:

«— Evimizde her zaman bir Kuran mevcut bulundu; hem de güzel basılmış bir Kuran.. Fakat hiç birimiz arapça bilmediğimizden onu, dinî malûmatı öğreten bir kitap olarak değil, daha ziyade bir süs olarak en mutena yere koymuştuk.

Kuran'ın Türkçe'ye çevrileceğini ilk işittiğim zaman biraz duraladım. Bunun yanlış olduğunu düşündüm. Çünkü biz müslümanlar Allâh'ın bu sözleri Peygambere arapça olarak söylemiş olduğunu zannederiz .

Fakat hakikatta bu mesle ile pek az alâkardım, zira bir Yataklı-Vagon kondüktörü kendi işinden başka bir şeyle meşgul olmak için vakit bulamaz.

Kuran Türkçeye çevrildikten sonra merak saikasile bir tane alarak okudum. Orada bir çok pratik ve normal kaidelere raslamakla hayret ettim. Ondan sonra en iyi kısımlarını bir kaç defa okudum. Onu siz de okumalısınız, bu zahmetinizin boşa gitmediğini göreceksiniz.»

Onu, Amerika'da Üniversitede iken okumuş olduğumu öğrenince memnun olarak tebessüm etti.

Kemal'in, benim iyiliğimi istiyen bir çok dotaları onunla her hangi bir din münakaşasında bulunmamaklığımı bilhassa tavsiye etmişlerdi. Lâkin bir gün biyografisi hakkında yapmış olduğumuz üç saatlik bir görüşme esnasında, - bu görüşmemiz Marmara sahillerinde Yalova'da, onun yazlık köşkünde cereyan etmişti - ona, dine ait olan fasılın başlığını gösterdim.

Bu fasıl, yukarıya yazmış olduğum tren konduktörü hikâyesile başlamakta idi.

Bunun üzerine dinden bahsettik ve bu mesele üzerinde serbestçe açılması karşısında hayret içinde kaldım.

Burada Kemal'in din hakkındaki mütaleaları üzerinde uzun boylu durmamız muvafık düşmeyebilir.

Yalnız onu agnostik ve hattâ din düşmanı telâkkî edenlere karşı, Atatürk'ün Allah'a, beşeriyetin bir Allah'a olan ihtiyacına, insanın şahsen Allaha hitap etmek (tabii bu da daima kurulmuş olan dualar vasıtasile yapılması lâzımdır manasına gelmez) hakkına ve ihtiyacına inandığını teyit etmek muvafıktır.

Kemal tarafından başlanılan din inkılâbı sanıldığı kadar kolay neticelenmemiştir.

1931 de müslümanlar arasında bir hareket

baş gösterdi, üniformalı birkaç zabıt öldürüldü, 1932 de camilerde duaların Türkçe yapılması mecburiyetinin doğurduğu bir isyan zuhur etti.

Fakat bu hareketlere ön ayak olanlar hep ecnebilirdi, ve bu isyan çabucak bastırıldı.

Esasen Kemal, her zamanki mehareti ile, meselenin dinî olmayıp sadece bir dil meselesi olduğu kararını verdi.

Şunu unutmamak lâzımdır ki İslâm kontroluna karşı Kemal'in almış olduğu vaziyet en büyük cesareti icap ettirmekte idi.

Atatürk'ün, mukaddes kitabın Türkçeye çevrilmesini istemekle sosyal, politik ve dinî sahalarda koştığı tehlikeyi anlamak için İslâm âleminde yaşamış olmak ve proleterya için son derece müşkül olan Kuran'ın imtiyazlı bir azlık tarafından etüd edilmesinin onlara verdiği eski tradisyonel kudreti bilmek lâzım gelir.

Belki de o zamana kadar başardığı sayısız işlerin hiç birisinde bundaki kadar ruhi bir metanete ihtiyaç hissetmedi.

Ve bununla beraber Kemal eğilmedi!.

Şüphesiz Mussolini'nin karşılaşmış olduğu dinî mesele de mühim idi, onun 1922 senesi 30 birinci teşrininde Başvekil olduğu zaman karşılaştığı bu mesele 1870 den beri devam etmekte idi.

Bnun aslı ne idi?

1077 de, şimalî İtalya'da, Canossa'da uzun bir seyahat yapmak suretile Papa Gregoire VII nin önünde zilletle eğilmiş olan İmparator Hanri IV'ün bu seyahatini bilmeyen hiç bir Alman mekteplisi yoktur.

Bismarck, 1872 de, Alman kilise partisi ile barışmak hususunda yapılması lâzım gelen harekette bulunmak için sıkıştırıldığı zaman muğber olmuş, ve şu cevabı vermiş idi:

«— Hiç bir zaman Canossa'ya gitmeyeceğim!»

Ve Avrupa'nın bütün parlâmentolarında bir din partisi mevcut olduğundan Bismarck'ın bu cevabı bütün Avrupa için aynı politik manayı taşımakta bulunuyordu.

Almanya'da katolik partisinin ehemmiyeti ne kadar büyük olursa olsun İtalya'da olduğu derecede geniş bir yer kaplamasına imkân yoktur.

1877 de, Victor Emmanuel'in idaresinde, İtalyan birliği tahakkuk ettiğindenberi, ve bilhassa bu hükümdarın Papalık eyaletlerini ele geçirdiği zamandan ve Krallık hükûmetinin merkezini 1872 senesi temmuzunda Roma'da kurmasından beri daima devam etmiş bulunan mücadele beyazlarla siyahları, Quirinal ile Vatican'ı, devlet ile kiliseyi karşılaştırdı.

Bazan gizli, bazen aşikâr olarak devam edip giden bu mücadelenin Roma için haiz bulunduğu manayı hiç bir yabancı ve bilhassa hiç bir Amerikalı kavrayamaz.

Bir çok İtalyanların, ileride bir gün Vatican mahpusunun yani Papa'nın, az dahi olsa, terrioryal bir hâkimiyet ve nüfuz elde edeceğini kabul etmiş bulduklarına şüphe yoktur.

1923 de Roma'da, o zamana kadar yapılmış olduğu gibi ve sonradan da yapılacağı tahmin edildiği şekilde müzakereler başladı.

Duce, Vatican'a bazı esaslı imtiyazlar terketmeye razı olacak mı idi, İmparator dördüncü Hanri'yi taklit ederek Canossa'ya gidecek mi idi?

Daima sallantıda kalmış olan bu dinî meseleyi halletmek için Mussolini ne yapacaktı?

Bu suallere cevap vermenin en iyi şekli 1929 senesi 11 şubatında hükûmet ile Vatikan'ın müşterek olarak hazırlamış buldukları bir tebliği aynen almaktır:

«Bu gün saat on ikide, Latran piskoposluk sarayında, Pie XI in salâhiyettar mümessili kardinal Pietro Gasparri ile İtalya Kralı Victor Emmanuel III ün Başvekili ve hükûmet şefi şövalye Benito Mussolini arasında, Roma meselesini halleden bir muahede imzalanmıştır.

Bu anlaşma İtalya'da dinin ve kilisenin şartlarını tanzim gayesile yapılmış olup Vatikan ile İtalya arasındaki mâlî münasebetleri yoluna koymaktadır.

Milletler arası anlaşmaları teşriî mecliste münakaşa etmeden ilân etmek Vatikan'ın adeti hilâfında olduğundan bu anlaşmanın metni bu gün neşredilmemiştir; fakat yarın tam ve vazıh bir hülâsası neşrolunacaktır.»

Bu mühim anlaşmanın yirmi beş dakikadan fazla sürmemiş olan imza merasimi Latran sarayının büyük konsey salonunda yapıldı ve saray bu suretle müstakil Vatikan devletinin bir parçası oluyordu.

Bu büyük salon 26,50 metro uzunluğunda, 16,50 metro genişliğinde, ve 18 metro yüksekliğinde olup çok muhteşemdir.

Latran anlaşmasından ne fayda umuluyordu?

Acaba bundan İtalya için istifadeli olacak bir netice elde edilebilecek mi idi?

O zamanki vaziyet ne idi?

İmza eden taraflar yalnız altmış senelik bir

hâdise karşısında olmayıp aynı zamanda bu hâdiseyi umumî harbin hemen sonunda mütalea etmek mecburiyetinde bulunuyorlardı.

Umumî harp Vatikan'ın dünya muvacehesindeki vaziyetini oldukça değiştirmişti.

Harp, iki büyük simayı, Kaiser ile Çarı bertaraf etmekle onların temsil etmekte oldukları nüfuz ile beraber Papa'nın da politik vaziyetini değiştirmiş oluyordu; çünkü malûm olduğu vecihle, Avrupa'nın her parlâmentosunda bir katolik grubu mevcut bulunmaktadır.

Bizzat Hilâfet bile ortadan kalkmıştı.

Müttefiklerin zaferi ile ortadan kalkmış olan şeyler yüz yıllardan beri dünyaya tesir icra etmekten hâlî kalmamış bulunan Habsburg hanedanı ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile Vatikan politikasının vechelenmesi idi. Harp, Vatikan'ın tam manasile serbest kalmasını temin etmiş ve bu suretle onun vaziyetini kuvvetlendirmişti.

Bundan başka, eğer harp olmasa idi İngiltere Hollanda, Yunanistan gibi katolik olmayan memleketlerin kendilerini Vatikan nezdinde elçiler vasıtasile temsil ettirmek ihtiyacını duymamış bulunacakları da söylenilebilir.

1929 da, harp sayesinde serbest kalmış ve kuvvetlenmiş olan Vatikan, yeni tipte bir İtalyan hükûmeti ile karşılaşmaktadır.

Bu hükûmetin başında, katolik partisine mensup olmakla beraber İtalya'nın şimalindeki bir kilisede dinî terbiye görmüş bir adam bulunmakta idi.

Bu adam Başvekil olur olmaz Salib'i mekteplerdeki eski yerine iade ve Papa tarafından verilen rütbelerin de hepsini resmen tasdik etmiş,

Napoli'deki ve Piza'daki millî üniversitelerin esaslarına uygun olarak Milâno'daki yeni katolik üniversitesini kurmuştu.

Bundan başka bu adam parlâmento kontrolünden azade bir hükûmetin şefi idi ve Vatican Fran - Masonluğun ne derece şiddetli bir düşmanı ise o da o derece büyük bir şiddetle Fran - Masonluğa düşman bulunuyordu.

Böyle bir düşmanlığın manasını kavrayabilmek için Fransa'da bir müddet yaşamış olmak kâfidir, çünkü Fransa'da Masonlar politikayı ellerinde tutmaktadırlar.

Mussolini daha Avanti'de direktör iken. Masonluğun sosyalizme vasilik etmesine karşı durmuş ve Ancône kongresinde parti azalarının localara mensup olmalarını meneden bir kararname çıkarttırmıştır.

1922 de faşizmin de aynı şekilde bir yasak ilân etmesini temin eyledi.

Latran anlaşması hangi zaviyeden mütalea olunursa olunsun onun tamamile Vatican lehinde olduğu görülür.

Vatican arazisinin tasdik edilmesi neticesinde Papalık makamı, eyaletlerinin beyhude yere işgâl edilmiş olması dolayisile İtalya'dan 87 milyon Dolar tazminat alıyor, ve devlet kendisine kilise kanunlarının tasdiki gibi bazı imtiyazlar bahşediyordu.

Fakat bu anlaşmadan devletin temin ettiği istifade ne idi?

Evvvelâ İtalya nüfusunun hemen hemen tamamı katolik olduğundan devlet, umumun memnuniyetinden kendisi için daha büyük bir istikrar temin etmiş oluyordu.

Gayrı memnun yurttaşlar bir hükûmeti tehlikeye düşürebilirler; İtalya'da Papalık makamı ile yapılan bu anlaşmada, umumun fikirleri birleşiyordu.

Faşist hükûmetin kuvvetlenmeye ihtiyacı olmadığını söyleyen Kara - Gömlekliler bile bu anlaşma neticesinde iç politikanın daha ziyade düzelmiş olduğunu itiraf ediyorlardı.

Dışarıda ise, bütün katolik muhitlerde Mussolini'nin devlet adamı sıfatına haiz bulunduğu meziyetler takdir edilmekte idi.

Bunun neticesinde de o zamana kadar kendisine karşı itimat gösterme işinde pek hasis davranılmış olan faşizm için daha müsait bir hava yaratılmış oluyordu.

Yabancı memleketlerdeki protestanlar, Mussolini hükûmetinin bu hareket sayesinde ne derece sağlamlaşmış olduğunun çabuk farkına vardılar; ve bundan dolayı, hissî sebeplerden ziyade bunu mümkün kılan politik meharet dolayısıyla sevinç duydular...

Latran'da faşist hükûmet tarafından tahakkuk ettirilmiş olan istifadeler pek çoktur.

Büyük bir devlet adamı olan Mussolini tarafından burada yapılmış olan mahirane hareket katolik veya protestan, millî veya ecnebi, bütün cephelerden, çok mühim ve çok faydalı olduğu ittifakla kabul edilen bir harekettir.

FERTLERİN TEŞHİSİ İÇİN ÜÇ METOD

Bu kitabı yazmaya başlamış olduğum 1934 senesi yazından beri Türkiye'nin dahili hayatında iki yeni değişiklik husule geldi.

Bu iki yeni değişikliğin, bu memleketin büyük Şefinin biyografisinde bahsettiğim on bir inkılâba inzıam etmekte olduğunu da söylemeliyim.

Bunları «Nereye gidiyorlar?» başlıklı fasılda tekrar hatırlatacağım.

Bunlardan birincisi, Hükûmetin, her Türkün kendi şahsî ismini bir soy adı ile tamamlaması hakkındaki talebidir.

İkincisi ise intihap hakkının yirmi üç yaşına basmış olan bütün kadınlara teşmil edilmesidir; bu meseleyi gelecek fasılda inceleyeceğiz; yalnız şunu derhal söylemeliyiz ki kadınlar yalnız bütün vazifelere girebilmek ve intihap hakkını kazanmakla kalmadılar. 1935 şubatında yapılan seçimde Ankara Büyük Millet Meclisine on yedi kadın mebus dahil oldu.

Kadınların mebus olabilmeleri için en aşağı otuz bir yaşına basmış bulunmaları lâzımdır.

Türkiye bu suretle, henüz kadınlara tam bir serbesti vermemiş bulunan Fransa, İtalya, Almanya gibi memleketlerin önüne geçmiş bulunuyor.

Evvelâ Türk yurttaşların soy adı almak hususundaki mecburiyetlerini tahlil edelim.

Bu karar rasgele verilmiş değildir; hükümet bunu tatbik etmezden evvel memlekette yapacağı tesiri uzun boylu hesap etti.

1932-1933 de elçi sıfatile orada bulunduğum sıralarda bu mesele henüz münakaşa edilmekte idi.

Türkiye'de oturan yabancılar, bu memleketin bu kadar uzun bir zamandan beri eski isim sisteminin mahzurlarına katlanmakta devam etmesine hayret ediyorlardı.

Meselâ Dış İşler Genel Sekreteri Bay Numan ile Anadolu Ajansı Başkanı Bay Muvaffak'ın kardeş olduklarını kim tahmin eder?

(Bay kelimesi İngilizce'deki Mr. veya Fransızca'daki Mösyö'nün mukabilidir).

Olgun ve uzun müzakerelerden sonra Türkler bir soy adı almanın lüzumlu bir şey olduğu kararını ittifakla verdiler.

O zaman, bu soy adı alma işinde nazım rolünü oynayacak olan prensip hakkında müzakereler başladı.

Türklerin her cihetce en mühim olanı Kemal idi onun Atatürk ismini seçmesi herkesi memnun bıraktı, çünkü bu, (Türklerin babası) demektir.

Görüldüğü vechile bu kitapta bu ismin yerine ekseriya Kemal ismi kullanılmıştır, çünkü Kemal ismi çok tanınmış bulunmaktadır.

Mademki Kraliçe Viktorya, Disraeli'yi yapmış olduğu hizmetlerden dolayı Lord Beaconsfield unvanı ile mükâfatlandırmış olduğu halde o yine tanınmış olduğu isimle, yani Disraeli diye zikredilmekte devam eylemiştir, Türkler de bizim bu kitapta bu şekilde hareket etmiş olmamıza darılmayacaklardır.

Şefinin tam bir itimadına mazhar olmuş bulunan ve sadık bir asker olan Başvekil İsmet de soy adı olarak İn-Önü ismini almakla takdirlere şayan bir intihap kabiliyeti göstermiştir. Çünkü bu isim, onun iki defa zafer yaratmış olduğu bir yerin ismidir.

Muharip Türkün bu intihabı bana Mısır muharebesinin galibine İngiltere hükûmeti tarafından nazırlık ve kat'i bir muharebe yapmış olduğu son yerin hatırası olmak üzere Lord Kitchener of Khartoum payesinin verilmiş olduğunu hatırlattır.

Türklerin Dış İşleri Bakanı Bay Tevfik Rüş-tü, yabancı memleketlerde, Balkan Antantını yaratmış olmakla meşhur bulunmaktadır. Cenubuşarkî Avrupasında sulhün kuvvetli bir hamisi olan bu teşekkülün kurucusu da soy adı olarak Aras «Yolu bulan kimse» ismini almıştır.

Memleketinin içinde ve dışında uzlaşma ve anlaşma husulü için en iyi yolları aramaktan hiç bir zaman geri kalmamış olan bu adam için bundan daha münasip bir isim bulunamayacağını onu tanımış ve onunla birlikte çalışmak fırsatını bulmuş olanların hepsi bilir.

Türkiye'nin Londra elçisi Bay Fethi tarafından Okyar isminin soy adı olarak seçilmesi benim için hususî bir ehemmiyeti haiz bulunmaktadır.

Bu kelime, «Fikir dostu» manasına gelir; Fethi'ye bu ismi samimî dostu Mustafa Kemal bizzat tavsiye ve teklif etmiştir.

Bu münasebetle İngiltere Kralı Edvard VII nin, taşrada bulunan samimî dostlarından bazıları için seçilecek yeni isimlere karşı gösterdiği alakayı hatırladım.

Bu suretle William Grenfell'in lort Desborough ismini almasını bizzat Kral tavsiye etmişti.

Şimdi fertleri böyle mükemmel bir surette teşhis etmenin Amerika ve İtalya'da da yapılmış olup olmadığını görelim.

Bu hâdiseyi, Amerika'da 1935 snesinde bütün yurttaşların parmak izlerinin alınması lehinde husule gelmiş bulunan kuvvetli cereyana benzetebiliriz.

Bu cereyana Vaşington'da Adliye nezareti öneyak olmuş ve Cumhuriyetin bütün ticaret odaları ile millî teşekkülleri buna muzaheret etmişti.

Bu ameliyenin sadece mücrimleri ve nizamsız olarak Amerika'ya yerleşmiş olan muhacirleri tesbit için yapılmış olduğunu düşünen yabancılar büyük bir hataya düşmektedirler.

Parmak izlerinin alınmasının bu hususta da çok büyük faydalar temin etmiş olduğu muhakkaktır; fakat bu aynı zamanda umumî hayatta ve iş hayatında da mühim ve faydalıdır.

Filhakika bu sayede seçmenler, mülk sahipleri, ve sair şahıslar tesbit edilmekte, kazalardan sonra sigorta primlerinin ödenmesi tanzim edilebilmekte, ve tamamile ticarî mahiyette olan bir çok meselelerin halli de mümkün olmaktadır.

Aralarında bulunmakla şeref duyduğum New-York ticaret odası azaları bütün Amerika'lıların parmak izlerinin alınması lehinde ilk teşebbüste bulunanlar olmaları hasebile haklı bir gurur duymaktadırlar.

1935 şubatındaki meetingde büromuzun bütün azalarını parmak izlerini vermeye teşvik etmek suretile bu işte öneyak teşkil etmiş olmamızdan dolayı kendimizi tebrik etmekteyiz.

Türk ve Amerikan teşhis metotlarının bir benzeri de İtalya'da mevcut bulunmaktadır.

Bu memlekette faşizm inkılabından evvel gençlik - la giovinezza - fertlerin teşhisi noktai nazarından tamamile ihmal edilmekte idi.

O zamanlar genç bir adamı ancak askere alıncak bir yaşa geldiği zaman hüviyetlendiriyorlardı.

Fakat bu gün her şey değişmiş bulunuyor.

Sekiz yaşına basan bütün erkek ve kız çocuklar Balilla'nın kız ve erkek teşekküllerine ithal ediliyorlar.

Herbirisi çok resmî bir azalık kartı alıyor ve her birinin ismi derhal faşist kayıtlarına geçiriliyor.

KADINLARIN POLİTİK TERAKKİSİ

Doğuyu ve bilhassa yakın doğuyu tanımış olanlar 15 nisan 1935 de milletler arası kadın birliğinin on ikinci dünya kongresinin İstanbul'da toplanacağını öğrendikleri zaman büyük bir hayret içinde kaldılar.

Otuz muhtelif memleketi temsil eden üçyüz azanın toplandığı bu kongre Yıldız köşkünde, Osmanlı Sultanlarının harem dairesinde aktediliyordu.

Bu meşhur duvarlar arasında muhtelif milletlere mensup kadınların toplanması şüphesiz ilk defa vaki olmuyordu.

Fakat eski rejimdeki toplantı ile yeni rejimde vaki olan bu toplantı arasında ne kadar büyük bir tezad mevcut bulunuyordu!

Eskiden bu sarayda toplanan kadın kalabalığı Sultan'ın haremını süslemek için bütün dünyadan seçilip toplanmış insanlardı...

Bir haremın yerine en modern fikirlerle toplanmış bir kadın kongresinin ikame edilmesi kadar mükemmel bir inkılâp tasavvur edilebilir mi?

Bu kongrenin azalarının dünyanın her tarafından kalkarak eski Osmanlı Payitahtında toplanmaları için Türkiye'de yakın zamanlarda mühim bir teşrif inkılâp yapılmış olması lâzımdır.

Bu inkılâp kadının harem hayatından kurtarılmasile başlamıştı.

Ondan sonra bir tek zevce usulü kabul edildi; en nihayet de erkeğe olduğu gibi, onun arkadaşı ve müsavisi olan kadına da tam ve bütün bir intihap hakkı verildi.

Dünyanın bütün memleketlerindeki bütün kadınlar, kadınlığa verilen bu hakların mümkün olduğu kadar her tarafa bildirilmesi lâzım olduğunu anladılar.

Bunun için kongrenin ilk seansından itibaren başkan, Türk kadınının elde etmiş olduğu hakların bu asır içinde tahakkuk etmiş olan en büyük terakkiyi tebarüz ettirmekte olduğunu söylemişti.

Kongre tam bir ittifakla, Türk kadınlarının hâmisî Kemal Atatürk'e teşekkür ve hürmetlerini arz etmek kararını verdi.

Kongre azalarının bu gelişini hatırlatmak için Türkiye hükûmeti bir posta pulu ihdas etti. Bu pulda yaşlı bir köylü kadın görülüyor ve Kemal'in, annesinden almış olduğu nasihatler sayesinde, Türk kadınlarını serbestiye kavuşturmuş olduğunu bildiriyordu.

Türkiye'nin göstermiş olduğu bu yolu, Fransa, Almanya ve İtalya ne zaman takip edecekler?

Birleşik Hükûmetlerde kadınlar her ne kadar uzun senelerden beri intihap hakkına malik bulunuyorlarsa da ve her ne kadar Senato da ve Vaşington'daki mümessiller meclisinde kadın azalar mevcut ise de onların kabinede yer almak suretile son adımı atmaları Franklin Roosevelt'in Beyaz - Saray'a girmesile mümkün olmuştur.

İtalya'nın da henüz kadınlara intihap hakkı vermemiş olmakla beraber, bazı delillerden anlaşıldığı vechile, bu inkılâbı yapmakta daha fazla gecikmiyeceği umulabilir.

Bunu şimdiden haber veren bir hâdise var:

Balilla'ya giren erkek ve kız çocukların müsavî haklara malik bulunmaları.

Çocuklar hakkında tatbik olunan bu müsaviliğin büyükler hakkında da tatbik edilebilmesi için İtalyan milletinin bu suretle hazırlandığını tasavvur ederek memnun oluyorum.

1923 başlangıcında Mussolini ile yapmış olduğum bir görüşme de İtalya hükûmetinin şefi, Napolyon hukukunun kadınlarla erkekler arasında aynı mülkiyet haklarını kabul etmemekte olmasından şikâyet etmişti, ve erkeklerle kadınlar arasında müsavilik gözetilmesi lehinde konuşmuştu.

Bu, Mussolini'nin istikbal için hazırlamakta olduğu plânlar arasında böyle bir müsaviliğin tahakkuku plânının da mevcut bulunduğunu zannetmemi mümkün kılmaktadır.

XXII

ORTA DENİZ

Onu Middle Sea tesmiye eden İngilizler gibi Almanlar da Mitteländischer ismi ile tanımaktadırlar.

Filhakika Akdeniz, eskilerin tanımakta oldukları dünyanın tam ortasında bulunuyordu, ve Avrupa için daima bir orta deniz olarak kalmıştır.

Umumî harp her ne kadar bahri ehemmiyeti Şimal denizine doğru çekmişse de Avrupa'nın bütün dikkati yine Akdenizde toplanmaktadır.

Bundan şüphe ederseniz rastgele bir İspanyola veya bir Fransız'a sorunuz; her hangi bir İngilizce Jibraltar ve Malta gibi iskelelere verdiği ehemmiyeti sorunuz. O size bu iskelelerin İmparatorluğun kontrolü altında bulunan Süveyş kanalına kadar İngiltere bahriyesinin hareketlerini temin ettiklerini ve Süveyş kanalının da Hindistan ile Avusturalya, Yeni - Gine - Zelânda yolunun kapısı olduğu cevabını verecektir.

Bilhassa bir İtalyan veya bir Türk'e sorunuz.

Birincisi için bu deniz belli başlı ve hayati bir ehemmiyeti haizdir; ikincisine gelince:

O size en eski zamanlardan beri Irkının tarihinde, Orta Asya'nın uzak yaylalarından büyük Orta denizin sahillerine kadar devam etmiş olan akışın yazılı olduğunu anlatır.

Burada zikrettiğim bütün milletler, Akdeni-

zin onların millî düşünceleri arasında birinci derecede bir yer işgâl ettiğini ve onların dış politikalarına hâkim bulunduğunu teyit ederler.

Buna mukabil biz Amerika'luların da aynı derecede mühim bir Orta denize malik bulunduğumuzu bilen Avrupa'lular parmakla sayılacak kadar azdır.

Akdeniz; Türkiye, İtalya, İspanya ve Fransa gibi memleketler için ne derecede mühim ise Antil denizi de Birleşik Amerika Hükümetleri için o derece ehemmiyeti haizdir.

Çünkü Antil denizi Büyük Konfederasyonun bütün cenup sahillerini çevirmektedir.

Hattâ Antil denizinin Amerika'lular için olan ehemmiyetinin Akdenizin İngilizler için olan ehemmiyetinden daha büyük olduğu da söylenebilir; zira Panama kanalı oraya açılmakta olduğundan başka büyük Misisipi de, bütün Middle West'in bu mahreci de oraya çıkmaktadır.

Misisipi'nin kıymeti İngiliz kuzenlerimizden ziyade Fransızlar tarafından takdir edilecektir.

Çünkü bizde Misisipi nasıl Antil denizine akıyorsa, Fransızlarda da Rhône nehri öylece Akdenize akmaktadır.

Biz Amerika'luların Antil denizine verdiğimiz ehemmiyeti haklı gösteren bir ikinci sebep daha vardır; fakat bu sebebi Avrupalı dostlarımız daha güç kavrayabileceklerdir.

Filhakika Atlantik denizinin doğu tarafındaki kilerden hiç birisi, Birleşik Hükümetlerde Monroe doktrini hakkında mevcut bulunan beraberlikten haberdar değildir.

Onlar, Amerikan milleti nezdindeki umumî bir arzudan, Antil denizindeki bütün Avrupa ge-

milerinin oradan çekilmeleri arzusundan haberdar değildirler.

Bu doktrini ortaya koyan bizzat Başkan Monroe olmamıştır. O yalnız bu doktrini resmen kabul etmiştir.

Çünkü bu doktrinin arzettiği prensipler her zaman için Birleşik Hükümetlerin dış politikasının prensiplerini teşkil etmişlerdir.

John Basset Moore'un dediği gibi:

«Monroe doktrini, doğu tarafında Avrupa nüfuz ve tesirinin tahdidi hakkındaki 1823 beyannameyi yazılmamış olsaydı başka suretle izah edilmiş bulunacak olan bir prensibin hakikatini basit bir formülle bildirmek meziyetini haiz bulunmaktadır.»

Washington ise Farewell Address'de Avrupa'nın «Amerikalıları alâkadar etmeyen veya uzakta uzağa alâkadar edebilen bir takım menfaatlara malik bulunduğunu» söylüyor ve Okyanus'un öbür tarafındaki devletler ile hiç bir ittifak aktedilmemesinde ısrar eyleyordu. 1808 de Küba'dan ve Meksika'dan bahseden Başkan Jefferson'da:

«Onların menfaatlarının da bizimkilere uyduğunu görüyoruz ve onların gayesi nasıl bu sahadaki Avrupa tesirlerini izale etmekse bizim gayemiz de aynen odur.»

Demekte idi.

Sonradan Başkan Monroe tarafından fikri sorulan bu aynı Jefferson şöyle yazmakta idi:

«Birinci ve esaslı kaide olarak Avrupa kavgalarına asla karışmamayı kabul etmemiz lâzımdır; ikinci ve esaslı kaide olarak da Avrupa'nın işlerimize karışmasına asla razı olmamız icap eder.»

2 birinci kânun 1823 de Başkan Monroe, Kongredeki senelik beyannamesinde dedi ki:

«— Amerika toprakları artık Avrupa devletleri tarafından sömürge olabilecek arazi şeklinde telâkkî edilemezler... Ve bunlar tarafından bu toprakların her hangi bir tarafında nüfuz sahası elde etmek gayesile yapılacak her hangi bir teşebbüsü sulh için ve emniyetimiz için bir tehdit telâkkî edeceğiz!»

Monroe doktrinine yalnız bir defa ciddî surette meydan okundu:

Üçüncü Napolyon, Avusturya arşidükü Maximilien'i, - İmparator François Josephin'in kardeşini-Fransız süngüleri sayesinde Meksika tahtına geçirmek ve orada muhafaza etmek istediği zaman:

Prens, 29 mayıs 1864 de Vera - Cruze çıktığı zaman Amerika dahilî harbi bütün şiddetile devam etmekte idi.

Böyle bir teşebbüs için bu zamanın seçilmiş olması çok muvafıktı, çünkü Amerika'lılar birbirleriyle çarpıştıktan sonra beş sene devam etmiş olan bir mücadelenin yorgunluğunu dinlendirmek mecburiyetinde idiler.

Dahilî harp 9 nisan 1865 de, cenup ordularının şimal ordularına Appomatox'da teslim olmaları ile nihayete ermişti.

6 ikinciteşrin 1865 de nazır Seward, Fransa'nın Meksika'da otorite göstermesini protesto etti, «Böyle bir otoritenin Amerika Hükûmetinin dayandığı prensiplere mugayir düştüğünü» bildirdi.

Amerika'lılar yavaş yavaş kendilerini toplamakta ve Avrupa'lıların Amerika'daki müdahalesini önleyebilecek bir hal almaktalar iken Fransız krt'aları püskürtülmüş (5 şubat 1867) ve Meksika

sika'lılar, Maximlien'i Queretaro'da 19 haziran 1867 de kurşuna dizmek suretile onun İmparatorluğuna kendiliklerinden nihayet vermiş bulunuyorlardı.

Şimdi Kemal'e doğru dönelim ve Akdenize doğru yürüyüşün - Türk Irkının her zaman istemiş olduğu bu ilerleyişin - Kemal'in zaferlerle dolu hayatını nasıl süslediğini görelim.

Bunu üç mütehassıs psikolog başlıklı fasılda canlandırmaya çalıştım.

Gazinin 1919 dan 1922 ye kadar doğu Türkiye'sinden İzmir'e doğru yaptığı ilerleme hareketine, Türk politikasına hâkim olmuş bulunan fikirlerden ilham alarak kalkıştığını sanıyorum; bu fikiri, İzmir'de, Kemal'in batıya doğru dönmüş bulunan heykelinde okumaktayız.

Bu tunç heykel, Kemal'in Türkleri toplarken haykırdığı kumandayı ebedileştirmektedir:

«— Ordular hedefiniz Akdenizdir!»

Mussolini'ye gelince, onun Orta denize vermekte olduğu ehemmiyetten ne kadar bahsetsek yine azdır.

Otomobil endüstrisinin inkişafı seyrüsefer işlerini bütün milletlerin başlıca meşguliyetleri arasına soktu, Yalnız bu mesele Akdeniz için mevzu bahis olduğu zaman tehlikeli bir ehemmiyet arzettiği ekseriya unutuluyor.

Amerika'lılar için Monroe doktrini ne kadar mühim bir ihtiyaç ise İngilizler için de Akdenizde, batıdan doğuya doğru, Hindistan, Avustural-

ya, Yeni - Zelânda, ve Gine yolunun kapısı olan Süveyş kanalına kadar seyrüsefer haklarını muhafaza etmek o derece mühim politik bir ihtiyaç teşkil eder.

Bu yolun bekçileri Jibraltar, Malta, Kıbrıs ve yeni yapılmış olan Hayfa limanıdır.

Diğer cihetten Fransa'nın cenup limanları ve Şimalî Afrika'daki sömürgeleri ile olan muvasala hakkını inkâr etmemek lâzımdır.

Bu muvasala Fransa için sömürge orduları veya ikmal işleri hususunda her gün daha hayati bir ehemmiyet kazanmaktadır.

Halbuki Fransa için kat'î surette lüzumlu olan bu muvasala hattı İngilizlerin batıdan doğuya olan muvasala hatlarını yarmaktadır.

Her hangi bir tesadüfte Milletler Cemiyeti iyi bir nazım rolünü oynayabilecek midir?

Bu, sorulabilir!

Bundan başka, bu mesele halledilse bile ikinci bir mesele meydana çıkacaktır ki o da aynı derecede tehlikelidir:

İtalya için Trablus ülkesi ile günden güne artan ticareti için bir yol ayırmak...

Bundan başka İspanya'yi da unutmamak lâzımdır; o da Şimalî Afrika'daki arazisi ile münasebette bulunmak mecburiyetindedir...

Boğaz'ın altından tünel açmak hususundaki İspanyol projesi tahayyül ettiğim bir nazımın vazifesini bir noktadan olsun kolaylaştırmış olacak mıdır?

Orta denizdeki bu muvasalalar meselesi bir çok şekiller arz etmektedir.

Tunus'ta Fransızdan fazla İtalyan mevcut bulunmaktadır; fakat, bütün tahminlerin hilâfi-

na olarak, Fransa bu eyaleti İtalya'ya terketmeye razı olsa bile İtalyan politikacıların ekserisi İngiltere'nin böyle bir ameliyeden hiç te hoşlanmayacağını bilmektedirler. Çünkü Sicilya, Tunus'a pek yakındır, ve birbirine bu derece yakın olan iki kara parçasının bir tek elde toplanması İngiltere için bir tehdit teşkil eder.

Akdenizde sahili olan memleketlerden hiç birisi bu denizle İtalya kadar alâkadar değildir; çünkü İtalya her cihetten bu denizle ve bunun tâbii olan Adriyatik ile kapanmış bulunmaktadır.

Akdenize temas eden her şey, Mussolini'nin milletler arası meşguliyetlerinin en başında yer almaktadır.

Umumî harp başladığı zaman Mussolini bir İtalyan - Alman ittifakının boşluğunu anlayanların birincisi oldu.

Bunun için İtalyanları müttefikler tarafına geçmeye teşvik eyledi.

Bir dakika için uzun İtalya yarımadasının İngiliz deniz bombardımanı ile ne kadar fena bir vaziyete sokulabileceği düşünölsün.

Fransa için şimalî Afrika ile olan muvasala çok ehemmiyetlidir, fakat İtalya'nın kendi sahillerini muhafaza etmesi meselesi bundan çok daha mühimdir.

Mussolini'yi, İtalyanın deniz ticaretinin inkişafı ve Türkiye ile diğer Balkan devletlerine, hattâ Akdenize ancak Karadeniz vasıtasile çıkabilen Bulgaristan ve Sovyet Rusya'ya yaklaşma hususlarında teşvik eden şey onun Akdenize verdiği ehemmiyettir.

Bu cihetten en çok dikkate lâyık olan şey, tarihî Rodos adasında gerek turistik ve gerekse

deniz ticareti cihazlarından çok faydalı olan bir sürü tesisat yaptırmış olmasıdır.

Fertlerin hayatında olduğu gibi milletlerin hayatında da bazen fırsat çok açık bir surette zuhur eder; onu hemen yakalamak ve ondan istifade etmek lâzım gelir.

Avrupa'nın harp borçları meselesini kat'i surette halletmek lüzumunu duyduğu şu günlerde biz Amerika'lılar için de böyle bir fırsat mevcut bulunmaktadır.

Avrupa, borçlarını para olarak ödeyemiyor veya ödemek istemiyor; esasen harp borçlarının mal ile olmayıp ta para ile ödenmesi milletler arası para vaziyeti üzerinde de kuvvetli bir tesir husule getirecektir.

Hull'ün para olarak ödeme teklifi karşısında İngiltere bu şekilde ödemenin evvelce tecrübe edilmiş ve neticede tatbik kabiliyeti mevcut bulunmadığının anlaşılması olduğunu resmen bildirdi.

Haklı veya haksız, Avrupa'lılar bunda ısrar ediyorlar. Haklı veya haksız, Amerika halkının büyük bir ekseriyeti de, Birleşik Hükümetlerin Almanya'dan hiç bir tazminat almadıktan ve hiç bir sömürge elde etmedikten başka şimdi de alacaklarından vaz geçmesini kabul etmiyorlar.

Bu halk, borçları bu günkü hadlerine indirmekle kâfi derecede cömertlik göstermiş olduğu kanaatindeadır.

Şimdi Antil denizine bir göz atalım.

Bu denizin adalarında ve civarında Avrupa'lıların elinde bulunan yerler (İngiliz Hondurası;

Fransız, İngiliz, Felemenk Güyanları, ve saire...) bizim onlardan alacağımız olan paraya mukabil bize terkedilemezler mi?

Bu suretle milletler arası gerginliğe sebep olan durumlardan bir tanesi de bir hamlede ortadan kalkmış olacaktır.

Esasen bu yerlerin Avrupa'lılara hiç bir faydası dokunmamaktadır.

Eğer bu söylediklerime inanmazsanız Paris'ten Guadeloupe ve Martinique bütçelerinde her sene hasıl olan açık hakkında malûmat isteyiniz.

Bu malûmatın Fransızlara olduğu gibi size de hiç bir büro tarafından resmen verilmemesi dost Cumhuriyetin vergi mükellefleri için bu sömürgelerin ne kadar ağır bir yük teşkil ettiklerini meydana koyar...

İngilizler, Antil adalarındaki yerlerden hiç bir istifade temin etmediklerini samimî olarak söylüyorlar.

Eğer bir Avrupa'lı, bir Amerika'lıya, memleketinin buralarda ikmal iskeleleri ve deniz üsleri bulundurmak istediğini söylerse Amerika'lının ona şu suali sorması mümkün olur:

«— Deniz üsleri, kime karşı? Bizim Panama kanalımıza veya Misisipi'mize, geniş Middle West'in bu mahrecine karşı mı?»...

Monroe doktrinin ortaya konmasından üç sene evvel, 1820 senesinin 4 ağustosunda, büyük Jefferson, William Short'a yazdığı bir mektupta diyor ki:

«Hiç bir Avrupa'lı top sesinin burada duyulmamasını mümkün kılacak olan bir tül hattı ile Okyanusu ikiye ayıracağımız zaman pek uzak değildir!»

Eğer, (Tanrı saklasın!) yeni bir Avrupa harbi zuhur edecek olursa, Amerika'lılar kendi nısıf kürelerinde ve bilhassa kendi Orta denizleri olan Antil denizinde hiç bir muharebe cereyan etmeyeceğine emin olmak istiyorlar.

Umumî harp esnasında Falkland adalarında mühim bir muharebe cereyan etti, çünkü bu adalar İngiltere'nin bir kömür iskelesi ve deniz üssü idiler.

Amerika'lılar mefruz müstakbel Avrupa harbinde meselâ İngiliz Hondurasının bir deniz üssü olduğu bahane edilerek Panama veya Jamaïque yakınlarında bir deniz faaliyeti gösterilmemesini istiyorlar.

Amerika'lıların Başkan Wilson tarafından Danimarka'dan vahşî adacıkların satın alınması için girişilmiş olan müzakereleri ne kadar büyük bir dikkatle takip etmiş olduklarını anlatmak müşküldür.

Antil adalarındaki Avrupa bayraklarından birisinin kaldırılması bize yirmi beş milyon Dolara mal olmuştur. Geriye kalanlar İngiltere, Felemenk, ve Fransa'dır.

Bu devletlerin Antil denizindeki arazileri için onlara malik oldukları zamandan beri ne kadar az bir emek sarfetmiş olduklarını görmek için istatistiklere bir defa bakmak kâfidir.

Serbest Honduras'daki 120 kilometroluk demiryoluna mukabil İngiliz Hondurası ancak 40 kilometro demiryoluna maliktir; Salvador'da 256; Nikaragua'da 305; Guatemala'da 560; ve Kosta - Rika'da 982 kilometro demiryolu vardır.

Şimdi Güyanlara dönelim.

Bu üç Güyan'ın (İngiliz, Felemenk, Fransız)

sathî mesahaları cem'an 273.600 kilometro mu-rabbairdir ki bu da Ohio, İndiana, İllinois, ve Iowa eyaletlerinin sathî mesahaları mecmuuna müsa-vidir.

Fransız Güyanında hiç bir demiryolu yok-tur.

İngiliz Güyanında 150 kilometro, ve Fele-menk Güyanında da 166 kilometro demiryolu vardır.

Üç Güyan için cem'an yalnız 316 kilometro!

Böyle bir yekûn Kolombiya'nın 982 ve Ve-neziella'nın 700 kilometroluk demiryolları ile mukayese edilince pek zavallı bir manzara arz-etmektedir.

Venezüella'nın sahilinde ve dahilinde mev-cut iki mükemmel otostrad da caba ..

Fransa, şimalî Afrika'da yaptığı uğraşmalar-la insaniyete faydalı olan hizmetlerde bulunmuş-tur; fakat Güyanı ne yapmıştır?

Dreyfus'un uzun müddet diable adasında mahpus kalmasile meşhur bulunan bir zindan!

İngiltere'yi de kendi Güyanında yapmış ol-duğu işlerden dolayı tebrik edemeyiz...

Filhakika 1838 de John Gladstone (meşhur İngiliz Başvekilinin babası) bu topraklara, mik-ları 150.000 e varan Hintlileri yollamıştır ki 2.000 Çinli ve 100.000 kadar zenci ile buranın bü-tün nüfusunu teşkil etmekte idiler.

Bu nüfus arasında ancak on bin kadar be-yaz insan sayılabilir.

Fransızlar kendi Güyanlarına bir çok Siyamlı ve Çinli getirmişlerdir.

Hollanda'lılar ise Güyanlarına bir miktar Cavalı ithal etmiş bulunuyorlar.

Monroe doktrini Avrupa'luların batı işlerine burunlarını sokmamalarını âmir bulunuyorken bu aynı Avrupa'luların tâ Misisipi methalinde Amerika ırkını piçleştirmelerine karşı ne buyrulur?

Birleşik Hükümetlerin yakın komşusu olan Venezüella ve hemen onun arkasından gelen Kolombiya bu şekilde bir harekette bulunmuşlar mıdır?

Fakat Güyanlarına ithal ettikleri insanlar için İngiltere, Fransa ve Hollanda ne yapmışlardır?

Bu topraklarda kültüre ait hiç bir bina mevcut bulunmamasını, Venezüella'nın 1700 ve Kolombiya'nın 5000 mektebi ile mukayese ediniz!

Hem de bu iki memleketin malik buldukları eski üniversiteler hesaptan hariç tutulmak şartile!

Ümit edelim ki yapmış bulunduğu hareketle bütün Amerika'luları memnun bırakmış olan Başkan Wilson'a uyarak Başkan Franklin Roosevelt de harp borçları meselesinden istifade ederek Fransızlar ile İngilizleri, Amerika'nın orta denizinden çıkarmaya muvaffak olur.

Ve bu işi Hollanda'lularla yapacağı münasip bir pazarlık neticesinde bitirmekle, Panama kanalının Theodore Roosevelt'e kazandırmış olduğu büyük şöhreti o da kazanır.

O takdirde her iki Roosevelt için, Jefferson'un «Artık Antil denizinde Avrupa toplarının sesini duymamak» hususundaki arzusunu yerine getiren bu iki adam için ne güzel bir anıt yapılırdı!

Amerika'lular iyi dostları İngiliz'lerle, harp borçlarının tasfiyesi için yapacakları müzakere-

lere, kendilerini küçük düşüren ve Panama kanalına taallük eden iki şarttan sıyrılacak şekilde bir madde ilâve edebilirler.

Bu kanal yalnız Birleşik Hükûmetlerin parası ile açılmıştır; fakat Hay - Pauncefote anlaşması muçibince Birleşik Hükûmetlerin bu kanalı tahkim etmeleri ve gerek kendi gemileri için ve gerekse hemşireleri olan diğer Pan-Amerikan devletler gemileri için olsun müsait bir geçiş hakkı koyabilmeleri yasaktır.

Halbuki Birleşik Hükûmetlerin İş kanunu onların İngiltere ve Japonya gibi müsait şartlar içinde gemi yüzdürebilmelerini mümkün kılmadığından kendi kanallarında, bu ticarî rakiplerle boy ölçüşmelerine müsaade etmiyor!

Hay - Pauncefote anlaşmasının hikâyesi kısadır ve onu imzalamış olan Amerikalı delegeleri şereflendirmemektedir.

1850 de yapılmış olan Clayton - Bulwer anlaşması kanalın yapılmasını o kadar müşkül kılıyordu ki bizzat İngiltere bu muahedenin değiştirilmesi lüzumuna kani oldu.

Amerika'lı nazır John W. Foster, bu anlaşmanın «politik tarihimizin en vahim hatasını teşkil etmekte ve bir Amerikan teşebbüsünde İngiltere'ye, bizimkilere müsavi ve müşabih haklar vermekle Monroe doktrinini çiğnemekte» olduğunu söylüyordu.

John Hay, İngiltere lehine olarak Amerika'ya karşı konulmuş olan tahdidatı hafifletmek için çok çalıştı. Senato, birinci Hay-Pauncefote anlaşmasını çok ünilateral buldu, fakat sonradan yine aynı Hay'ın İngiliz sefiri (lord Pauncefote) ile yaptığı bir anlaşmayı tasdik etti.

Bu yeni anlaşma, kanalın, masrafı Amerika

tarafından verilmek suretile yapılmasını mümkün kılıyor, fakat tahkim edilmesini meneyliyordu.

Bundan başka Amerika'lılar seyrüseferde hiç bir tercih ve müsaadekârlık hakkına malik olmuyorlardı.

Bu suretle, adamlarına verdikleri paranın azlığı yüzünden müsait bir vaziyette bulunan İngiliz ve Japon gemileri ile rekabete çıkmak imkânı kalmıyordu.

Panama kanalının açılması bittikten sonra İngiliz'ler, Amerika'lılara ne müsaadekârlıkta bulundular?

Hiç. Yalnız 1850 tarihli manasız Clayton - Bulwer anlaşmasının şiddetini azalttılar.

Bu mesele çok vahim olmasa insanın kahkaha ile güleceği gelecek.

Başkan Roosevelt, yurttaşlarının Antil denizindeki menfaatları için müzakerelere girişmekle Kemal'in Türkler'in, ve Mussolini'nin İtalyanların Orta denizi için gösterdikleri canlı alâkayı Amerika'lıların Orta denizi için göstermiş olacaktır.

Amerika halkı okumak, ticaret ve bilhassa tatil seyahatları sayesinde seneden seneye Antil meselesinin ehemmiyetini daha iyi kavramaktadır.

Başkan Roosevelt'in Monroe doktrini ile bu kadar sıkı bir surette alâkadar bulunan bu meseleyi halletmek hususunda yapacağı şey Panama kanalı yakınındaki her nevi deniz üssünü ve ikmal iskelelerini kaldırmak olacaktır.

NEREYE GİDİYORLAR?

Bu kitap hakkında Başkan Roosevelt ile Beyaz - Saray'da yapmış olduğum bir çok görüşmeler arasında en hoş olanı IV üncü faslıda anlatmış olduğum mülâkattır.

Başkan, «— Beni mukayese ettiğiniz Kemal ve Mussolini'ye nisbetle yerim neresidir?» sualini sorduğu zaman şu cevabı verdim:

«— Mussolini radikal soldan Krala, kiliseye, ve mülkiyet hakkına riayetkâr olan sağa atarken, Kemal, bunun aksine olarak İslâm muhafazakârlığından çıkmış ve Türkiye'nin modernize edilmesi yolunda ilerlemiştir. Sizin için Türk ve İtalyan'ın takip ettikleri yolların arasında bir yer açmak doğru olur sanırım.»

O zaman Başkan şu mütaleada bulundu:

« — O halde daha ziyade merkezden sola doğru!»

Birleşik Hükûmetler Başkanının Kemal ve Mussolini'nin takip ettikleri yolu ortasında bir yer işgâl etmekte olup olmadığını tahkik etmeden evvel Mussolini'nin sağa doğru ve Kemal'in de sola doğru ne derece meyletmış olduklarını tetkik eyleyelim.

Mussolini'nin gençliğinin ne çeşit bir hava içinde geçmiş olduğunu anlamak için neden isminin Benito olduğunu sormak kâfidir.

«Çocukluk» faslında nasıl olupta demirci babasının ona Maximilien'i kursuna diken Meksika'lı şef Juárez'in vaftiz ismini vermiş olduğunu anlatmıştım.

Mussolini İsviçre'de bulunduğu zaman politika ile münasebeti oldukça ilerlemişti, o derece şiddetli mütalealar beyan ediyordu ki İtalya'yı terketmeye mecbur olmuştu.

İsviçre'de bazen iş bulabiliyor, bazen de işsiz kalıyordu; ve yağmurdan korunmak için bir çok defalar köprü altında yatmak mecburiyetinde kalmıştı.

Ne olursa olsun hayatını kazanmaya ve üniversitede profesör Vilfredo Pareto'nun içtimaiyat ve iktisat derslerini takip etmeye muvaffak oldu.

Bununla beraber sosyalist faaliyetinden de geri durmadığından resmî makamlar onu kantondan kantona sürdüler ve nihayet İsviçre'ye bir daha ayak basmasını menettiler.

Buun üzerine tahsiline başka bir yerde devam etmek mecburiyetinde kaldı: Avusturya'ya Almanya'ya Fransa'ya geçti.

Sonra İtalya'ya döndü, ve Milâno'da bir gazetenin idare komitesine girebildi.

Mevcut nizam aleyhinde daima aynı gayretle, bazen yazı ile bazen nutuk söylemek suretile çalışmalarına devam etti.

Fakat 1914 deki aşırı hareketler ona yanlış bir yol takip ettiğini gösterdiler.

Bu senenin ikinci teşrin ayından itibaren büyük bir sosyalist meetingi azalarına kendi fikirlerini kabul ettiremeyince partiden istifa etmiş olduğunu görmüştük.

1914 senesi 15 ikinci teşrininde bir gazetenin

ilk nushasını neşrediyor, ve bu gazetede faşizm doktrinini bildirmeye başlıyordu.

Görülüyor ki Mussolini en soldan harekete geçmiş ve aksi istikamete doğru ilerleyerek sağda Krala' kiliseye, mülkiyete istinatgâh teşkil edecek derecede ileri gitmiştir.

Bu kadar az bir zaman zarfında alınmış ne kadar uzun bir yol!

Gençliğinde fakir bir talebe olan ve gündüzün sosyalizm uğrunda kazma sallayarak, geceleyin Cenevre'de bir köprü altında yatarak çalışmış bulunan bir adam, bu gün bütün İtalya'nın mukadderatına hâkim bulunuyor!

Sağların ondan daha sağlam bir istinatgâhları yok.

Onun bu neticeye vâsıl olabilmesi için politik temayüllerin hepsinden geçmesi lâzım gelmiştir.

Kemal nezdinde husule gelen değişiklik de Mussolini nezdinde husule gelen değişiklikten aşağı kalmamaktadır; fakat o, Osmanlı muhafazakârlığının ağırlığından Türk Nasyonalizminin sol hareketine geçmiş ve en modern inkılâplara dalmıştır.

Kemal'in 1881 de Selânik'te konforlu bir evde doğmuş olduğunu görmüştük.

Evvelâ gümrük memuru olan ve sonra kereste tüccarlığı yapmış bulunan babası Ali Rıza Bey, müreffeh yaşayan muhafazakâr bir burjuva tipinin timsali idi.

Kemal'in doğmuş olduğu evle Mussolini'nin doğmuş olduğu kulübe arasında ve Kemal'in ba-

bası ile Mussolini'nin ihtilâlcı zihniyetteki babası arasında benzerlik aramak imkânsızdır...

Filhakika genç Türk için her şey, en emin bir hayatı derpiş ettirmekte idi.

Kemal, daha çok küçük yaşta iken babasını kaybetti; fakat çok dindar bir kadın olan annesi de babasından daha az muhafazakâr değildi.

O, çocuğunun, diğer küçük arkadaşları gibi, tam bir islâm terbiyesi alarak yetişmesini istiyordu.

Fakat genç Kemal, o yaştaki bir çocuktan ümit edilmeyecek bir radikalizm ile bunu reddetti ve kendisine verilecek dinî terbiyenin altı aydan fazla devam etmemesini istedi.

Kemal'in sola doğru olan hareketini tebarüz ettirmek için onun hayatının otuz beşinci senesine kadar vukua gelmiş olan iki hâdiseden bahsedeceğim.

Bunlardan birincisi amcasının ve annesinin ona münasip görmüş oldukları mülkî veya ticarî mesleki reddetmesidir. Filhakika askerlik meslekine hazırlanmak üzere askerî mektebe girmek hususunda nasıl bir ısrar göstermiş olduğunu görmüştük.

Burjuva bir ocakta yetişmiş olan bir çocuğun bu hareketi radikal bir tezahürdür.

Kemal artık yolunu bulmuştu; enerjisi ve etüde verdiği ehemmiyet sayesinde imtihanlarını birer birer muvaffakiyetle vererek kısa bir zamanda, parlak bir istikbal vadeden bir zabıt oldu.

Mektepteki muvaffakiyetlerinin listesi Selânik'te başlayarak İstanbul'da Harbiyedeki Erkânî harp mektebinin sonuna kadar devam etmektedir.

Şimdi ikinci hâdiseye gelelim.

Kemal yavaş yavaş Sultanın ordusundaki başlıca mevkilerden birine geçmekle iktifa edecek midir, yoksa bir ihtilâl ile Türkiye'yi canlandırmaya çalışan radikallere mi iltihak edecektir?

Onun bu ikinci yolu tercih ettiğini keşfetmişsinizdir. İdealini hiç bir zaman gözden kaybetmeksizin Selânik, Manastır, İstanbul ihtilâl teşekküllerine dahil oldu. O kadar faaliyet gösterdi ki tevkif edilerek Yıldız'da hususî bir mahkemenin huzuruna çıkarıldı, Sultan kendisini bitişik bir odadan dinlemekte idi.

Orada kendisine bir ihtarda bulunulduktan sonra uzak Suriye'deki dağlarda isyan etmiş olan Dürzülere karşı gönderildi.

Fakat politik gayesine henüz vâsıl olmamış bulunuyordu; Dürzülerin isyanı bastırılır bastırılmaz gizlice Selânik şehrine giderek İzmir'de kurmuş olduğu «Vatan ve Hürriyet» isimli gizli bir cemiyeti faaliyete geçirdi.

Yaptığı hizmetlere mükâfat olarak resmen Selânik şehrine gönderildiği zaman o mütevazı ihtilâl teşekkülünün meşhur «İttihat ve Terakki»-ye esas teşkil etmiş olduğunu görmekte memnun oldu.

İttihat ve Terakki, bundan biraz sonra, 1908 de, Genç Türk inkılâbını yapacaktır.

Kemal'in bu cemiyete olan intisabı, meşru-tiyetten sonra onun Trablus'a gitmesini icap ettiriyor; Trablus'tan avdetinden sonra İstanbul'da Sultanı İttihat ve Terakki cemiyetinden kurtarmak isteyen eski rejim taraftarları tarafından yapılan bir irtica hareketi baş gösteriyor; fakat Kemal ile arkadaşları İstanbul üzerine yürüyorlar ve vaziyeti düzeltiyorlar.

Kemal'in Osmanlı İmparatorluğuna yapmış olduğu askerî hizmetleri teferrüatı ile anlatmıştım.

Bu hizmetler mütareke ile nihayet bulmuşlardır.

30 birinci teşrin 1918 de mütarekenin imzalanması ile Osmanlı İmparatorluğu gecenin karanlığı içinde kayboluyor ve Yeni Türkiye doğmak üzere bulunuyordu.

Kemal'in sağdan sola geçişini tamamlayan ve hayatının en zaferli senelerini teşkil eden on beş senelik zaman 19 Mayıs 1919 dan itibaren başlamaktadır.

Gayretlerinden her biri onun dövizini tahakkuk ettirmeye çalışıyor. İstanbul'da, Sultanın sarayına çekilmiş olan muhafazakârların manasız buldukları bu döviz:

«— Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir!» demektedir.

Bu, evvelâ 23 Temmuz 1919 da, doğu vilâyetleri mümessillerini toplayan Erzurum kongresi sonra bütün Türkiye mümessillerini toplayan 29 Ağustos 1919 tarihli Sivas kongresi, ve nihayet 23 Nisan 1920 de Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi olmuştur.

Büyük Millet Meclisi 29 birinci teşrin 1923 de Saltanatı ve Hilâfeti ortadan kaldırarak Cumhuriyeti kurmakta ve Kemal'i Cumhurbaşkanlığına seçmekte idi.

Sola doğru giden bu ilerlemeyi askerî ve mülkî cihetlerinden (1919) senesi temmuzundan 1923 birinci teşrinine kadar) XIV üncü fasılda tahlil etmiştim.

Bundan sonra Kemal radikal programının

tatbikine devam etti mi diye bir sorulabilir.

Bu sorunun cevabı, milletin hayatında yapmış olduğu on üç inkılabın tetkiki ile elde edilebilir.

Bu inkılaplardan birisi İngiltere Kralı Sekizinci Hanri'nin devlet ile kiliseyi ayırması gibi Kemal'in de Hilâfet ile Saltanatı birbirinden ayırması ve sonra her ikisinin yerine de Cumhuriyeti ikame etmesi olmuştur.

İkinci inkılâp ise George Washington'un yapmış olduğu vechile Kemal'in de memleketinin idare merkezini nakletmiş olmasıdır.

Türk kadınıni çarşıftan ve haremden kurtararak bu gün onun millî hayata iştirak etmesini mümkün kılmış olan Atatürk, radikal bir harekette bulunmuş değil midir?

Bu esaslı inkılapları diğer esaslı inkılaplar takip etti:

Türklerin Osmanlı Irklar arasına karışmalarını sembolize eden fesin kaldırılması, eski Türk takviminin değiştirilmesi, Osmanlı ulemasının nüfuzu altında bulunan medeniye, ceza ve ticaret kanunlarının değiştirilmesi, eski Türk rakamlarının değiştirilmesi, müşkül oldukları için okuyup yazma öğrenilmesine engel olmakta bulunan arap harflerinin değiştirilmesi, Lutherin İncil'i tercüme ettirmesi gibi Kuran'ın da Türkçeye çevrilmesi, batının tahrifetmiş olduğu Türk tarihinin tetkiki gibi inkılaplar...

Bu son dokuz inkılâp yalnız Türkiye'yi alâkadar etmektedir.

Bunların hepsi de Osmanlı cansızlığından ayrılacak hususundaki kuvvetli enerjiyi tebarüz ettirmektedirler.

Kemal'in yapmış olduğu diğer iki inkilâp belki daha radikaldirler.

Kemal, Türkiye'de, afyon manüfaktürleri idarelerini ortadan kaldırmış ve bu mahsulün yabancı memleketlere gizlice ihracını önlemek suretile de millî kahramanlıktan milletler arası mücadele şefliğine geçmiştir.

Kemal, Türkiye'nin tecerrüdüne karşı mücadele etmiştir. Onun sayesinde, Türkiye'nin, komşularile olan anlaşamamazlığı ortadan kalkmış ve yerini dostca münasebetlere terketmiştir.

Kemal, harp kaynağı olan Balkanları milletler arası sulhün merkezi haline sokmuştur.

Yurttaşlarına sultanların tembel konservatizminden medenî âlemin hayretini mucip olan bu inkilâplara kadar son on sene zarfında yürütmüş olduğu yol uzundur!

Bununla beraber Kemal tarafından yapılan en radikal inkilâplar bu zamana kadar soy adı taşımamış olan halka birer soy adı aldır mak (XX inci faslı okuyunuz) ve erkeklere olduğu gibi kadınlara da intihap hakkını vermek (XXI inci faslı okuyunuz) olmuştur.

Eğer bir kadına yalnız seçmek değil, aynı zamanda seçilmek hakkının da verilmesindeki ehemmiyetten şüphe edenler varsa bu hususta bir Fransızı, bir Almanı, bir İtalyan'ı isticvap etsinler, bunun ehemmiyetini öğrenirler!

Bu faslın başında Mussolini'nin soldan sağa ve Büyük Türkün de sağdan sola geçmiş olduklarını görmüştük.

Birleşik Hükümetler Başkanı da sola kaçır merkezi bir yer işgâl ettiğini söylemişti.

Bu hususta okurun mütaleası da muharririn mütaleası derecesinde bir kıymeti haizdir.

Bununla beraber iki yabancı devlet şefinin aksi istikametlerdeki yürüyüşlerini izah ederken Franklin Roosevelt hakkında kâfi miktarda fikir edinilebilmesini mümkün kılacak malûmat vermeye imkân bulamadım.

Roosevelt'in merkezi bir yer işgâl ettiği ve fakat sağdan ziyade sola mütemayil olduğu muhakkaktır.

Radikal konseyelerinin sözlerini muhafazakâr konseyelerinin sözlerinden daha müsait bir şekilde karşılayan Roosevelt, bununla beraber bazı müfrit tedbirleri reddetmiş, ve Kongreyi sergüzeşte atılmaktan menetmek için daha ziyade ortada bulunmaya mecbur kılmaya çalışmıştır.

XXIV

EYLÜLE KADAR DEVAM EDECEK Mİ?

Bu fasıl, bir icrai kuvvet şefinin millî kalkınma politikasının inkişafı için zamana ihtiyacı olduğuna bizleri ikna edecektir.

1928 senesi 19 nisanında Mussolini beni, kendisini 1923 de Roma'da ziyaretimde girmiş olduğum aynı yerde, Palazzo Chigi'de kabul etti.

1928 senesindeki görüşmemizde Mussolini geniş salonun nihayetindeki bürosundan bana doğru yürürken birden durdu, simâsı bir tebesümle aydınlanırken gözlerini benim gözlerime dikerek sordu:

«— Size 1923 de eylüle kadar devam edip etmeyeceğimi soran Amerika'lı gazetecinin kablo-sunu hatırlıyor musunuz?

Pekâlâ bana öyle geliyor ki 1923 eylülüne kadar yerimde kalabildim. Öyle değil mi?»

Evvelâ ima etmek istediği telgrafı hatırlayamadım. Sonra birden hatırıma geldi. Bu kitabın üçlerle hususî görüşmeler başlıklı faslında 1923 nisanında Duce ile yapmış olduğum mülâkattan bahsetmiştim.

Bu mülâkata dair bir kaç yazıyı Scribner's Magazine'e göndermiş bulunuyordum. Bunun direktörü Robert Bridge derhal bir kablo çekerek makaleden memnun kaldığını, yalnız mecmuasının eylüle kadar olan nüshalarının hazırlanmış bulunduğunu, bunun için İtalyan Başvekilinin

«eylûle kadar devam edip etmiyeceğini» öğrenmek istediğini bildirmişti.

Ertesi günü, kabloyu Mussolini'ye göstermiştim.

«— Pekâlâ, ne cevap verdiniz?»

Diye sormuştu, «Evet!» cevabını vermiş olduğumu söyleyince âdeta kızmış ve « - Yalnız o kadar mı? » demişti.

Bunun üzerine ben de Mussolini'ye, direktörün yalnız bu cevabı istemiş olduğunu söylemiştim.

Bu görüşmemiz 1923 senesi nisanında cereyan etmişti; ve beş sene geçmiş olmasına rağmen Mussolini hâlâ meseleyi hatırlamakta idi.

Hakikatta eylûle kadar devam edebilmişti ve hattâ değirmenin dönebilmesi için bir çok su akmış bulunuyordu.

1923 denberi, on iki seneden fazla bir zamandan istifade ederek, projelerini inkişaf ettirdi.

Bu projelerin bir çoğu olgunlaştılar bile.

Sonradan kendisile yaptığım görüşmeler bu husustaki çalışmalarının ne kadar iyi neticeler verdiğini gösterdiler.

Otuz sene kadar evvel İtalya'yı gezmiş olan yabancılar için Mussolini'nin yapmış olduğu şeyler hârika kabilindedir.

Her yer temiz, dilenciler ortadan kalkmış, trenler muayyen saatlerde hareket ediyorlar, Sicilya'da Mafya izale edilmiş bulunuyor...

Balilla ve Dopolavoro kelimelerinden birincisi iki milyondan fazla çocuğun toplandığı bir teşekkülün ismi olup 1746 da şimalî İtalya'yı işgâl eden Avusturya'lılara karşı İtalyan'ların is-

yanını harekete getirmiş olan Cenova'lı bir çocuğun ismidir.

İkincisi ise «İşten sonra» manasına gelir, ve iş saatlerinden sonra genç ameleği toplayan bir teşekkülün ismidir.

Balilla azasından biri ölürse bir manga onu mezara kadar götürüyor, orada herkes ismi ile çağırılıyor ve ölünün ismi çağırıldığı zaman hepsi bir ağızdan cevap veriyorlar:

«— Mevcut!».

Balilla sekiz yaşından on dört yaşına kadar olan çocukları toplamakta olup izcilikten daha geniş bir çerçeve içinde çalışmaktadır.

On dört yaşından on sekiz yaşına kadar olan çocukları da Avanguardisti isimli diğer bir teşekkül toplamaktadır.

Gençliğin bedeni ve fikri terbiyesinin spor sayesinde ne kadar inkişaf ettiğini bu gün her memleket takdir etmiş bulunuyor.

İtalya'da Balilla'nın, Avanguardisti'nin, ve Dopolavoro'nun bu hususta temin ettiği faydaları görerek bütün yabancıların ders almaları lâzım gelir.

1929 da Paris banliyösü Colombes'de yapılan maçta İtalya Fransa'yı yenmek suretile bütün spor amatörlerini hayrette bıraktı.

Fakat bu, bir başlangıçtan başka bir şey değildi; 1932 de Los Angeles'de yapılan olimpiyat oyunlarında İtalya bütün dünya milletlerini geride bırakarak Amerika'dan sonra ikinciliği kazandı.

«Nereye gidiyorlar?» başlıklı fasılda Kemal'in Saltanat ve Hilâfeti kaldırdıktan ve Cumhuri-

yeti kurduktan sonra Türkiye'yi kökünden değiştiren on iki inkılap daha yapmış olduğunu söylemişim.

Bu inkılaplar çok derin esaslara dayanmakta ve Türk milletine, bu Irka has olan gururu ve bu tarihi eseri takip etmek kudretini vermektedirler.

Uzun gayretler isteyen bu işin tamamlanması için zamana ihtiyaç vardı. Filhakika Kemal'in Samsun'dan batıya doğru yürüyüşünden beri on beş sene geçmiş bulunuyor; Kemal, bu yürüyüşle milletini hürriyete kavuşturmuş ve bir çok muzur an'aneleri yıkmıştır.

Kemal'in uzun senelerden beri sadık bir dostu ve Başvekili olan İsmet İnönü bir gün Ankara'da bana, Kemal ile olan münasebetlerinin ilk günlerinde bir çok defalar, ondan ayrılması hakkında nasihatler işitmiş olduğunu, kendisine Kemal'in «Devam edemeyeceği» söylenmiş bulunduğunu bildirdi.

Fakat İsmet onunla münasebetlerini kesmedi, ve Kemal her zaman için yerinde bulunuyor.

Bu münasebetle şunu da söylemeliyim ki Kemal'in ortaya koymuş olduğu eserin daha sayısız eylüller göreceğini anlatan bazı şeyler mevcut bulunmaktadır.

Bu gün bir çok memleketlerde de Kemal gibi şefler mevcut olduğundan bu şefin iş başından ayrılması halinde ne gibi bir vaziyet hasıl olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de böyle bir suale cevap vermek gayet kolaydır. Yaptığı işin devam edeceğine Türkiye kadar emin bulunan milletler parmakla gösterilecek kadar azdır.

Yarın bir otomobil kazası Kemal'i Türk milli faaliyet sahasından uzaklaştıracak olsa onun yapmış olduğu eseri devam ettirecek İsmet İnönü, veya her cihetce mükemmel olan Türk ordularının şefi, mütevazı ve sükûti Fevzi Çakmak gibi taraftarları vardır.

Kemal'in ortaya koymuş olduğu eserin yalnız eylüle kadar değil, fakat Kemal'den sonra da daha bir çok yıllar yaşayacağı kuvvetle iddia edilebilir.

Başkan Roosevelt'e gelince, bu fasla başlık olarak koymuş olduğumuz sorunun cevabı ne olabilir?

Amerika Ana Yasasının Roosevelt'i çevreleyen şartları dikkate alınmak suretile bu suale bir cevap aranılabilir.

Daha ne kadar zaman Başkanlıkta kalacaktır?

Biz Amerika'lılar yazılı olmayan bir kanuna malik bulunuyoruz, bu kanun bir Başkanın, sekiz seneden fazla Başkanlık mevkiini işgâl etmemesini icap ettirir.

Fakat tarih, iki defa seçilmek suretile dörder seneden üst üste sekiz sene Başkanlık yerini işgâl etmiş olan bir yurttaşın yapacağı hizmetler için bu zamanın tamamile kâfi olduğunu isbat etmiştir.

Başkan Theodore Roosevelt yalnız yedi sene beş ay ve yirmi gün hizmet etmiş bulunuyor; Başkan Coolidge ondan daha az (Beş sene yedi ay ve iki gün!)

Bununla beraber her ikisi de başlamış oldukları işleri bitirebilecek kadar zaman bulabildiler.

Her ikisi de üçüncü bir defa daha seçilmeyi reddetmek suretile Amerika'da sekiz seneden fazla Başkanlık yerini işgâl etmemek hususundaki teamülü kökleştirdiler.

Eski İspanya Kralı bana, Başkan Roosevelt'in girişmiş olduğu ekonomik işi nihayetlendirebilmek için lâzım olan zamanı bulup bulamayacağı hakkında bir sual sormuştu.

1935 senesi ilkbaharında bir gün Kral bana Roosevelt'in, karşılaşmak istediği biricik adam olduğunu, çünkü onun millî kalkınma plânının kendisini çok alâkadar ettiğini söyledi. Bu münasebetle Roosevelt'in 1936 seçiminde yeniden kazanıp kazanamayacağı hakkında da fikrimi sordu; bu suretle yeniden seçilse bile elde edeceği dört senelik zamanın başlamış olduğu işi sona erdirmek için kâfi gelemeyeceği mütaleasında bulundu.

— Acaba, dedim, Başkan'ın ayrılmasile başlamış olduğu işin de bozulacağından mı korkuyorsunuz?

— Evet, cevabını verdi, muvaffak olmak için pek az bir zamana malik bulunuyor. Zaman ise bu meselenin başlıca faktörüdür.

Franklin Roosevelt ikinci bir defa daha Birleşik Hükûmetler Başkanlığına seçilecek midir?

1934 seçimi, Amerika halkının Roosevelt

hakkındaki duygularını meydana koymuş bulunuyor.

Bu duyguların 1936 da da aynı şekilde tezahür etmemesi ihtimali zayıftır.

Bu duygular Roosevelt'in eylûle kadar devam edebileceğini bildiriyorlar, yani 1940 senesi eylûlüne kadar!

S O N